

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’DE HAHAMBAŞILIK: TARİHİ,
KURUMSAL YAPISI, ÖNEMİ VE İŞLEVİ

Esra POYRAZ

Danışman

Doç. Dr. Hammet ARSLAN

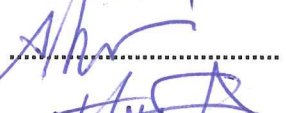
İZMİR – 2019

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : ESRA POYRAZ
Öğrenci No : 2015800798
Tez Başlığı : Türkiye’de Hamambaşılık: Tarihi, Kurumsal Yapısı, Önemi ve İşlevi

Savunma Tarihi : 06/11/2019
Danışmanı : Doç..Dr. Hammet ARSLAN

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Doç..Dr. Hammet ARSLAN	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Prof.Dr. Ali İhsan YİTİK	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Dr.Öğr.Üyesi Halil İbrahim ŞENAVCU	- İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	

ESRA POYRAZ tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği () / oy çokluğu (X) ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Erkan GÖKSU
Müdür V.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Hahambaşılık: Tarihi, Kurumsal Yapısı, Önemi ve İşlevi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

27/10/2019

Esra POYRAZ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Türkiye’de Hahambaşılık: Tarihi, Kurumsal Yapısı, Önemi ve İşlevi

Esra POYRAZ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Felsefe ve Din Bilimleri Programı

Yahudiler nerede yaşarsa yaşasın, bir cemaat yapısı içerisinde organize olmuşlardır. Burada ele aldığımız haliyle Yahudiler Anadolu’da çok uzun bir tarihe sahiptirler. Söz konusu cemaat yapılanması zamanla kurumsallaşmaya doğru gitmiştir. Kurumsallaşma süreci Osmanlı dönemine denk gelmiştir. Ayrıca bu dönemde resmi bir hüviyet elde etmiştir. Hahamhane veya Hahambaşılık Kurumu adı altında örgütlenmiş olan Yahudi cemaati, Cumhuriyet’inkurulmasıyla hukuki dayanağını kaybetmiştir. Kurumun başındaki Hahambaşıda bir ruhani lider olarak görevini yerine getirmeye başlamıştır.

Bu çalışmada cumhuriyet öncesi ve sonrasında Hahambaşılık Kurumu/Vakfı ve ona bağlı alt kurumların tarihsel gelişim süreci ve işlevleri anlatılmıştır. Ayrıca Hahambaşılık Kurumu’na bağlı kimselerin de bu süre boyunca yaşadıkları objektif bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Böylelikle Hahambaşılık Kurumu’nun Cumhuriyet’ten sonra uğramış olduğu yapısal değişimin ortaya konulması hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Yahudiler, Yahudi Cemaati, Hahambaşı, Hahambaşılık, Türk Yahudileri.

ABSTRACT

Master's Thesis

Rabbinite in Turkey: Its History, Institutional Structure, Its Importance and Function

Esra POYRAZ

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Philosophy and Religious Sciences

Philosophy and Religious Sciences Programme

Wherever Jews live, they have been organized into a community structure. As we have discussed here, Jews have a very long history in Anatolia. The structure of the said congregation has gone towards institutionalization over time. The institutionalization process coincided with the Ottoman period. It has also gained an official identity during this period. The Jewish community, which was organized under the name of the Rabbinate or Rabbinical Institution, lost its legal basis with the establishment of the Republic. The chief rabbi of the institution has also begun to perform his duties as a spiritual leader.

In this study, the process of historical development and functions of the Rabbinical institution/Foundation and its subordinate institutions before and after the Republic was explained. In addition, it has been tried to take an objective view of the lives of the people connected to the Rabbinical institution during this time. Thus, it is aimed to reveal the structural change that the Rabbinical institution has undergone after the Republic.

Keywords: Jewish, Jewish Community, Rabbi, Chief Rabbinate, Turkish Jewry.

TÜRKİYE’DE HAHAMBAŞILIK: TARİHİ, KURUMSAL YAPISI, ÖNEMİ VE İŞLEVİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
TABLolar LİSTESİ	x
EKLER LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE YAHUDİ CEMAATİ VE YÖNETİMİ

1.1. HAHAMBAŞILIK ÖNCESİ YAHUDİLER	7
1.2. YAHUDİLERİN ANADOLU’YA GİRİŞİ	8
1.3. ROMA-BİZANS İDARESİ ALTINDA YAHUDİLER	9
1.4. SELÇUKLU VE BEYLİKLER DÖNEMİ ANADOLU’DA YAHUDİLER	10
1.5. FATİH ÖNCESİ OSMANLI İDARESİ ALTINDA YAHUDİLER	11
1.6. HAHAMBAŞILIĞIN KURULUŞU	14
1.7. FATİH DÖNEMİ YAHUDİ TOPLUMU VE HAHAMBAŞILIĞIN KURULUŞU	15
1.8. İSPANYA GÖÇLERİ SONRASI YAHUDİLER	18
1.9. YENİLEŞME DÖNEMİNDE YAHUDİLER	22
1.10. BAB-I ALİ VE YAHUDİ TOPLUMU İLİŞKİLERİ	26
1.11. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA YAHUDİLER VE HAHAMBAŞILIK	27

1.12. CUMHURİYETE GEÇİŞ DÖNEMİ	32
1.13. LOZAN'DA AZINLIKLAR KONUSU VE HAHAMBAŞILIK	34

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ YAHUDİLER VE HAHAMBAŞILIK

2.1. YAHUDİ MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ	48
2.2. CUMHURİYET'İN HAHAMBAŞILARI	57
2.3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA YAHUDİLER VE HAHAMBAŞILIK	60
2.4. TÜRKİYE-HOLOKOST-TÜRKİYE YAHUDİ CEMAATİ	64
2.5. İSRAİL DEVLETİ'NİN KURULUŞU-TÜRKİYE YAHUDİ CEMAATİ-HAHAMBAŞILIK	70
2.6. DİASPORA'DAN YAHUDİ GÖÇÜNE (ALİYA)	74
2.7. GÖÇLERİN YAHUDİ CEMAATİ'NE ETKİSİ	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İDARİ BİR KURUM OLARAK HAHAMBAŞILIK

3.1. BİR VAKIF OLARAK HAHAMBAŞILIK	90
3.1.1. Vakıf Yönetimi	96
3.1.2. Vakıf Taşınmazları ve Gelirleri	107
3.2. İDARİ TEŞKİLATLANMA / KURUMSAL YAPI	109
3.2.1. Hahambaşılığın Önemi	110
3.2.2. Üst Yönetim (Hahambaşı)	111
3.2.3. İdari Kadrolar (Üç Kurul)	118
3.2.4. Kurum ve Basın-Yayın Organları (Yahudi Cemaati ve Basın)	120
3.3. CEMAAT YÖNETİMİ VE ATAMALAR	124
3.3.1. Hahambaşılık Merkezli Cemaat Yönetimi	127
3.1.2. Yıllara Göre Cemaat Sayısı	128
3.1.3. Cemaat Hayatının Tanzimi	129
3.1.2.1. Doğum	130

3.1.2.2. Dine Giriş	132
3.1.2.3. Evlilik	133
3.1.2.4. Ölüm	139
3.1.2.5. Herem (Cemaatten Atma/Atılma)	140
3.3.2. Cemaatin Hahambaşılığa Yaklaşımı (Aidiyet)	143
3.3.3. Hahambaşılık Vakfına Bağlı Kurum ve Dernekler	145
3.3.3.1. Dini kurumlar	145
3.3.3.2. Sosyal Kurumlar	152
3.3.3.3. Dernekler	154
3.3.4. Hahambaşılığa Etki Eden Dâhili ve Harici Unsurlar	157
3.3.5. Hahambaşılığın Sorunları ve Beklentileri	160
3.3.5.1. Hahambaşılığın Karşılaştığı Sorunlar	160
3.3.5.1.1. 1865 Nizamnamesi'nin İşlevi-Geçerliliği	164
3.3.5.1.2. Hukukî Engeller	168
3.3.5.1.3. Toplumsal Sorunlar	170
3.3.5.1.4. Fiziki Saldırıları	177
3.3.5.2. Hahambaşılığın Beklentileri	179
3.3.6. İzmir Yahudi Cemaati	179
SONUÇ	187
KAYNAKÇA	189

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ADL	Anti-Defamation League (İftira ve Karalama ile Mücadele Birliği)
AIU	Alliance Israelite Universelle (Evrensel Yahudi Birliği)
AJJDC	American Jewish Joint Distribution Committee (Birleşik Amerikan Yahudi Dağıtım Komitesi)
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
DP	Demokrat Parti
Ed.	Editör
EGİAD	Ege İş Adamları Derneği
Haz.	Hazırlayan
IHRA	International Holocaust Remembrance Alliance (Uluslararası Holokost Anma Birliği)
JCA	Jewish Colonisation Agency
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayısı
SEHAK	Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Yahudi Milletvekilleri	s. 50
Tablo 2: Cumhuriyet Dönemi Hahambaşları	s. 59
Tablo 3: Filistin Ve Sonrasında İsrail'e Göç Edenler	s. 81

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Türkiye Yahudi Cemaati'nin Lozan Antlaşması'nın 42. Maddesinin Getirdiği Özel İmtiyazlardan Resmi Olarak Feragat Ettiğini Gösteren Metin, 15 Eylül 1925	ek s. 1
Ek 2: Türkiye Yahudi Cemaati'nden Jack Rosen'e Gönderilen Mektubun Metni	ek s.3
Ek 3: Hahamhane Nizamnamesi	ek s.4
Ek 4: İftar Yemeği	ek s.11
Ek 5: Holokost İçin Dua	ek s.12
Ek 6: Cemaat Temsilcilerinin Baskı Altında Olmadıklarına Dair Yayınladıkları Bildiri	ek s.13
Ek 7: Hahambaşı Rav İsak Haleva, Diğer Dini Cemaatlerin Ruhani Liderleri Ve Cemaat Yetkililerini Hamursuz Bayramı İçin Ağrlarken	ek s.14
Ek 8: Hahambaşılık Binasında Hanuka Bayramı Kutlamaları	ek s.15
Ek 9: Pesah Seder İçin Hazırlanan Bir Aile Sofrası	ek s.16
Ek 10: Tu Bişvat İçin Hazırlanan Bir Aile Sofrası	ek s.17
Ek 11: Neve Şalom Sinagogu'nda Kaşer Ürünlerinin Satıldığı Yerlerin Bilgisini Veren Bir Afiş	ek s.18
Ek 12: Kemberburgaz Sinagogu'nda Sefer Tora Açılırken	ek s.19
Ek 13: Holokost Anma Töreni	ek s.20
Ek 14: Brit Mila Töreni	ek s.21
Ek 15: Dini Nikâh'ta Damat Tarafından İmzalanan Ve Evlilik Kontratı Olarak Da Bilinen Ketuba Belgesi	ek s.22
Ek 16: Türkiye Yahudi Cemaati Başkanlığında Bulunmuş Bazı Kişilerin Resimleri	ek s.23
Ek 17: Teva	ek s.24
Ek 18: Cemaat Vakıflarının Türlerine Göre İl/İlçe Dağılımı	ek s.26
Ek 19: Hahambaşılık Binası'nın Aşkenaz Cemaati'nin Katkılarıyla Restore Edildiğini Gösteren Yazı	ek s.27
Ek 20: İzmir Hahamhane Binası'nın Kapısı (Günümüzdeki Görünümü)	ek s.28
Ek 21: İzmir Hahamhane Binası'nın Girişi (Günümüzdeki Görünümü)	ek s.29
Ek 22: İzmir Kültür Mirasına Katkı Kapsamında Müze'ye Dönüştürülen İzmir Bet Hillel Sinagogu	ek s.30

Ek 23: İzmir Havra Sokağı'nda Bulunan Ve Metruk Olan Hevra Sinagogu ek s.31

Ek 24: Yahudilerin Yaşadıkları Ülkenin Devlet Başkanı'na Okudukları Hanoten

Duası

ek s.32

GİRİŞ

Bir kurumun tarihini ele almak için kurumun hazırlık evresi, ortaya çıkışı, kuruluşu, gelişimi dolayısıyla geçirdiği tüm evrelerden bahsetmek gerekir. Bununla birlikte kurum çatısı altında yaşayan Yahudi toplumuna da değinmek gerekir. Çünkü kurum varlığını Yahudi toplumuna borçludur. Cemaatin varlığı kurum ihtiyacını doğurmuştur. Kurum da organize olurken bu ihtiyacı göz önüne alarak bir idari yapı oluşturma yoluna gitmiştir.

Hahambaşılığın varlık sebebi Yahudi cemaatinin dini kimliğini korumak, cemaat yapılanmasını korumak, bireysel ve toplumsal sorunları çözmeye çalışmaktır. Toplumsal bir dinin mensubu olan Yahudilerin bu anlamda ihtiyacının olduğunu söylemek yanlış olmaz. Dolayısıyla Hahambaşılık, bugün bu ihtiyacı ne kadar karşılamaktadır, hangi sorunlar yaşamaktadır, cemaat yapısını ne kadar koruyabilmektedir? Dahası dini bir kurum olarak Yahudiliği ne kadar tesis ve temsil etmektedir? Buna göre amacımız bu gibi soruların cevabını yeri geldikçe çalışma bağlamında cevaplamaya çalışmaktır.

Cumhuriyet, Türkiye’de her meselede olduğu gibi Türkiye Yahudileri için de bir dönüm noktası oldu. Zira Osmanlı Devleti’nin millet ve dinlere bakış açısının yerini, XX. yüzyıl başlarından itibaren temelini laikliğin bulunduğu yeni bir bakış açısı ve yönetim şekli aldı. Bu durum, cumhuriyet sonrasında Hahambaşılığın Osmanlı döneminde sahip olduğu özgürlük ve yetkilerin kısıtlanmasına ve tüm dini cemaatlerde olduğu gibi dini otoritenin zayıflamasına neden oldu. Netice olarak yeni bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti’nde dini, siyasi ve ekonomik sahada güç dengesi değişerek dini ve sivil idarelerin yerini merkezi laik meclis aldı.

Türkiye toplumları arasında önemli bir yeri olan ve aslen bu toprakların birer evlatları olan Yahudi toplumunun dinsel idari teşkilatlanması olarak bilinen Hahambaşılık Kurumu, neredeyse bir asırdır hala çözümü beklenen güncel bir konu olma özelliğine sahiptir. Nedeni, Yahudilik de tıpkı İslam gibi kendi şeriat sistemine sahip aktif bir din olması ve laik devlet yapısında bu dini uygulamaları yerine getirmenin zor hatta kimi zaman imkânsız hale gelmesidir. Bilhassa yaşanan sorunların çözülememesinden ötürü kurum birçok badireler atlattı. İçinde bulunduğu

vaziyet dolayısıyla kendi bünyesindeki alt kurumların işlevselliği de bu anlamda ciddi etkilenmeler yaşamış ve yaşamaktadır.

Çalışmamızın konusunu Türkiye Hahambaşılığı olarak belirledik. Bu bakımdan tezimizin konusu kapsamı, Türkiye Hahambaşılığın kapsam alanına giren her türlü tarihi, siyasi, sosyal ve dini uygulamalardır. Konuyu ele alırken kurumun ortaya çıkış sürecinden çok öncelerine uzanarak önce Anadolu'daki Yahudi varlığının geçmişine kısaca göz attık. Anadolu'daki Yahudi geçmişinin ele alınması konumuz açısından bilhassa önemlidir. Zira günümüzde dini bir azınlık olarak görülen bu toplumun ne kadar 'Anadolulu' olduğunun tespiti, Türkiye Hahambaşılığını anlamaya yardımcı olacaktır. Hahambaşılığın tarihi serüvenini ele alırken bu kurumun kurulmasında etkili olan tarihi, dini ve siyasi nedenlere de değinip böylece kurumun tarihteki konumuna da kısaca göz atma imkânı bulduk.

Hahambaşılığın, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki varlığına ayrıca bir bölüm ayırılarak, Cumhuriyet'in kurulduğu yıllardan itibaren söz konusu kurumun daha yakın tarihini bütünsel olarak anlaşılmasına zemin hazırlanmıştır. Hahambaşılığın, cumhuriyet tarihine değinmemiz, kurumun cumhuriyet öncesi ve sonrası işlev ve mekanizmalarını anlama ve değerlendirmede bunun yanı sıra her iki dönem arasında kuruma siyasi ve toplumsal bakışı anlamada da katkı sağlamıştır. Öte yandan bu başlık altında cumhuriyet sonrası Türkiye Yahudileri'nin genel yapısı incelenmiş ve küreselleşen dünyadaki yerleri de tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda modern İsrail Devleti'nin kuruluşu cumhuriyet ile çağdaş olması bakımından İsrail'in genel olarak Türkiye Yahudiliğine özel olarak da Hahambaşılığa olan etkileri de ele alınmıştır. Acaba İsrail Devleti'nin kurulmasına Hahambaşılık dini ve siyasi olarak nasıl bakmış ve nasıl tepki vermiştir? Bu soruyu cevaplamak da Türkiye-İsrail ilişkilerinin ve bu ilişkilere Hahambaşılığın dâhil olmasını anlamada önemli bir etkidir.

Son bölümde müstakil olarak Hahambaşılığın idari yapısı ele alınmıştır. İdari yapı gerek Hahambaşılığın gerekse Türkiye'deki Yahudi cemaatinin işleyişini anlamak için gereklidir. Bu suretle cemaatin modern ve laik bir dünya düzenine nasıl uyum sağladığı tartışılmış ve katı bir dini şeriata sahip olan Yahudi toplumunun günümüz yaşam koşullarının anlaşılmasına imkân verilmiştir. Bu bağlamda yeri geldikince Türkiye Yahudileri ile yaptığımız röportajlardan faydalandık ve genel

anlamda Yahudilerin sorunlarını, beklentilerini ve kaygılarını onların dilinden sunduk. Buna göre, acaba Hahambaşılığın Türkiye'deki devlet yapısı ile günümüz ilişkisi nasıldır? Hahambaşılık temelinde Yahudi azınlık, diğer azınlıklarla nasıl geçinmektedir. Neticede Türkiye evlatları olan bu Yahudilerin Müslümanlarla ilişkileri nasıldır? Günümüz Türkiye toplumu Hahambaşılığı nasıl bir kurum olarak görmekte ve Yahudi halkı Müslümanlar ile nasıl bir kaynaşma ortamı içerisinde yaşamaktadır? Bütün bu sorular yeri geldiğinde değinilmiş ve cevaplanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca tezimizin konusu bağlamında Hahambaşılığın kurum olarak baskın manada cumhuriyet dönemini ele aldığımızdan, sadece son döneme ilişkin bir saha çalışması olduğunu belirtmek isteriz. Dolayısıyla amaç olarak “salt” manada Hahambaşılığın tarihi, dini ve idari yapısını baz aldığımızı önemle vurgularız.

Çalışmanın önemi, Hahambaşılık Kurumu’nu cumhuriyet dönemi itibarıyla ele alan ve kuruma ilişkin son durumları toparlayarak yalnızca bu döneme ilişkin olmasıdır. Dinler tarihi alanında böyle bir çalışmanın olmaması tezin bir başka önemli yanıdır. Cumhuriyet’ten günümüze ve dolayısıyla güncel meseleleri de barındırdığından literatüre katkı sağlayacağını umuyoruz.

Çalışmanın amacı; Yahudilerin cemaat olarak Anadolu’da Osmanlı’dan çok daha erken bir tarihe sahip olduklarını, diğer yandan Anadolu üzerinde cemaat olarak kurumsallaşma sürecinin sadece Osmanlı’da doğrudan resmiyet kazandığını ancak bu durumun Cumhuriyetin laik sistemi ile sonlandığını veya en azından sınırlandırıldığını göstermektir. Ayrıca bunun yanında kurumun hukuki dayanağı olmaksızın bilfiil varlığını devam ettirdiğini ve laik sistem düzeninde bunu nasıl sürdürdüğünü belirtmek de bir diğer amacımızdır. Çalışmamızın amacına ilişkin en önemli bölümü ‘Üçüncü Kısım’ oluşturmaktadır. Çünkü burada bizzat kurumun teşkilatlanmasını ele aldık. Burada güncel meselelere de değinildiğinden günümüz Yahudiliği açısından ayrıca bir değer katacağı düşüncesindeyiz.

Çalışmamız coğrafi bölge olarak sadece Türkiye sınırlarını kapsamaktadır. Türkiye sınırları dediğimizde aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti sonrası modern dönemdeki Hahambaşılığın bir kurum olarak incelendiğini vurgulamaya çalışıyoruz. Bu anlamda her ne kadar tarihi anlamda çalışmamızı Yahudilerin Anadolu’ya

geldikleri Roma döneminden itibaren ele almış olsak da tezimizin kapsamı temel olarak Cumhuriyet Dönemi Türkiye coğrafyası ile sınırlıdır.

Çalışmamız asıl itibarıyla bir Dinler Tarihi çalışmasıdır. Bu bağlamda Dinler Tarihi alan metodunun gerektirdiği azami düzeyde elden geldiğince kullanmaya çalıştık. Konu başlığı olarak belli bir kurumun tarihini, dini ve idari yapısını ele aldığımızdan yöntem olarak öncelikle tarihsel metodkullandık ve Türkiye Yahudilerinin tarihini de kronolojik olarak değerlendirdik. Bu bağlamda Hahambaşılığın tarihi yapısını bu çalışmadaözel olarak incelesek de genel Yahudi tarihi kronolojisi içerisinde bir yere oturtmaya çalıştık.

İkinci olarak çalışmamızda Dinler Tarihi'nin fenomenolojik yönteminden faydalandık. Bu sebeple çalışmamızın içerisinde mümkün olduğunca tarafgir bir açıklama, yorum ve tespitlerden uzak bir şekilde,olanı olduğu gibi aktarmaya gayret ettik. Bu yöntem uygun olarak Türkiye Yahudilerini mümkün merteye kendi kaynaklarından kendi dillerinden ve bakış açılarından anlamaya çalıştık. Ayrıca onların yaşamlarına ilişkin bazı görsel bilgiler paylaşp bazı cemaat yöneticileri ve toplumdan kişilerle yaptığımız röportajları da bize aktarıldığı haliyle çalışmanın ilgili kısımlarında sunmaya çalıştık.Bu bağlamda tezimizde, sosyal bilimlerin saha araştırmalarında kullanılan gözlem metoduna gerektiği ölçüde başvurulduğunu belirtmek isteriz. Dolayısıyla tezimiz sadece bir kaynak taramasından ibaret olmayıp Hahambaşılıkla ilgili desteğine ihtiyaç duyduğumuz Türkiye Yahudilerinden yardım alarak ve onlarla bizzat görüşmeler yaparak oluşturduğumuz bir çalışmadır.

İstifade ettiğimiz kaynaklara değinirsek, bunlarBizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ilişkindir.

Cumhuriyet Dönemi içerisinde araştırdığımız Hahambaşılık Kurumu için öncelikle Dinler Tarihi ve Tarih alanlarında yapılmış birer tez çalışmasıyla karşılaştık. Bunlar Hatice Doğan'ın 'Osmanlı Devleti'nde Hahambaşılık Müessesesi' ile Ülkühan Olgun'un 'Osmanlı Dönemi Yahudiler ve Hahambaşılık' adlı çalışmalarıdır. Hatice Doğan'ın çalışması tezimizin ikincil kaynağı durumundadır. Doğan'a ait çalışma hem taslak oluştururken hem de ilgili dönemlere ait önemli bilgiler edinmede yardımcı olmuştur. Daha sonra bu kaynakların yararlanmış olduğu ilgili çalışmalara ulaştık; Moshe Sevilla Sharon'un 'Türkiye Yahudileri' kitabı

bunlardan biridir. Bu çalışma Cumhuriyet'in ilk yıllarına ilişkin önemli katkılar sağlamıştır.

Rıfat Bali'ye ait Cumhuriyet dönemi ile ilgili eserler bu çalışma için ciddi katkı sağlamıştır. Fakat çokça istifade ettiğimiz ve çalışmamız için ikincil kaynak olan eseri; 'Bir Türkleştirme Serüveni' dir. Bali, burada hem Yahudilerin hem de Hahambaşılığın durumu hakkında verdiği bilgiler çalışmamız için yol gösterici olmuştur.

Giriş ve Birinci Bölüm için daha çok Bizans ve Osmanlı dönemleri ile alakalı Yahudi çalışmalarından faydalandık. Bizans dönemi ile alakalı ve Siren Bora'ya ait 'Anadolu Yahudileri-Ege'de Yahudi İzleri' adlı çalışma değerli bir eser olup Yahudilerin yerleşim yerlerine ilişkin bazı detay bilgiler için kullandık. Ahmet Hikmet Eroğlu, 'Osmanlı Devleti'nde Yahudiler', Naim Güler, 'Bizans'tan 20.Yüzyıla Türk Yahudileri', Yusuf Besalel, 'Osmanlı Devleti'nde Yahudiler', Ziya Şakir, 'Türkiye Yahudileri', Mina Rozen, 'Osmanlı Yahudi Cemaati'nin Tarihi(1453-1516)' ve Stanford J. Shaw, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler' adlı eserlerden Rozen ve Shaw'a ait çalışmalar özellikle Osmanlı dönemi İmparatorluk Yahudilerinin cemaat teşkilatlanması hakkında bilgi edinmek için önemli kaynak olmuştur. Bu eserler aynı zamanda kurumun başlangıcı hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Yusuf Besalel'e ait 'Osmanlı Devleti'nde Yahudiler' eser ikincil kaynağımızdır. Bazı genel bilgilere buradan ulaştık. Bize metin içinde kronolojik olarak yol göstermiştir. Yine Besalel'e ait üç ciltlik 'Yahudilik Ansiklopedisi' de ikincil kaynaklarımız arasında olup bazı kavramlar için ve bazı tarihi olaylar için önemli bilgiler sunmaktadır. Geriye kalan bu çalışmaların bazıları Bizans dönemine ilişkin veriler sunarken bazıları da Osmanlı dönemine ilişkin bilgiler sunmuştur.

Son bölüm kurum ve ona bağlı alt kurumların yönetimi, işlevi, son durumu gibi konularda güncel ve önemli bilgiler içermektedir. Esasında bu bölüm tezin asıl bölümü olma özelliğine de sahiptir. Çünkü Hahambaşılığı en çok burada kurumsal olarak ele almaya çalıştık. Burada kurumun, cemaat ve Türkiye toplumu ile olan ilişkisini de görmek mümkündür.

Kısmen Türkiye-Yahudi Cemaati ilişkileri hakkında bilgiler veren ve Rıfat Bali'ye ait 'Türkiye'de Holokost Tüketimi', vakıfların genel ve güncel durumuna

ilişkin bilgiler içeren Yuda Reyna-Ester Moreno Zonana, ‘Cemaat Vakıfları’, Muteber Yılmazcan’ın yayına hazırladığı ‘Cemaat Vakıfları 2015 Çalışma Raporu’, Mim Kemal Öke, ‘Siyonizm ve Filistin Sorunu’, Avner Levi, ‘Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler’ adlı çalışmalar tezimizin Üçüncü Bölüm’ü için oldukça verimli bilgiler edinmemize yardım olmuştur.Çalışmada önemli bir yeri olan vakıflar konusu için en iyi kaynak şüphesiz Yuda Reyna ve Ester Moreno Zonana’ya ait çalışma olmuştur. Rober Koptaş ve Bülent Usta’ya ait ‘Yok Hükmünde’ çalışması da vakıflar ve vakıflara ait güncel sorunları ele alan diğer bir önemli çalışmadır.

Beyazıt Kütüphanesi’nin gazete arşivinden Cumhuriyet’in ilk yıllarına ilişkin olaylara ulaştık. Şalom, Cumhuriyet, La Luz de Turkiya, La Vera Luz, L’Etoile de Levant gibi gazetelerden yararlanmayı düşündük. Şalom Gazetesi’nin ilk nüshaları ve Yahudilere ait diğer gazeteler Ladino dilinde olduğundan ‘Chief Rabbinite’, ‘Grand Rabbino’, ‘Konsilo Laiko’, ‘Beth-Din’, ‘Atsedek’, ‘Hevra Kodişa/Kadişa’, Talmud Tora’ gibi önemli birkaç anahtar kelimeve o dönem Hahambaşılık makamında bulunan isimlerle tarama yaptık. Toplam 2 bin ilgili haberi kaydettik. Ancak bugün Ladino’yu bilenlerin yaşı 50 ve üzeri olduğundan ve bunun neden olduğu bazı sorunlar da mevcut olduğundan çevirmen sıkıntısı ile karşılaştık.

Şalom Gazetesi’nde kendi arşivinden yararlandık. Çalışanlarının yardımı ile de oldukça verimli bilgilere ulaştık. Ayrıca orada bulunan kitap arşivinden ve satışta olan kitaplardan da önemli bilgiler edindik.

İnternet ortamında makale, pdf ve kurumla ilgili güncel bilgi-haberlere ulaştık. Buradaki birçok gazete haberi, ilgili verileri direkt aldığımız kaynak olup araştırmamızda önemli bir yere sahiptir.

Toplumu gözlemlene vebazı kimseler ile görüşme olanağı elde ettik. Dönemin Toplum Başkanı Vekili ile yapılan uzun süre görüşmelerin yanısıra, Beth Din Kurulu üyeleri, Toplum Başkanı ve Hahambaşı ile de görüşme olanağı elde ettik. Bu konuda hassas ve verimli olmaya çalışarak benimle bilgileri paylaşmaları araştırmanın özellikle ana bölüm olan ‘Üçüncü Bölüm’ için oldukça yarar sağlayıcı oldu.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE YAHUDİ CEMAATİ VE YÖNETİMİ

Türkiye Yahudilerinin tarihi oldukça uzun dönem öncesine dayanır. Günümüz Türkiye Yahudi toplumunun temelini çoğunlukla Osmanlı döneminde Anadolu topraklarına yaşanan İspanya, Portekiz ve sonrasındaki Polonya göçleri oluşturmaktadır. Bunun yanında Avrupa'dan gelen Aşkenazları da belirtmek gerekir. Fakat bunun evvelinde de Roma imparatorluğunda II.Tapınak'ın yıkılmasından sonra göçler sebebiyle Anadolu'da birçok kadim Yahudi topluluklarına rastlanıldığı tarih kitaplarında yazmaktadır. Yahudilerin Müslüman topraklarında, özellikle Osmanlı topraklarındaki cemaatleşme serüvenlerinin sürecini dönem dönem vermeye çalışacağız.

1.1. HAHAMBAŞILIK ÖNCESİ YAHUDİLER

Roma ve daha sonra Bizans imparatorluğu topraklarında II.Mabed sonrası Yahudiler yerleşip cemaatler şeklinde yapılandı ancak seküler Roma yerini teolojik bir Roma'ya bırakınca Yahudilerde ciddi etkilenmeler yaşandı.¹Sürgün ve baskıya rağmen tarihin onlara öğrettiği önemli bir deneyim olan grup dayanışması diyebileceğimiz organize ve cemaat olma reflekslerinden ötürü, sayıca azalmalarına rağmen yine de geleneklerini kültürlerini devam ettirmeyi başarmışlardır.² Roma ve Bizans dönemlerinin yan etkisi olarak toplumda bir kısım Yahudi, konverso(Yahudilikten dönme, başka dini benimseme) olmayı seçmiştir.

Yine bu dönemlerde Ortadoğu ve Avrupa'ya yayılmış diaspora Yahudilerini denetleyen ve onlar üzerinde önemli bir etki oluşturan Nasi/Başkanlık kurumu vardı. Fakat II.Theodosios bu kurumu ortadan kaldırdı ve böylece tüm Yahudiler arasındaki bağ ciddi bir şekilde sarsılma yaşadı. Bunlara rağmen Bizans Yahudileri zengin birikimleriyle Osmanlı sahnesine çıkmayı başardı.³ İmparatorluğun tarihe

¹ Canan Seyfeli, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Hahambaşılık (1847-1918)”, **Milel ve Nihal**, Cilt 7, Sayı 1, 2010, s. 99

² Ulaş Töre Sivrioğlu, “Bizans İmparatorluğunda Yahudiler (M.S.330-1453)”, **Journal of History Studies**, Cilt 7, Sayı 2, 2015, s. 127

³ Moshe Sevilla-Sharon, **Türkiye Yahudileri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 18-19

karışmasıyla Bizans mirası olan Yahudi toplulukları Osmanlı toplumuna katıldı.⁴ XV.yüzyılın sonuna kadar dünya Yahudiliğinin merkezinde, Anadolu topraklarında zamanla oluşan Osmanlı Yahudiliği yer aldı. Osmanlı Yahudi kültürünün temelinde de Bizans Yahudiliği etkisi vardı.⁵

1.2. YAHUDİLERİN ANADOLU'YA GİRİŞİ

Yahudilerin Anadolu topraklarına ne zaman geldikleri konusunda net bir tarih vermek zordur. Ancak Süleyman Mabedi'nin M.S.70'te yıkılışından önce Anadolu ve Balkanlara göçleri bilinmektedir. Tarihçi Josephus'un aktardığına göre Aristo (M.Ö. 384-322) Ön Asya'ya yaptığı seyahatlerinde Yahudilerle karşılaşmıştır. Anadolu Ege kıyılarında M.Ö. IV.yüzyıl gibi erken bir tarihte Yahudi varlığına rastlanmıştır. II.Mabed'in yıkılmasından sonra büyük göç toplulukları halinde bu topraklara gelip farklı bölgelere yerleşmişlerdir. Göç,Bizans'tan çok önceki dönemde gerçekleşmiştir.⁶

Ancyr olarak bilinen Ankara'da kendi adına inşa edilen bir tapınaktaki bronz sütuna Roma imparatoru Augutus'un (M.Ö.63-14) İmparatorluk Yahudilerine tanıdığı haklarla ilgili bir ferman mevcuttur. Seyyahların ifadelerine göre M.S.I. yüzyılda Anadolu'nun neredeyse her bölgesinde Yahudilere rastlandığı belirtilir. Konya bölgesinde M.S. I. yüzyıla ait bazı bulgular önemli bir Yahudi cemaatinin varlığını gösterir. Yine Ankara'da Hristiyanlığa giren birçok Yahudi'nin olması bilgisi orada bir Yahudi topluluğunun varlığını gösterir. Ayrıca sonradan İspanya ve Portekiz'den gelen Yahudiler, burada yaşayan bir cemaat görüp bölgeye yerleşmişlerdir. Roma döneminde buradaki Yahudilerin, yıllık kişi başı iki Drahmilik bir "Musevilik Vergisi" zorunluluğunu da zikretmek gerekir.⁷ Mabed'in Romalılarca yıkılmasıyla yaşanan göçler sebebiyle Anadolu'daki Yahudi toplulukları çoğaldı.

M.Ö.597 ile 582 yılları arasında Babil'e sürülenler arasında kayda değer bir Yahudi tüccarlar ve zanaatkarlar topluluğu mevcut olup Süleyman'ın ticaret filosu

⁴ Sivrioğlu, s. 128

⁵ Sevilla-Sharon, ss. 19-20

⁶ Naim Güleriyüz, **Bizans'tan 20.Yüzyıl'a Türk Yahudileri**, 2.Baskı, Gözlem Basın ve Yayın, İstanbul, 2012, (**Bizans**) ss. 1-2

⁷Güleriyüz, Bizans, ss. 4-5

aracılığıyla Anadolu'yu tanımışlardır. Daha sonra mülklerini genişletenler buradaki kentlere gidiporalara yerleşmişlerdir.⁸

1.3. ROMA-BİZANS İDARESİ ALTINDA YAHUDİLER

II.Mabed Döneminin sonlarına gelindiğinde Roma ile Kudüs birbirinden tamamen kopmuştur. M.S.66-70 yılları arasında süren savaş, Yahudi toplumu için neredeyse bir travma etkisi yaratmıştır. Çünkü Asur ve Babil sürgünlerinden sonra ağır bir savaşın etkisiyle meydana gelen bu kopuş, onları resmen dünyanın dört bir tarafına dağıtmıştır.⁹ M.S.135 yılında ekonomik ve sosyal nedenlere dayalı bir savaşın veya isyanın tekrar yaşanmasıyla Roma ile Yahudiler arasındaki ciddi ikili ilişkiler bozulmuş ve pagan Roma, Yahudi toplumuna dair ilk yasakları koymaya başlamıştır.¹⁰

306 yılında imparatorluk tahtına oturan Konstantinos 313 yılında Milan Fermanı'yla Hristiyanlığa serbestlik kazandırırken Yahudiliğe sınırlandırma getirdi.¹¹ Roma döneminden beri yaşamakta olan cemaatlerin tüm hakları ellerinden alındı. Fakat 361 yılında İmparatorluk tahtına oturan Julianos/Julyen Yahudilere karşı hoşgörülü bir politika yürüttü.¹² II.Theodosius da fanatik piskoposların etkisiyle Yahudilere bir takım kısıtlamalarda bulundu. 350 yıllık Nasi'lik(yönetici veya başkan) geleneğide bu dönemdesona ermiş oldu. Nasilik Kurumu Süleyman Mabedi'nin yıkılmasından sonra Diaspora Yahudilerini her açıdan denetleyen bir yapılanma idi. Bütün bunlar 438 yılında kendinden önceki yasaları derleyerek oluşturulan Codex Theodosius'un sonuçlarıdır.¹³ Kurumun ortadan kalkması sonucunda Ortadoğu ve Avrupa'ya göç eden cemaatler arasındaki bağlantı zayıflamaya başladı.¹⁴ Ancak sahip oldukları cemaatsel yapılanmazamanla onları bir araya getirmiş ve böylece Yahudiler birbiriyle daima ilişki içinde olmaya çalışmışlardır.

⁸ Siren Bora, **Anadolu Yahudileri-Ege'de Yahudi İzleri**, Gözlem Basın ve Yayın, İstanbul, 2017, (Anadolu Yahudileri) s. 37

⁹ Bora, Anadolu Yahudileri, s. 54

¹⁰ Sivrioğlu, s. 100

¹¹ Güleriyüz, Bizans, s. 6

¹² Sevilla-Sharon,s. 14

¹³ Güleriyüz, Bizans, ss. 8-9

¹⁴ Sevilla-Sharon, s. 18

Dini ve etnik azınlıklarla ilgili olan Bizans yasaları pagan Roma yasaları kadar kapsamlı olmasa da Yahudilere sağlanan özgürlük alanı Ortaçağ Avrupa'sındaki hiçbir krallık tarafından sağlanmamıştır. M.Ö. II. yüzyıldan sonra Suriye, Küçük Asya, Ege adaları, Yunanistan ve İtalya'ya gelen Yahudiler tam da Bizans Yahudileri dediğimiz toplulukları oluşturmuştur.¹⁵ Zamanla oluşagelen Bizans Yahudiliği denilen yerli kültürün sonradan gelecek olan İber Yahudilerinin kültürüyle sentezi hem toplum olarak kendilerini hem yaşamakta oldukları Osmanlı ülkesini II.Mehmet,II.Bayezid, I.Selim, Kanuni Sultan Süleymanve II.Selim'in de kaliteli siyasetleriyle olumlu anlamda etkilemişlerdir. Böylece Osmanlı Yahudiliği 15. Yüzyılın sonuna kadar dünya Yahudiliğın merkezi olmayı sürdürmüştür. Günümüz Türk-Yahudi kültürünün temeli ise göçmen İspanya ve Portekiz Yahudilerine dayanmaktadır.¹⁶

1.4. SELÇUKLU VE BEYLİKLER DÖNEMİ ANADOLU'DA YAHUDİLER

Bizans imparatorluğu daha Anadolu topraklarındayken bölgeye Selçuklular gelip hakimeyetlerini kurmuşlardır. Böylece bölgedeki bazı cemaatler Selçuklu hâkimiyetine girmişlerdir.

Selçukluların Malazgirt Zaferi'ni kazanmasıyla bölgede bir otorite boşluğu oluşunca Yahudiler Bizans kontrolündeki yerlere yerleşmişlerdir. Dönemin karmaşasında onlar için en güvenilir bölge, Bizans hâkimiyetindeki topraklar olmuştur.¹⁷Fakat yine Selçuklular ile Yahudilerin münasebetlerine veya bölgedeki yaşamlarına baktığımızda olumlu temaslar gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Selçukluların egemen olduğu topraklarda yer yer Yahudi izine rastlanılmıştır. Bazılarının yerleşik durumda olduğu bazılarının ise ticaret amacıyla bu topraklara geldiği belirtilmiştir. İleride Osmanlı döneminde göreceğimiz gibi bu dönemde de zengin ve nüfuzlu Yahudilerin varlığından söz edilmiştir. Sultan Melikşah zamanında Yahudilerin nüfuzunun arttığından bahsedilmiştir. Yine bu dönemde

¹⁵ Sivrioğlu, ss. 100, 118

¹⁶ Sevilla-Sharon, ss. 19-20

¹⁷ Sivrioğlu, s. 119

Yahudilerin dini vecibelerini rahatlıkla yerine getirdikleri belirtilmiştir.¹⁸Buna göre Anadolu topraklarında Yahudilerin Selçuklu Beylikleri ile ilişki halinde olduğu kolaylıkla söylenebilir.

Yahudilerin ilk ilişkisi olasılıkla Mezopotamya'daki Irak Türkleriyle olduğu ifade edilmiştir.¹⁹ Ayrıca Anadolu Selçuklu Devleti gayrimüslim politikasını, İslam hukukuna göre düzenlemiştir. Bu politikayı sırasıyla Büyük Selçuklular, Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu Beylikleri ve son olarak da Osmanlı Devleti sürdürmüştür. Dolayısıyla gayrimüslimler konusu ilk defa Osmanlı ile gündeme gelmiş bir mesele değildir.²⁰

1.5. FATİH ÖNCESİ OSMANLI İDARESİ ALTINDA YAHUDİLER

Roma ve Bizans hâkimiyetinin zayıflaması sonucu bölgeyi kendi kontrolüne alan Selçuklular'dan sonra Osmanlılar, genişleme siyasetiyle kısa sürede Anadolu'da tek otorite oldu. Tebaasında farklı inanç gruplarını barındıran Osmanlı, Bizans politikasının aksine kucaklayıcı bir siyaset izledi.

Osmanlılar, imparatorluk boyunca diğer inanç gruplarıyla iyi ilişkiler yürüttü. Tabi bu ilişki yalnızca sosyal boyutla sınırlıydı. Başta Yahudi olmak üzere gayrimüslimler ile iyi geçinmek siyasi ve ekonomik güç kazanmak içindi.²¹Burada gayrimüslimlerin Osmanlı'nın kendilerine tanıdığı imtiyazlar sayesinde olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı'nın bu ilişkiyi zamanla başka alanlara da taşımıştır.

1299 senesi itibariyle Anadolu topraklarında egemen unsur olmaya başlayan Osmanlılar Bursa'yı fethettiğinde savaş nedeniyle bölgeden kaçan Yahudiler geri gelip toplu halde bir mahalleye yerleşmişlerdir. Bu durum kendi istekleri doğrultusunda gerçekleşmiştir.²² Kente gelen Yahudilerin yerleştiği bölge; Yahudi Mahallesi, hem dini hem seküler özerkliğin bir göstergesi olarak kurulmuş oldu.

¹⁸ Hüseyin Kayhan, Selçuklu Devrinde Yahudiler, “**İkinci Uluslararası İsrail ve Yahudilik Çalışmaları Konferansı Bildiri Kitabı**”, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Balıkesir, 27-29.10.2018, ss. 214-217

¹⁹ Burak Şenel, “İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci”, **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt 9, Sayı 1, 2014, s. 160

²⁰ Muhammet Kemaloğlu, “Türkiye Selçuklularında Gayr-ı Müslim Tebaa ile Kurulan Sosyal İlişkiler”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, 2012, s. 169

²¹ Gülcan Avşın Güneş, “Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi”, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2015, ss. 8-10, 5

²² Güleriyüz, Bizans, s.23

Zamanla Aşkenazlar ve Sefaradlar da gelerek nüfusu arttırmışlardır. Bu özelliğiyle Bursa, Selanik ve İstanbul şehirleri için bir örnek haline gelmiştir.²³ Daha sonra fethedilen Ankara ve Edirne şehirlerinde de Yahudilerle karşılaşan I.Murat, onlara rahat bir ortam sağlamıştır.²⁴ Daha sonra başkent olan Edirne'nin hahamı Aşkenaz Haham İsak Sarfati, mevcut durumu bir mektupla Orta Avrupa'daki dindaşlarına aktararak Osmanlı topraklarına Yahudi göçünü daha da faal duruma getirmiştir.²⁵ Burada kurulan *Yeşiva/Dinî Akademi*'ye gelen öğrenciler çoğunlukla Avrupa'dan gelenler olmuştur.²⁶

Haham Yitshak/İsak Sarfati Edirne'nin adı bilinen ilk Hahambaşısı idi. Dönemin idari yapısına bakıldığında Hahambaşı Sarfati'nin rivayetlere göre yalnızca Edirne değil Bulgaristan ve civarı dâhil neredeyse bölgenin çoğu bölümünde ve Rumeli fetihlerinde alınan çoğu bölgelerde yetkili idi.²⁷

Konstantiniyye fethedilmeden önce kentte üç farklı Yahudi toplumu yaşamaktaydı. Bunların ilki Romalı Yahudiler olarak da bilinen Romaniotlar en eski Yahudi cemaati idi. Cemaat özgünlüğünü IV.Mehmet'e kadar devam ettirebildi. Ancak büyük bir yangın sonrası bozulan cemaat yapılanmaları ve daha sonra şehre gelen göçlerin de etkisiyle yeni toplumda/organizasyonda zamanla eridi.²⁸

Önce Roma sonra Bizans hâkimiyetinde olan bu topluluk Romaniole ya da Griego²⁹ diye anılmıştır. Kendilerini aristokrat addedip Avrupa göçmen Yahudilerini hor görmüşlerdir.³⁰ Cemaat, Bizans tarafından hem Roma'ya ait hissetmeleri hem de Bizans kelimesinin Türkçe karşılığı olan 'Rum'dan dolayı Romaniot olarak

²³ Shaw, ss. 41-42

²⁴ Ülkühan Olgun, **Osmanlı Son Dönemi Yahudiler ve Hahambaşılık**, 1.Baskı, Giza Yayınları, İstanbul, 2009, s. 18

²⁵ Ahmet Hikmet Eroğlu, **Osmanlı Devleti'nde Yahudiler**, 2.Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2015, s. 66

²⁶ Hammet Arslan, "Geçmişten Günümüze İzmir Yahudileri; Yerleşme, Kurumsallaşma Süreci ve Mevcut Durum", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2016, s. 202

²⁷ Naim Güler, **Tarihe Yolculuk-Edirne Yahudileri**, Gözlem Yayın ve Basın, İstanbul, 2014, (Edirne) s. 60

²⁸ Hatice Doğan, **Osmanlı Devleti'nde Hahambaşılık Müessesesi**, Gözlem Basın ve Yayın, İstanbul, 2003, s. 21

²⁹ Griego: İspanyolca'da Yunan, Yunanlı veya eski Yunanlı anlamlarına gelmektedir. Bu isimlendirme büyük ihtimalle hem Grek/Helen kültürüne sahip olmaları hem de Grekçe konuşmalarından ötürü verilmiştir.

³⁰ Shaw, s. 70

adlandırılmıştır. Canlandırma politikası Romaniotlar başta olmak üzere birçok Yahudi cemaatinin sonunu getirmiştir.³¹

Diğer bir cemaat olan Karaylar/Karaim'e Osmanlı, ilk defa I.Murat döneminde Edirne alındığı sırada karşılaşmıştır.³² Talmud'u kabul etmeyip sözlü geleneği reddeden bu grup, VIII.yüzyılda Anan ben David öncülüğünde örgütlenmiştir. İstanbul'da Bizans dönemi itibariyle varlıkları bilinen Karayimler, yalnızca Tora'ya bağlıdırlar. Tudelalı Haham Benjamin/Benyamin Konstantiniyye'yi gezdiği sırada 2000 Rabinik ve 500 kadar Karayim ile karşılaştığından ve ayrı iki Yahudi organizasyonu şeklinde olduğundan bahsetmiştir.³³ Yaşadıkları bölgenin Karayköy iken daha sonra Karaköy olarak kısaltıldığı bilgisi de mevcuttur.³⁴ İstanbul'un en önemli hahambaşısı Eliyahu Kapsali, zamanında ciddi bir güce sahip Karayim çocuklarının Talmud Tora'ya alınmasında baş menfi rol oynamıştır. Hahambaşı Mordehay ise hocasının etkisiyle Kapsali'nin aksine Karayim'e tutumu yumuşak olmuştur.³⁵ Rabbanilerden tamamen ayrı organize olmuş bir cemaat şeklinde varlıklarını devam ettirmişlerdir.³⁶

Diğer bir cemaat olan Aşkenazlar ise kökenleri Almanya'ya dayanan bu Yahudi topluluğu ise özel bir dini prensibi olmamakla birlikte en belirgin özellikleri Yidiş(Almanca-Yahudice) dilini kullanmalarıdır.³⁷ Bütün işleri dini yöneticilerince sağlanmakta olup kendilerinin haricindeki cemaatlerle pek fazla samimiyet kurmamışlardır.³⁸ Seferadlar ile bu topluluğun arasındaki anlaşmazlıklar zamanla azalmış olsa da tamamen bitmemiştir. Fakat bu anlaşmazlıklar da şimdiye kadar ciddi bir sorun teşkil etmemiştir.³⁹

³¹ Minna Rozen, **İstanbul Yahudi Cemaati'nin Tarihi (1453-1566)**, Çev, Serpil Çağlayan, 2.Baskı, İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 46

³² Eroğlu, s. 93

³³ Doğan, ss. 20-21

³⁴ Naim Güleriyüz, Fetih Öncesi ve Feth-i Hakani Sonrası İstanbul'da Musevi İbadethaneleri, “**II. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Kitabı**”, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, 27-29 Mayıs 2014, s.443, Eroğlu, s. 93

³⁵ Sevilla-Sharon, s. 38

³⁶ Olgun, s. 31

³⁷ Doğan, s. 21

³⁸ Olgun, s. 30

³⁹ Eroğlu, s. 91

1.6. HAHAMBAŞILIĞIN KURULUŞU

Roma dönemindeki durumuna baktığımızda bu dönemde Yahudilere karşı yasaklar getirildiyse de çok kısıtlı bir Yahudi öz yönetimi olarak Etnarkh (Nasi) oluşmuştur. Romalılarca Nasi'nin (Patriark/Başkanlık) tanınması Bizans'ın ilk dönemlerine kadar devam etmiştir.⁴⁰ Kurum M.S.425'te mahalli yetkilerce tamamen ortadan kaldırılmıştır. Ardından haham atayan kurum; *Semiha* askıya alınmıştır. Çok sonra, bunun için Safed'in ün yapmış hahamlarından Yakoov Beirav (Beirab) Osmanlı döneminde Sanhedrin'i tekrar canlandırma girişimlerinde bulunmuştur.⁴¹

Bir asrı aşkın süre sonra Bizans ve Roma topraklarına Osmanlı Devleti girdiğinde bu tarih, artık Osmanlı tebaası altında yaşayan Yahudiler için bazı istisnalar da olsa rahat bir dönemin başlangıcı olmuştur. Osmanlı yönetimi fethedilen bölgedeki gayrimüslimlere dini-sosyal açıdan zorlayıcı hükümlerde bulunmamıştır. Bunun Yahudi toplumundaki yansımalarına baktığımızda padişah kendilerini devletin kontrolünde olacak şekilde idare etme adına bir kurum tahsis etmiştir. Kurumun mahiyeti ise hem dini hem de sosyal olmuştur.

Kurumun adı, yüksek dereceli haham olan Hahambaşı, İbranice haham (bilge ve hikmet sahibi) kelimesi ile Türkçe kelime olan baş (lider ve öncü kişi) kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiştir. Fetih sonrası statüleri 'Millet Teşkilatı/Sistemi' ile belirlenen her gayrimüslim tebaanın bir dinî lideri oldu. Bu düzenlemeye göre devlet içinde küçük yapılanma şeklinde bir özerklik elde eden bu dini gruplar dinî, sosyal ve eğitime dair hukuk sistemlerini oluşturdular. Yahudi toplumu bir dini lidere sahip olmak için ödediği ve haham vergisi de denilen Rav akçesi ödeneği, fetihten sonra II.Mehmet'in Moşe Kapsali'yi hahambaşı tayin etmesine karşılıktı. Osmanlı'da Yahudi taifesi dini otoritelerini kendileri seçip ve sonra da seçilen kişi saraya bildirilirdi. 'Haham Kapsali tüm Osmanlı Yahudilerinin Hahambaşısı mı yoksa salt İstanbul Yahudilerinin Hahambaşısı mı?' olduğu konusu hala tartışılmaktadır.⁴²

⁴⁰ Yusuf Besalel, "Nasi", **Yahudilik Ansiklopedisi**, (İstanbul, Gözlem Basın ve Yayın, 2001), II, 438, 526

⁴¹ Güleriyüz, **Bizans**, s. 8, 87

⁴² Doğan, s. 77

1.7. FATİH DÖNEMİ YAHUDİ TOPLUMU VE HAHAMBAŞILIĞIN KURULUŞU

Fethedilen yeni başkent için II. Mehmet, dışarıdan din, dil, ırk fark etmeksizin nüfusu arttırmak için farklı dini toplulukları bugünkü adı ile İstanbul'a nakletmiş ve bunların içinde farklı Yahudi cemaatleri de bulunmuştur. Yalnız nakil ile değil özel davet ile de Yahudileri yeni başkente çağırmıştır.

Osmanlı ordusu şehre girmek için Yahudilerin yardımıyla mahallelerinden geçtiğinde ordu rahatkarşılanmıştır. Osmanlı ise karşılığında kendilerine ticari ayrıcalıklar, sosyal yaşamda serbest olmak, eski sinagoglarını onarma gibi haklar vermiştir. Fetihten otuz yıl sonra nüfus artmış ve Yahudi hane sayısı da 1,647'yi bulmuştur.⁴³

Yeni başkent in yapılanması için birtakım faaliyetler yapılmıştır.⁴⁴ Fetih ile buradaki cemaatlerin örgütlenmesinde artış yaşanmış ve dolayısıyla dışarıdaki cemaatlerden birçok Yahudi buraya getirilmiştir. Ancak bu nakil onların rızası dışında olduğundan daha önce organize olmuş birçok cemaatin yok olmasına neden olmuştur. Başkent'e daha önce yerleştirilmiş Yahudiler (Romaniotlar) ile sonradan Batı Avrupa'dan kovulan ve sığınanlar birlikte yeni bir fiili cemaat organize etmişlerdir.⁴⁵ Devlet tarafından tanınan üç büyük azınlık grubundan biri olan Yahudi toplumu, Fatih Sultan Mehmet tarafından diğer iki topluma bazı yetkiler verildiğinde aynı hakları ve yetkileri kendisi için de talep etmiştir. Böylece Ermeni ve Rum Patriklerine tanınan haklara, Hahambaşı da sahip olmuştur.⁴⁶ Hahambaşı bu yetkiler ile önemli bir statü elde etmiştir.

Fetihten sonra Konstantin Cemaati Osmanlı'nın en önemli cemaati haline geldi. Cemaat liderliğini önce Rabi Moşe ben Eliyahu Kapsali(1420-1496) daha sonra Rabi Mordehay Komtino (1420-1487) yaptı. Başkent cemaatinden sonra ciddi gelişme gösterip önemli olan diğer bir cemaat ise Edirne'dekidir. Hahambaşı Kapsali, aynı zamanda Bizans döneminden beri cemaat önderliğini yapan bir

⁴³ Shaw, s. 43,45

⁴⁴ Ziya Şakir, **Türkiye Yahudileri**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2011, s. 85

⁴⁵ Rozen, ss. 45-46, 300

⁴⁶ Mehmet Anık, "Çok Kültürcülük ve Osmanlı Devleti", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 27, Yıl 2012, s. 121

hahambaşıdır. Döneme ilişkin, Kapsalı'nın yaşadığı önemli olaylardan bir tanesi bir haham ile girdiği münazara sonucunda *herem* ile tehdit edilmesidir.⁴⁷

Osmanlı ve gayrimüslim tebaası ilişkilerinin hukuki zemini, Fatih Sultan Mehmet döneminde gerçekleşmiştir.⁴⁸ Fatih Sultan Mehmet ile resmileşen sistem, I.Dünya Savaşı neticesinde Osmanlı'nın dağılmasına dek devam etmiştir.⁴⁹

Millet Sistemine göre gayrimüslimler otonom bir idareye sahip değillerdi. Gayrimüslimler Fatih Sultan Mehmet ile kurumsal anlamda bir yapılanma sürecine girdikleri doğrudur. Fakat Millet Sistemi'nin kurucusu olduğu iddia edilen Fatih Sultan Mehmet'in kendi Teşkilat Kanunnamesi'nde ve daha sonraki padişahların kanunnamelerinde millet biçimindeki bir yapılanma konusundaki hiçbir hükme değinilmemiş olması ilginçtir. Bunun dışında eğer başka bir idari yapılanma olsaydı en azından kanunnamelerde veya başka belgelerde bahsinin geçmesi gerekirdi. Dolayısıyla yazar, Osmanlı idarecileri ile gayrimüslimler arasında millet sisteminin hiç sözü edilmeden fakat zımni kabullerle oluşturulmasının da çok mantıklı görünmediğini söyler. Ek olarak Schick üzerinden J.Hacker'in; "Yahudi cemaatlerinin iç işlerindeki özerklikten ziyade Osmanlı yetkililerinin gayrimüslimleri kendi halinde bırakma şeklindeki uygulamadan kaynaklandığını, Şer'i hukukun tüm ülkede resmen tanınan tek hukuk düzeni olduğunu, Yahudilerin kadılardan kendi cemaat liderlerine karşı karar çıkarma yoluna gidebildiklerini ve XIX. yüzyıl öncesinde Yahudi toplumun özerkliğinin sınırlı olup ancak Şer'i mahkemelerle çelişmediği sürece geçerli olabildiği" ifadelerini aktarır. Daha sonra Yahudilerin otonom bir idarenin haricinde aslında devletin pek de karışmadığı bir serbestliğe sahip olduklarını belirtir. Buna göre esasında Osmanlı, dini liderlerin yetkilerini göz önüne alarak devletin hukuki, idari ve adli sistemi ile uyumlu hale getirirdi. Tam da bu noktada dini liderlerin yetkilerini kontrolü altına alabilmek ve böylece devlet ile de uyumlu hale getirmek için gayrimüslimleri dini iltizam sistemi de diyebileceğimiz bir yapıya tabi tutardı. Bu sisteme göre dini gruplarca belli bir meblağ ödendikçe, devlet ruhani reislerin atamasını yapardı. Aksi halde ruhani liderler göreve başlayamazlardı. Görüldüğü gibi devletin koyduğu kurallara göre faaliyet gösteren ve denetim altındaki mültezimin idari, mali meseleler yanında esas itibarıyla ruhani

⁴⁷ Sevilla-Sharon, ss. 37-38

⁴⁸ Güneş, s.10, Olgun, s. 15

⁴⁹ Shaw, s. 69

niteliği ağır basan dini konularda yetkili kılınması mevzu bahistir.⁵⁰ Burada Osmanlı Devleti'nin, cemaatlerin yapısına karışmadığı yalnızca devlete bağlı olacak bir sistem ile yönetmesi göz önüne alındığında yukarıda anlatılan şekliyle bir millet sisteminin olması daha uygun görünmektedir. Çünkü Osmanlı devleti fethettiği bölgelerde bilhassa sosyal yaşantıya karışmamış, bunun yanında kendilerinden sadece devlete bağlı olmalarını sağlamıştır.

Müslüman olmayan topluluklar bir İslam toprağında yaşamaya başladıklarından itibaren dayanağı Kur'an-ı Kerim olan, baş vergisi de denilen 'Cizye' adında bir vergi ödemekle zımmi olarak dini-sosyal hayatlarını teminat altına alma hakkını elde etmişlerdir.⁵¹ Bu ödeneği toplamakla yükümlü ilk temsilci Hahambaşı Kapsali olabileceği, ardından Kâhya, sonrasında da Memunim bu görevi yüklendiği belirtilmiştir.⁵² Birtakım vergilerden yaptığı önemli ilmi uğraşlar veya saray hizmetinde bulunmaları nedeniyle muaf kılınmış bazı Yahudiler de olmuştur.⁵³ Osmanlı döneminde cenaze defni ile gönüllü uğraşan Rohatsim'i örnek verebiliriz. Bu gönüllü taifesinin cemaatteki işlevine bakıldığında çokça etkili ve sinagog idaresinde oldukça söz sahibi olma konumuna gelmişlerdir.⁵⁴

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul Yahudi toplumunun dini yetkilisini onayı, fetih akabinde olup onun emriyle göreve Rav Moşe Kapsali getirilmiştir. Diğer bir cemaat olan Karaim'e de ayrı dini lider tayin etmiştir.⁵⁵ Kapsali'nin bu görevi kayd-ı hayat devam ettirdiği söylenmiştir. Yerine halefi olarak Roma'nın seçkin bir hahamı olan Eliyahu Mizrahi görevi üstlenmiş ve aynı şekilde kayd-ı hayat makamda kalmıştır. Her iki hahambaşının temelde diğer hahamlara nüfuzları dahi neredeyse söz konusu olmadığı ve bu nedenle de yalnızca toplumun ödemekle mes'ul olduğu vergiyi toplayan kişiler olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında Hahambaşı Mizrahi, Hahamlık ve entellektüel faaliyetler ile çokça vakit geçirdiğinden Devlet ile olan ilişkileri sürdürmek üzere, yeni oluşturulmuş bir görev makamı olan *Kâhyalığa* devretmiştir. Hahambaşı Mizrahi döneminden sonra artık Yahudi toplumunu

⁵⁰ M.Macit Kenanoğlu, "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim Teb'anın İdaresinde Kullandığı Bir Yöntem Olarak Ruhani İltizam Sistemi", **Divan İlmi Araştırmaları**, Cilt 1, Sayı 14, ss. 69, 71-72, 75-77

⁵¹ Olgun, s. 14

⁵² Rozen, s. 27

⁵³ Doğan, s. 65

⁵⁴ Shaw, s. 114

⁵⁵ Doğan, s. 30

hahambaşı ile birlikte kâhya ve devletle ilişkileri sağlayan aracılar idareye dâhil olmuştur.⁵⁶ Kâhyalık kurumunun oluşmasıyla Kapsalı dönemindeki şekli ile Hahambaşılık Kurumu ortadan kalkmıştır.⁵⁷ Kâhyalar vergileri almakla sorumlu ve bununla birlikte taşra cemaatleri ile merkezî hükümet ilişkilerinde aracı rol üstlenen kişiler olmuştur.⁵⁸

Başkent'teki cemaatler Millet Sistemi ile Osmanlı idaresinde yaşamlarını sürdürürken daha önce fetih ile organize olmuş Yahudi cemaatleri, İspanya'dan gelen göç dalgası ile karşılaşır. Bu göçler günümüze kadar etkilerini gösterecek göçler olup Osmanlı Yahudi toplumunda baskın unsur olmuştur.

1.8. İSPANYA GÖÇLERİ SONRASI YAHUDİLER

Kral Ferdinand'ın çıkarmış olduğu ferman ile kovulmaları emredilmiş olan ve takriben 200.000 kişi olan İspanya Yahudileri'nin büyük bir kısmı Osmanlı topraklarına yerleşmiştir. Sultan II.Beyazıd onların haklarının korunması için yerleşmiş oldukları bölgelerin kadılarına bir takım telkinler vermiştir.⁵⁹ Bir başka kaynakta Osmanlı topraklarına 50.000 İspanya göçmeninin yerleştiği ifade edilmiş ve bu göç ile M.S. II.yüzyıl itibariyle Yahudi tarihinde etkili bir olayın yaşandığı belirtilmiştir.⁶⁰ İber göçleri ile Osmanlı tebaasında nitelikli kişiler artmıştır. Nitekim İber Yahudileri arasında doktorluk, sanat, ticaret gibi önemli alanlarda oldukça yetişmiş kimseler olmuştur. Sahip olunan bu özellikleri onları Osmanlı topraklarına kabul ettirmede bir artı olmuştur ancak Osmanlı'nın bu konudaki insani yaklaşımını da görmemek haksızlık olacaktır.⁶¹

Bu yüzyıldaki göçler, ilk olmamakla beraber XIV.yüzyılın sonlarında yaşanmaya başlamıştır. Gelen ilk cemaatler başta başkent olmak üzere Edirne ve Selanik şehirlerine yerleşmişlerdir. Padişahın Kabul Fermanı'nda ifade edilenler şöyledir:

⁵⁶ Shaw, ss. 66-67

⁵⁷ Rozen, s. 74

⁵⁸ Mehmet Canatar, “Kethüda”, DİA, Cilt 25, s. 333

⁵⁹ Şakir, s.101

⁶⁰ Paul Johnson, **Yahudi Tarihi**, çev. Filiz Orman, Pozitif Yayınları, İstanbul, s. 289

⁶¹ Teoman Açar, La Furtuna “Hatıralarda Yaşayan Gidenler”, **Uluslararası Tekirdağ Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ, 26-27.02.2015, ss. 452-453

“Bu Kral’a nasıl akıllı ve uslu Fernando diyebiliyorsunuz?

Kendi ülkesini yoksullaştırıyor ve benimkini zenginleştiriyor.”

Göç dönemine has olup -devlete verilmesi zorunlu ödeneklerin haricinde- bir de tüm Yahudilerin maddi ve okul, sinagog, hastane gibi kurum ihtiyacını karşılamak amacıyla kişilerin sahip olduğu gelirlere oranla *Kisba*⁶² adı ile bilinen bir katkı payı daha olmuştur.⁶³ Ancak Hahambaşı Moşe Levi, Locum Tenens(kaymakam/hahambaşı vekili) olduğu dönemde şahsi gelir vergisi üzerinden alınan *kisbe*’yi *gabelle vergisi* ile birlikte kaldırmıştır.⁶⁴ Daha sonra kisbe ödeneği tekrar alınmaya başlanmış ve bu katkı payı günümüze kadar gelmiş olup hala devam etmektedir.

İber Yahudileri ile II.Bayezid olayı Mina Rozen’e göre pembe bir senaryodan ibaret olup yalnızca Haham Eliyahu Kapsali’nin bir uydurmasıdır. Zira bu meseleye dair hiçbir somut belgeye ulaşılammıştır. Hatta Eliyahu Kapsali’nin bu tasviri hem Romaniotların başkente yerleştirilmesi hem de İberli göçmenlerin karşılanması meselesini oldukça olumlu yansıtılmasına zemin hazırlamıştır.⁶⁵

İspanya’dan gelenlerin yapılanmalarına baktığımızda geldikleri şehirlerin isimlerine göre organize olup aynı şekilde sinagoglar kurmuşlardır. Yerli cemaatlerin yardımıyla da kısa bir sonra uyum sağlamışlardır.⁶⁶ Her kongregasyon/kahal/örgütlenme sosyal ihtiyaçları için görevlendirilmiş kişiler (öğretmen, kasap v.s.) bulundurmıştır. Ayrıca bu kahalların başında bulunan ayrı ayrı seküler yöneticilerin ortak sorunlarda belli bir dönem dahi olsa birlikte toplandıklarını belirtmek gerekir. 1500’lü yıllarda başkentin önemli Yahudi cemaatlerinden biri Romaniotlar iken diğeri bu İber Göçmenleri olmuştur.⁶⁷

Her bir grubun organizasyonu geldikleri yere göre biçim almış ve buna kahal denilmiştir. Kahal sistemi zamanla İstanbul’dan diğer bölgelere yayılmış. Öyle ki bu

⁶² Kisba/Kizba/Kisbe: Yahudilerin çok önceden cemaate daha sonra ise Türkiye Hahambaşılığına katkıda bulunmak için verdikleri gelir vergisi.

⁶³ Güleriyüz, Bizans, ss. 34, 40-41

⁶⁴ Shaw, s. 353

⁶⁵ Rozen, s. 38

⁶⁶ Olgun, s. 21, Sevilla-Sharon, ss. 40-41

⁶⁷ Rozen, ss. 77-78, 87

sistem, XVII. yüzyılda Osmanlı Yahudi hayatının demirbaşı olmuştur. Her kahal kendince bir birim olarak işlev görmüştür.⁶⁸

Ayrıca kahal mensuplarının seçtiği haham cemaatinin dini ve cismani liderliğini üstlenmiş oluyordu. Buna göre dini mahkemeye başkanlık etme, dini törenleri icra etme, Talmud-Tora ve Yeşiva'da öğretmenlik yapma, büyük suçlara cemaatten atma gibi yaptırımlara sahipti.⁶⁹ Kahallar içinde Sefaradlar daha baskın idiler. Bu baskınlık hem sayıları hem de beraberlerinde getirdikleri birikim sayesinde onları oldukça üst konuma yerleştiriyordu.⁷⁰

Romaniotlar ile aralarındaki temel uyumsuzluk dil ve ritüeller olmuştur. Ancak bu yüzyıl ortalarında diğer cemaatler, zamanla İber göçmenlerinin âdetlerini benimsemeye başlamışlardı ki buna çokça direnen Romaniotlar da dahil olmuştur. Dolayısıyla İber Yahudileri zamanla diğer cemaatleri(başta Romaniot/Gregio olmak üzere Aşkenaz, İtalyan ve Fransız cemaatleri) ciddi bir asimile sürecine sokmuştur. Asimile sürecine maruz kalmayan tek cemaat bugün Karayim'dir fakat onlar da bir süre sonra Kırım göçmenlerinin etkisinde kalmışlardır. İber Yahudileri Romaniotlarla bazı konularda anlaşamamış ve bu yüzden Hahambaşı Kapsali ve Mizrahi'nin yetkisinden faydalanmıştır. Yalnız işlerine gelmeyince de hahamların yetkisini tanımamayı seçmişlerdir. Bu dönemin ilk yarısında İber göçmenleri her ne kadar kültürel anlamda baskın olmuşlarsa da başta Romaniotlar olmak üzere Aşkenazlar geleneklerini devam ettirmeye gayret göstermişlerdir.⁷¹

Tüm cemaatlerin bağımsız mahkemeleri mevcut olmakla birlikte kendilerini idari açıdan yöneten birimleri de var idi. Osmanlı'nın yasal bir statü vermemesiyle Yahudi toplumunun yargılama sistemi önemli bir gelişme göstermeye başladı. Ancak davacılar tatmin olmadıkları mahkeme neticesinde ne zamanki Müslüman mahkemelerine başvurdular o vakit kendi sistemleri sekteye uğradı.⁷²

Yavuz Sultan Selim dönemi Yahudiler için altın çağın başlangıcı olarak değerlendirilmiş. Doğu yönüne birçok başarılı fetih yapan Yavuz Sultan Selim para basımı, sarraflık ve benzeri mali işlerle alakalı mevkileri Yahudilere bırakmış.

⁶⁸ David B. Ruderman, **Erken Modern Dönem Yahudi Tarihi**, çev. Lizet Deadato, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2013, s. 62

⁶⁹ Hakan Alkan, **500 Yıllık Serüven**, 1.Baskı, Günce Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 27

⁷⁰ Doğan, s. 47

⁷¹ Rozen, ss. 87-88, 92

⁷² Ruderman, s. 61

Zamanla sayıları artan Yahudilerin saray ile münasebetlerini yürütmek üzere bir temsilcilik görevi olan *Kahyalık Müessesesi* kurulmuştur. İlk kahya olarak Haham Saltiel atanmıştır.⁷³ Birtakım sebeplerden ötürü kendisine herem cezası verilmiştir.⁷⁴

Kanunî döneminde de Yahudi toplumu için oldukça önemli girişimlerde bulunulmuştur. Mesela III. asırdan beri yıkılmış olan Kudüs ve Tiberya duvarları restore edilmiş ve şehrin kapılarından biri olan Charsion onların denetimine verilmiştir. Yine Kinneret/Tiberya gölü çevresine birçok göçmen yerleştirilmiş. Budapeşte fethedildiği sırada da bazı Yahudilerin deniz yoluyla İstanbul'a nakledilmesine olanak sağlanmıştır. Benzeri durum Rodos'u aldığı anda da yaşanmıştır.⁷⁵

İber göçünün yarattığı değişimlere bakıldığında Kanuni dönemi ve hatta duraklama döneminin başladığı XVII.yüzyılın sonunda sona erebilmiştir. XVI.yüzyılda Yahudi cemaati hem içerde hem dışarıda siyasi konum itibariyle oldukça ilerleme kaydedip sarayda o döneme kadarki en kapsamlı nüfuzu elde etmiştir. Bu durum yalnızca bu dönem ile sınırlı kalmış ve sonraki yüzyıl itibariyle ciddi bir düşüş yaşamaya başlamışlardır.⁷⁶

XVII. yüzyılın önemli hadiselerinden biri Sebatey Sevi olayı olmuştur. 1665'te Mesih olduğunu ilan eden Sevi Yahudiler üzerinde oldukça ciddi bir etki oluşturmuştur.⁷⁷ Bütün fenomenin baş düzenleyicisi Sevi idiyse de işin beyni Gazzeli Nathan olmuştur. Sevi'de olumsuz psikolojik vakıalar baş göstermiş ve bu sebeple sakin olduğu zamanlarda hastalığı için çare aramıştır. Ancak Nathan onu Mesih olarak gördüğünü söylemiştir. Böylece kendisi de Mesih olduğuna kanaat getirmiştir.⁷⁸ O, aynı zamanda hahamların otoritesini de sarsan mistik hareketin lideri olmuştur.⁷⁹ Bu harekete dair faaliyetlerde bulunduğu İzmir, İstanbul, Selanik, Kudüs ve Kahire şehirlerinde hahamların tepkisini görmesi bu nedenledir.⁸⁰ Müridleri sayesinde muhalifleri arasında muazzam bir etki yapmışsa da hapsedilip köşeye

⁷³ Güler, Bizans, s. 46

⁷⁴ Güler, s. 22

⁷⁵ Doğan, ss. 36-37

⁷⁶ Rozen, ss. 301, 303

⁷⁷ Shaw, s. 209

⁷⁸ Johnson, ss. 335-336

⁷⁹ Taha Akyol, Sabetay Sevi ve Sonrası, 10.06.2005, Milliyet, s. 19, (27.04.2018)

⁸⁰ Yusuf Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri**, 2.Baskı, Gözlem Basın ve Yayın, İstanbul, 2004, s.

sıkışınca Müslüman olduğunu dile getirmiştir.⁸¹ Fakat daha sonra Mehmet adını alması, Yahudiler arasında bir rahatlama hissettirdiyse de Mesih beklentisi Yahudi toplumunu bir hayal kırıklığına uğratmıştır.⁸² Bu hareketin etkilerinin sonucu olarak Ortodoksluk ortaya çıkmıştır. Ancak bundan önce bir engelleyici vasıta olarak hahamlar dinden sapma olaylarıyla onları toplumdan kovarak veya tecrit ederek başa çıkmaya çalışmışlardır.⁸³

Sevi iddiasının hazin sonu Yahudi cemaatini derinden etkiledi ve toplum olarak içine kapanmasına neden oldu. Bu ve benzeri olayların yaşandığı bu dönemin durgunluğunu ‘Tanzimat’ bozdu.⁸⁴

1.9. YENİLEŞME DÖNEMİNDE YAHUDİLER

Hahambaşı Mizrahi’den sonra Tanzimat dönemine kadar devam eden Kâhyalık modernize edilip merkezileştirilene dek hahambaşılar yalnızca kendi bölge alanlarıyla ilgilenmişlerdir. Daha sonra tüm Osmanlı Yahudileri üzerinde yetki sahibi olacak şekilde atanmışlardır.⁸⁵

Yahudi taifesi bu dinî makam veya kuruma hukukîlik kazandırmak istediklerini Bab-ı Alî’ye iletince Takvim’î Vekayî’de kurumun resmîliğine dair karar yayınlanmıştır. Abraham Levi’ye de hahambaşılığa getirildiğine dair berat verilmiştir.⁸⁶ Yahudiler bundan sonra devletin resmi yayın organlarında *millet* olarak zikredilmeye başlanmış ve Tanzimat arifesinde kendi talepleri doğrultusunda 1835’te ayrı bir *millet* olarak kabul edilmişlerdir. Devletin ilk salnamesine (1203/1847) Ruesay-ı Milel-i Hamse adı altında beşinci sırada *Hahambaşı Yakub* kaydı ile yansıtılmıştır.⁸⁷

Hahambaşı Abraham ha-Levi bu tarihten sonra Osmanlı Devleti gözünde Yahudi toplumunun en üst düzey temsilcisi olmuştur. Hahamlar üzerinde otoritesini güçlendirmek amacıyla birkaç düzenlemeye gitmiştir.⁸⁸ Bu resmîyetle Abraham ha-

⁸¹ Ruderman, ss. 103-104

⁸² Besalel, s. 42

⁸³ Ruderman, s. 111

⁸⁴ Sevilla-Sharon, s. 87

⁸⁵ Shaw, ss. 67-68

⁸⁶ Doğan, s. 79

⁸⁷ Seyfeli, s. 99

⁸⁸ Alkan, ss. 124-125

Levi kendinden önceki tüm mevkidaşlarından daha kapsamlı ve etkin bir nüfuza sahip olmuştur. Bundan sonra Yahudi cemaat liderlerinin resmi görevli olarak çalışması geleneğini de başlatmış oldu. Bunların haricinde bir hahambaşının hangi haklara sahip olduğunu 1854'te Hahambaşı Hayim ha-Kohen'in (1854-60) atanırken, Sultan tarafından verilen beraat mektubundan öğrenebiliyoruz.⁸⁹

Yeni dönem ile birlikte eskiye dair kurum, kuruluş ve idareleri adına ne varsa modern haliyle değişikliğe gidilmesi kararlaştırıldı. Yahudi toplumu da bu düzen paketine dahil edildi.⁹⁰

Tanzimat ile gelen yenilikler, Batı yazarlarınca olumsuz değerlendirildiyse de aksine önemli girişimlere olanak sağladı. Gayrimüslim dini liderlerinin devlet karşısındaki statülerine binaen ciddi değişiklikler yapıldı. Yine bu farklı cemaatlerin eğitim-sosyal kurumlarının kurulması ve cemaatlerden kişiler Osmanlı bürokrasında görev alabilme gibi kolaylıklar ve haklar elde etti. Dolayısıyla farklı dini toplulukların üyeleri için bu dönem, bir eşitlik ve dini özgürlük serbestisi elde ettiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹¹

Benbassa ise reform hareketini şöyle izah eder; Avrupalıların Hristiyan uyrukların statüsünün düzeltilmesi amacıyla Osmanlı için zoraki bir Batılılaşmayı öngörmüştür. Osmanlı da bu yolda devletin çeşitli kademelerinde tanzimat yapmıştır. Nitekim 3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayun bu hareketin ilk basamağını oluşturmuştur.⁹²

Yenileşme, çağdaşlaşma veya batılılaşma konusunda Osmanlı Yahudileri devletten yana sıkıntı çekmiştir. İmparatorluk kendini yenilemeyince Yahudi toplumu bu gereksinimini dışarıdaki dindaşlarıyla temasa geçerek gidermeye çalışmıştır. Nitekim Seferad Yahudiliği, Batı Yahudiliğinin hedeflerini aynı çizgide takip etmiştir. Bu ortak ideoloji yakınlaşma için iyi bir zemin teşkil etmiştir. Sir Moses Montefiore, Gülhane Hatt-ı Hümayun'dan bir gün sonra İstanbul'u ziyaret etmiş ve Osmanlı topraklarındaki tüm Yahudi okullarında Türkçe dersinin de eklenmesi için Hahambaşılığa baskı yapmıştır. 1854 yılında Albert Cohn adında diğer bir ileri görüşçü de Osmanlı'ya hemen hemen aynı nedenlerle gelmiştir. Bunun

⁸⁹ Shaw, ss. 234-235, 238, Beraat mektubu içeriği için ayrıca bkz. ss. 238-242

⁹⁰ Shaw, s. 233

⁹¹ İlber Ortaylı, **Batılılaşma Yolunda**, İnkılap Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2015, ss. 37, 39

⁹² Esther Benbassa, **Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları**, çev. İrfan Yalçın, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998, s. 17

akabinde başta İstanbul olmak üzere İzmir ve Kudüs'te de müfredatı zenginleştirilmiş okullar açılmıştır.⁹³

Tanzimat ile ilgili olarak en çok eleştirilen konulardan bir tanesi de Müslümanlar ile diğer dini toplulukların eşit sayılması olmuştur. Öyle ki bu durum, devlet ricalini de ikiye ayırmıştır. Tanzimat'ı yeterli bulmayan dış güçlerce bir ferman daha yayınlanmıştır; Islahat Fermanı. Bu ferman öncekinden daha kapsamlı olmuştur. Mesela dinî liderin dışında diğer din adamları da devletin birer memuru kabul görülüp maaşa bağlanmıştır. Böylece merkeziyetçi yönetim esas alınarak direkt devlete bağlı hale gelmiştir.⁹⁴ Gayrimüslimlerden alınan cizye ödeneğinde suistimaller baş gösterince, Avrupa baskısı ile 'verginin toplanması görevi' Tanzimat'tan sonra Patrikhane ve Hahambaşılık kurumlarına devredilmiştir.⁹⁵

Islahat Fermanı'ndan altı yıl sonra 1862 Yahudi toplumu ve diğer toplumların cemaat başlarının idare biçimlerini belirleyen *Nizamnameler* ilan edilmeye başlandı; 21 Şevval 1281/19 Mart 1865 senesinde Hahamhane Nizamnamesi ilan edildi.⁹⁶ Nizamname on iki laik yönetici ve dört hahamdan oluşan bir heyet tarafından hazırlandı.⁹⁷

XIX.yüzyılda Yahudi toplumu Karayim Yahudileri ile hem beraber hem de beraber olmadığı söylenmiştir. Fermanlarda ve resmi belgelerde Yahudi toplumu Hahambaşısı, Karayim millet başısı şeklinde tabirler kullanılmıştır. Ortaylı, bu iki cemaatin ayrılığı daha çok idari ve mali meseler açısından böyle görülmüş olabileceğine kanaat getirmiştir. Yalnızca Yahudi toplumuna baktığımızda Osmanlı'da hem dil hem organize açısından en dağınık toplum olmalarının yanısıra İslam'da olduğu gibi bir ruhban sınıfı olmamıştır. Zaman içinde Osmanlı politikasının da teşviki ile ve özellikle II.Abdulhamit döneminde Hahambaşı Kaymakamı Moşe ha-Levi ve II.Meşrutiyet döneminde Hahambaşı Hayim Nahum döneminde İstanbul Hahambaşı'sının üstünlüğü diğer cemaatler üzerinde fiilen

⁹³ Esther Benbassa ve Aron Rodrigue, **Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi**, İletişim Yayıncılık, 4.Baskı, İstanbul, 2014, ss. 197-198

⁹⁴ Önder Kaya, **Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004, ss. 71, 78, 82, 90

⁹⁵ İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, 3.Baskı, Ankara, 2010, (**İdare Tarihi**), s. 135

⁹⁶ Alkan, ss. 153-154

⁹⁷ Okşan Svastics, **Yahudilerin İstanbul'u**, Boyut Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul, 2011, s. 30

sağlanmıştır. XIX.yüzyılda diğeri bir önemli gelişme Yahudi tüccar ve memur üyelerin kullandığı Millet Meclisi'nin kurulması olmuştur.⁹⁸

Meşrutiyeti ilan edeceğini vaad ederek 1876'da tahta çıkan II.Abdülhamid aynı yıl Kanun-i Esasi'yi ilan etmiştir. Bu dönemde onun yönetimine karşı çıkan Jön Türkler-İttihat ve Terakki içinde yer alan Yahudiler de olmuştur. Diğeri bir önemli gelişme, I.Siyonizm Kongresi'nin toplanmasına öncülük eden Yahudi gazeteci Avukat Dr.Theodor Herzl, 'Filistin'in Yahudileşmesi' fikrini II.Abdülhamid'e beyan etmek için İstanbul'a gelmişti ancak tercüman olarak Hahambaşı Moşe ha-Levi bulunduğu görüşme, II. Abdülhamit'in kesin reddi ile sonuçlanmıştır. Yahudi toplumu bu dönemde AIU'nun (Alliance Israelite Universelle) açtığı eğitim kurumları olanaklarıyla ciddi gelişmeler kaydetmiştir. Diğeri bir önemli gelişme de Yahudilerin bu topraklardaki 400.yılını kutlama faaliyetlerinin yapılması Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığın bir sembolü olarak addedilmiştir.⁹⁹ Herzl bu görüşmenin dışında birkaç defa daha padişah ile görüşmüştür. Ancak görüşmeler her zamanki gibi olumsuz sonuçlanmıştır.

Tanzimat'ın doğurduğu hareketliliğe bir de Theodor Herzl'in başlatmakla öncülük ettiği eylemci ve siyasal temelli *Siyonizm Hareketi* eklenmiştir. Buna mukabil kutsal topraklar meselesi gündeme gelmiş ve neticede uluslararası bir hal almıştır.¹⁰⁰

Theodor Herzl'in II.Abdulhamit ile olan Filistin toprakları meselesi çokça ısrar edilmesine rağmen onay almamış bir meseledir. II.Abdulhamit bu tavrına rağmen yine de ileride Filistin'de bir Yahudi devleti kurulacağını hissetmiş fakat sağlığında Herzl'in girişimlerine asla kapı aralamamıştır. Bunun yanında Herzl'e farklı dönemlerde saraydan 1896 ve 1991 yıllarında ikişer defa olmak üzere Mecidiye Nişanı verilmiştir. Herzl çaba gösterdiği ve önemli gördüğü bu tarihi girişimi için üst yetkililerle görüşmüş ve bunun için İstanbul'a toplamda beş kez gelmiştir.¹⁰¹

⁹⁸ Ortaylı, İdare Tarihi, ss. 451-452, 458-459

⁹⁹ Besalel, ss. 52-54

¹⁰⁰ Sevilla-Sharon, s. 88

¹⁰¹ Denis Ojalvo, Abdülhamid Yahudi Devleti İçin Ne Düşünüyordu, 04.05.2017, <https://odatv.com/abdulhamid-yahudi-devleti-icin-ne-dusunuyordu-0405171200.html> , (04.10.2017)

1.10. BAB-I ALİ VE YAHUDİ TOPLUMU İLİŞKİLERİ

Bilindiği gibi Osmanlı'nın, idaresindeki tebasıyla olan resmi ilişkisi Millet Sistemi ile başlamıştır. Buna her iki tarafın sosyal ve siyasi ilişkileri de bu sistem çerçevesinde şekillenmiştir. Fakat bundan evvel de bir takım sorumluluklar yerine getirildiği sürece; vergiler ödendiği takdirde Müslüman yöneticiler ile gayrimüslim ilişkileri iyi seviyede olmuştur. Zaten yayılmacı bir politika güden Osmanlı devleti tebasıyla her zaman iyi geçinme yolunu tercih etmiştir. Devlet ile cemaat arasındaki ilişkiler cemaatin önde gelenleri dediğimiz seküler takım, kâhya/kethüda, hahambaşı ya da sarayda padişahın özel hizmetinde görev yapan hekim, banker gibi kişilerce yürütülmüştür. Cemaatların sorunları veya ihtiyaçları olduğunda bahsi geçen kişiler aracılığıyla çözülmüştür. Bunların bazıları o kadar önemli mevkilere yükseliyordu ki padişahın desteğini dolaysız almışlardır. Son dönemde bu mevkileri, Ermeni ve Rumlara kaptırmışlarsa da ticaretle oldukça iyi olan Yahudilerle olan ilişkiler, genel çerçevede iyi olmuştur.

Birikimleriyle gelen İber Göçmenleri Osmanlı'nın yerli cemaat yapısında değişikliğe neden olmuş, bu da onları ekonomide, siyasi ve sosyal yaşamda öyle bir yere getirmiş ki kendi cemaatleri adına Osmanlı-Yahudi ilişkilerinde belirleyici rol oynamıştır.¹⁰²

Osmanlı'nın farklı dönemlerde uygulamış olduğu zımmilik, millet sistemi, ruhani nitelikli iltizam sistemi gibi mahiyetleri farklı olan bu idare biçimleri, tebaasıyla olan ilişkilerini yansıtmaktadır. Osmanlı bir teokratik devlet olmasının yanı sıra gayrimüslimlere yaklaşımı farklı şekillerde görünüm arz etmekteydi. Bu da devlet-toplum ilişkilerinde belirleyici rol oynamaktaydı.

Osmanlı'nın habercisi olan Selçuklular döneminde devlet erkânı ile Yahudiler arasındaki olumlu ilişki ekonomik ve siyaset esasına dayalı olmuştur. Bilhassa onları sarraflık, hekimlik, tüccarlık, bankerlik gibi oldukça önemli mevkilerde görmemizin nedeni bunun sonucu olmuştur.¹⁰³ Bu geleneği Osmanlı'da da görmek mümkündür. Fütuhata ciddi anlamda değer veren Osmanlı için özellikle Yahudi toplumu ile ticaret esasına dayalı bir ilişki kurması kaçınılmaz görülmüştür. Her devlet gibi Osmanlı da tebasının bu yönünden faydalanmak istemiştir. Nitekim ticaretle iyi olanların,

¹⁰² Seyfeli, ss. 101-102

¹⁰³ Güneş, s. 5

cemaatin devlet ile olan ilişkilerine de etkisi olmuştur. Yahudi taifesinin ticari girişim gücünden faydalanmanın yanı sıra Osmanlı Devleti, kovulmuş olup yurtsuz kaldıkları nedeniyle de kapılarını açtığı gerçeğini unutmamak gerekir.

Büyüyen Osmanlı Devleti'nin padişahları bu toplumun Şam-Emevi, Bağdat-Abbasi ve Müslüman İspanya'daki aynı rahatlığı yaşamaları için çabalamıştır. Fatih Sultan Mehmet'in onlara bizzat yaptığı çağrı malumdur. Yine XVI.yüzyıl boyunca Osmanlı topraklarına çok daha fazla Yahudi dâhil olmuş. Bunun sonucunda Kahire Yahudi cemaatinin yönetimine önemli bir tüccar olan Abraham Kastro, Nagid olarak atanmıştır. Nagidlik kaldırılınca İstanbul'dan Çelebi unvanıyla bir başka Yahudi idareci gönderilmiştir.¹⁰⁴

Sarayda önemli mevkilerde hizmet veren Yahudiler görevlerinin bitiminde de saray ile ilişkileri kesilmemiştir. Onlar padişah ve diğer devlet ricali ile samimi idiler fakat yine de konumları istikrarsız olmuştur. XVI. yüzyılda Yahudi cemaatinin ileri gelenleri ile Osmanlı üst elitleri arasındaki ilişki samimiyete rağmen Yahudilerce tamamen bir iş olarak görülmüştür.¹⁰⁵

Konunun biraz da bireysel anlamda anlaşılması için Gülerüz'ün Toplumsal Yaşamda Türk Yahudiler adlı kitabına bakıldığında Osmanlı ve Yahudiler arasındaki ilişki, mahiyeti açısından netlik kazanmaktadır.¹⁰⁶ Bilhassa çok önemli ve değerli mevkilerde bulunan elit/okuyan Yahudiler hizmetleri ve meslekleri vasıtasıyla kendi toplumunun her türlü ihtiyaçlarını ve taleplerini karşılamaya gayret etmişlerdir.

1.11. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA YAHUDİLER VE HAHAMBAŞILIK

Savaş öncesinde millet liderleri, İttihat ve Terakki Hükümeti'nin modernleşme adına kendi yetkilerini kısıtlamasıyla karşı karşıya kalmışlardır. Diğer taraftan Osmanlı'nın 1914'te kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırmasıyla Yahudiler ekonomide yükselmeye başlamış. Yenileşme döneminin etkisi olarak reformlar *milletlerin* yapısında değişikliklere yol açmıştır. Mesela dini mahkemelerde

¹⁰⁴ Shaw, ss. 48, 55

¹⁰⁵ Rozen, ss. 274-275

¹⁰⁶ Naim A. Gülerüz, **Toplumsal Yaşamda Türk Yahudileri**, Gözlem Basın ve Yayın, 2.Baskı, İstanbul, 2015, (Türk Yahudileri)

yargıcılık yapanlar, mensubu olduğu cemaatin kurallarına tabii olarak görevlerini yerine getirirken, 1913 yılına ilişkin bir düzenlemeye göre bu yargıçlar hükümetin de genel ve mesleki eğitim standartlarına uymak zorunda bırakılmıştır. Dini liderlerin dini mahkemeler üzerindeki etkisi ve yetkisi hükümete devredilmiştir. Mülk ve sözleşme kayıtları, dini vakıflar, millet okulları gibi kurumlar dini otoritelerin elinden alınmıştır. Evlenme, boşanma gibi aile meselelerinde yapılan düzenlemeler de dini otoritelerin yetkilerini sınırlandıran bir başka uygulama olmuştur.¹⁰⁷

Öke ise benzer konuyu Jabotinski'den kıyaslayarak nakletmektedir.Şöyleki, Osmanlı kuruluş ve yükseliş dönemlerinde pek çok ulusu, sosyal, dini ve ilmi serbestlikleri tanıyarak bir arada refah içinde yaşattığını ancak siyasi iradeyi onlardan esirgediğini söylerken buna karşılık Genç Türklerin, azınlıklara bir taraftan siyasi hakları tanıırken diğer taraftan ilmi, sosyal ve dini haklarını denetimlerine alarak bu dengeyi bozduğunu da belirtmiştir. Neticede azınlıklar tedirgin olup bu yenilik hareketinden dolayı azınlıkların Osmanlı'dan ayrılmalarına zemin hazırlamıştır.¹⁰⁸ Tabi bu tek neden olmamakla birlikte ayrılıkçı hareketler çok daha önce bu topraklarda baş göstermişti.

İngiltere Çanakkale, Irak, Kut'ül Amare'de Osmanlı'ya karşı yenilince Birinci Dünya Savaşı başladığı sırada bir B planı olarak Arapları, Ermenileri ve Siyonistleri kendi safında bir Osmanlı muhalifi olmalarına karşılık çaba sarfetmiştir. Neticede Siyonist liderlerden ve aynı zamanda İsrail'in ilk cumhurbaşkanı olan Chaim Weizmann'ı da kendi tarafına çekmeyi başarmıştır.¹⁰⁹ İngiltere'nin bu yandaş stratejisi Siyonistlerin de işine gelmişti. Zira bölgede müttefik kazanmak kendi lehlerine daha rahat hareket etmek demektir onlar için.

Osmanlı'ya savaş döneminde casusluk yapan Aaron Aaronshon IV.Ordu'da Cemal Paşa'nın danışmanlığına getirilmişti. Amaçladığı şey askeri planlardan haberdar olmak ve Filistin'in Osmanlı elinden çıkması idi. Böylece o topraklara erişim kolaylaşacak ve yerleşim yasağı son bulacaktı. Bunun için de Suriye-Filistin cephesinde bölgenin İngilizlerin denetimine geçmesi için istihbarat çalışmalarını

¹⁰⁷ Shaw, ss. 364-365

¹⁰⁸ Mim Kemal Öke, **Siyonizm ve Filistin Sorunu**, Timaş Yayınları, 6.Baskı, İstanbul, 2018, ss. 315-316

¹⁰⁹ Mim Kemal Öke, İsrail ve Ermeni Terörü, Milliyet Gazetesi, 1983, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/19925> , (20.04.2018)

sürdürdükleri NİLİ istihbarat örgütünü kurmuşlardır.¹¹⁰ Bu örgüt Osmanlı'yı, içeriden askeri faaliyetleri sürdürerek zayıflatmış. Böylece Osmanlı'nın Filistin için verdiği askeri mücadele bu açıdan oldukça olumsuz etkilenmişti.

Balkan savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Yahudiler Osmanlı ile beraber aktif rol oynadıkları belirtilmiştir. Buna göre Osmanlı Yahudileri, Osmanlı vatandaşı olmayan genç Yahudilerin orduya yazılmasını teşvik ederek devlete olan bağlılıklarını göstermiş. Yahudi cemaati vakıf kuruluşlarından Or-Ahayim Hastanesi tedavi için kapılarını din farkı gözetmeksizin herkese açmış. Amerikan yardım örgütlerinden aldıklarını Osmanlılarla paylaşmışlardır. Daha sonraAlmanya ve Amerika'daki Siyonistlerin ve Haim Nahum'um baskıları neticesinde Osmanlı hükümeti, Filistin'deki Rus uyruklu Yahudilere, Osmanlı vatandaşlığı almaları karşılığında orada kalmalarına izin vermiştir.¹¹¹

Yine Trakya'da gelişen olaylar bu savaş döneminde başlamıştır. Mütareke ve İstiklal Savaşı yıllarına kadar sürmekle birlikte beraberinde Yahudi aleyhtarlığını doğurmuştur. Bu hadiseler Cumhuriyet ile birlikte yatışsa da farklı formlarla harici etkenlerle tekrar başlamıştır.¹¹²

İstanbul'un işgali sırasında yapılan son Osmanlı Mebusan seçimleri Yahudiler hariç diğer azınlık toplumlarca boykot edilmiş. Yahudiler bu seçimde hem aday hem de seçmen olarak katılım sağlamışlardı.¹¹³

Dönemin önemli isimlerinden Hayim Nahum bu sıralarda Paris'e gitmiş ancak maksadını basına orada yaptığı temaların yalnızca hususi bir konuda olup Yahudi öğrencilerinin mektebe yerleştirilmesi hakkında olduğunu ve ayrıca siyasi bir seyahat planlamadığı şeklinde bir izah etmiştir. Aynı konuya ilişkin diğer izahı ise Venizelos ve Yunan Dışişleri Bakanı Politis ile Türkiye meselelerini konuştuğu şeklinde olmuştur.¹¹⁴

Savaş yıllarında Türkiye Yahudilerinin, bildirdikleri sadakat mektupları ile Türkiye'nin yanında olduklarını gösterdikleri söylenmiş. Ancak 1908-1914 yıllarında

¹¹⁰ Celil Bozkurt, "I.Dünya Savaşı'nda Filistin Suriye Cephesinde Nili Casusluk Örgütünün Faaliyetleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 30, Sayı 88, ss. 94-96

¹¹¹ Shaw, ss. 368-370

¹¹² Halil Şimşek, "Çanakkale Bağlamında 1934 Trakya Yahudi Olayları", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 5, Sayı 9, s.146

¹¹³ Svastics, s. 33

¹¹⁴ Ömer Sami Coşan, Hahambaşı Paris'te Venizelos'la Görüştü, İstiklal Harbi Gazetesi, 16.12.1919, s. 2, (03.04.2018)

İttihatçılar nezdinde Siyonistlerin sözcülüğünü yaptığı söylenen Hahambaşı Haim Nahum'un, Weizman'ın girişimleri neticesinde Siyonist örgütü Osmanlı düşmanı olarak görününce, bu örgütlenme ile ilişkisini kestiği belirtilmiştir. Dahası Hahambaşı Nahum mütareke esnasında Amerika'ya gidip Amerikan Yahudi lobileri vasıtasıyla müttefik devletlere karşı Türkiye lehine tavır takındığı ve Doğu Anadolu'nun Türkiye'den Ermenistan adı altında koparılması gerekse bile bunun düşman İngiltere değil de tarafsız ABD'ye bırakılması yolunda kulis yaptığı söylenmiştir.¹¹⁵ Hem Hahambaşı Hayim Nahum'un hem de Türkiye Yahudilerinin Siyonizm ile olan ilişkisini tafsilatlı anlamak için 'İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Geçişte Musevi Cemaati ve Siyonizm' başlıklı yazı okunabilir.¹¹⁶ Hahambaşı Hayim Nahum bir yandan Siyonistlerle işbirliğinde ise diğer yandan Türkiye lehine hareket etmiştir. Buradan Hahambaşının Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasına ilişkin çabasını görüyoruz.

İzmir Yahudi cemaatinin durumuna baktığımızda, İzmir'deki AIU Erkek Okulu Müdürü Albert Nabon savaşta mevcut duruma ilişkin izahatı 6 Temmuz 1919 tarihinde Alliance'a şu ifadeler ile yapmıştır; "Şehir yakıldı ve tamamen boşaltıldı. İnsanlar sahip oldukları her şeyi kaybettiler. Yiyecek kalmadı. Bu mahrumiyetten genel olarak tüm nüfus özellikle de dindaşlarımız tehlikeli ölçüde etkileniyor." Okul müdürü Nabon, aynı zamanda Aydın, Bergama ve Manisa'daki Yunan saldırılarından kaçan Yahudilerin de İzmir'deki Alliance'a sığındığını ve kalabalıklaşan nüfus ile gıda ve ilaç konusunda ciddi sıkıntılar çektiğini belirtmiştir. Tire Yahudileri ise Haham İsmail ha-Kohen öncülüğünde düşman baskısına rağmen Osmanlı askerinin yanında hareket etmişlerdir. Aynı şekilde Ödemiş'teki cemaat adına Haham Isaac Franco, Yunan yetkililerince istenen Yunan askerlerin karşılanması talebini reddederek Müslümanların lehine hareket etmiştir. Bölgedeki Yahudiler hem Ermeni hem de Yunan isteklerine muhalif bir tavır sergileyerek Müslümanları bu savaş dönemi boyunca evlerinde himaye etmişlerdir. Daha sonra şehirden çekilen Yunan ordusu tarafından yerli nüfusun mahalleleri ateşe vermiş hatta İzmir, Manisa ve Bergama Yahudilerinin evlerinin, işyerlerinin, hastanelerinin, sinagoglarının yakılmış ve yok edilmiştir. Bu şehirlerdeki nüfus, Yahudiler dâhil

¹¹⁵ Mim Kemal Öke, İsrail ve Ermeni Terörü, Milliyet Gazetesi, 1983, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/19925> , (20.04.2018)

¹¹⁶ Öke, "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Geçişte Musevi Cemaati ve Siyonizm", ss. 468-495

olmak üzere başka yerlere göç etmiştir. Ancak Yunan işgalinden sonra nüfusu azalan bu cemaat şehir alındıktan sonra geri dönmüşlerse de eski sayısının yarısına bile ulaşamamıştır. İstanbul için durum bu görüntünün aynısı olmuştur.¹¹⁷

Öke, İzmir Yahudileri hakkında ciddi bir detaya değinmiştir. Kaynaklarda özellikle İzmir Yahudilerinin Türk yanlısı hareketlerine değinildiğini söylerken Yunan işgalci ordusuna pek yakınlık göstermemiş olduklarını ve Yunan işgali karşısında tutumlarının Rum ve Ermenilere oranla hayli farklılık taşıdığını ifade etmiştir. Buna göre gerek Filistin’de kurulan Yahudi yurdu gerekse imparatorluktan cumhuriyete geçişe bakış açılarının araştırılması gerektiğini söylemiştir.¹¹⁸

Uzun savaş dönemi, Yahudileri de iktisadi açıdan olumsuz etkilemiş. 1922-23 yılında Yahudi Öksüz Kurumu sadece İstanbul’da savaş mağduru olan bin beş yüz öksüz çocuğu bünyesine almıştır. Yine binlerce kadın eşlerinin akıbetlerinin belirsizliğinden ‘aguna’ durumuna düşmüşlerdir. Savaşa asker olarak katılanlar uzun süre evlerine dönmeyince birçok aile nafakasız kalmış. Sadece İstanbul’daki Yahudi Cemaati, Bene Berit Derneği ve American Jewish Joint Distribution Committee örgütlerinin yardımlarıyla günlük altı bin kişiye karşılıksız sıcak yemek dağıtmıştır. 1918’de ateşkesle terhis olan Yahudi askerler döndüklerinde onları topluma kazandırmak ve dul yetim ve aguna’lara bir hal bulunması zorunlu olmuştu. Ancak siyasi durumun karışıklığı, yeni savaşlar ve iktisadi bunalım nedeniyle birçok Yahudi kurumların olanakları da sınırlanmış vaziyetteydi. Cemaatin zengin üyeleri de başka ülkelere göç etmişti. Toplumun bu kötü zamanında daha önce burada olup göç eden Türkiyeli Yahudiler, Alliance Israelite Universelle, Bene Berit ve Joint kuruluşları yardım elini uzatmıştır.¹¹⁹ Cemaatin finansmanları zayıflık gösterdiğinden devlet Hahambaşı’ya ve Hahambaşılık çalışanlarına özel yardımda bulunmuştur. Şunu da belirtmek gerekir ki dini liderler savaş süresince şehir, taşra ve diğer meclislerin üyeleri olarak görevlerine devam etmişlerdir. AIU’nun Osmanlı’dan çekilmesine rağmen Hahambaşı Hayim Nahum, tüm grupları savaş seferberliği için bir araya getirerek B’nai B’rith (Amerikan Yahudileri Ortak Dağıtım Komitesi) tarafından

¹¹⁷ Shaw, ss. 385-387

¹¹⁸ Öke, s. 468

¹¹⁹ Levi, ss. 16-17

gönderilen gıda ve diğer yardımların dağıtımı için organize etmiş ve böylece cemaat içindeki desteğini arttırmıştı.¹²⁰

Savaş sona erdikten sonra İngilizler Yahudilere Filistin'i vaadetmişse de netice olumsuz yönde olmuştur. Hatta bölgede Yahudi-Arap düşmanlığı artmaya başlamış. İngilizler, Filistin'de yürüttüğü politikanın sebebi olarak kendilerinin bölgeyi terk ettikleri durumda ortamın daha kötü olacağını öne sürmüştür.¹²¹

1.12. CUMHURİYET'E GEÇİŞ DÖNEMİ

Bu dönemde toplum yapısı reformlardan cesaret alınarak yeni bir format için girişimlerde bulunulmuş. Cemaatten bazı önemli kişiler dâhil Alyans ve İttihat Terakki de bu girişimi desteklemişlerdir. Toplum ve yöneticilerden bazıları henüz buna hazır değilken değişiklikler uygulamaya koyulmuştur.

Cemaatin iç yönetimi eskiden beri âdem-i merkeziyetçi olup XIX.yüzyıl sonlarında yönetimi merkezileştirme ve hiyerarşik bir yapıya dönüştürme girişimleri olduysa da tüm bu çabalar etkisiz kalmıştı. Neticede ateşkes döneminde tekrar eskiye dönüş yapılmış. Osmanlı idaresi ile başlayan çatışmalar, iç bölünmeler merkezi kurumları (Hahambaşılık ve Hahambaşılığa bağlı kurumlar) zayıflatmıştır. Bu zayıflamanın getirdiği iç bölünmeler Hahambaşı Hayim Nahum'un istifasına zemin hazırlamış. Daha sonra 1921 yılında makama oturan Moşe Becerano, Locum Tenens (Hahambaşı vekili) seçilmesine rağmen Osmanlı yönetimi kendisine Hahambaşı sıfatını vermeyip 1931 yılında ölene kadar görevini vekâleten yürütmüştür.¹²²

Kapsayıcı bir politika yürüten Osmanlı'nın yıkılmasından sonra yeni devlet milliyetçilik/Türkçülük esası üzerine inşa edilmiş. Bu yüzden bu süreç devletin tüm tebaası için zor ve sancılı geçmiştir. Yahudiler ve diğer dini azınlıklar için sıkıntılı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Özellikle devlet kademelerinden tazminatsız alınmaları, serbestçe dolaşımlarının kısıtlanması, v.s. gibi yaptırımlar dini azınlıkların sosyal hayatını olumsuz etkilemiştir. Sermayenin hem birey hem de dil anlamında Türkleşmesi, T.C. vatandaşı olan dini azınlıkların yabancı birer kişi

¹²⁰ Shaw, s. 371

¹²¹ Avram Leyon, İngilizler ve Yahudiler, Şalom Gazetesi, 13.11.1947, (28.07.2018)

¹²² Levi, ss. 18-19

olduğu algısına sebebiyet vermiştir. İşte bunların öncül sebebi ülke için birleştirici unsur olarak *Türklük*' ün ortaya atılması olmuştur.¹²³

Lozan sancısının etkisi daha devam etmekte iken dönemin önemli gazetelerinden İleri Gazetesi, olumsuz bir başlık ile Yahudi aleyhine yazı yayınlamış ve buna karşı cemaatin sivil heyeti, Hahambaşı Vekili Hayim Becerano'yu durumun halli için İstanbul Askeri Valisi'ne göndermişti. Benzer bir olayı Edirne Yahudi cemaati yaşamış ve cemaatin genel ve idare meclisleri başkanları, hukukçu Hayim Efendi ve La Boz de la Verdad gazetesi başyazarı Bar Yitshak hep birlikte Edirne Paşaeli gazetesinin yayınladığı yazıları Vali'ye sunarak gerekli tedbirin alınmasını istemişlerdir.¹²⁴

Osmanlı devletinde dini müesseseler devlet kontrolü altında yapılanmış vaziyette ruhanî/dinî birer lider olarak toplumlarının idaresini sağlayan kişilerce yönetilmekteydi. Teokrasi ile yönetilen Osmanlı devlet modeli artık yeni bir rejim ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti için cevapsız kalmaktaydı. Zaten II. Mahmut döneminden itibaren başlayan yeniliklerin son safhası, işte bu yeni devlette bizzat şekillendirici bir vaziyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla yeni bir model-sistem gerekmektedir ve buna göre laik ilkeler çerçevesinde hazırlanmış yasalarca yönetilmeliydi. Dini bir kurum olan Hahambaşılığın ve Müslüman dini kurumları dâhil diğer gayrimüslim dini kurumların tam olarak karşılaştığı durum ve sorun da buydu. Zira yeni devlet Türkiye artık bu gibi dini örgütlenmelere/gruplara yer verme düşüncesinde değildi.

Cumhuriyet'in Hahambaşılık ile ilgili meselesine bu bağlamda baktığımızda, yeni devlet kendi yasalarıyla uygun işlevde bir düzenlemeyi gerekli gördü. Böylece kurumda yapılacak değişiklikler devletin yasalarına ters düşmeyecek idi. 1918'de kısa süreliğine cemaat yönetimini geçici olarak sağlayan heyetin de lağv edilmesini istedi ve buna göretekrar geçici bir heyet olarak beş kişi seçildi. Bunlar hep laik bir yönetimin Cumhuriyet ile birlikte tesis edilmesinin çabaları idi. Dolayısıyla Yahudi cemaati, idari yönetiminde değişikliğe gitmek zorunda kaldı. Böylece taraflarca Hahamhane Nizamnamesi'nin düzenlenmesi için on kişilik heyet oluşturuldu. Yeni düzenlemeye dayalı yapılanmaya göre Hahambaşılığın merkezi teşkilatı bölündü;

¹²³ Svastics, ss. 33-34, Rıfat N. Bali, **1934 Trakya Olayları**, Libra Yayıncılık, 11.Baskı, İstanbul, 2014, (**Trakya**), ss. 40-41

¹²⁴ Levi, ss. 25-26

Hahambaşının cemaat işleriyle ilgili yetkileri valilere devredildi. Yahudi cemaati bundan sonra artık seksen kişilik bir Meclis-î Umumî tarafından temsil edildi. Bu meclisin altmış kişisi sivil idareyi oluştururken yirmisi din adamlarından oluşuyordu. Buna göre Meclis-î Umumî varlığını gayet rahat sürdürürken Hahambaşı eskiye oranla neredeyse çoğu yetkilerini kaybedip ve pasifleşmeye başladı. Yahudi cemaat yönetiminin siyasi iktidara karşı sessiz bir tavır takınmasında bir yandan Takrir-î Sükûn Kanun'unun çıkması diğer yandan Rum cemaatinin Türkiye'deki varlığı için yarattığı sorunların etkisi rol oynadı.¹²⁵

1.13. LOZAN'DA AZINLIKLAR KONUSU VE HAHAMBAŞILIK

Türkiye Cumhuriyeti, I.Dünya Savaşı sonrası hukuki varlığını borçlu olduğu Lozan Antlaşması'nın III. Kısmı'nın, 'Azınlıkların Korunması' başlığındaki bölümü, dönemin ciddi bir sorunu olan azınlıkların statüsüne bir çözüm getirmiştir. Bilhassa XVIII.yüzyıl Fransız Devriminin ulusçuluk akımlarının etkisi Osmanlı'da da yayılmış ve bunun olumsuz bir sonucu olarak bazı Batı Devletleri, Osmanlı tabiiyetindeki dini azınlıkları Batı'nın Doğu politikası olarak görmüş ve kendilerinin lehine kullanmışlardır. 1914'te başlayan I.Dünya Savaşı sonrası azınlıklarla ilgili son çare olarak görülen Lozan Antlaşması yapılmıştır.¹²⁶

Türkiye'den Lozan'a gönderilen heyet TBMM tarafından seçilmiş. Heyette baş Murahhas olarak İsmet İnönü, Sağlık Bakanı Dr.Rıza Nur ve Maliye Bakanı Hasan Bey(Saka) bulunmuştur. Danışmanlar heyetine baktığımızda Yahudi cemaatinden Hayim Nahum ile karşılaşmaktayız; I.Lozan konferansına katılmış olup II.Lozan konferansına katılmamıştır.¹²⁷ Hayim Nahum bu esnada Hahambaşılık makamındadır.

Temmuz 1923'te imzalanan bu antlaşmanın 37-45. Maddeleri azınlık haklarına ilişkin olup bu haklar devlet yetkililerini rahatsız ettiği ifade edilmiştir. Bir taraf, 1924 Anayasası'nın hazırlanışı esnasında azınlıklara vatandaşlık verilmemesini öngörürken diğer taraf vatandaşlıkla birlikte eşitliğin de verilmesini istemiş. Yahudi

¹²⁵ Rifat N. Bali, **Bir Türkleştirme Serüveni**, Libra Yayıncılık, 9.Baskı, İstanbul, 2017, (Serüven), ss. 54-55

¹²⁶ Nilgün Atıcı Köktaş ve Hakkı Büyükbaş, "Lozan Antlaşması, Dini Azınlıklar ve Dış İlişkiler Boyutu", **Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İlimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 3, 2016, ss.2-3

¹²⁷ Güler, ss.184-186

toplumundan gazeteci David Fresko cemaatteki durumun aksini arzulamıştır; Yahudilerin artık liberalizme ihtiyaç duyduklarını ve bunun için de özel hakları istemediğini, devletin ise laik olması gerektiğini savunmuştur.¹²⁸ Fresko'nun, Hahambaşılık makamında olan muhafazakâr Moşe Halevi'nin gitmesi için kendi mecrasında (basın yoluyla) çaba sarf ederek yerine fikir yelpazesi geniş olan Hayim Nahum'u getirecek kadargüçlü bir kişiliğe de sahip olduğu belirtilmiştir. Hayim Nahum, yanında duran gazeteci Fresko'dan dolayı rahat olmuştur. Hayim Nahum taraftarı gazeteci David Fresko'nun bu anlamda Türkiye'deki Yahudilerin kaderini değiştirdiği de iddia edilmiştir.¹²⁹ Yeni siyasi düzene ters düşmemek, artık biraz daha rahat yaşamak-hareket etmek adına Yahudi toplumunun ileri gelenleri kendileri için hazırlanmış kararları uygun görmüşlerdir. Zaten yeni devletin yeni oluşumu eskiyi yaşamaya devam ettirmeye pek de uygun görünmemiştir. Bundan yalnızca azınlıklar değil Müslümanlar da payını almıştır; laik devletin laik toplumları.

Azınlık haklarının güvence altına alındığı Lozan antlaşması ile gayrimüslimler kendi dillerini kullanabilmeleri yanında cemaat kurumlarının, okullarının, hayır derneklerinin idaresinde, v.s. kendi şeriatlerine göre hareket edeceklerdi.¹³⁰ Ancak daha sonra Osmanlı hükümeti düşman ecnebi devletlerin uyruğundaki Yahudilerin açtığı hayır ve eğitim kurumlarının devamına ancak Osmanlı Yahudilerince devralındığında, izin verdiğini beyan etmiş. Bunlardan AIU, bu şartın dışında tutulmuş ve kapatılıp yerine Alman destekli okullar açılmasına karar verilmiştir. Bu okullar arasında Aşkenaz hahamı David Marcus tarafından açılan bir okul mevcut olup önce 1915 yılında *Hilfsverein der Deutschen Juden* sonra ise mahalli Yahudi cemaati tarafından İstanbul'da günümüze kadar tek faal Yahudi ortaöğretim kurumuna; Beyoğlu Özel Musevi Lisesi'ne dönüştürülmüştür.¹³¹

Savaş sırasındaki mütareke döneminde Amerika, İstanbul'un Amerikan mandasına girmesi hakkında özellikle dini azınlıklardan görüş talep etmeleri için İstanbul'a bir heyet göndermiş. Bu heyetin görüşeceği Musevi Delegasyonu'nda dönemin Hahambaşısı Hayim Nahum, Meb'us Emanuel Karasu, Aşkenazi Cemaati

¹²⁸ Besalel, ss. 63-65

¹²⁹ Moşe Grosman, **Dr. Markus(1870-1944)**, As Matbaacılık, İstanbul, 1992, ss. 152, 151

¹³⁰ Benbassa ve Rodrigue, s. 241

¹³¹ Shaw, s. 370

Başkanı Mösyö Raihsner ve Hukuk Profesörü Mişon Ventura bulunmuştur.¹³² Ancak Musevi delegeleri diğer delegelerin aksine gelen heyetin aleyhine fikir bildirmiştir.¹³³

Yine mütareke sırasında 1920’de yapılan İstanbul seçimlerine Galante ve Ventura bir komite oluşturup katılmışlardır. 1951 tarihli Resimli Tarih Mecmuası söz konusu olaya ilişkin Yahudilerin yurtsever, Hristiyanların ise bir siyasi sabotaj yaptığı şeklinde açıklamalar yapmıştır. Diğer bir mesele ise devlet mahkemelerinden, Lozan hükümlerine göre gayrimüslim cemaatlerin bireyleri arasında aile hukuku ile alakalı ortaya çıkan uyuşmazlıkların, cemaatlerin dini örfüne uygun bir şekilde halli istenmiş. Bunun için Millet Vekili Mustafa Fevzi başkanlığında Prof. Cevdet Ferit, Prof. Mişon Ventura ve Av. Kalev Gabay’ın beraber oluşturduğu Musevi Karma Komisyonu, ilgili konuya ilişkin bir taslak hazırlamak ile sorumlu olmuştur. Komisyonun, taslağı hazırlarken Türkiye’nin egemenlik haklarına zarar veren hükümlerin aksine hareket etmeyi kararlaştırdığı belirtilmiş. Bu karar aşamasında ise Hahambaşı Hayim Becerano ve bugün Beth-Din dediğimiz Meclis-i Ruhani ile daimi bir temas halinde olmuşlardır. Hahamhane bu meseleye dair Komisyon ile aynı fikirde olduğunu belirtmiştir. Buna göre isteklerinin gerçekleştiğini gören Yahudi üyeler, Türk-Musevi Karma Komisyonu’nda Hahamhane’nin bahsi geçen konudaki görüşünü de bildirerek Yahudilerin, Lozan Antlaşması’nın bu konudaki hükümlerinden vazgeçtikleri beyanında bulunmuştur. Yahudilerin bu beyanından haberdar olan diğer dini cemaatler de aynı görüşte olduklarını hükümete bildirmişlerdir.¹³⁴

Tarihçi Galante’nin yazılarında taraflı bir tutum sergilediği görülmüş. Buna göre verilen karar Yahudi cemaatinin aleyhine de olsa devletin yanında yer aldığını göstermiştir. Dolayısıyla olacaklar zaten kesindi ancak dini kurum idarecileri kendilerine tercih hakkı sunulmadığından kamuoyu önünde bu konuda, sanki tercihlerini devletin yasalarına ters düşmeyecek biçimde verdikleri bir görüntü oluşturmuşlardır. O gün, bu vaziyet devleti hem hoşnut hem de rahat ettirmiştir.

Galante’nin yansıttığı durumun aksine dönemin Hahambaşı’sı Hayim Becerano, feragat metninin imzalanması için toplantıya çağrıldığında katılmamıştır. Bundan önce şu hadise vuku bulmuştur. Feragat edilecek olan kararları, Ankara’ya

¹³² Galante, s. 228, Eli Şaul, Ordinarius Profesör Mişon Ventura, **Tiryaki**, Yıl 3, Sayı 26, 1998, s. 24

¹³³ Sevilla-Sharon, s.101

¹³⁴ Galante, ss. 228-230

iletken bir Yahudi heyeti olmuştur. Ancak bunların iletmediği kararı hiçbir şekilde Yahudi cemaatini kapsamayacağı ifade edilmiştir. Nitekim cemaatin yeni yönetim şeklini düzenlemek ve yalnızca 42. Madde'den feragat edildiğini resmi olarak ilan etmek amacıyla Hahamhane'de onüç kişilik heyet tarafından bir toplantı düzenlemeye karar verilmişti. Dışişleri Bakanlığı da cemaatin bu iç düzenlemeleri için birlikte çalışacak bir temsilci atamıştır.¹³⁵ Bu duruma göre Yahudi cemaatinin önde gelenlerinin olayların seyrine göre hareket etmek zorunda kaldığı anlaşılabilir.

Haklardan feragat ile ilgili farklı bir yorum da şu şekildedir. Dini azınlıklara verilen Lozan hakları, 1926'da Medeni Kanunu'nun kabulünde otomatik olarak düşmüş ancak Yahudilerin bundan önce 15 Eylül 1925 tarihinde öncülük ederek Türkiye'de herhangi bir hukuki kayda bağlı olmaksızın doğal haklarına sahip olacaklarını anlamışlar ve Lozan haklarından feragat ettiklerini beyan etmişlerdir.¹³⁶

Azınlıklar haklarına ilişkin bir başka kaynakta ise; 24 Anayasası'na göre kaldırılan Hilafetin ardından İsviçre, Alman ve İtalya kanunlarını örnek alan yeni medeni hukuk şeriat mahkemelerinin yerine geçince azınlıklar Lozan'ın kendilerine tanımış olduğu ilgili maddelerden caydıkları belirtilmiştir. Ancak bu cayma büyük bir ihtimalle bir dayatma sonucu olması, toplumların kendi iradelerince vazgeçmesi fikrini ortadan kaldırdığı şeklinde beyan edilmiştir. Nitekim yeni sistemde şeriatın yeri olmadığından azınlıkların da artık laik ve Batılı temellere dayanan bu sistemi kabul etmelerine bir mani kalmamıştır diyerek ve kendi cemaat kararlarına uymalarına gerek görülmediği görüntüsü vererek olay bir oldubittiye getirilmiştir. Kararın ise devletin belirlediği gayrimüslim heyetten oluşan ve bir Türk başkanlığındaki kapalı komisyonca alındığı belirtilmiştir. Bu da kararın bir tercih olarak sunulduğunun aksine tek bir seçenek olarak önlerine bırakıldığını göstermektedir. Sonrasında 1928 yılı itibarıyla bir teokratik yönetimin tamamen devre dışı bırakılmasıyla Yahudi toplumu ve diğerleri tamamen gönüllü oluşumlar haline gelmeye başlamış. Böylece bu toplumsal yapılanmalar gelişmeler karşısında millet olarak kendi bazı ayrıcalıklarını da kaybetmekle karşı karşıya kalmıştır. Nitekim devlet, cemaat kurumları için yeni statüler belirlemeye karşı Yahudi toplumun alt kurumlarını hukuki düzenlemeye dayanması konusunda çaba gösterdiği

¹³⁵ Bali, Serüven, ss. 89, 92-93

¹³⁶ Güler, ss. 203-204

ifade edilmiştir.¹³⁷Feragatın ardından Hahambaşılığın zayıflaması kaçınılmaz olmuştur

Tüm bu görüşlerden sonra feragat ile söylenmesi gereken önemli bir bilgi Ağustos 1926 tarihinde yapılan toplantıda alınan kararda feragat edilen maddenin yalnızca Lozan'ın 42. Madde'si olmasıdır. Dönemin ruhani lideri bunu kamuoyuna duyurduktan sonra basında alınan kararın Lozan haklarının tümüne ilişkin olduğu şeklinde yayıldı ve böylece feragatın 42. Madde ile ilgili olduğu gözardı edildi.¹³⁸

Feragat bildirgesi çevrede olumlu karşılanmış. Ankara'daki İngiliz temsilcisi haberi Londra'ya bildirirken Türkiye'de din-devlet işlerinin ayrılmasıyla Lozan'ın tanıdığı haklara gerek kalmadığını ifade etmiştir. Türkiye'deki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol ise feragatin gönüllü olduğu eskiye nazaran azınlık haklarının korunmasının daha güçlü bir şekilde olacağını belirtmiştir.¹³⁹

Hahambaşı Becerano'nun ölümünden uzun bir müddet dini lider boşluğu yaşanmış, bu boşluk Rafael Saban dönemine kadar sürmüştür. Bu ara dönemde makama gelenler hep vekâleten kalmışlardır.¹⁴⁰

Burada önemli bir nokta olan Lozan'ın tanıdığı haklardan, bazı yazarlarca Yahudi toplumunun idarelerince gönüllü olarak feragat edilmiş olarak sunulurken bazı yazarlarca devlet baskısıyla veya devletin içinde olduğu durum sebebiyle mecburi bir vazgeçme olarak sunulmaktadır. Ancak Cumhuriyet ile dini kurumun geldiği noktada kurumun eli ayağı bağlı, işlevsiz bir hal görünmektedir. Eskiyle kıyas yapıldığında karşımızaböyle bir tablo çıkmaktadır.

¹³⁷ Benbassa ve Rodrigue, ss.241-242

¹³⁸ Bali, Serüven, ss.90, 92

¹³⁹ Öke, s.498

¹⁴⁰ Benbassa ve Rodrigue, s.242

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ YAHUDİLER VE HAHAMBAŞILIK

Türkiye, Osmanlı'dan miras aldığı ve bünyesinde barındırdığı çok kültürlü ve dini yapıyı oluşturduğu yeni siyasi sisteminde maalesef eritmiştir. Bu bir arada yaşamak adına oluşturulmuş ulus devlet sistemiydi. Dolayısıyla bu topraklarda yaşayan farklı etnik ve dinsel gruplardan bir tanesi olan Yahudi cemaati de ciddi şekilde etkilenmiştir. Asimile, kaybolma, kaşerut, ekonomik kriz, memurluktan tasfiye, göç gibi toplumsal sorunlar cemaatte çıkan başlıca sorunlar olmuştur. Yahudi toplumunu tıpkı bir küçük devletçik yapısı ile yöneten Hahambaşılık Kurumu cumhuriyetin ilk yıllarında gerek ictimai gerek dini olarak baş gösteren sorunların iyileştirilmesiyle uğraşmıştır. Kurumun, iyileştirme süreci hala güncelliğini korumakta olup Hahambaşılık Kurumu bunun için ikili ilişkilerini faal olarak sürdürmektedir.

Cumhuriyet'in ilanı ile Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanlığına seçilmesini Becerano; "Bu büyük millet bugün layık olduğu mevkii ve dereceyi buldu" ifadeleri ile dile getirmiştir. Türk-Yunan mübadelesinin yaşandığı dönemde cemaatten Bohar Habib, Yahudi cemaatinin de yardım kampanyasına katılmasını talep ederek Balkanlardan gelen Müslüman göçüne kolaylık sağlamak adına, nasıl ki XV. yüzyılda İspanya göçü sırasında Müslümanlar yardımcı olduysa aynı düşünceyle kendilerinin de yardımcı olacaklarını dile getirmiş. Ancak Bohar Habib'in çağrısına katılım pek olmamıştır. Bunun üzerine Ahmed Cevdet Bey, konuyla ilgili bir yazı yayınlamış. Ardından Türklerin Yahudilerden yararlanmayı bilmediklerini, hiç değilse onları Maliye'ye alarak ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmaları sağlanmalıdır demiştir. Bunun üzerine Hahambaşılık'ta cemaatin ileri gelenleri çözüm için toplanmış, Hahambaşı Becerano da Müslüman göçünü kolaylaştırılmasını ve onlara yardım kampanyası düzenlenmesi gerektiğini dile getirmiştir.¹⁴¹

Milli Mücadele dönemi sonrasında Türkiye Yahudileri örnek cemaat, 'Kemalistlerin müttefiki' şeklinde bir görünüm arz etmişlerdir. Bununla birlikte *Hilafetin Kaldırılmasının* ardından bir diğer hadise olan Fener Rum Patrikhanesi'nin kışkırtıcı ve Türkiye'nin karşısında olma tutumu sebebiyle kaldırılması hatta sınır

¹⁴¹ Öke, ss. 491-493

dışı edilmesi istenince, bu değişikler kurumsal açıdan benzer işlevlere sahip Ermeni Patrikhanesi ve Hahambaşılık için de düşünölmüştür. Böylece bu kurumların kaldırılıp sınır dışı edilmeleri gündeme gelmiştir. Kaldı ki bu meselelere ilişkin Lozan’da bir direktif de verilmemiş. Tabi Lozan’da dini azınlık haklarına ilişkin kararlarda açıkça Hahamhane’den ve Patrikhane’den bahsedilmemişse de esasında bu kurumların korunması öngörölmekte olduğu anlaşılmıştır.¹⁴²

Konu hakkında Atatürk’ün, 4 Mayıs 1924 tarihinde New York Herald gazetesinde bu kurumların ortadan kaldırılması gerektiğine dair bir beyanatı oldu. Yahudilerin bu kararlara karşı toplumsal olarak örgütlenmeleri zorlaştı. Bu durum da toplumsal bir din olan Yahudiliğın pratik hayattaki yaşanılabilirliğini kısıtladı. Bu durum dışarıya göçlerin başlamasına neden oldu.¹⁴³ Basına verilen demeç şöyledir; “Hilafetle beraber Türkiye’de mevcut olan Ortodoks ve Ermeni patrikhaneleri ile Musevi hahamhanelerinin ortadan kalkması lazımdır. Hilafet ve bu muhtelif patriklikler asırlardan beri ruhanî daire-î salâhiyetleri haricinde muazzam imtiyazat topladılar. Halkın mütalâasına müsteniden bahsedilen hukuk haricinde imtiyazat ile Cumhuriyet idaresinin tatbiki kabil değıldir...” Türkiye basınının ardından dış basında da yer alan bu demeç tepki ile karşılaşmamak için olsa gerek; dini kurumların lağvedilmeyeceğı ancak sadece görevlerinin ruhanî konularla sınırlandırılacağı şeklinde bir değışikliğe büründü.¹⁴⁴

Dini liderin görevleri ve yetkileri yalnızca dini ve mezhepsel meseleler olup evlenmelerin takdisi, mayasız ekmek yortusu, sünnet, kurban gibi konularda söz sahibi olmakla sınırlandırıldı. Okullar, hastane gibi hayır kurumları otonom olacakları kararlaştırıldı. Yahudilerin dünya Siyonist Teşkilatı’na üye olmalarına da yasak getirildi.¹⁴⁵

Galante’den aktarılanlara göre Yahudi cemaatinin diğeri ölkelerdeki soydaşlarıyla ilişkilerine dönemin hükümeti karşı çıkmış. Ancak cemaat yetkilileri ise demokrasi gereğı kültürel ve kanuni haklar talep etme düşüncesinde olup bunu hükümete sunmayı planlamıştı.¹⁴⁶

¹⁴² Ersin Müezzinoğlu, “Hilafetin Kaldırılması Sonrası Patrikhaneler ve Hahambaşılık Tartışmaları”, **International Journal of Social Science**, Sayı 46, 2016, ss. 114, 117

¹⁴³ Svastics, ss. 34-35

¹⁴⁴ Bali, Serüven, ss. 58-59

¹⁴⁵ Öke, s. 497

¹⁴⁶ Bali, Serüven, s. 71

İsmet İnönü, vekil olarak Hahambaşılık yetkilerini devralmış olan Rav Hayim Becerano'yu ziyaret ettiği sırada kendisine Rum, Ermeni, Yahudi ve Müslümanların tümü aynı derecede bir eşitliğe sahip olduğunu ifade etse de yakın bir zaman önce kaldırılan Hilafet makamının ve devlet tarafından Yahudilerin ticaretten soyutlanmasının olumsuz etkisi hissedilmiş.¹⁴⁷ Yetkilerine sınırlama getirilen Hahambaşılık, din ve dünya işlerini ayırmaya karar vermesinin yanı sıra kurumun Cumhuriyet ilkelerine uygun yönetileceğini, cemaat okulların resmi ve anadil olarak Türkçe'yi kabul edeceklerini, okulların idarelerini yerel heyetlere bırakarak hayır kurumlarının özel bir heyet tarafından idare edileceklerini ve ne okul ne hayır kurumlarının Hahambaşılık ile hiçbir münasebetlerinin olmayacağını belirtmişti.¹⁴⁸

Türkiye Yahudilerinin yeni sistemde karşılaştığı büyük sorunlardan bir tanesi de millileştirmedir. İmparatorluk küllerinden doğan Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler dâhil tüm gayrimüslimler için ortam yeni bir şekle bürünmeye başlamıştır. Bu değişim yalnız Türkiye ile sınırlı olmamıştır.¹⁴⁹

Türk milliyetçiliğinin giderek nabız yükseltmesi, bilhassa nüfusun bazı kesimlerce İslam ile milliyetçiliğin özdeşleştirilmesi Yahudiler arasında endişeye neden olmuştur. Anayasa'nın yürürlüğe girmesinden evvel, Selanik Yahudisi olan Mois Kohen oluşturulmak istenen ortamla paralel bir seyir izledi, dolayısıyla nabızı yükselen milliyetçilik karşısında Tekinalp adını alarak çevresindeki Yahudilere 'Sizin vatanınız Türkiye'dir; o halde Türkçe konuşmalısınız'diyerek yeni duruma ayak uydurmaları gerektiğini dile getirmiştir. Büyüklere çocuklarının devlet okullarında eğitim almaları konusunda teşvik ederek kendilerine de Türkçe dili eğitimi vermiştir.¹⁵⁰ Önceleri yazılarında kullandığı Tekin Alp takma adını Cumhuriyet dönemi ile birlikte Munis Tekinalp şeklinde resmileştirmiştir. Toplum kendisini aşırı Türkçü düşünceleri dolayısıyla eleştirdiyse de sonradan Yahudileri Türkleştirmek amacıyla 1928 yılında kurulan Milli Hars Birliği ile 1934 yılında kurulan Türk Kültür Cemiyeti adlarında iki örgütün kurucuları arasında yer almıştır.¹⁵¹

¹⁴⁷ Svastics, s. 35

¹⁴⁸ Bali, Serüven, s. 80

¹⁴⁹ Benbassa ve Rodrigue, s. 240

¹⁵⁰ Shaw, s. 404

¹⁵¹ Svastics, s. 137

Eğitim ile ilgili modernleşme, esasında bu dönemle ortaya çıkmış bir şey değildi. Daha XIX. yüzyılın ortalarında ilk kıvılcımlar oluşmuş idi. Örneğin toplumun önde gelenlerinden Kamondo bu girişimlere destekleyici tavır takındığında oldukça yoğun, olumsuz ve sert bir eleştiriye maruz kalmıştı.

İzmir’de Yahudi toplumunun Türkçe konuşması için Hahambaşı’nın havralarda vaaz vermesi yönünde girişimler olmuştur. Edirne ve civarındaki Yahudiler de İzmir cemaatinin bu tutumundan etkilenmiştir. Bunun için bir takım görüşmeler de yapılmıştır.¹⁵²

Cumhuriyetin 1927 tarihli ilk nüfus sayımında Türkiye’nin Avrupa tarafında 55.592, Anadolu tarafında ise 26.280 sayıda Yahudi tespit edilmiştir. Toplamda Yahudi nüfusu 81.872 kişi olarak resmi kayıtlara geçmiştir.¹⁵³ El-Tyempo gazetesinde Yahudi toplumunun, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki nüfusu gayri resmi söylemde 50 bin kişi olarak ifade edildiği yazılmakla birlikte gazeteye göre sayının 90 bin olduğu belirtilmiştir. İzmir cemaatinde bu sayı 40 bin, Edirne cemaatinde 15 bin, Bursa ve Çanakkale’de 3’er bin, Batı Anadolu ve Trakya’nın kent ve kasabalarında toplam 30 bin şeklinde karşımıza çıkmıştır. Türkiye toplamda Yahudi nüfusu 150-200 bin civarında olmuştur. Türkiye’de Yahudi yerleşimleri iç içe olup kendi istekleriyle oluşmuştur. Bu açıdan yerleşimlere getto demek hata olur.¹⁵⁴

Nüfusun büyük çoğunluğu İstanbul, İzmir ve Trakya şehirlerinde yoğunlaştığı ancak yeni gelişmelerden dolayı kayda değer kazançlar sağlanamadığı belirtilmiştir. Söz konusu dönemde bir yabancı düşmanlığı ortaya çıkmaya başlamış. Tabi bu durumun etkilenenleri Müslüman olmayan herkesi kapsamıştır. Yeni siyasi rejim ile Yahudi genel yaşamında değişiklikler olmaya başlamış ve nihayetinde Yahudiler çok uluslu ve çok dinli bir mozağin değil, görece homojen bir ulus-devletin parçası olmuşlardır.¹⁵⁵ Milliyetçilerin yabancı düşmanlığının faturası tümüyle Yahudilere kesildiği, çünkü Ermeni ve Rumların Avrupa’da koruyuculuğunun yapıldığı ifade edilmiştir.¹⁵⁶

¹⁵² Mehmet Pınar, “Tek Parti Döneminde Trakya ‘da Yahudilerin Politikası(1923-1934)”, **The Journal of Academic Social Science**, Sayı 41, 2015, ss. 275-276

¹⁵³ Shaw, s. 397

¹⁵⁴ Levi, s. 18

¹⁵⁵ Benbassa ve Rodrigue, ss. 240-241

¹⁵⁶ Besalel, s. 64

Kamu alanlarında ödenen maaşların düşük olması Yahudi toplumunun fertlerini başka mecralara yönlendirmiş; özellikle bankacı, işadamı, sanayici gibi özel sektörlerde çalışmışlardır.¹⁵⁷

Azınlıklar kapsamında Yahudi toplumu dolaşım konusunda diğerlerine nazaran ayrımcılığa tabi oldu. Onlardan yurtdışına çıkan biri şahsi beyana dayanan basit bir işlem ile avdet sağlayabiliyorlardı. Eşitlik ilkesine gelince hukuken herkes eşitlik kapsamında yer alsa da pratikte 1923 yılı itibariyle azınlıkların siyasette, kamukurumlarında, v.s. göreve alınmamaya başlandı. Görevde olanlar da işlerinden oldular. Buna göre fiilen azınlık toplumlarının mahkeme, belediye, bankalık gibi kamu hizmetlerinde göreve getirilmelerine son verildi. Askeri Akademiler ve Harp Okullarına alınmalarınayasak getirildi, silah taşımamaları kararlaştırıldı.¹⁵⁸ Zaten bu ve benzeri sorunların yığılmasıyla haklardan feragat etme sürecini dini müessesede gelişen olaylar izledi. Hükümete feragatlarını resmen bildiren heyet, daha sonra dini ve laik konuların ayrılmasını; Hahambaşılık müessesesinin Yahudi alt kurumlarla olan bağının kopmasını yani onlar üzerindeki yetkisinin sona ermesini kabul etti.¹⁵⁹ Din ve devlet işlerinin ayrılması hadisesi 15 Kasım 1925 tarihinde Hahamhane binasında yaptıkları toplantıda kararlaştırıldı. Bu karar ilgililerce ruhani lider Hayim Becerano'ya daha sonra resmen bildirildi.¹⁶⁰ Kararın üst merciye daha sonra bildirilmesi, dini lider makamının artık yavaştan eski gücünü, yetkisini kaybetmeye başladığının göstergesi sayılabilir. Elbette dönemin siyasi şartlarının baskısı da buna dâhil olacak şekilde değerlendirilmelidir.

Bundan sonra tüm okul, dernek, hastane, ihtiyarlar yurdu hatta sinagoglar birer bağımsız kurum haline geldi. Kurumların bağımsızlığı gidişatı kötüleştirdi çünkü önceden tüm bu kurumları denetleyen tek merci olan Hahambaşılığın yetkilericiddi oranda sınırlandırıldı. Ne Hahambaşılığa ne de topluma yeni ve modern Türkiye'ye uyan bir Nizamname verildi. Herhangi bir dini lider, makama tayin edilmedi. Yahudi toplumu dağınık, parçalanmış, bölünmüş bir halde idarecisiz

¹⁵⁷ Shaw, s. 405

¹⁵⁸ Besalel, ss. 65-66

¹⁵⁹ Levi, s. 73

¹⁶⁰ Hahamhane'de Yapılan Toplantı, 1965, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/41568> , (16.04.2019)

kaldı. Haklara dair Yahudilerin tutumu, o dönemde gazetelerdeki olumsuz havayı yumuşattı.¹⁶¹

Emekli konsolos ve aynı zamanda Ortaköy Yahudi okulunun müdürü Nisim Surujon cemaat yetkilerinin dinî ve seküler işlerin birbirinden ayrılması konusunda alınan kararlara pek olumlu bakmayıp, hatta bu konuda yetkileri eleştirdi. Zira ona göre cemaat yetkilileri hata yapmıştı ve toplum da buna karşı durmalıydı. Nisim Surujon söz konusu yapı değişikliğinin toplumun gelecekteki varlığına darbe vuracağını söylerken ona karşı çıkan grup ise bu kararın alınmasındaki nedenin arkasında olan ‘Yahudilerin artık azınlık değil bir Türkiye vatandaşı olmak’ için buna ciddi ve önemli bir girişim olarak görüyordu.¹⁶²

Hahambaşılığın bütün yetkilerinin fesh edilmesi kurumun geleceğinin belirsiz olması nedeniyle oluşan boşluk ve karmaşıklık cemaatin gelirleri açısından da zorlukları beraberinde getirdi;

- Kaşerut kuralları gereği kesilen et ve diğer yiyecekler için Hahambaşılığın koşer damgası vurma yetkisi kaldırıldığından *şohetler*’in(kaşer et kesimi yapan din adamı) bazıları artık bunun için gabela vergisi vermezken bazıları da oranını düşürdüler. Neticede mali kaynakların en önemlilerinden biri olan bu vergi kısmen kesilmesi, kurumun gelir oranlarında düşüşe neden oldu.

- Yine aynı nedenle şarap ve gıda maddelerine koşer onayı için Hahambaşılığın tahsil ettiği harçlardan oluşan gelir de hepten kesildi.

- Hahambaşılığın onaylamış olduğu belgelerin karşılığı olarak tahsil ettiği harçlar artık kurumun onaylı belgeleri devlet makamları için pek bir resmî değer ifade etmediğinden cemaat mensuplarında bu belgeleri talep edenler de zamanla kalmadı. Hahambaşılık için bir gelir getirdiğinden bu da kurumu mali anlamda olumsuz etkiledi.

- Elde edilen gelirler-fonlar hem eğitim kuruluşlarına hem derneklere önemli ölçüde destek sağlamaktayken kesildi ve hatta Hahambaşılık çalışanlarının maaşları dahi ödenemedi. Kurum tarafından düzenlenen bir toplantıda çalışanların maaşları ödenemeyince hem personel sayısını azaltmaya hem de maaş indirimine gidildi.¹⁶³

¹⁶¹ Levi, s.73

¹⁶² Svastics, s. 35

¹⁶³ Bali, Serüven, ss. 55-56

Basın yoluyla uzun bir müddet Yahudilere karşı iyi olmayan haberler, yayınlar yapıldı. Bu karşıt girişimler siyasi olarak başarılı oldu ve ortamın etkisiyle cemaatin önemli kişilerinden Nissim Masliah, Marko Nahmias, Viktor Galimidi, Gad Franko, Moşe Kohen, Şekip Adut ve Ferid Asso'nun girişimiyle bir Türk-Yahudi Dostluk Derneği kuruldu. Türklerden Yunus Nadi'nin de bulunduğu birkaç kişi katıldı. Amaç, derneğin adından da anlaşıldığı gibi taraflar arasında bir kaynaşma bütünleşme sağlamaktı. Mois Kohen de bu anlamda çeşitli plan ve beyannameler yayınladı. Yine Yahudi cemaati sürekli bir sadakat beyannamesi yayınlayıp durdu. Türkçe eğitim ve Türk kültürü için dernek olarak faaliyette bulundu. Baskı yalnızca söz ve yazıyla oldu; fiziki bir saldırı söz konusu değildi. Bu görüntü Yahudilerin toplum olarak baskı görüp sonrasında da sadakat beyannamelerini sunmalarını gerektirmeye başladı. Tüm bu karmaşanın içinde toplum olarak tüm fertler cemaat yönetiminin belirlediği çizgide hareket etti.¹⁶⁴ Yeni düzen sonrası toplumsal hareketlenmeler tüm toplumlarda olduğu gibi Yahudi cemaatinde de görülmeye başlayınca Hahambaşılık bu konuda olabildiğince hassas ve temkinli davranmaya çalışmıştır. Nitekim o sırada gözler en çok farklı dini grupların üzerinde olmuştur.

Türkiye topraklarında gerek toplumsal gerek dini-sosyal değişiklikler yaşanırken Yahudi cemaatini yakından ilgilendiren özel bir mesele vardı; yeni Yahudi devleti. Bu mesele bile toplumun sosyal havasını ciddi etkilemeye başlamıştı. Artık bu dönemde göçler yavaştan da olsa başlamıştı. Göçlerin nedenleri için farklı söylentiler duyulmuştu; siyasi buhranlar, cemaat olarak toplumsal sorunlar, ekonomik nedenler, karşıt yasalar, millileştirme, işten çıkarılma, v.s.

Cemaatin ileri gelenlerinden İstanbul Üniversitesi Hukuk profesörü Mişon Ventura ve diğer Yahudi yetkililer T.C. kurulduğunda Lozan'da İngiltere'nin Musul'un idaresindeki uluslara kötü muamelede bulunduğundan, asıl İngiltere'nin Yahudilere hayırhah davranmadığını söyleyerek, Filistin mandasının Türkiye'ye bırakılmasını savunarak samimâne bir davranışta bulunmuşlardı. Ayrıca Ermeni terör odakları Lozan'da kandırıldıklarını iddia etmesine karşılık Yahudiler Lozan'da verilen haklardan feragat ettiklerini dönemin cumhurbaşkanına bildirmişlerdi. Günümüzde ise Türkiye Yahudi toplumu ve Hahambaşılık hem Ermeni terörünü kınamada ve Amerika'daki dindaşlarına yaptıkları telkinlerle Yahudi Holocost

¹⁶⁴ Levi, s. 74

Müzesi'ne Ermenilerin sığınmalarını engellemede oldukça kayda değer bir hassasiyet gösterdiği söylenmektedir.¹⁶⁵ Yine yakın bir zamandacereyan eden benzeri bir olaydan bahsetmek gerekir ki Yahudi iş adamı Doğan Kasadolu(David Kazado), ABD'deki Yahudi lobi kuruluşu olan ADL'nin sözde Ermeni soykırımını tanıyacağı haberleri üzerine Türkiye Yahudi Cemaati'ne alınacak kararın ikili ilişkilere hasar vereceğinden, geri adam attırması için girişimde bulunması gerektiğini söylemiş. Bunun üzerine Türkiye Yahudi Cemaati 1 milyon dolar karşılığında, sözde Ermeni soykırımını ADL'nin gündeminden düşürmeyi başarmış. Olayı bizzat dönemin Cemaat Başkanı Rıfat Saban'ın ağzından işittiğini hatta toplumun önemli isimlerinden Üzeyir Garih ve Jak Kamhi'nin de buna büyük katkılar yaptığını ifade etmiştir.¹⁶⁶

1927 tarihli bir habere göre; Medeni Kanunu'nun kabulü ile birlikte Yahudi kızlar evlilik akdini Hahamhanede yapmaktan kurtularak artık eşlerini seçebilmekle birlikte Müslüman, Ermeni ve Rumlarla evlenmeye başlamışlardır şeklindeki söyleme ilişkin Hahambaşı Becerano, bundan önce de bu hadiseler yaşandığını ancak bu tür evliliklerin Hahamhane tarafından dini sayılmayacağını söylemiş.¹⁶⁷ Becerano'nun basına verdiği demeci büyük ihtimalle şundan dolayı olmuş olabilir; Medeni Kanun'un kabul edilmesiyle Musevi kızları artık serbestçe eşlerini Müslüman ve Hristiyan olarak seçebilip evlenebiliyorlardı. Nitekim daha önce Hahamhane'de yapılması gereken nikâh akitlerinden ötürü bir baskı ve kısıtlama vardı. Buna göre Medeni Kanun burada dini kurum olan Hahambaşılığı evlilik akdi konusunda pasif bırakacak kadar güçlü bir hukuk düzenlemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Karma evlilikler bu yönüyle cemaat nüfusunun azalmasına neden olmaktadır.

Cumhuriyet ile yaşanan bu sıkıntılar aslında bir tedbir amaçlı olsa da Lozan Antlaşması'ndaki azınlık haklarından hoşnut olmayan Türkiye, doğal olarak bu dini grupların devlet içinde örgütlenmelerine olumlu bakmamıştır. Sonuç itibariyle Yahudi toplumu bu süreçte olumsuz yaptırımlara maruz kaldığı söylenmiştir; karşıt

¹⁶⁵ Öke, İsrail ve Ermeni Terörü, Milliyet Gazetesi, 1983, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/19925> , (20.04.2018)

¹⁶⁶ Nazif Karaman, Soykırımı Tanımanın Bedeli 1 Milyon Dolar, Sabah, 07.06.2016, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2016/06/07/soykirimi-tanimanin-bedeli-1-milyon-dolar>, (11.03.2018)

¹⁶⁷ Musevilerin Evlenmeleri, Cumhuriyet Gazetesi, 18.06.1966, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/41462> , (18.04.2018)

yazılar, '34 yılı Trakya Olayları, Yahudi erkeklerinin çalıştırılmaması, Vatandaş Türkçe Konuş kampanyaları, Varlık Vergisi, v.s..¹⁶⁸

Görünen o ki 'Türkleştirme projesi' Yahudi toplumunda neredeyse sorunsuz güdülmüş. Çünkü Yahudiler devletten gelen bu yaptırımı olduğu gibi kabul etmiştir. Nitekim bugün Yahudilerin Ladino'yu konuşamamalarından dolayı bu dilin yok olması tamamiyle bu siyasetin bir neticesidir.

Bugün Yahudi toplumundan bazı önemli kişilere göre toplumun seküler yöneticileri de artık devlet ile kaynaşmanın zamanı geldiğini söyleyerek söz konusu politikayı bir kaynaşma girişimi olarak bu anlamda olumlu karşılamışlardır. Zira beş asır boyunca iç içe yaşanan bir topluma dil bazında da ayak uydurmanın vakti geldiğini ve dolayısıyla böyle bir değişimin de olumlu yönde olduğunu düşünmüşlerdir.¹⁶⁹

Ladino'nun konuşulmasına ilk tepki gösterenler Fransız kültürü ve dilinin yayılmasına hizmet eden Alliance okulları olmuştur. Hatta batılılaşmış ve batılılaşma yanlısı seçkinler de Alliance'ın yanında yer almaya başlamışlardır. Böylece XX. yüzyıl başlarında bu dilin kullanılabilirliği taraflar arasında tartışma yaratmıştır.¹⁷⁰

Yahudi toplumu Cumhuriyet'e çabuk ayak uydurduğu söylenmiştir. Bu ayak uydurma başarılı olmuş ki Hahambaşı Becerano(Bejerano)'nun ölümünün(1931) ardından yirmi yıl boyunca dini bir lidere gerek duyulmadığı ifade edilmiştir. Nitekim Hahambaşı Genel Sekreteri Samuel Altabev tarafından Hahambaşılık personeli ve konseylerine verilen görevler olduğu gibi yerine getirilmiş. Yahudi toplumu merkezi bir yönetim teşkilatı altında hastane, okul, sinagog ve yaşlı bakım evlerini kapsayan cemaat kurumlarını desteklemeye devam etmiştir.¹⁷¹ Shaw tarafından bu durumun değerlendirdiği şekilde olmadığı ve Yahudi cemaati için bilhassa bir ruhani liderin; hahambaşının ne derecede önemli olduğu malumdur. Şikâyet veya olumsuz imaj verme yerine hadiseleri olumlu hava içinde vermeye çalıştığı anlaşılabılır. Yahudi yazarlardan bir kısmı Shaw'ın taktiğini uygularken başka bir kısmı da cemaate yapılanların bir yaptırım olduğu, bu nedenle cemaat yapılanması için ciddi olumsuzluklar içerdiği şeklinde bir yaklaşım sergilemektedir.

¹⁶⁸ Şenel, s. 161

¹⁶⁹ Karen Gerson Şarhon Görüşmesi, Teşvikiye, 31.05.2018

¹⁷⁰ Benbassa ve Rodrigue, s. 228

¹⁷¹ Shaw, ss. 404-405

En çok kısıtlamanın olduğu cumhuriyetin ilk yıllarında, -memnun olmuş bir tavır sergileyen- Avram Galante eserlerinin yanlı olduğu ve gerçeği olduğu gibi yansıtmadığını Avner Levi de açıkça ifade etmektedir. O dönemin durumu göz önüne alındığında Galante'nin bu tavrının sebebi de anlaşılabilir.

Yahudi toplumunda 20'li ve 30'lu yıllarda eğitim açısından önemli bir değişim yaşamıştır. Yahudi cemaati hazırlıksız olduğundan zorlanmıştır. Cemaatin çoğunda neredeyse yarım asra yakın zamanda Alliance söz sahibi olmuştur. Ulus-devlet akımı derinden etkilerken Yahudi toplumunu, diğeryandan Osmanlı hâkimiyetindeyken korudukları Seferad kültürünün yok oluşu, zorlamıştır. '50'li yıllara gelindiğinde millileştirme politikalarının bir sonucu olarak Yahudi toplumundan cumhuriyetin ilk kuşağı ilk örnek olarak artık tam anlamıyla Türkçe konuşmaya başlamıştır. Bunların temelde dereceli bir asimilasyon olmadığı ancak kurumsal açıdan Yahudi milletin kaybolduğu şeklinde ifade edilmiştir.¹⁷²

Yahudi toplumuna mensup kişiler cumhuriyetle birlikte gelen değişim rüzgârlarının etkisini ılımlı ve olumlu bir şekilde yansıtmaya çalışmışlardır. Ancak kurumsal bazda ciddi etkilenmeler söz konusu olmaktadır. Söz konusu etkilenmelerin başladığı günden bu yana kendi toplumunu-mensubunu denetlemede önceki döneme kıyasla pasifleşmiş bir idareci profili karşımıza çıkmaktadır. Bu da Hahambaşılık Müessesesi için hayli zorlanmalara neden olmaktadır. Buna rağmen, daha geniş perspektiften bakıldığında hükümetin yanında yer alma, diplomatik ilişkilerde menfi değil fayda sağlayıcı, sahip olunan defacto yetkilerle toplumu olabildiğince yönetme gibi aktif roller oynamaya çaba gösterdiği görülmektedir. Dolayısıyla bu gayretler ve girişimler sosyal hayatta bir var olma-sürekliliğini devam ettirme uğraşımı olarak görülmektedir.

2.1.YAHUDİ MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ

Yahudiler geleneksel olarak siyasete çok da bulaşmamak niyetindedirler. Yahudilerin sürekli Tora'dan aktardığı şöyle bir söz vardır; iktidara yakın olmamaya çalış. Ama yine de yakın olmak onların sosyal hayatlarını iyileştirme ve bu konuda destek alma babında çok önemlidir. Bu yüzden üst yöneticilerle daima yakın temas

¹⁷² Benbassa ve Rodrigue, ss. 221, 245

kurma eğilimindedirler. Buna verilecek farklı ve önemli örnek bir dönem Hahambaşı olan Hayim Nahum olabilir. Filistin’de bir Yahudi devletinin kurulduğu ya da Lozan görüşmelerinin olduğu yıllardaki tavrı ve resmi kişilerle temasları ne kadar siyasi girişimlerde bulunduğunu bizlere göstermektedir. Dini lider olan Haham Hayim Nahum’un bu girişimi, Türkiye Yahudi tarihinde bir ilktir.

Hayim Nahum zamanında Jön Türkler, Sadrazam İzzet Paşa ve Mustafa Kemal ile sıkı ilişkiler geliştirmiş. Benbassa, bunun nedenini cemaatin denetimini sağlamak değil de Nahum’a ihtiyaç duyulduğu şeklinde değerlendirmiştir. Nahum resmi sıfatı olsa dahi gayri resmi hareket etmeyi tercih etmiştir.¹⁷³ Nahum’un bu siyasi temaslarının ardından Yahudiler artık aktif olarak siyasette görünme düşüncesine girmişlerdir.

Tek partili dönemde gerek kurumsal gerek toplumsal olarak birçok şey yaşayan azınlıklar o dönemde de aday olmaktan uzak durmuşlardır. Dönemin siyaseti onları tedrici bir yerde konumlandırmıştır. Buna rağmen azınlıklar eşit vatandaş olabilme çabası içine girmiş ve bu durumda siyasi alanda hallolacağını düşünmüşlerdir.

Birinci Dünya Savaşı akabindeki ateşkes zamanında, 1920 yılında İstanbul’daki milletvekili seçimlerine Yahudi toplumunun önde gelen isimlerinden Avram Galante ve Mişon Ventura katılmıştır. Galante, savaş nedeniyle yenik düşen Türkiye’nin imajının hayli olumsuz olmasına karşın Yahudilerin seçimlere katılmaları Türkiye’ye samimi olduklarının bir göstergesi olarak görmüştür. Zira o dönem Hristiyan cemaatlerden kimselerin aday olmadığı belirtilmiştir.¹⁷⁴ Yahudi toplumu bu süreçte takınan tavrı Türkiye’nin lehine hareket etme olarak değerlendirmiştir. Buna göre bu durum, duyulan ihtiyacı karşılayan somut bir gösterge olarak da düşünülebilir.

Eşit vatandaşlık hakkından sonra, siyasi alanda da bulunma hakkı elde edince, ilk olarak üç Yahudi vatandaş Serbest Cumhuriyet Fırkası’ndan aday olmuşlardır.¹⁷⁵ Cemaat sorunlarını çözmek ve toplumu bu alanda temsil etmek adına ülkenin bir siyasi partisinde yer almak Yahudiler için atılan önemli bir adım olmuştur.

¹⁷³ Benbassa, s. 45

¹⁷⁴ Galante, s. 228

¹⁷⁵ Zehra Aslan, **Demokrat Parti Döneminde Türkiye Yahudileri ve Yassıada Mağduru Yahudi Milletvekilleri**, 1.Baskı, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2018, (**Milletvekilleri**) s. 20

Siyasi partilerin azınlıklardan aday olanlardan talep ettiği şey, Türkiye’yi tanıtmada katkı sunması ve azınlıkların geçmişte mağdur oldukları olayları söyleyecek karşıt bir kimliğe sahip olmamasıdır.¹⁷⁶ Nitekim aday olanlar hep bu çizgide devletin isteğine paralel hareket etmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde günümüze kadar 7 Yahudi vatandaş milletvekili olarak görev yapmışlardır. 1960 ihtilalinden sonra yeni anayasa taslağını hazırlamak amacıyla oluşturulan Kurucu Meclis’te ise bir tane Yahudi üye bulunmuştur. Tablo halinde verdiğimizde;¹⁷⁷

Tablo 1: Yahudi Milletvekilleri

Adaylar	Parti/Fırka	Dönem	Yıl	Şehir
Samuel Abrevaya	-	5.Dönem-6.Dönem	1935/1939	Niğde
Avram Galante	-	7.Dönem	1943	Niğde
Salamon Adato	Demokrat Parti	8.Dönem-9.Dönem	1946/1950	İstanbul
Hanri Saryono	Demokrat Parti	10.Dönem	1954	İstanbul
İsak Altabev	Demokrat Parti	11.Dönem	1957	İstanbul
Yusuf Salman	Demokrat Parti	11.Dönem	1957	İstanbul
Cefi (Josef) Kamhi	DYP(DTP)	20.Dönem	1995	İstanbul

Kurucu Meclis’e seçilen Yahudi asıllı Erol Dilek ise 6 Ocak-25 Ekim 1961 aralığındaki dönemde Devlet Başkanı Temsilcisi hizmeti ile görev yapmıştır.¹⁷⁸

Akşam Gazetesi yazarlarından Mahçupyan bir yazısında azınlıkların Osmanlı dönemine ilişkin olumlu izahlar yaparken son dönemi yüzeysel geçmekte olduklarını; örneğin Mustafa Kemal göklere çıkartılırken tek partili dönemde neler yaşandığı kimse tarafından dile getirilmediğini ifade etmiştir. Çok partili hayatta esas olarak Demokrat-Adalet-Anavatan partilerinin temsil ettiği siyasi çizgiye destek vermelerine rağmen partilerin tabanlarıyla temas kurmaktan endişe

¹⁷⁶ Rıfat Bali, “Cumhuriyet Dönemi’nde Azınlık Milletvekilleri”, **Toplumsal Tarih**, Sayı 186, 2009, s. 60

¹⁷⁷ Güleriyüz, **Türk Yahudileri**, ss. 131-132

¹⁷⁸ Rıfat Bali, “Cumhuriyet Dönemi’nde Azınlık Milletvekilleri”, **Toplumsal Tarih**, Sayı 186, 2009, s. 63

duymuşlardır.¹⁷⁹ Mahcupyan çoğunlukla haklıdır fakat yine de cemaatlerin içinde mutlaka döneme ilişkin eleştiriler, sorgulamalar yapmış ve yapmakta olan nadir isimler vardır. Nitekim bunlar seslerini olabildiğince duyurabilmişlerdir. Ancak dini kurumlar ülkenin siyasi çizgisiyle paralel hareket ettiğinden ötürü hükümetle tersleşmemektedirler veya bunun için çabalamaktadırlar. Yahudiler hayatlarını daha rahat yaşayabilmek ve kendilerine daha özgür bir ortam oluşturmak için ticareti seçmiş olabilme ihtimalleri yüksek olmakla birlikte siyasette bu durum neredeyse zordur. Ancak siyasi alanda da uygun yollarla temas kurmakta olup gerek gördükleri hiçbir durumda bundan kaçınmazlar.

Tek partili dönem tüm azınlıklar için sorunların baş gösterdiği zor bir dönem olmuştur. Özellikle toplumlar, sahip oldukları sosyo-kültürel kimliklerinden dolayısıyla benliklerinden uzaklaştırılarak tek bir kültürde; kimlikte birleştirilmek istenmiştir. Biraz daha serbest bir ortamın oluşmasına olanak sağlayan çok partili hayat dönemi dâhil, yaşanan hadiseler göz önüne alındığında, Yahudilerin baş ağırtıcı siyasetin yerine neden çok daha serbest oldukları ticareti seçmelerinin nedeni az da olsa anlaşılabilir.

İkinci Dünya Savaşı bitiminde çok partili hayata geçişte Demokrat Parti'den Salamon Adato milletvekili seçildiğinde toplumda mevcut dönemdeki ortamı yumuşatabileceği fikri doğmuş.¹⁸⁰ Ancak daha sonra tek partili dönemde azınlıklara baskı yapıldığı ve 1946 seçimlerine hile karıştığı yolunda CHP'ye eleştiriler yapan Salamon Adato, 1954 seçimlerinde 10.Dönem için parti içi oy yoklamasını kazanamamıştır. 1931-1950 yılları arasında Hahambaşılık Danışmanlar Kurulu Başkanlığı görevinde bulunmuş Hanrio Soryano, bu seçimlerde 10.Dönem İstanbul Milletvekili olarak seçilmiştir.¹⁸¹

Çok partili hayata geçişte azınlıklar kendilerini biraz daha rahat hissedecekleri hadiseler de yaşandı; ilk defa TSK'da yedek subay olma hakkını elde etti. DP aracılığıyla azınlık milletvekilleri toplumularını mecliste temsil edebilir hale geldi. DP-Azınlık ilişkileri, azınlıkların seçimlere etki edebilen oy potansiyeli

¹⁷⁹ Etyen Mahcupyan, Azınlıkların En Hakiki Sorusu, Akşam, 03.08.2014, <https://www.aksam.com.tr/etyen-mahcupyan/yazarlar/azinliklarin-en-hakiki-sorusu/haber-329074>, (20.03.2017)

¹⁸⁰ Aslan, Milletvekilleri, s. 30

¹⁸¹ Güleriyüz, Türk Yahudileri, ss. 133-135

nedeniyle ilerleme kaydetmeye başladı. Bu ilişkiler 1960 darbesine kadar devam etti ancak daha sonra oluşturulan Kurucu Meclis ile son buldu.¹⁸²

Dönemin Başbakanı Adnan Menderes, 1957 seçimleri için toplumların dini liderlerinden milletvekilliği için aday belirtmelerini istediğinde İstanbul Hahambaşılığının önerisi ile Hahambaşılık Genel Sekreteri Josef Salmona/Yusuf Salman ve İsak Altabev aday gösterilmiş. Altabev her ne kadar Demokrat Parti'den yana tavır takınmışsa da cemaatin talebine riayet ettiğini belirtmiştir. 27 Mayıs Darbesi sonrası 16 Temmuz 1960 tarihinde yakalanmış ve ardından Yassıada'ya götürülmüştür.¹⁸³ 1960 askeri darbe sonrası kurulan Yassıada Mahkemesi tarafından DP milletvekilleri ile birlikte 4 yıl 2 ay hapis cezası çarptırılmıştır.¹⁸⁴

Yarbayın tehditleriyle karşı karşıya kalan Altabev, ağzını açmaması yönünde sıkı tembihler almış ve ardından koğuşa götürülmüştür. Koğuştaki diğer bir milletvekili de Yusuf Salman'dır. Burada 28 Kasım 1960 tarihinde kalp krizi geçirmesi, İsak Altabev'e yeterli alakanın gösterilmediği ifade edilmiştir. Bu durum Yahudi cemaatinin yeni rejime karşı çekinceli olduğu yönünde değerlendirilirken Milletvekili Altabev, çıkarıldığı mahkemede ifadesini verdiğinde Yahudi cemaatinden birinin müracaatı üzerine Hahambaşısı tarafından DP'ye aday gösterildiğini söylemiştir.¹⁸⁵ Dönemin Hahambaşı Rav Rafael Saban, yaşanan hadiselerle biraz da kayıtsız kalarak, hazineye takviye amacıyla başlatılan kampanyaya destek için Vali Tuğgeneral Refik Tulga'ya boynundaki som altından yapılmış dini sembol olan kolyeyi vermiştir. Beraberindeki Ruhani Meclis üyeleri de alyanslarını hazineye hibe etmişlerdir.¹⁸⁶

Milletvekili Yusuf Salman ilk sorgusunda, dikta rejime gidildiğine dair bir düşünceye sahip olmadığını dile getirmiştir. Salt cemaatin kararı doğrultusunda aday gösterildiği partinin uygulamalarından sorumlu tutulamayacağı ifade etse de anayasa suçu işlediğine kanaat getirilerek hapis cezasına çarptırılmış. Tutuklu olduğu sırada beyin kanaması geçirerek 5 Şubat 1962'de hayatını kaybetmiştir.¹⁸⁷

¹⁸² Rıfat Bali, "Cumhuriyet Dönemi'nde Azınlık Politikası", **Birikim**, Sayı 115, 1998, ss. 85-86

¹⁸³ Aslan, Milletvekilleri, ss. 74-75, 87

¹⁸⁴ Güleriyüz, Türk Yahudileri, s. 135

¹⁸⁵ Aslan, Milletvekilleri, ss. 87, 90

¹⁸⁶ Özdemir Gürsoy, Dün Bağışlanan Alyans Sayısı: 3804, Milliyet, 18.06.1960, s. 1

¹⁸⁷ Aslan, Milletvekilleri, ss. 104-5, 107, 112, 122-123

Bundan önceki siyasi duruma baktığımızda; Türkçülük fikirlerinden ötürü ‘cumhuriyetin ideologu’ olarak nitelendirilen Munis Tekinalp, 1945-50 yılları arasında Belediye Meclis üyeliğine seçilmiş. Türk milliyetçiliğinin Kemalist dönemdeki kültür birliği yerine ırkçı bir yapıya bürünmesini eleştirmiştir. Tekinalp, gazete yazarlığından emekli olduktan sonra yerleştiği Fransa’nın Nice kentinde 1961 yılında ölmüştür.¹⁸⁸ 1954 yılında yapılan milletvekili seçimlerinde adaylığını koyan Tekinalp yeterli oy almasına rağmen seçilememiştir.¹⁸⁹ Munis Tekinalp ile birlikte Salamon Adato, Daniel Behar ve Hanri Soriano 1950 seçimlerinde aday olmuşlardır.¹⁹⁰ Tekinalp adaylığı sırasında Varlık Vergisi’nden dolayı CHP’nin suçlu bulmayıp Yahudi cemaatinin CHP’yi boykot etmemelerini söylemiştir. Demokrat Parti’den yana tavır takınan Yahudiler, 1924 Anayasası’ndaki eşitlik ilkesinin tam uygulanmasına ilişkin beklentiler içinde olmuş. Öyleki 1950’deki DP yönetiminin yaptığı açıklamalar Yahudi toplumunda sevindirici etkiler yaratmıştır.¹⁹¹

1960’lara kadar mecliste gayrimüslimler bulunmasının ardından Kurucu Meclis ile gayri müslimler mecliste temsil edilememiş ve uzak kalmışlardır. Özal’a azınlıkların parlamentoda bulunması gerektiği ile ilgili teklif edilince Turgut Özal-Sakıp Sabancı-Adnan Kahveci görüşmesi neticesinde azınlıkların parlamentoda yer alması kararlaştırılmıştır. Türkiye’nin dış ülkelerde tanıtımı için yararlı olabileceğini düşünerek Sabancı bir isim listesi hazırlamış ve bu listede Yahudi toplumundan Vitali Hakko, Jak Kamhi, Eli Burla, Eli Acıman ve Sami Kohen yer almışlardı. Sabancı’ya göre bunlar Türkiye açısından önemli sayılmış ve Türkiye’nin dışardaki kimliğinin olumlu anlamda oluşturulması için bunlar gerekli görülmüştür. Listede ismi yer alan İsak Alaton daha sonra Sabancı’yı arayarak bu yaştan sonra danışmanlık yapabileceğini, yerine daha dinamik kişilerin bulunmasını, toplumun da buna hazır olduğunu ifade etmiştir. Ancak Adnan Kahveci’nin hayatını kaybetmesi ile Sabancı’nın teklifi gerçekleşmemiştir.¹⁹² Ardından 1961 seçimlerinde beş

¹⁸⁸ Svastics, s. 137

¹⁸⁹ Güler, Türk Yahudileri, s. 134

¹⁹⁰ Los Kandidatos de Deputados Cudios de Istanbul, Şalom, 13.04.1950, (15.11.2017)

¹⁹¹ Aslan, Milletvekilleri, ss. 35-36

¹⁹² Rıfat Bali, “Cumhuriyet Dönemi’nde Azınlık Milletvekilleri”, **Tarih Toplum**, Sayı 186, 2009, ss. 60-63

Yahudi,farklı partilerden aday olmuşlarsa da yeterli oy alamamış ve seçimi kazanamamışlardır.¹⁹³

1961'den sonra siyasi iktidarların nüfusça azalmış toplumlar olması nedeniyle azınlıklara ilişkin herhangi bir politikası olmadı. Ta ki 1974'te yaşanan Kıbrıs Harekâtı sonucunda Türkiye yalnız kaldığını hissetmesi ve dışarıya karşı lobi gücünün olmadığını farketmesi üzerine bir işadami heyetini oluşturdu. 1974 yılında Türkiye'nin sözcülüğünü yapan heyette Yahudi vatandaş Jak V. Kamhi bulunurken, 1975 yılında ise Yahudi vatandaş Fred Burla aynı hizmette bulundu. Bir kırılma noktası olarak değerlendirilen bu dönemde azınlıklara ABD'de yürütülen lobi faaliyetlerinde görevler verildi. Görevi üstlenmiş bir Yahudi, 'bir Yahudi olarak değil bir Türkiye vatandaşı olarak gidip Yahudi olmam nedeniyle bir İngiliz veya Fransız Yahudi'si ile daha iyi anlaşabilceğimi düşünüyorum' şeklinde ifadeler kullandı. Ardından ortaya çıkan diğer bir mesele de Ermenilere ilişkin 24 Nisan gününün soykırım olarak tescillenmesi için girişimleriydi. Tescili sağlamak için Ermeni lobisi karar tasarılarını ABD Temsilciler Meclisi'ne sunmuşsa da Jak V. Kamhi bunun önüne geçerek karar tasarılarını engelledi. Böylece azınlıklar ile siyasi iktidarlar arasındaki ilişki yarar ilişkisine dönüştü. Türkiye, azınlıklardan destek olmasını ve ABD'deki lobinin de Türkiye'nin yanında yer almasını istedi. Bu talep beraberinde Türkiye'nin, azınlıkların ülke içindeki sıkıntılarını çözmede bir takım kolaylıklar sağladı.¹⁹⁴

Siyasette bu vesilelerle yer alan dini azınlıklar, ülkenin çıkarına ilişkin önemli adımlar atmaları devletin kendilerine olan bakış açılarını ciddi oranda değiştirmiştir. Tabi bu durum, Türkiye'nin lobi desteğini arttırmak için olduğu gerçeğini unutmamak gerekir. Yapılan önemli lobi faaliyetlerin etkisi hemen görülmeye başlandı. Vakıflarla ilgili taşınmazların iadesi, rayiç bedelinin ödenmesi gibi çok önemli hadiseleri bu desteğin yarattığı sonuçların bir etkisi olarak görebilmek mümkündür.

Jak V. Kamhi, 1982 yılında Başbakan Bülend Ulus'u makamlarında ziyaret ettiğinde, dönemin Hahambaşısı Rav Asseo, protokol şefi Hayim Kohen, Hahambaşı

¹⁹³ Güleriyüz, Türk Yahudileri, s. 136

¹⁹⁴ Rıfat Bali, "Cumhuriyet Dönemi'nde Azınlık Politikası", **Birikim**, Sayı 115, 1998, ss. 87-89

Müşaviri Jak Vesid ile birlikte birlik, beraberlik ve ülkenin bütünlüğü adına Türkiye'nin yanında yer almaktan gurur duyduklarını iletmışlerdir.¹⁹⁵

Jak V. Kamhi'ye daha sonra, aralarında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Dışilişkiler Bakanı Abdullah Gül, Hahambaşı İsak Heleva, Yahudi Cemaati Başkanı Silvyo Ovadya, Av.Rıfat Saban, Başkan vekili Sami Herman'ın da bulunduğu ve Çankaya Köşkü'nde düzenlenen törende Türkiye adına yaptığı icraatlardan dolayı kendisine 'Devlet Üstün Hizmet Madalyası' verildi.¹⁹⁶ Bu üstün hizmet madalyası, Kamhi'nin aynı zamanda Türkiye yararına hareket ettiğinin ve Türkiye'yi memnun ettiğinin net bir kanıtı olarak görüldü.

Azınlıklarla yürütülen dış politika, sanki yavaştan meyvelerini almıştı. Nitekim ABD'nin BM Büyükelçisi Morris Abraam, İstanbul Barosu'nun onuruna verdiği yemekte, gündeme ilişkin konuların yanı sıra Türkiye'de İnsan haklarının geliştiğini, Türkiye Yahudi cemaati örneğini vererek çoğunluğun azınlığa herhangi bir baskısının olmadığını dile getirmiştir.¹⁹⁷ 1995'te aynı şekilde Tansu Çiller döneminde ABD Yahudi lobisi Türkiye lehine girişimlerde bulunmuş. Bunun yansıması Türkiye ile Türkiye Yahudi Cemaati arasında önemli derecede görülmüştür.¹⁹⁸ Siyasette son 25-30 yıldır Yahudilerin devlet ile iyi ilişkiler içinde olduğu görülmektedir. Bu da Amerika Yahudi lobisinde Türkiye lehine hareket edilmesi ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan Yahudiler bulunduğu konumdan ve gerçekleştirdikleri diplomatik temaslardan memnun görünmektedir.

1995 seçimlerinde Tansu Çiller'in isteği üzerine Yahudi işadamı Cefi Kamhi DYP'den aday gösterilmiş ve seçilmişti. Seçilmesinin en önemli özelliğini Bali şöyle ifade etmektedir: “500.Yıl Vakfı Başkanı Jak Kamhi'nin Amerikan Yahudi kuruluşlarıyla teşriki mesai edip Birleşik Amerika Kongresi'nin ve Temsilciler Meclisi'nin Yahudi asıllı üyeleri nezdinde yaptığı lobi faaliyetleri sonucunda her yıl Birleşik Amerika Kongresi'ne sunulan 24 Nisan gününün Ermeni soykırımının anma günü kabul edilmesini teklif eden karar tasarılarını başarıyla engellemiş olmasıydı.”

¹⁹⁵ Musevi Hahambaşısı ile Ermeni Patriği Başbakan Ulus'u Ziyaret Etti, Milliyet, 12.02.1982

¹⁹⁶ Devletin Zirvesi, 500. Yıl Vakfı Başkanı, Şalom, 09.01.2008, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-65804-devletin_zirvesi_500_yil_vakfi_baskani.html, (10.02.2018)

¹⁹⁷ Türkiye'de İnsan Hakları Gelişiyor, Milliyet, 19.11.1991, s. 10

¹⁹⁸ Sema Emiroğlu, Yahudi Lobisinden Destek, Milliyet, 20.04.1995, s. 17

Bu seçimlere katılan fakat seçilemeyen diğer bir Yahudi aday ise Yeni Demokrasi Hareketi'nin İstanbul adayı olan Yahudi işadamı Mario Rodrik olmuştur.¹⁹⁹

Cefi Kamhi ve Yahudi cemaatinin diğer önemli bir ismi olan Denis Ojalvo, Avrupa Yahudi Parlamentosu'nda Türk vekiller olarak Kamhi dış ilişkiler komisyonu eş başkanlığına seçilirken, Ojalvo Müslüman toplumla ilişkilerden sorumlu kültürler arası diyalog komisyonuna üye seçilmiştir.²⁰⁰

Azınlıkların Türkiye siyasetindeki yerine baktığımızda aslında olmasalar da olur fakat ülkenin dışardaki imajı için duyulan bir gereksinim kabilinden olaya yaklaşım vardır. Cumhuriyet ile beraber oluşan veya oluşturulan yeni düzenlemeler çok da farklı unsurlara yer vermeye çalışmadığı görülebilir. Osmanlı'nın son döneminin etkileriyle gerek siyasi gerek toplumsal birçok sorun yaşayan Türkiye, bu türden bir farklılığı benimsemesi de zor görünmektedir. Ne zaman türlü azınlık sorunlarıyla karşı karşıya gelinse karşısında Lozan sebepli bir dış muhatap belirmektedir.

Türkiye'nin azınlıklara siyasette verdiği payı yapıcı bir eleştiri ile dile getiren Ayşe Hür, TBMM'nin bu anlamda çok renklilik göstermesi gerektiğini vurgulamıştır.²⁰¹ Aslında böyle bir görüntü Türkiye'deki birbirinden farklı toplumların, siyasetteki yansıması adına daha demokratik olacaktır.

Bali ise azınlıkların siyasette olamadıklarının nedenini, nüfuslarının azlığı dolayısıyla aday gösterilmediği şeklinde ifade etmiştir. Azınlıkların TBMM'de temsil edilebilmeleri için partilerin onları, seçilme oranı güçlü yerlerde aday olarak göstermek zorunda olduklarını belirtmiştir. Azınlıkların siyasette yer alması şuna bağlı kılınmış; Türkiye'nin farklı dini ve etnik kökenli toplumları barındırdığı düşüncesinden hareketle hakkında iddia edilen soykırım suçlamalarını bertaraf etmek. Buna göre azınlık nüfusunun iyice azaldığı bu dönemlerde aranılan vasıflar da belli olup şartlara bağlanmıştır.²⁰²

¹⁹⁹ Rıfat Bali, "Cumhuriyet Dönemi'nde Azınlık Milletvekilleri", **Tarih Toplum**, Sayı 186, 2009, s. 64

²⁰⁰ Avrupa Yahudi Parlamentosunda Genel Görev Dağılımı Yapıldı, Şalom, 23.05.2012, <http://arsiv.salom.com.tr/news/detail/24305-Avrupa-Yahudi-Parlamentosunda-genel-gorev-dagilimi-yapildi.aspx>, (02.06.2017)

²⁰¹ Ayşe Hür, TBMM Hiç Çok Renkli Oldu Mu? , Radikal, 28.06.2015, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/tbmm-hic-cok-renkli-oldu-mu-1386784/>, (03.06.2017)

²⁰² Rıfat Bali, "Cumhuriyet Dönemi'nde Azınlık Milletvekilleri", **Tarih Toplum**, Sayı 186, s. 64

2.2. CUMHURİYET'İN HAHAMBAŞILARI

Cumhuriyet dönemi boyunca resmi hahambaşılık yapan rav/hahamlar şunlardır;

Rafael David Saban 1890 yılında İstanbul'da doğmuştur. Uzun bir süre boş kalan Hahambaşılık makamına gelen ve 1940'lı yıllara kadar geçici olmak kaydıyla bu görevde kalan Haham İsak Şaki'den sonra kendisi bu görevi yapmaya başlamıştır. Ancak 1952'den sonra resmi olarak Hahambaşı görevini yapmaya başlayan Rav Rafael, böylece Türkiye'nin seçilen ilk Hahambaşısı olmuştur. Birçok yabancı dil öğrenimi görmüştür. Güçlü bir Din Kurulu üyesi ile çalışan Rav Saban'ın Talmud ve Alaha alanlarında yaptığı çalışmalar kısmen yayınlanmıştır. 10 Kasım 1953 tarihinde Atatürk'ün naaşı Anıtkabire nakledildiği törende Türkiye Yahudi toplumunu resmen temsil etmiştir. 1960 yılında öldüğünde boşalan makama Rav David Asseo seçilmiştir.²⁰³ Burada resmi görev yılının 1952 olarak verilmesi, resmi Hahambaşı seçiminine izin veren Bakanlar Kurulu'nun 29/05/1952 tarihli 15053 sayılı kararına binaendir. İzin verildikten sonra Ocak 1953'te seçimler yapılmıştır.

David Asseo 1914 yılında İstanbul'da doğmuştur. Hasköy Yeşivasının ardından Hasköy Alliance okulunda eğitime başlamıştır. Daha sonra Rodos Yeşivasında eğitim görerek buradan İbranice dili ve din öğretmenliği sertifikası almıştır. Bu sertifika ile Musevi Lisesinde ders vermiştir. Hahambaşılık'ta önce Beth-Din görevlisi daha sonra Beth-Din Sekreteri olarak bulunmuştur. 1953'te seçilen Rav Saban'ın genel sekreteri olmuştur.²⁰⁴ 1955'de Hasköy Yeşiva'sında müdürlük yapmış ve Hasköy'de kurulmasına yardım ettiği bu kurumun uzun yıllar boyunca iyi bir şekilde yönetilmesine katkı sağlamıştır. 1960'da Hahambaşı Rafael Saban'ın ölümünden sonra seçim ile göreve getirilmiştir. 7 Aralık 1961 tarihinde İs'ad töreni Neve Şalom Sinagogu'nda gerçekleştikten sonra Yahudi toplumunun ruhani lideri olarak göreve başlamıştır. İbranice, Fransızca, Ladino, İtalyanca, Yunanca dillerini bilen Rav Asseo, Yahudilik hakkında derin bilgiye sahipti. Avrupa'nın en uzun süre görevde kalan Hahambaşısı olmuştur.

²⁰³Rav Rafael David Saban, http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=3418&Itemid=90, (11.10.2018)

²⁰⁴Rav David Asseo (1.Bölüm), http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=3419&Itemid=91, (11.10.2018)

Avrupa Hahamlar Konferansında (CER) Türkiye'yi temsilen bulunmuş ve Genel Sekreterliği görevini yapmıştır.41 yılı aşkın bir süre boyunca(1961-2002), Türkiye Hahambaşılığı olarak görevini icra eden David Asseo Türkiye Yahudilerini, Cumhurbaşkanları, Başbakan, Bakanlar, siyasi parti liderleri, yerel temsilciler gibi önemli devlet erkânı nezdinde temsil etmeye gayret göstermiştir.²⁰⁵

14 Temmuz 2002'de ölen Hahambaşı Rav David Asseo yerine İsak Haleva seçilmiştir. 1940 yılı İstanbul doğumlu Rav İsak Haleva, ilkokul eğitimini Birinci Karma'da, orta ve lise eğitimini ise Beyoğlu Musevi Lisesinde aldıktan sonra Kudüs Porat Yosef İlahiyat Akademisi'ne girmiş ve buradan 1961 yılında dini hukuk ve eğitim alanlarında Rav/Ribi derecesini alarak mezun olmuştur. Yaklaşık 39 yıl boyunca Yahudi eğitim kurumlarında İbranice ve Yahudilik eğitimi vermesinin yanı sıra çeşitli üniversitelerde de master öğrencilerine İbranice dersi vermiştir. Ladino, Aramice ve Fransızca dillerini de bilen Rav Haleva Talmud, Tora, Yahudi ilahiyatı gibi konularda araştırmalar yapmıştır. Askerliğini Manisa ve Kayseri'de Yedek Subay öğretmen olarak yapmıştır. Asseo döneminde Hahambaşı Vekili olarak görev yapmıştır.²⁰⁶

İsak Haleva, Kudüs'te dönemin önemli Yeşiva'sında okumuş olmasının yanı sıra buradan Rav Semehası'nı da almış. Mösyö Nisim Behar'ın öncü kadrosunda olup din adamı olarak yetiştirilmiştir. El Mösyö Behar'ın Kal de Apollon diye bilinen Keneset İsrail Sinagogu'ndaki Mahazike Tora'da 'Alef-Bet' derslerini almıştır. Ruhani liderliğe gelmeden önceki süreçte Hahambaşılık'ta farklı seviyelerde görev yapmıştır.²⁰⁷

Aralık 2002'de İs'ad töreni ardından görevi devralan Rav İsak Haleva, Hahambaşı Asseo'dan sonra IV. Hahambaşı olarak göreve gelmiştir. Farklı ülkelerde 'dinlerarası diyalog' toplantılarında rol oynayan uzlaşmacı biri olarak da bilinmektedir.²⁰⁸ İsak Haleva resmi olarak III. Türkiye Cumhuriyeti Hahambaşısıdır. Fakat cumhuriyetin ilk yıllarında makamda gayri resmi olarak Rav İsak Şaki

²⁰⁵ Rav David Asseo (2.Bölüm), http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content& task=view & id= 3420&Itemid=92, (11.10.2018)

²⁰⁶ Birçok farklı kaynaklardan edinilen bu bilgiler, Beth-Din üyesi ve aynı zamanda İsak Haleva'nın oğlu Naftali Haleva tarafından teyid edilmiştir. 10.05.2018

²⁰⁷ Rav Benveniste'nin Ardından, Şalom, 09.10.2013, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-88585-rav_benvenistenin_ardindan.html, (14.02.2017)

²⁰⁸ Milliyet Gazetesi Arşivi, Yeni Hahambaşı İsak Haleva, 11.01.2003, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/LHeP59e_x2B_ZS7KCayG3pP1Ig_x3D__x3D_, 10.02.2017

vekâleten bulunmuştur. Buna göre Rav Haleva IV. Hahambaşı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bugün hala uzlaşmacı bir profilde hareket etmektedir. Yakın zamana kadar Hahambaşılıkta belli dönemlerde İbranice dersleri vermiş ve Kabala sohbetleri yapmıştır. Dönem dönem hükümetin izni dâhilinde dinlerarası diyalog toplantılarına da katılmaktadır.²⁰⁹

Tablo 2:Cumhuriyet dönemi hahambaşıları

Hahambaşı-Rabilerin Başkanı	Dini Hizmet Yılı	Dönem Yöneticileri
İsak Ariel	1922-1926	M.Kemal Atatürk
Hayim Moşe Becerano(Bejerano)	1926-1931	M.Kemal Atatürk
Hayim İzak Şaki	1931-1940	M.Kemal Atatürk-İsmet İnönü
Rafael David Saban	1940-1960	İsmet İnönü-Celal Bayar
David Asseo	1961-2002	Cemal Gürsel-Cevdet Sunay-Fahri Korutürk-Kenan Evren-Turgut Özal-Süleyman Demirel-Ahmed Necdet Sezer
İsak Haleva	2002-	Ahmed Necdet Sezer-Abdullah Gül-Ahmet Davutoğlu-Binali Yıldırım-Recep Tayyip Erdoğan

Kaynak:<http://www.sephardicstudies.org/hahambasi.html>, ayrıca bkz, Shaw, s.441

Tablodaki dönem yöneticilerinin adları resmi bir web sitesinden yararlanmış olup tarafımdan belirtilmiştir.²¹⁰

İsak Şaki ile Hayim Moşe Becerano dini makamda görevleri boyunca vekâleten bulunmuşlardır. Dolayısıyla resmi anlamda ilk Hahambaşı Rav Saban olmaktadır.

²⁰⁹ İsak Haleva Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 28.05.2018

²¹⁰<https://www.tccb.gov.tr/>

2.3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA YAHUDİLER VE HAHAHBAŞILIK

Bu dönemde Türkiye Yahudileri ve Türkiye üzerinden Filistin'e geçişi sağlayan diğer Yahudiler için en önemli olaylar, başta Struma olmak üzere, Salvador ve Parita gemilerinin yaşadıklarıdır. Bunlardan özellikle Struma Türkiye'nin diğer devletlerle olan ilişkilerinin bir neticesi olarak önemli bir yer tutar.

Türkleştirme politikası bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı dönemine denk gelmiştir. Bunun öncesinde herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. Hatta Yahudi toplumu için hayati önem taşıyan Alliance okullarına bir müdahale de söz konusu olmamıştır. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1920'lerin başında bağımsızlık mücadelesi veren Türkiye'de farklı dini ve etnik kökene sahip toplumların çerçevesi yeniden şekillenmeye başlamıştır. Ülkede Türk ve Müslümanlardan oluşan milli bir orta sınıf oluşturmak için çaba sarfedilmiş. Ekonomik politikalar da bu yeni oluşum için seferber edilmiştir. Ulus-devlete dayanan yeni rejim, Yahudi toplumunun hayat koşullarına da etki etmeye başlamıştır. Yahudiler için kamuda ve orduda yer almaları imkânsızlaştırılmıştır. Türkiye bu dönemde son derece karmaşık bir dini ve etnik yapıyı idare etmek zorunda kalmıştır.²¹¹

1933 yılında Adolf Hitler'in iktidara gelmesiyle Yahudi cemaatinin sığınacağı ülkeler arasında Türkiye de bulunmuş. Fakat Türkiye bu göçleri kabul ederken bir takım şartlara bağlı olarak göçmeleri almıştır. David Markus bunun için İsmet İnönü'ye başvuruda bulunmuşsa da teklifi kabul edilmemiştir. Fakat Sami Günzberg konuyu Atatürk'e açtıktan sonra Yahudi asıllı bazı Alman bilimadamları ülkeye alınmıştır.²¹² Bu alım ise üniversite reformu sayesinde gerçekleşmiştir. Türkiye'ye yararı olacak akademisyenlerin aileleriyle birlikte göç etmesine izin verilmiştir.²¹³ Daha sonra ise alımlar kontrolü olmaya başlamış. Yahudiler, Almanya ve Almanya işgali altındaki topraklardan Filistin'e ya da kendilerini kabul edecek bir ülkeye gitmek için Türkiye üzerinden transit geçişlere başlamıştır. Bunlardan 600 Yahudi taşıyan Parita gemisi Köstence ve oradan Rodos gittiysen de İtalya yetkililerin tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu nedenle Parita, 9 Ağustos 1939 tarihinde

²¹¹ Benbassa ve Rodrigue, ss. 228, 240-241, 249

²¹² Bali, Serüven, ss. 331-333

²¹³ Svastics, s. 56

İzmir limanına yanaşmış ancak kabul edilmemiştir. Fakat daha sonra Osmanlı Bankası ve Beynelmilel Muhacerat Cemiyeti gıda ve mali yardımlarda bulunmuştur. Parita Gemisi kalmak istese de liman yetkilileri sert tutumu ile karşı karşıya kalmıştır.²¹⁴

Bir diğer mülteci gemisi ise 1940 başlarında Filistin'e gitmek üzere Bulgaristan'dan yola çıkan dayanıksız Salvador gemisi, Silivri civarında tutulduğu fırtına sonrası batmış. Olayda 200 kişi hayatını kaybetmiş, yaralanan 122 kişi de Silivri cemaati tarafından istirahat ettirilmiştir. Hayatını kaybedenler Silivri Yahudi Mezarlığına defnedilmişlerdir.²¹⁵

Ağustos 1940'ta Romanya'da Yahudilere karşı bazı tedbirler alınmış ve bu nedenle yasalar çıkarılmıştır. Hem ekonomik hem sosyal açıdan ciddi sınırlandırılmalarla karşı karşıya gelen Romanya Yahudileri, Filistin'e gitmeye karar vermiş ve transit geçişi Türkiye üzerinden gerçekleştirmeyi planlamışlardır. Bir süre sonra Struma adında bir geminin ilanı Yahudiler tarafından takip edilmiş ve geminin yapılacak olan seyahate uygun olduğu, yolcularına 3 öğün yemek verileceği şeklinde vaatlerden bahsedildiği öğrenilmiş. Bunun sonucunda 200bin dolara anlaşılaraq Struma için 780 bilet alınmış. 12 Aralık 1941 günü Köstence'den kapasitesi olmayan dayanıksız vaziyette hareket eden Struma'ya binen Yahudiler hayal kırıklığına uğramışlardır. Yol boyunca iki kere tamir edilmesinin ardından Türkiye'ye ait birrömork ile Sarayburnu açıklarına çekilmiş ancak gemiden kimsenin inmesine izin verilmemiştir. Dönemin İçişleri Bakanlığı izniyle Kızılay İstanbul şubesi yolculara gıda yardımı yapılmış. Kış ayında bu kadar ağır şartlar yaşanırken İstanbul Yahudi cemaatinin öncü isimlerinden Rıfat Karako ve Simon Brod resmi makamlarla her ne kadar görüştüyse de olumsuz cevaplarla karşı karşıya kalmışlardır. Daha sonra gıda ve ilaç yardımı için AJJDC İstanbul Hahambaşılığı'na 10bin dolar bağışta bulunmuştur. Mecburi durumlarından dolayı gemiden yalnızca nüfuzlu bir aile ile hamile bir kadın çıkabilmiştir. Struma'nın İstanbul limanına varışından beş gün sonra Türkiye Dışişleri Bakanı, İngiliz Büyükelçisi ile görüşmüş ancak görüşmeden olumlu netice alınamamıştır. Tüm bunlardan sonra gemi tekrar Karadeniz'e çekilmiştir. Denizin ortasına bırakılan bu gemi, sabah erken saatlerde Şile açıklarındayken muhtemelen bir Sovyet denizaltısının torpidosuyla büyük bir

²¹⁴ Bali, Serüven, ss. 342-343

²¹⁵ Besalel, ss. 325-326

gürültüyle infilak ettikten sonra batmıştır. Battıktan sonra gemiden sadece 1 kişi kurtulmuştur.²¹⁶ Jak Kamhi bu olaya şahit olduğunu Kızılay'ın göstermelik yardım ettiğini, dolayısıyla asıl yardımı yapanın Türkiye Yahudi Cemaati olduğunu 2012 yılında yapılan Holokost anma töreninde dile getirerek Türkiye'nin Struma'yı kaderine terk ederek Ankara'nın o dönem cinayete emir verdiğini açıkça ifade etmiştir. Daha sonra ya Ankara'dan ya da o dönemdeki hükümetin bugünkü temsilcilerinden birinin çıkıp kendilerinden özür dilemesi gerektiğini de açıkça dile getirmiştir.²¹⁷ Struma Olayı'nda yalnızca Türkiye'nin sözü geçerli olsaydı muhtemelen Struma yolcuları kurtulabilirdi ancak dış etkenlerin nüfuzu Struma için olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

İkinci Dünya Savaşı neticelerinin doğurduğu hadiseler, haliyle azınlıkların korunması anlayışında da değişimlere neden olmuş; onlara verilen haklar onların korunması esasını oluşturmuşsa da bunun yerini 'insan hakları ve demokratik haklar' almış ve böylece bunlardan yaralanması sağlanmak istenmiştir.²¹⁸

Savaş sırasında Holokost'ta kendi hayatlarını tehlikeye atarak Yahudileri ölüm kamplarından kurtaran Türkiyeli diplomatlara daha sonra İftira ve İnkârla Mücadele Kurumu (Anti-Defamation League/ADL, Bene'i Berit tarafından 1913'te kuruldu) tarafından cesaret ödülü verilmiştir.²¹⁹

Bu gibi girişimler Türkiye'de her zaman devlet ile Türkiye Yahudi Cemaati arasında olumlu hava yaratmaktadır. Nitekim her tarihi olay, ülkenin uluslararası ilişkiler doğrultusunda nasıl hareket ettiği ve nasıl bir politika izlediği gelecekte iyi-kötü bir şahit olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'li diplomatların tavrı ve Struma olayı burada verilebilecek en önemli örneklerden biridir.

Türkiye'nin Uluslararası Dürüst sayısını arttırmak istediğini ancak bunun yalnızca bir kişi olduğunu belirten Bali,yalnızca Rodos Başkonsolosu Selahatin Ülkümen savaş esnasında işgal edilen Rodos'taki 1700 Yahudi'den 42 kişinin temerküz kamplarına gönderilmesine engel olmuştur, der. Başkonsolos Ülkümen, 13

²¹⁶ Bali, Serüven, ss. 346-351, 354-356

²¹⁷ Rıfat Bali, **Türkiye'de Holokost Tüketimi**, 1. Baskı, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2017, (**Holokost**), ss. 108-109

²¹⁸ Güler, s. 203

²¹⁹ Karel Valansi, Yahudi Cesareti Ödülü Üzerine, Avlaremoz, 18.08.2018, <http://www.avlaremoz.com/2018/08/18/yahudi-cesaret-odulu-uzerine-karel-valansi/>, (20.10.2018)

Aralık 1989 tarihinde 500.Yıl Vakfı'nın girişimi sayesinde Yad Vashem tarafından ‘‘Uluslararası Dürüst’’ (Righteous Among the Nations) payesi almıştır.²²⁰

Bali'nin ifadesinin aksine savaş yılları boyunca Avrupa'da yaşayan Türkiyeli Yahudiler, dindaşlarını koruyan diplomatlardan bahsetmişlerdir. Bunlardan biri genç yaşında Paris Konsolos Yardımcısı Namık Kemal Yolga'dır. Toplamda 176 boş pasaportu Türkiye'den öğrenci ve vatandaşların bilgilerini ve Yahudilerin fotoğraflarını kullanarak Filistin'e ulaşmalarına yardımcı olmuştur. Yine Başkonsolos Ülkümen ile birlikte Fikret Şefik Özdoğan, Bedii Arbel ve Numan Menemencioğlu'na gösteren Türkiyeli diğer diplomatlar olarak anılmaktadır.²²¹

Paris Üniversitesi'nden Prof. Dr. Nora Şeni, Numan Kurtulmuş'un bir açıklamasında Osmanlı'dan miras olan kucak açma geleneğinden bahsederken zamanında Yahudilere de kucak açtığını dile getirmesine karşılık sert bir cevap vermiştir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı esnasında yaşanan Nazi zulmü nedeniyle etkileri Türkiye'ye de sıçrayan bir takım olaylar yaşanmıştır. Türkiye sularından geçen Struma, Parita ve Salvador adlı gemilerde Filistin'e gitmek üzere yüzlerce Yahudi bulunmuş. Ancak Türkiye'deki limanlara yaklaştırılmadan uzaklaştırılmaya çalışıldığı ve neticede neredeyse içinde bulunanların çoğunun boğularak öldüğü herkesin malumu olduğu belirtilmiştir. Yine Yunanistan Yahudi cemaatinin %90'ının da Türkiye'ye sığınamadıklarından veya sığınırken zorluk çektiklerinden ötürü yok olduğu dile getirilmiştir. Şeni, AKParti'nin uysal ve uzlaşmacı tavır takınmasının nedeninin bir yandan ülke iktidarlarının ayrımcılık, ırkçılık, nefret söylemleri gibi yaşanan tüm olumsuzlukları kamufle ederken-bunun için de- bir yandan Türkiye Yahudilerini kullanmak olduğunu ifade etmiştir.²²² Dolayısıyla Şeni, Türkiye'nin hiçbir şekilde yardım etmediğini söyleyerek bu konuda ısrarcı bir tavır takınmıştır. Türkiye'nin o dönemdeki tavrı dış etkenler kaynaklı olduğunu ifade etmek gerekir. Yine de Türkiye ve Yahudi cemaati ilişkilerinde böyle bir hadisenin yaşanması elbetteki üzücüdür.

Yine İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan Holokost ile ilgili düzenlenen bir seminerde konuşmacılar Nora Şeni, Corry Guttsadt ve İzzet Bahar, holokost

²²⁰ Bali, Holokost, ss. 148-149

²²¹ Svastics, s. 57

²²² Hayır Numan Bey, 2.Dünya Savaşı'nda Türkiye Yahudilere Kucak Açmadı, T24, 01.10.2014, <https://t24.com.tr/haber/hayir-numan-bey-2dunya-savasinda-turkiye-yahudilere-kucak-acmadi,272406>, (10.12.2017)

yaşanırken Türkiye sadece savaşı kazanmaya odaklandığını ve Yahudi mültecilere kapıları açmadığını dile getirmişlerdir.²²³ Tahmin edilebilir ki savaş döneminde Yahudi cemaati ile hükümet ilişkileri oldukça durağanlaşmış bir vaziyet almıştır.Yapılan programlara bakıldığında Türkiye’de holokost konusunda olumlu bir kimlik oluşturulmasının aksine bazı Yahudi araştırmacılar meselenin o şekilde olmadığını dolayısıyla bunun aksini ifade etmeyi sürdürmektedirler.

SEHAK ve Avlaremoz’un birlikte düzenlediği bir holokost programına Türkiye Yahudi cemaatinden bazı araştırmacılar da katılmıştır. Programda, Türkiye’de yeterince ilgili konudan bahsedilmediğini, siyasilerin bile değinmediğini ve Türkiye’nin hala IHRA(International Holocaust Remembrance Alliance)’ya kabul edilmediğini ve gözlemci statüsünde olduğu bilgisi aktarılmıştır.²²⁴ Bir sonraki konuda Türkiye’nin IHRA’ya neden bu kadar önemsedğine değineceğiz. Ancak şu var ki IHRA ile ilişkiler henüz istenilen seviyede değildir.

Holokost adına yapılan her programda Türkiye’nin hala yetersiz olduğu ve yapılan konuşmalardan anlaşılaçağı üzere zamanında pek de kucak açmadığı profili belirmektedir. Buna ek olarak Türkiye’nin IHRA’ya üye olma arzusu da uzun bir sürece yayılmış durumda, zira üyelik tam sağlanamamakla birlikte başından beri gözlemci statüsünde yer almaktadır. Bu bekleme süreci daha ne kadar devam edeceği belirsizdir ancak duruma bakılırsa Türkiye’nin birkaç adım daha atması gerekiyor gibi görünmektedir.

2.4. TÜRKİYE-HOLOKOST-TÜRKİYE YAHUDİ CEMAATİ

Holokost’tan ne zaman bahsedilmeye başlandığı ve onun nasıl hem siyasi hem maddi sermayeye dönüştüğünü ana hatlarıyla anlatan Finkelstein, meselenin bir çıkar ilişkisi kapsamında nasıl kutsallaştırıldığını ve kurumsallaştırıldığını da açıkça ifade etmektedir.²²⁵ Holokosta dini bir kılıf uydurulmaya özen gösterildiği ve bu yaşanmışlığın tamamıyla hiçbir olgu ile kıyaslanmaksızın benzersiz bir hadise

²²³ Elif Akgül, Türkiye Holokost Yaşanırken Ne Yaptı, Bianet, 25.03.2015, <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/163265-turkiye-holokost-yasanirken-ne-yapti>, (10.12.2017)

²²⁴ Holokost Farklı Etkinliklerle Anıldı, Şalom, 18.04.2018, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-106554-holokost_farkli_etkinliklerle_anildi.html, (10.12.2018)

²²⁵ Norman G.Finkelstein, **Holokost Endüstrisi**, Kırmızı Kedi Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul, 2011, ss. 23-53

olduğu konusunda ısrarcı tavırlar sergilendiği şeklinde değerlendirmeler de mevcuttur.²²⁶

Norman G. Finkelstein'in söyledikleri oldukça ses getirmiştir. Graudy'nin söyledikleri aslında Finkelstein'in söylediklerinin devamı niteliğinde görülebilir. Holokost'u kar amacı güderek piyasaya sürenler için oldukça rahatsız edici olmuştur. Bu anlamda, Holokost'un Türkiye ayağını bazı farklar olmakla birlikte Rıfat Bali oluşturmuştur. Türkiye'de yeni yeni kurumsallaştırılmaya çalışılan Holokost'un nasıl evrimleştiğinden ve metalaştığından yakınmıştır. Ancak Bali'den çok daha önce kaleme alınan yazıları da saymak gerekir.

Türkiye Yahudi toplumu için Holokost yabancı bir felaket olmaktan öte bir şey ifade etmediği, bunun için pek yeterli bir girişimde bulunmadığı ve ayrıca Yom HaShoah günü için sinagoglarda düzenlenen törenlerin pek rağbet görülmediği şeklinde eleştirilmiştir. Ancak yine de 2000 yılında Türkiye Hahambaşılığı'nca Yahudi cemaatinin bilinçlenmesi ve duyarlılık kazanması adına bir komisyon kurulmuştur.²²⁷

Holokosta ilişkin ilk resmi tören yapıldığında katılım bazılarınca şaşırılacak kadar fazla olmuştur. Bu nedenle cemaatin gösterdiği bu duyarlılığın samimi olup olmadığı sorgulanmıştır. Çünkü bunlar sinagoga dahi gelmeyen, görülmedik simalar olduğundan nasıl oldu da bir anda böyle bir etki yarattığı merak edilmiştir.²²⁸

Holokost söylemi 1990'lı yıllarda hem Yahudi cemaati hem de Dışilişkileri Bakanlığı'nca bahsedilmesi elzem konulardan biri olmuş. Bali bu gelişmeyi, 1492 yılındaki İspanya Yahudilerinin bu topraklara gelişinin 500. yıldönümüne denk gelmesiyle ilişkilendirmiştir. Bu yıl dönümleri için etkinliklerin devamının sağlanması adına -500.yıl kutlaması- 500.Yıl Vakfı kurulmuştur. Vakfın amacı en özet haliyle Türkiye'nin insancıl yaklaşımını gerek yurt içinde gerek yurtdışında geniş kitlelere duyurarak devletin lehine faaliyetlerde bulunmak olmuştur. Bunun yansıması, Türkiye-İsrail-Amerika üçgenindeki ilişkilerin dengeli bir biçimde

²²⁶ Roger Garaudy, **İsrail, Mitler ve Terör**, Pınar Yayınları, 10.Baskı, İstanbul, 2017, ss. 9-10, 127, 129

²²⁷ Bali, Holokost, ss. 53-54, 60

²²⁸ Tilda Levi, Duyarlılık Her Zaman İçin, Şalom, 02.02.2011, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-76400-duyarlilik_her_zaman_icin.html, (10.12.2018)

yürütülmesi olan Birleşik Amerika Yönetimi ve Amerikan Yahudi Kuruluşlarında da görülmeye başlanmıştır.²²⁹

ADL tarafından Recep Tayyip Erdoğan'a verilen ödül de söz konusu sürecin bir parçası olarak gelişmiş.²³⁰ Yahudi cemaatinden istenen Osmanlı-Türkiye hoşgörüsünün sözcülüğünü üstlenerek 500. Yıl Vakfı aracılığıyla Birleşik Amerika Kongresi ve Temsilciler Meclisi üyelerine bir de Beyaz Saray'a anlatmak olmuştur. Tabi bununla birlikte Osmanlı'nın Ermenilere karşı herhangi bir insanlık suçu işlemediğini de anlatılması istenmiştir. Bali burada Türkiye Yahudi toplumunun T.C. Dışişleri Bakanlığı tarafından kamusal diplomasi faaliyetlerinde açık bir şekilde araçsallaştırıldığını belirtmiştir.²³¹ Bali'nin söyledikleri haklı-haksız tartışmaya açıktır. Fakat ikili ilişkilerde hele de resmi temaslarda arz-talep meselesini unutmamak gerekir.

Türkiye Hahambaşılığı Holokost Komisyonu Başkanı'nın Holokost'a dair cemaatin içinde bulunduğu duruma ilişkin değerlendirme yaparken Holokost'un Türkiye'de olması gereken yerde olmadığı bilakis bir değer atfedilmediğinden yakınmıştır.²³² Belki de gerçekten Yahudi toplumu –özelde fertler- için Holokost yalnızca yabancı bir felaket olarak görüldüğünden beklenen ilgi görülememiştir.

Son zamanlarda sözde Ermeni soykırımı ile ilgili duyumlar olmakla birlikte bir haber sitesinde yer verilen bir yazıya göre İsrail'in sözde Ermeni soykırımını tanınması ve Holokost'u yaşamış milletten olması hasebiyle ahlaki bir görev gereği kabul etmesi gerektiği belirtilmiştir. Ulusal çıkarlardan dolayı İsrail'in bunu yapamayacağı da olumsuz bir şekilde eleştirilmiştir.²³³ Holokost meselesi aslında birçok tarafa çekilebilecek bir konumda ve bu bir çıkar gereği olarak, gerek siyasi gerek toplumsal alanda kullanılabilir. İsrail'in soykırım olduğu yönünde bir karar aldığını varsayalım; burada Hahambaşılık başta olmak üzere Türkiye Yahudi

²²⁹ Bali, Holokost, ss. 69-71

²³⁰ Rafael Sadi, Biz Erdoğan'a Ödül Vermedik, Odatv, 22.05.2014, <https://odatv.com/biz-erdogana-odul-vermedik-2205141200.html>, (20.11.2017)

²³¹ Bali, Holokost, s. 71

²³² Tilda Levi, Biz İstese Mi İstemese Mi?, Şalom, 09.05.2017, <http://arsiv.salom.com.tr/news/detail/802-Bis-istese-mi-istemese-mi.aspx>, (10.12.2018)

²³³ Yossi Melman, Israel's Refusal to Recognize the Armenian Genocide Is Indefensible, Foreign Policy, 24.04.2019, https://foreignpolicy.com/2019/04/24/israels-refusal-to-recognize-the-armenian-genocide-is-shameful-and-immoral-netanyahu-turkey-azerbaijan-yad-vashem-tsitsernakaberd/?fbclid=IwAR2ivTklwJkDg0i6Hx6rhe7lX2FQsPIOnnwTt5Ln_snkKXSWXGK-_vIFfk, (30.04.2019),

toplumuna diplomatik anlamda ciddi bir iş düşmektedir. Çünkü Türkiye böyle bir şeye asla müdahale etmeyecektir.

Türkiye’de devlet nezdinde yapılan Holokost ile ilgili faaliyetler göz önüne alındığında Türkiye Yahudi cemaatinin takınması gereken tek tavrın olduğu dile getirilmiştir. Şöyleki, Yahudi Cemaati devletle işbirliği yapmak ve devletin resmi söylemini yaygınlaştırmak yerine Türkiye’nin hiçbir zaman antisemitizmle mücadele etmeye niyetli olmadığını herkese duyurması ve IHRA’ya üye olmak adına yaptıklarının gerçekte gayri samimi olduğunu her ortamda alenen göstermesi gerektiği şeklinde kesin bir dille belirtilmiştir.²³⁴ Bali’nin böyle bir şeyi arzulanması ciddi sorunlara neden olması muhtemeldir. İkili görüşmeler ile sıkıntıyı en aza indirmek yerine devlete aleyhine propaganda yapmak hem cemaat hem de devlet için zor süreçler doğurabilir. Yahudilerin diplomatik yönleri göz önünde bulundurulursa bunu lehte olabilecek şekilde çözüme kavuşturmayı tercih edecekleri daha ağır basıyor. Bali’nin önerisi her iki taraf için çözüm sunmamaktadır. Uzlaşma görüşüp konuşmaktan geçer.

Diğer yandan Cündioğlu’nun paylaştığı bir yazısında Norman G. Finkelstein’in kitabına binaen meselenin aslında İsraili siyasetçilerin Holokost’un biricikliğine hanel getirmemesi için sözde Ermeni soykırımını kabul etmediklerini yazmıştır. Dolayısıyla tabloda görünmesi gereken gerçek, Türkiye’ye destek vermeleri gibi bir düşüncelerinin olmadığıdır der. Nitekim İsrail’e göç eden Türkiyeli Yahudilerce kurulmuş Türkiyeliler Birliği’nin ikinci başkanı Niso Kanetti, 7 Mart 1990 tarihinde yayınladığı bir mektupta, Amerika’daki Yahudi lobisini soykırımı kabul etmemeleri yönünde etkilemek üzere yaptıkları çalışmalar olduğunu, nitekim Ermeni soykırımı ile yapılmak istenenin Yahudilerin yaşadıkları soykırımın insanlık üzerinde oluşturduğu etkiden yararlanmak olduğu şeklinde ifade etmiştir.²³⁵

Türkiye ve IHRA meselesine gelince Türkiye’nin Holokost’a yer vermesinin nedeni IHRA’ya tam üye olmayı istemesindedir. Dolayısıyla IHRA’ya üye olmanın gerektirdiği şartları yerine getirmesi gerekir. Batı’nın bir parçası olmak bir yönüyle IHRA’ya da üye olmayı gerektirdiğinden ve Batı medeniyetinin en önemli

²³⁴ Bali, Holokost, s.323

²³⁵ Düçane Cündioğlu, Holokost’un “Biricikliği”, Yenişafak, 20.04.2001, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ducanecundioglu/holokostun-biricikligi-48858>, (30.04.2019)

değerlerinden birine saygı göstermiyor gibi görünmemek amacıyla Türkiye tam üyelik için çaba sarfetmektedir. 2008 yılında gözlemci ülke olarak Türkiye'nin katılımcı heyetinde Türkiye Yahudi Cemaati'nin temsilcilerinden Naim Güteryüz ve Sami Herman, 2011'den sonra ise Metin Delevi bulunmuş. Haziran 2010 tarihinde Tel Aviv'de düzenlenen IHRA konferansına, İsrail askerlerinin 30 Mayıs 2010 tarihinde Mavi Marmara'ya müdahalesinden dolayı Türkiye son anda gitmekten vazgeçmişse de Kasım 2010'da Hayfa'daki IHRA konferansına katılmıştır. İsrail bu katılımı oldukça olumlu karşılamıştır.²³⁶ Son cümlede düzeltilmesi gereken şudur, 'İsrail askerlerinin müdahalesi' değil, bilfiil saldırısı olmuştur. Çünkü olay esnasında 9 kişi hayatını kaybetmiştir. IHRA konferansına katılım, Türkiye'nin yalnızca siyasi çıkarları uğruna Mavi Marmara Olayı'nı nasıl ötelediğini de göstermektedir.

Türkiye'de Holokost'a kamuoyunda saygınlık kazandırmak artık önemli olmuştur. Bir hatırlatma kültürü ile gelecek kuşaklara aktarım sağlamak Yahudi toplumunun öncüleri için olumlu şekilde görülse de Türkiye'de bunun pek tutamayacağı yukarıda belirtilmiştir.

2016 yılında Holokost ile ilgili yapılan panelde bir sunumun başlığı "Türkiye Düşünce Dünyasında Holokost Konusunun Eksikliği" olmuştur. Panelin yapıldığı tarih şabat gününe denk geldiğinden, Hahambaşılığın hatırlatması üzerine ancak belirtilen günde yapılabileceği şeklinde kararlaştırıldığı cevabı verilmiş. Fakat daha sonra paneli hazırlayan DurDe Platformu Şabat bitimine denk gelecek şekilde saat değişikliği yaptığını duyurmuştur.²³⁷ Sunum başlıklarından birinin 'Türkiye Düşünce Dünyasında Holokost Konusunun Eksikliği' olması hala bu meselenin istenilen şekilde Türkiye'de aktarılmadığı ve bunun için önlemler alınması gerektiğinin hissettirilmesi içindir.

Holokost dini bir mesele olduğu kadar siyasi mesele olarak da takdim edilen bir olgu haline gelmiştir. Türkiye'de de kurumsallaştırılmaya doğru yol almıştır.

BM'nin 2005 yılında aldığı karar gereği her yılın 27 Ocak günü "Holokost Kurbanlarını Anma Günü ya da Uluslararası Soykırım (Holocaust) Kurbanlarını

²³⁶ Bali, Holokost, ss. 92-96

²³⁷ Holokost ve Türkiye: Geçmişten Günümüze Antisemitizm Paneli, Avlaremoz, 14.03.2016, <http://www.avlaremoz.com/2016/03/14/holokost-ve-turkiye-gecmisten-gunumuze-antisemitizm-paneli/>, (10.09.2017)

Anma'' olarak ilan edilmiştir.²³⁸ 2019 yılında düzenlenen Holokost Anma Töreni Ankara Üniversitesi'nde 24 Ocak'ta gerçekleştirilmiştir. Törene Dışışleri Başkan Yardımcısı ve Avrupa Birliği Başkanı Büyükelçi Faruk Kaymakçı, Ankara Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Erkan İbiş, Hahambaşı Rav İsak Haleva, Yahudi Cemaati Başkanı İshak İbrahimzadeh, bazı diplomat ve akademisyenler katılmıştır.²³⁹ Bu anma günü Türkiye'de de aktif olarak sürdürülmeye başlanmıştır. Nitekim bu uluslararası programın düzenlediği 'weremember' (hatırlıyoruz) etkinliğine Türkiye'den Hrant Dink Vakfı, 500.Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi, Türkiye Yahudi Toplumu, Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği (SEHAK) gibi kuruluşlar ve birçok kişi katılım göstermiştir.²⁴⁰

Türkiye'de Holokost eğitiminin son zamanlarda önemsendiği, ortaokul-lise öğretmenlerine hususi bu eğitimin verildiği, hatta Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'nde lisans dersi olarak verildiği bilinmektedir. Dışışleri Bakanlığı'nda da hayata geçirilen bir komisyon Türkiye'nin henüz gözlemci statüsünde olduğu IHRA platformuna katılmasında öncü rol oynamaktadır. Komisyonunda Dışışleri Bakanlığı ve MEB'ten üyeler ve akademisyenler bulunmaktadır.²⁴¹ Bu girişimde de Türkiye'nin IHRA'ya verdiği önemi bir kez daha görmekteyiz.

Türkiye Holokosta dair olumlu bir imaj oluşturma gayretindeyken konula ilgili yapılan seminerler Türkiye'nin holokostla münasebetinin oldukça olumsuz olduğunu dile getirmektedirler.²⁴² Bu durum Türkiye'nin bazı sahalarda olma isteğini zorlayacağına benzemektedir.

²³⁸ UNESCO Milli Türkiye Komisyonu, Unesco Tarafından İlan Edilen Günler, <http://www.unesco.org.tr/Pages/153/169/>, (11.04.2019), Karel Valansi, İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, T24, 27.01.2019, <https://t24.com.tr/yazarlar/karel-valansi/ikinci-dunya-savasi-ve-turkiye,21499>, (11.04.2019)

²³⁹ Enes Canlı, Dışışleri'nden 'Uluslararası Holokost Anma Günü' Açıklaması, Anadolu Ajansı, 26.01.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/disislerinden-uluslararasi-holokost-anma-gunu-aciklamasi/1375518>, (30.01.2019)

²⁴⁰ #weremember Etkinliğine Türkiye'den Katılım, Avlaremoz, 29.01.2019, <http://www.avlaremoz.com/2019/01/29/weremember-etkinligine-turkiyeden-katirim/>, (30.01.2019)

²⁴¹ Hakan Arıdemir, "Türkiye'de Holokost Eğitimi", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Afro-Avrasya Özel Sayısı, ss. 248-249

²⁴² Elif Akgül, Türkiye Holokost Yaşanırken Ne Yaptı, Bianet, 25.03.2015, <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/163265-turkiye-holokost-yasanirken-ne-yapti>, (10.12.2017), Hayır Numan Bey, 2.Dünya Savaşı'nda Türkiye Yahudilere Kucak Açmadı, T24, 01.10.2014, <https://t24.com.tr/haber/hayir-numan-bey-2dunya-savasinda-turkiye-yahudilere-kucak-acmadi,272406>, (10.12.2017)

2.5. İSRAİL DEVLETİ'NİN KURULUŞU-TÜRKİYE YAHUDİ CEMAATİ-HAHAMBAŞILIK

1516 yılından Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı'nın elinde olan Filistin, 1917 yılı itibariyle İngiltere'nin işgaline uğramış ve Müslümanların çoğunlukta Yahudilerin azınlıkta olduğu bir bölge olarak 1948'e kadar devam etmiştir. İşgal yılı içinde ortaya atılan Balfour Deklarasyonu Filistin'in toprak bütünlüğüne bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu ve daha sonra başlayan Birinci Dünya Savaşı sonucu itibariyle Filistin binlerce yıllık geçmişini geride bırakarak son yüzyıla damgasını vurmuştur.²⁴³ Balfour Bildirisi ile Filistin topraklarına Yahudi göçü hız kazanmış ve yaklaşık 16.500 kişi göç etmiştir.²⁴⁴ Hahambaşı Nahum'un Balfour Deklarasyonu'nun Yahudi meselesinin yegâne formülü olarak gördüğünü burada belirtmek gerekir.²⁴⁵

Bir Yahudi devletinin kurulması için hazırlıklar çok önceden başlamıştı. Nitekim bir istihbarat örgütü Filistin topraklarına daha kolay erişim sağlamak amacıyla, Osmanlı'nın Filistin'in rahatı için almış olduğu iskân yasağı kararının olmaması düşüncesinde idi. Bunun için bölgenin denetimi başka bir ülkeye geçmeliydi; İngiltere'ye. Bu amaçla Filistin'de NİLİ casusluk örgütü kuruldu. İngilizlere çok önemli bilgiler sızdıran bu örgüt, savaş başında Cemal Paşa'nın danışmanlığına getirilerek bu yakınlığı kullanan Aaron Aaronshon tarafından 1915 yılında kuruldu. İstihbarat örgütünün adı İbranice 'Netzach Israel Lo Ishakare' parolasının kısaltması olup 'İsrail'in sonsuzluğu yalan olmayacak' anlamına gelmektedir. NİLİ'nin casusluk faaliyetlerine, geleceklerini riske atacağı düşüncesiyle Filistin'de yerleşik bazı cemaatler tepki göstermiş oldukları belirtilmektedir.²⁴⁶

1914 yılında Berlin'deki güçlü Siyonist lobisinin etkisiyle Alman Dışişleri Bakanı Zimmermann hem Doğu Akdeniz'de gücünü arttırarak hem de dünyadaki Siyonistlerin, İttifak Kuvvetlerini desteklemeleri için Filistin'de bir Yahudi devleti

²⁴³ İsmail Ediz, "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Filistin'de Toplum ve Siyaset", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2015, s. 143

²⁴⁴ Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, s. 50

²⁴⁵ Öke, s. 490

²⁴⁶ Celil Bozkurt, "I.Dünya Savaşı'nda Filistin Suriye Cephesinde Nili Casusluk Örgütünün Faaliyetleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 30, Sayı 88, ss. 91-96, 111

kurma planı geliştirmiştir. Hayim Nahum ve Osmanlı Yahudileri, Osmanlı'ya olan sadakatlerinden bu planı kabul etmedikleri ifade edilmiştir.²⁴⁷ Yukarıda belirtilen Hayim Nahum'un Balfour Deklarasyonu'na ilişkin tavrını hatırlatmak gerekir.

Hahambaşı Nahum hakkında konuşulanların bazısı aksini göstermektedir; AIU'nun Yahudi toplumunu ileri seviyeye yükseltmek için model aldığı eğitim artık bundan sonra işlevsiz kalıp bunun yerini çok daha büyük projelerin almasını gerektiğini dolayısıyla Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması fikri Hahambaşı Nahum'un görevini bırakmasının nedeni olarak ifade edilmiştir.²⁴⁸ Hahambaşı Nahum, Osmanlı'nın Hariciye Nazırı ile görüşerek Siyonizm'in ülkenin menfaatleriyle çelişmediğini hatta Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün bozulmaması için Siyonist öncülerden teminat almıştır.²⁴⁹ Bu teklif Hahambaşının Siyonistlerle ikili ilişkiler içinde olduğunu ve bilhassa Osmanlı toprağı Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması için çaba gösterdiğinin ispatıdır. Nahum, her ne kadar Osmanlı'yı ve çıkarlarını düşündüğünü söylemişse de onun için öncelikli olan Filistin'deki Yahudilerin çıkarları olduğu görülebilir.

İsrail ülkesini elinde bulunduran Osmanlı başkenti İstanbul'da Siyonist hareketlerin esas faaliyet noktası olması gerekirken Türkiye Yahudilerinin çekingen ilgisizliği nedeniyle faaliyetler daha çok Avrupa'da olduğunu söyleyen Sevilla-Sharon bununla birlikte Türk Yahudilerinin kendi çıkarlarına aykırı hareket ettiğini ifade etmiştir.²⁵⁰ Burada söylenmesi gereken şunlardır; Osmanlı Devleti elinde bir Yahudi ülkesini tutmuyordu, bilakis olmayan devletin yerine kendi toprağı olan Filistin'i korumuştur. Sevilla-Sharon, ayrıca Türkiye Yahudilerini Siyonizm'e yeterince destek vermemekle de suçlamıştır.

1929 yılında Filistin'de Araplar ve Yahudiler arasında bir iç savaş meydana gelmiş. Türkiye Yahudileri isehem para yardımı hem Filistin Yahudileri için lobi faaliyetlerinde bulunmuşlardır.²⁵¹ İsrail'de zamanla büyük bir Türkiye Yahudileri kolonisi oluşmuş. Göçlerin yoğunluğu eleştirel üslupla basına yansımıştır.

şalom gazetesi Türk basınının Filistin'e göç konusunda kendilerine itham ettiği yazıları asılsız ve bu durumun artık dayanılmaz bir vaziyet aldığı

²⁴⁷ Shaw, s. 370

²⁴⁸ Benbassa, s. 11

²⁴⁹ Öke, s. 258

²⁵⁰ Sevilla-Sharon, s. 100

²⁵¹ Levi, s. 88

belirtmiş.²⁵² Bir süre sonra bu meselenin uzamasının birtakım sıkıntılar doğurduğunu ve meselenin halli için toplum başkanı Hanri Soryano'dan girişimde bulunmasını istemiştir.²⁵³ Şalom ısrarla basına yansıyanları tekzib ederek karşılık verse de mutlak biçimde İsrail'in kurulmaya başladığı yıllarda Türkiye Yahudi cemaatinde ciddi göçler yaşanmıştır. Toplumdaki ani nüfus kaybı bunun en açık ispatıdır. Buna göre Şalom'un, İsrail'in kuruluşu döneminde göçlerin hakikatini, toplumdaki Siyonist faaliyetleri dile getirmediği ve basına yansıtmak istemediği söylenebilir. Bu faaliyetlerin gizliliği adına korumalığını basında yapmıştır. Çünkü göçleri ne kadar gizlese de Türkiye Yahudi cemaati 1930-1950 yılları arasında ciddi göçler gerçekleştirmiştir. Fakat tüm bu göçlerin Siyonist temelli olmadığını da belirtmek gerekir.

Yahudi toplumundan Kuledibi meyhaneciliğini yapan İsrail adındaki birinden, Filistin'e gidenlerin çocuk ve işsiz olanlar olduğu bilgisi edinilmiş. Ancak sonra bunun doğru olmadığı ve İsrail'e yardımcı olup İsrail'e gidenlerin isim kaydını alan Bursa'lı Jak diye birinin olduğu bilgisine ulaşılmıştı. Yine aynı yazıda En Son Dakika gazetesinin iddia ettiği Kuledibi Hahamı Rafael'in İtalya'ya Filistin'e Yahudi göçü için yardım almak üzere gittiği ancak bunun gerçek olmadığı belirtilmiştir.²⁵⁴ Şalom Gazetesi'nin 1947-1949 yıllarındaki yazıları ile diğer gazetelerin o yıllardaki yazıları (abartılar hariç) karşılaştırıldığında Şalom'da inkâr edilen göçlerin gerçekleştiği, hatta Şalom yazarlarından Eli Şaul'un bizzat Türkiye'den gözlemci gazeteci olarak o dönemde İsrail'e giderek, göç eden Türkiyeli Yahudilerin durumunu gözlemlediğini, gayri resmi Siyonist derneklerinin olduğu gibi bilgilere kolaylıkla ulaşılabilir. Şalom'un göç haberlerini yalanlaması veya bu haberleri çok az vermesi, tepkileri Yahudi toplumundan uzaklaştırıp muhtemel toplumsal sorunların yaşanmasının önüne geçmek için olduğu söylenebilir.²⁵⁵

Birleşmiş Milletler taksim planını yaparken daha önce gelen Yahudilerin Filistin'de yerleştiği yerleri göz önünde bulundurmıştır. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler Kurulunun resmen verdiği toprakları kibutslar sağlamıştır; taksim planı

²⁵² İzak Yaeş, 01.01.1948, Ayıptır Baylar, Şalom Gazetesi, s.1, İzak Yaeş, 08.01.1948, Yeter Artık, Şalom Gazetesi, s. 1, 28.07.2018

²⁵³ İzak Yaeş, 08.12.1948, Türk Musevileri Başkanı Sayın Hanri Soryano'ya Açık Mektup, Şalom Gazetesi, s. 1, 28.07.2018

²⁵⁴ Avram Leyon, 28.10.1948, En Son Dakika Gazetesi Hakikati Söylemiyor, Şalom Gazetesi, s. 1, 30.07.2018

²⁵⁵ Beyazıt Kütüphanesi'nde 2017-2018 yıllarında araştırma yaptığım dönemlerde edindiğim bilgiler

Yahudi yerleşmesine göre verilmiştir. Dünyanın dört bir tarafından Yahudi devletinin kurulması için gelip bu kibutslara katılmışlardır. Zamanla yüzlerce kibuts kurulmuş. Savaş zamanı geldiğinde Yahudi komondoları (palmah) buradan yetişmiştir. Neticede kuruluşunu bu kibutslara borçlu olan İsrail, devamını da bu sayede sürdürmüştür.²⁵⁶

Filistin'e göç eden Türkiye Yahudileri, gittikleri yerde Türkiye'ye duydukları özlem ve bağlılık ile Türk-Yahudi Cemiyeti adı altında bir dernek kurmuşlardır.²⁵⁷ İsrail'in bir yıla yakın kuruluşuna kadar 40'tan fazla devlet onu resmen tanıdığını bildirmiş. Türkiye de aynı beyanatta bulunmaya hazırlanmıştır.²⁵⁸ Türkiye İsrail'i tanınmasıyla ilk İslam devleti olmuştur.²⁵⁹

Zaman zaman iki ülke arasında gerginlikler yaşansa da genel anlamda ikili ilişkilerin iyi olduğu görülmektedir. Bunun etkileri Türkiye Yahudi cemaatine de yansımaktadır. Son yıllarda bazı ufak olumsuzluklar dışında Türkiye Yahudi cemaati de bu memnuniyetle süren ilişkiden payına düşeni almaktadır.

Türkiye'nin İsrail'i tanıma yönündeki durumunu değiştirmesine yönelik fikir beyanında bulunan dönemin hariciye bakanı Necmettin Sadak, ülke için bunun faydalı olduğunu, ayrıca Türkiye Yahudilerinin Filistin'e göçünün engellenmediği ve her vatandaşın istediği yere gitmekte serbest olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁰

Türkiye Hahambaşılığı, Dünya Yahudi Kongresi'nin 1 Mayıs 1947'de kendisini kongreye üye olması için yaptığı daveti hükümete sunmuş ancak Türkiye bunu reddetmiştir. Türkiye'nin söz konusu reddi Filistin kargaşa halinde olması sebebiyle Siyonizm'e bir jest olarak algılanmaması ve Arap devletlerinin tepkisini üzerine çekmek istememesi nedeniyle olmuştur. Yine Türkiye Yahudi Cemaati, ülkede dini azınlıklara karşı sergilenen tavrı bildiğinden ötürü hükümetin İsrail'i tanınması konusunda çok da kayda değer bir rol üstlendiği söylenemez. Ancak '47 yılı itibarıyla İsrail konusunda farklı bir tavır sergilemeye başlayan Türkiye, cemaat yetkililerinin Türkiye'den Filistin'e yapılacak göçler ve Türkiye üzerinden yapılacak

²⁵⁶ İzak Şaul, 25.08.1949, İsrail Devletinde Kibuts, Şalom Gazetesi, ss. 1,4, 31.07.2018

²⁵⁷ İzak Şaul, 29.01.1949, Filistin'de Türk Yahudileri, Şalom Gazetesi, ss. 1,4, 30.07.2018

²⁵⁸ Avram Leyon, 10.02.1949, Türkiye İsrail Devleti'ni Tanımak Üzeredir, Şalom Gazetesi, s. 1, 30.07.2018

²⁵⁹ Eli I. Şaul, 19.05.1949, İsrail, Türk Dostluğuna Kıymet Vermelidir, Şalom Gazetesi, s. 1, 30.07.2018

²⁶⁰ Eli Şaul, 17.02.1949, Necmettin Sadak'ın Son Açıklaması Etrafında, Şalom Gazetesi, ss. 1,4, 30.07.2018

transit geçişlerde organize ve etkili olmalarına kapı aralamıştır. Türkiye hükümeti siyasi çıkarı nedeniyle burada oldukça etkili bir rolü olan Yahudi lobisini ABD'den alınacak yardımlar için de bir vasıta olarak görmüştür.²⁶¹ Türkiye'nin bu tavrı İsrail'i tanıyan çoğu devlette görmek mümkündür. Olumlu ilişkilerin gelişmesi siyasi ve ekonomik alanda tarafların birbirinden faydalanmasına bağlıdır. Buna göre ekonomik çıkarlar bir devlet için her zaman kaçınılmazdır.

Filistin'de Yahudi devleti, BM'nin taksim kararıyla 15 Mayıs 1948 yılında resmen kurulmuş oldu.²⁶² Böylece modern Yahudi tarihinin en önemli olayı vuku buldu; bir Yahudi devleti kuruldu. Karar, Birleşmiş Milletlerce bilhassa İngiltere'nin karşı çıkmasına rağmen lehte verildi. Türkiye buna basın ve yayın ağzıyla ciddi eleştirilerde bulundu. Hatta bununla ilgili çeşitli türlerde dergi ve gazeteler çıkarıldı. Savaş sona erdiğinde Türkiye'deki 4 bin Yahudi göç etti ancak bu, büyük bir tepkiyle karşılık buldu. Devlet eliyle ülkeden çıkışlar yasaklandı. Daha sonra ise İsrail dışında başka ülkeye gitmek şartıyla çıkışlara izin verildi. Yahudi toplumdan bazılarınınca göç tepkisine karşılık yazılar yazıldı. Dönemin Hahambaşısı olan Rav Rafael Saban bu sürede İtalya'ya gidip muhtemelen İtalya yoluyla İsrail'e göçlerin nasıl mümkün kılınabilirliği hakkında bir sorunun halli ile uğraşmıştır. Türkiye basını, bu olayı sert eleştirdi. Türkiye'den çıkışlara bir süreliğine kısıtlamalar getirildiyse de Günaltay hükümetince bir müddet sonra kaldırıldı.²⁶³ Hahambaşı gerçek görüşünü her ne kadar gizlese de Türkiye'den İsrail'e gerçekleştirilen göçlere -birkaç istisnanın dışında- olumlu bakmıştır. Ancak bunu dile getirmeksizin resmi söylemi görünürde kayıtsız kalışı ile paralellik göstermiştir. Nitekim Türkiye Yahudi Cemaati her zaman hükümet ile aynı çizgide görünmek ve yasalara bağlılığını sürdürmek ister. Bu kısmen Yahudiliğin kutsal kitabı Tora ile de alakalıdır.

2.6. DİASPORA'DAN YAHUDİ GÖÇÜNE (ALİYA)

Diaspora kelimesi Yunanca 'dia'(için, dolayı) ve 'sporos'(tohum) kelimelerinin birleşmesinden oluşur; sağa sola dağılmış veya saçılmış tohumlar anlamına gelir. Terim içeriği bakımından dönüşüm geçirmiş olsa da kimlik, etnik,

²⁶¹ Şenel, s. 169

²⁶² Eli Şaul, Yahudi Devleti Kurulmuştur, Şalom Gazetesi, 20.05.1948, s. 1, (28.07.2018)

²⁶³ Levi, ss. 156-158

getto, göç ve azınlık gibi kavramlarla yakın ilişkidedir. Diaspora kavramını anlamak yeterli olmamakla birlikte Yahudilerin tarihsel tecrübeleri kavramın ortaya çıkmasında ve gelişmesinde büyük etkiyarattığı söylenir. Kavramın, Yahudilerle ilişkili olarak Filistin dışında yaşayan Yahudileri tanımlamak için kullanılagelmiş olduğu belirtilir. Yine İsrail kurulmadan önce Eretz İsrail'i terk eden Yahudi topluluklar için de kullanıldığı ifade edilmektedir.²⁶⁴ Diaspora Yahudileri yani bugünkü İsrail toprakları dışındaki yerlerde yaşayan Yahudiler çok uzun bir dönem sonra 1948 yılında bir Yahudi devletinin kurulması ile hatta öncesinde oraya geri dönüş denilen aliya'yı gerçekleştirmeye başlamışlardır. Türkiye Yahudileri de bundan etkilenecek ciddi göçler gerçekleştirmişlerdir.

Bugün hala çok küçük çaplı da olsa aliyaların gerçekleştiğini söylemek mümkün. Nitekim Türkiye cemaatinin cumhuriyet başlarındaki yoğun nüfusundan bugün eser yok. En büyük azalma oranı İsrail'in kuruluşunun olduğu yıllardır. Buna bağlı olarak aliya, Siyonizm düşüncesiyle paralel seyir izlemiştir.

Aliya; Yahudilerin kalıcı olarak yerleşmek üzere bir yerden Filistin'e yaptıkları göç manasında kullanılmıştır. Modern zamanlarda Siyonizm'i gerçekleştirmek amacıyla yapılan göçler için de kullanılmakla beraber, ortaçağlarda bir Yahudi'nin tekrar bir araya gelmeye çalışan milletin bir üyesi olarak manevi derecesini yükseltmek amacıyla Filistin'e yaptığı mukaddes yolculuk, anlamında kullanıldığı da görülmüştür. Yükselmek anlamına da gelen bu kavram, misyon itibariyle İslamiyet'teki 'hicret' e benzediğinden kelime karşılığı olarak Arapça'daki hicret kelimesi de verilmiştir. 1948'de kurulan İsrail, XIX. yüzyıldan itibaren siyasi Siyonizm hareketiyle teşvik edilen bu göçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde yöneticilerce dile getirilen İsrail'in bekası hala, yurtdışından getirilen Yahudi göçmenlerde görülmektedir. Bu yönüyle modern dönem aliya'sı Yahudiler için siyasi önemini hala korumaktadır.²⁶⁵

Yahudi toplumundan, on sekizinden küçük bireylerin aliya yapmasına Aliya Anoar denilmekle birlikte bunlar ile Sohnut'a(bir Yahudi ajansı olup amacı

²⁶⁴ Fırat Yaldız, "Diaspora Kavramı: Tarihçe, Gelişme ve Tartışmalar", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 18, ss. 290-291, 293-294

²⁶⁵ Nuh Arslantaş, "İslami Dönemde(638-1099) Filistin'e Yahudi Göçü(Aliya)", **Belleten**, Cilt 75, Sayı 274, ss. 641, 644, 675

dünyadaki tüm Yahudilerin gelişmelerine ve İsrail'e yerleşmelerine yardımcı olmak) bağlı bir kuruluş ilgilenmiştir.²⁶⁶

Aliya, Osmanlı'nın son döneminde çöküş durumundayken yoğun olarak başlamıştır. Dünyanın dört bir tarafından farklı ve planlı siyasi politikalarla devletlerin çıkarına eşgüdümlü olarak kasıtlı bir şekilde gerçekleştirmeye başlanmıştır.

Osmanlı hahamlarından hem geleneklere bağlı olan tutucular hem de reformistler Yahudi milliyetçiliğine karşı çıkmışlarsa da bazı durumlarda Siyonistlerle işbirliği yapmaktan kaçınmamışlardır. Siyonizme dair fikirlerini bulundukları resmi makam gereği açıklayamamışlardır. Çünkü antisiyonist olmak devlete bağlılığın bir ispatı olarak görülmüştür.²⁶⁷ Hahamlar ya da toplum yöneticileri için bugün de aynı şey söylenebilir. Zira İsrail her Yahudi için kendisine vaadedilen ve bir gün mutlaka gidilmesi/dönülmesi gereken kutsal topraklardır.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar sayıları 120-150 bin kadar olduğu varsayılan Osmanlı Yahudileri Fransa, Almanya, Kuzey ve Latin Amerika'ya göç etmişlerdir. Neden olarak hükümetin Hahambaşılık için yaptığı değişiklikler öne sürülmüştür.²⁶⁸ Savaştan sonra 1920'li yılların başında, Yahudi toplumu oluşan antisemit ortamından kötü etkilenmiş ve 1924 yılı itibariyle göçler meydana gelmiştir. Bunların çoğu Trakya tarım işçilerinden olup İzmir ve Bursa cemaatlerinden bazı aileler de Güney Amerikaya göç etmiştir.²⁶⁹

Filistin'e ilk toplu Yahudi aliya'sı I.Siyonist Kongresi'nden çok önceleri XIX. yüzyılın sonlarında gerçekleştiğinde Osmanlı devleti bu göçün bir Siyonist girişim olduğunu hemen fark etmiş ve Filistin'e dışardan göçleri yasaklamıştır. Ardından diğer toplu aliya'lar yaşanmaya başlamıştır.²⁷⁰ Osmanlı Yahudilerinin bu aliyalardaki yüzdeliği kaç, bilemiyoruz ancak göçlerin İsrail kurulana kadar yoğun olarak devam ettiği bilinmektedir.

Cumhuriyet dönemi başlarında Türkiye Yahudilerinden bazısının göç etmesi Siyonist faaliyetlerin bir neticesi olarak gerçekleşmiştir. İsrail'in kurulması için

²⁶⁶ Bali, Serüven, ss. 557, 559

²⁶⁷ Benbassa ve Rodrigue, ss. 273-274

²⁶⁸ Svastics, s. 35

²⁶⁹ Bali, Serüven, ss. 47-48

²⁷⁰ Arslantaş, Aliya, ss. 641-642

hazırlık çalışmalarından biri idi bu göçler. Ancak yapılan göçlerin tümünü Siyonizm ile ilişkilendirmek hata olur.

Osmanlı döneminde Yahudilerin yasal olarak sürdürdüğü Siyonist faaliyetler, Cumhuriyet ile durma noktasına gelmişti. Nitekim yeni rejim çifte sadakatin aksine yalnızca Türk ülküsüne sadık kalmalarını istemiştir. Yahudilerin, bu durumun aksine bir girişimde bulunması ancak dış etkenlerle mümkün idi. Dönemin Trakya Olayları bu durağanlığı bozan önemli bir etken olmuştur.²⁷¹ Bölgede yaşayan 13 bin Yahudi'den yaklaşık 3 bin'i burayı terk ederek İstanbul'a sığınmıştır.²⁷² Bunların çoğu daha sonra İsrail'e ve başka ülkelere göç etmişlerdir.

Prof. Mişon Ventura, (Lozan'da Türkiye Delegasyonu'nda bulunan danışman) bir süre sonra İsrail'de Morit ve İtahdut Yotse Turkia(Türkiyeli Yahudiler Birliği)'yı kurmuştur.²⁷³ Türkiye'den İsrail'e giden Yahudilerin orada organize oldukları bir dernek olup birkaç yıl önce Türkiye bakanlarından biri derneğin yaptığı bir törene iştirak etmişti. Türkiye'den göçler küçük çapta olmak üzere hala devam etmekte ve bu dernek de aktif bir çalışma yürütmektedir. Türkiye Yahudiler Birliği, Türkiye lehine hareket ettiği bazı hadiseler de mevcuttur.

Trakya Olaylarının neden olduğu Siyonist faaliyetler 1932 yılında Eli Şaul, Sabetay Dinar, Moiz(Moşe) Nacar ve Reuven Armal'ın bulunduğu Balatlı bir grup gencin girişimleriyle faal olmaya başladı. 1934 yılında Balat'ta adını önce M'hav'vei Zion daha sonra Ne'emanai Tsion olarak değiştirdikleri gayriresmi bir teşkilat kuruldu. İlk üyeler Ahrida Gan Yeladim'de öğrenim gören kişiler idi. Zaten okulun hocasının da Siyonizm ülküsüne bağlılık duyan ve öğrencilere de bu ülküyü aşıl原因 bir haham idi. Teşkilatın amacı üyelere Yahudi ve Siyonizm tarihinin yanında İbrani dilini öğretmektir. Balat'ta aktif olan bu siyonizme hizmet eden örgütlenme, iki-üç yıl sonra Galata ve Kuledibi semtlerinde de faaliyet göstermeye başladı. Diğer yandan Trakya'da yaşananlar cemaat bireylerinin dışarıya göçüne neden oldu.²⁷⁴ Bu toplumsal sorun Yahudi cemaatinde pasif siyonizmi, aktif hale getirip daha sonra bölge cemaati bu nedensel hareketlilikle ciddi bir nüfus kaybı yaşadı.

²⁷¹ Bali, Serüven, ss. 258-259

²⁷² Halil Şimşek, “Çanakkale Bağlamında 1934 Trakya Yahudi Olayları” , **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 5, Sayı 9, s. 138

²⁷³ Eli Şaul, Ordinarius Profesör Mişon Ventura, **Tiryaki**, Yıl 3, Sayı 26, 1998, s. 23

²⁷⁴ Bali, Serüven, ss. 259-261

Siyonizm'in etkileri daha Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlamış olup başkentin de nüfuzunu kaybettiği sıralarda daha geniş alana yayılmıştır.²⁷⁵

Trakya Olayları, başta Trakya olmak üzere diğer cemaatlerden birçok kimsenin Filistin'e göç etmesine neden olmuştur. Ciddi bir yoğunluğa sahip bu göç, Türkiye Yahudilerinin ilk kitlesel göçüydü ve bunu aynı şekilde ilk kez açıktan ifade etmişlerdir. Göç ile Sohnut ve JCA (Jewish Colonisation Agency) kuruluşları ilgilendiklerini duyurduysa da Sohnut'un geri çekilmesi ile JCA tek başına yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine Yahudiler yasa dışı yollarla Filistin'e göç etmeye başlamışlardır. Daha önce Balat'ta kurulan gayriresmi siyonist teşkilat Ne'emanei Tsion da göç edecek dindaşları için maddi yardımda bulunmuştu. Olaylardan sonra yapılan göç sayıları şöyle; 1934 yılı sonunda 521, 1935 yılında ise 764 ve 1445 olmak üzere iki rivayet mevcuttur. Göçe maddi destek verenler arasında Mo'etzet Olei Turkiya be-Eretz Israel (Filistin'de Türkiyeli Göçmenler Konseyi) de bulunmuştur. Fikri açıdan göç edenlerin bir kısmına etki eden isim Sabetay Leon, Trakya olaylarının olumlu tarafının Türkiye Yahudilerinde Siyonist duygularını canlandırmış olması olarak değerlendirmiş.²⁷⁶ Bu dönemdeki siyonizm fikri, dini geleneğin bir gereği olarak Filistin'e tekrar yerleşmek ve orada yaşamak düşüncesi ile özdeşleştiğinden, toplum arasında bu fikre sıcak bakılmıştır. Ancak ekonomik nedenlerle gidenler olduğu gibi sosyal nedenlerle de gidenler olmuştur. Fakat bunların az bir kısmı geri dönüş yapmıştır.

İsrail'in kurulmasıyla başlayıp 1949 yılına kadar geçen süre zarfında kitlesel göçler yaşanmış ve bunun sonucunda yaklaşık 30bin Yahudi İsrail'e göç etmiştir. Daha sonra yaşanan bu göçler hükümetin dikkatini çektiğinden, milletvekillerden biri 11 Kasım 1948 tarihinde bir önerge sunmuştur. Önergede, Türkiye Yahudilerinin kitle halinde Filistin'e göç etmek için yaptıkları başvurulardaki amaçlarının İsrail ordusuna katılmak olduğunu ve bunun için onlar hakkında Vatandaşlık Kanunu'nun 9.Maddesi'nin uygulanıp uygulanmayacağını İçişlerinden sorulmasını talep etmiştir.²⁷⁷ Aliya için en önemli unsur Eretz İsrail fikri olup Siyonizm de buna bağlı olarak ciddi gelişme göstermiş ve siyasi alanda meşruluk payını almıştır.

²⁷⁵ Benbassa ve Rodrigue, s. 286

²⁷⁶ Bali, Serüven, ss. 259-262

²⁷⁷ Aslan, Milletvekilleri, s. 31

Diaspora Yahudileri bu fikir uğruna aliyalarını gerçekleştirmiştir. İsrail'in kuruluşu aliyanın yapılabilmesi için her şeyi ifade ediyordu. Bu anlamda Yahudi devletinin kuruluşu, bir dönüm noktasıdır.

Cemaatin azalma gösterdiği dönem İsrail'in kuruluşunun olduğu döneme denk gelmesi göçlerin neden olduğunun cevabını bizlere vermektedir. İsrail'in kuruluşundan bu yana göçler hala çok az sayıda da olsa her yıl devam etmektedir.

Nitekim 1950'lerde yaşanan 6-7 Eylül olayları da cemaatin nüfusunda ciddi etkilere yol açmıştır. İsrail'e göçler başlamış ve göç sonrası yapılan nüfus sayımına göre İstanbul ve İzmir cemaatlerinin nüfusu 45.995 kişi olmuştur. Yahudilerin bulunduğu diğer iller ise Ankara, Tekirdağ, Edirne, Çanakkale, Bursa, Kırklareli, Seyhan, Manisa, Van, Mardin gibi şehirler idi.²⁷⁸ Bugün bu cemaatlerin çoğundan eser yok, yaşanan göçler cemaatlerin demografik yapısında değişikliklere de neden olmuştur.

İsrail'e göç edip oranın vatandaşlığına geçmek isteyen her kimse öncelikle İstanbul başhahamından yazı alınması ve akabinde İsrail Göç ve Vatandaşlık Ofisi'ne iletmesi istenmektedir. İsrail Göçmenlik Yasası, geri dönüş yasası 1950 ve vatandaşlık yasası 1952 şeklinde olmak üzere iki kategoriye ayrılır. Dönüş yasası olarak bilinen vatandaşlık kategorisinde iade yasasına göre vatandaşlık alınmaktadır. İsrail'in kuruluşu ile biçim alan yasanın kapsamına her Yahudi girmektedir. Yasa, başta soykırımdan kurtulanları olmak üzere başka ülkede yaşayan Yahudileri de kapsamaktadır. Buna göre İsrail, geri dönüş yasasına göre her Yahudi'ye nerede olursa olsun bir Olef (İsrail'e göç eden Yahudi) olarak İsrail'e gelme ve İsrail vatandaşlığını alma hakkı tanımaktadır. Bu yasaya göre göç edenler Yahudi olma şartını taşımalıdır.²⁷⁹ Türkiye Hahambaşılığı İsrail'e göç eden kişiler için öncelikle başvurulması gereken yerlerden biridir. Zira kurumdan Yahudi olduğuna dair alınan resmi bir beyanata göre göç işlemleri başlatılmaktadır.

Türkiye Yahudi Cemaati'nin bilinen isimlerinden Denis Ojalvo bir yazısında Siyonizm hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır; “Siyonizm'in Yahudi halkının vücuda gelmiş olduğu anavatanında kendi kaderini tayin etme hakkını gerçekleştirmek amacıyla siyasi bir varlık yani devlet kurma ideolojisi olduğunu

²⁷⁸ Aslan, Milletvekilleri, s. 58

²⁷⁹ İsrail Vatandaşlığı, İsrail Başkonsolosluğu Resmi Web Sayfası, <http://www.israilkonsoloslugu.com/israil-vatandasligi>

hatırlatmak ve en az diğer ulus-devletlerin benzer kurucu ideolojileri kadar saygıya layık olduğunu belirtmek isterim”²⁸⁰ Söylenenlere baktığımızda Siyonizm’in Eretz İsrail düşüncesinin zeminini oluşturduğu ve Yahudilerin bir yaşam hakkı olarak kabul görülmesi gereken siyasi girişim olduğu vurgulanmaktadır. Bu fikir yüzeysel olarak İsrail’e gönül bağlarının ne derecede güçlü olduğunu da göstermektedir. Çünkü İsrail, Tanrı tarafından vaad edilmiş topraklardır.

Türkiye Yahudi Cemaati’nden İsrail’e göç edenler için bazı Türkiye Yahudilerinin de üye olduğu İsrail’deki Türkiyeliler Birliği’nin web sayfasında aliya yapacaklar için gerekli bilgiler paylaşılmaktadır. Bu anlamda Olef(İsrail’e göç eden Yahudi)’lere yardımcı olunmaktadır.²⁸¹

Buraya kadar hep aliya olarak Yahudilerin Filistin’e(İsrail) göçünden bahsettik ancak Türkiye Yahudileri başka ülkelere göç ederek de Türkiye Yahudi cemaatinin nüfusunun azalmasına sebebiyet vermektedir.

2013 Kasım ayında dönemin İspanya Adalet Bakanı Alberto Ruiz-Gallardon yaptığı bir açıklamada Sefarad Yahudileri olarak bilinen İspanya kökenli Yahudilerin torunlarına İspanya pasaportu ve vatandaşlığı verme planından bahsetmiş. Yahudi kökenini ispatlayan her kimse bu haktan yararlanabileceği belirtilmiş. Ardından Yahudi Cemaatleri Federasyonu, ilk ayda başvuru sayısının 6bin olduğunu açıklamıştır.²⁸² Portekiz Yahudilerinin temsilcilerinden Michael Rothwell söz konusu yasanın çıkarıldığı dönem Türkiye’de yaşanan siyasi değişimler nedeniyle baskı altında olduklarını hissettikleri dönem ile aynı olduğunu belirterek Türkiye Yahudilerinin güvenli olmadıklarını hissettiklerinden dolayı başvuruda bulunduklarını söylemiştir.²⁸³ Dünya çapında Seferadları temsil eden İsraili Av.Yoram Zara ise Türkiye’den yüz binlerce başvuru yapıldığını ve bunun nedeninin Türkiye’de rahat hissetmediklerinden ötürü Avrupa ülkelerinin vatandaşlığına geçmek istedikleri olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁴ Bu yasanın çıkış kaynağı, 2004 yılında

²⁸⁰ Denis Ojalvo, Siyonizm Suç mu?, Şalom, 13.03.2013, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-86193-siyonizm_suc_mu.html, (10.04.2017)

²⁸¹ İsrail’deki Türkiyeliler Birliği, <http://turkisraelforum.createaforum.com/misrad-haaliya/aliya-yapmadan-once-ve-havaalaninda-islemler/msg24/#msg24>

²⁸² Gerry Hadden, İspanya:Osmanlı’ya Sığınan Yahudilere Vatandaşlık Daveti, BBC, 08.03.2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130308_sefarad_yahudileri.shtml, (20.04.2018)

²⁸³ Türkiye’deki Yahudiler Portekiz’e Kaçıyor, Gazete Duvar, 31.12.2016, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2016/12/31/turkiyedeki-yahudiler-portekize-kaciyor/>, (10.02.2018)

²⁸⁴ Türkiye ve İngiltere’deki Sefarad Yahudileri Portekiz’e Göçüyor, Asyanın Sesi, 31.12.2016, <https://asyaninsesi.com/turkiye-ve-igilteredeki-sefarad-yahudileri-portekize-gocuyor/>, (10.02.2018)

Portekiz Cumhurbaşkanı Türkiye'ye bir ziyareti esnasında David Kazado(Doğan Kasadolu) kendisinden Türkiye'de talep eden Yahudilere Portekiz ve İspanya Pasaportu verilmesini rica ettiği konuşma olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu pasaport alma meselesi o zamandan beri olan birşeydir.²⁸⁵ David Kazado veya yeni ismiyle Doğan Kasadolu, hakkında bazı farklı haberler çıkmış bir kişi olup bu iş adamının Yahudi cemaati hakkında bu kadar ciddi bir girişimde bulunması doğrusu araştırılması gerektiğini göstermektedir.

Hahambaşıliktan edindiğim bilgilere göre pasaport meselesi normal karşılanmakta, çünkü verilen bir fırsat karşısında bu hakkı kullanmak isteyen Yahudiler var ve yönlendirme konusunda olumlu veya olumsuz bir tavır sergilemediklerini kişilerin bu talebine karşılamayacaklarını dile getirmişlerdir.²⁸⁶

Her yıl göç edenlerin sayısı 350-500 kişidir. Son 3 yıldır bunların %70'i İsrail'e göç etmektedir. Özellikle gençler önce eğitim amaçlı daha sonra hayatlarını devam ettirmek için temelli oraya yerleşmektedir.²⁸⁷

Tablo 3:Filistin ve Sonrasında İsrail'e Göç Edenler

Ülke	1919	1924	1932	1939	1946	15-8-48	Toplam
	1923	1931	1938	1945	15-8-48	31-9-49	
Türkiye	478	1.303	2.179	4.196	121	30.657	38.934

Kaynak:(Tabloda aslında Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya ülkeleri bulunmaktadır. Ancak konu bağlamı açısından yalnızca Türkiye'yi aldık. Bulgaristan'dan sonra en fazla göç veren ülke Türkiye'dir) :EsterBenbassa ve Aron Rodrigue, Türkiye ve Balkan Yahudileri, İletişim Yayıncılık, 4.Baskı, 2014, İstanbul, s.392

2.7. GÖÇLERİN YAHUDİ CEMAATİ'NE ETKİSİ

İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Hatay gibi Yahudi cemaatlerindeki ilk nüfus kaybı İsrail'in kurulma dönemindeki hazırlıklar esnasında yaşanmıştır. Göç edenler

²⁸⁵Bekir Hazar, Yok Artık Öyle, Takvim, 09.04.2015, <https://www.takvim.com.tr/yazarlar/bekirhazar/2015/04/09/yok-artik-oyle>, (10.02.2018)

²⁸⁶ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 23.05.2018

²⁸⁷ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 24.05.2018

geride bıraktıklarıyla da kalanlara bir takım sorunlar da yaratmıştır. Bu yönüyle göçleri değerlendirdiğimizde Yahudi cemaatleri birçok sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Eğer bir yerde Yahudi cemaatinde azalma yaşıyorsa ilk olumsuz etkiler, Yahudilikte çok önem verilen dini meselelerde görülmeye başlar. Zira Yahudilik gereği kaşer et için kesimi yapan bir din adamına, ölen birini defnetmek için yine bir din adamına, sinagogda ibadet etmek için yine bir din adamına ihtiyaç vardır. Bunlar artırılabilir. Dolayısıyla Yahudi cemaatleri toplum olarak dini vecibelerin yerine getirilebilmesi için her zaman farklı alanlarda yetişmiş bir din adamına ihtiyaç duymaktadır. Neticede Yahudilerin azalması demek cemaatlerin yok olması demektir.

Filistin’de 1948 yılında kurulan İsrail devletine yapılan göçler etkisiyle azalan cemaatlerden bahsedelim. Bunlardan bir tanesi Ankara cemaatidir. Önceden 4000 civarı nüfusu olan Ankara cemaati 1968’ de yalnızca 100 kişi kalmıştır. Bu cemaat, II. Dünya Savaşı’ndan sonra göç veren bir cemaat olmuştur. Günümüzde bir elin parmak sayısını geçemeyecek oranda bir nüfusu vardır. Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Urfa, Bodrum, Manisa, Tekirdağ, Akhisar, Çorlu gibi birçok cemaat 1920’li veya 1930’lu yıllardan sonra göç etmeye başlamış cemaatlerdir. Farklı hadiseler göç etmelerine neden olmuşsa da göçlerin çoğu Filistin’de noktalanmıştır. Yapılan göçlerin çoğu dış göçlerden oluşmuştur.²⁸⁸ Bu da gösteriyor ki Türkiye Yahudi toplumu ciddi bir nüfus kaybına uğramış ve sonuç itibariyle şehir cemaatleri yok olmuştur. Bugün sayıca en fazla hatta görünen tek cemaat İstanbul cemaatidir. Bunu 800-900 nüfusuyla İzmir Yahudi cemaati takip eder.

Göçler nüfusun azalmasına sebebiyet vererek cemaatin güçlü yapılanmasına zarar vermiştir. Finansman desteği buna bağlı olarak azalmış ve maddi anlamda da cemaat zayıflık göstermiştir.

Günümüzde göçün büyük kısmını Yahudi gençler gerçekleştiriyor. Kalan cemaat yaşlılardan müteşekkildir. Bu da topluma durağanlık veriyor. Nüfusun azalma oranına bakılırsa birkaç yıl içinde Türkiye’de herhangi bir Yahudi kalmayabilir. Buna Türkiye’nin siyasi, içtimai ve ekonomik durumu da büyük oranda neden olduğu söylenmektedir. Yahudi toplumu eğitim ve refah seviyesini daha yükseğe çıkarmak için çabaladığı bilinmekle birlikte bugün bu isteğini Türkiye

²⁸⁸ Besalel, ss. 312, 321-328

şartlarında bir takım engellerle karşılaştığından yapamamaktadır. Kendini rahat hissetmeyen Türkiye Yahudi Tolumu daha iyi bir yaşam için İsrail' göç etmeyi tercih etmektedir. Tabi başka ülkelere de göç edenler vardır. Bunun farklı sebepleri vardır. En basiti kaşer et bulmada sorun yaşanmaktadır. İki devlet(Türkiye-İsrail) arasındaki ilişkiler Türkiye Yahudi toplumunun nabzını da etkilemektedir. Ardından meydana gelen toplumsal sorunlar ve nedeni olduğu göçler cereyan etmeye başlamaktadır.²⁸⁹

Yahudiler İsrail'e sempati duyduklarını hiçbir zaman gizlememişlerdir. Ancak bunun yanında Türkiye'nin İsrail ile daimi bir dostluk ve birliktelik halinde olmasını da temenni ettiklerini ifade ederler.²⁹⁰

Göçün cemaat üstündeki önemli etkisi finansaldır. Bugün yapılan bağışlar Hahambaşılık için önemli bir fon oluşturmaka birlikte, bu bağışların oranı göçlerle de alakalıdır.Daha önce nüfusu çok olan bir toplumun yaptığı bağış ile ciddi azalma gösteren bir toplumun yaptığı bağış arasında ciddi bir fark bulunmaktadır. Dolayısıyla topluma hizmet edecek ve fon sağlayacak nüfus gittikçe yok olmaktadır.

²⁸⁹ Mendy Chitrik Görüşmesi, Nişantaşı, 27.12.2017

²⁹⁰ Jak Kamhi; Haliç Kıyıları Bizimdi, Akşam, 21.09.2013, <https://www.aksam.com.tr/ekonomi/jak-kamhi-halic-kiyilari-bizimdi/haber-246629> , (25.04.2018)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İDARİ BİR KURUM OLARAK HAHAMBAŞILIK

Yahudi cemaati ile ilgili dini meselelerin en yüksek mercii olan Hahambaşı, bütün hahamların ve cemaat liderlerinin yöneticisidir.²⁹¹ Hahambaşılık kurumunun başında bulunur. Bugün aynı üstünlük derecesine sahip olmakla birlikte işlev, etki ve otorite olarak eskiye nazaran faal değildir.

Osmanlı'nın son zamanlarında dini kurumlar için yaşanan bazı olayların çözümü olarak, bugün Türkiye'de geline siyasi sürecin etkisiyle de dini toplumlar, tekrar resmi ve yasal çerçevede sorunlarının çözülmesi için çaba göstermektedir. Hahambaşılık Kurumu bunlardan biridir.

XV. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet döneminde Hahambaşılık Kurumu'nun, XIX. yüzyıl ortalarında reformlar dönemi dediğimiz II. Mahmut döneminde Hahambaşı'nın resmiyet kazandığını Giriş'te anlatmıştık. Dolayısıyla kuruluş tarihi için ilgili bölüme bakılabilir.

Burada, Hahambaşılığa, idare eden bir kurum olarak değinmeye çalışacağız. Salt Yahudi toplumu ile ilgilenen onu idare eden kurum olarak Hahambaşılık, üç kuruldan/meclisten teşekküldür. Bunlardan ikisi cemaatin kurum ve kuruluşlarının idaresiyle ilgilenirken diğeri dini gereksinimleriyle ilgilenmektedir. Konu çerçevesinin anlaşılması için önemli bir hususa değinmek gerekir. Bugünkü haliyle Hahambaşılığı Osmanlı dönemindeki yapılanmasıyla değerlendirmek imkânsızdır. Hahambaşılıkta mevcut üç kurul aslında laik ve dini olarak işlev görmektedir. Bu önceden olduğu gibi şimdi de aynen devam etmektedir. İşleyen sistemin değişen yanı laik ve dini kurulların güç dengesidir. Dini olan taraf Osmanlı döneminde yetkileri geniş ve bu nedenle güçlüydü, otoriterdi ve cemaat üzerinde etkisi vardı. Bu yetki alınınca dini kurul pasifleşti, buna bağlı dini kurum Hahambaşılık da güç kaybetti. Laik kurul daha aktif oldu ve ön plana çıktı. Ama kurumun kaybettiği o gücü, otoriteyi alamadı. Çünkü Yahudiler artık dolaylı değil direkt bir yasaya bağlı olarak vatandaşlık hakkına sahip oldular. Kısacası bir Yahudi ile devlet arasında millet sistemi gibi bir sistem girmemektedir. Hahambaşılığa değil yasalara; devlete sorumludur. Hahambaşılık ise sahip olduğu taşınmaz mülkleriyle devletle arasında

²⁹¹ Hatice Doğan, "Hahambaşılık", DİA, İstanbul, 2016, s. 514

gelişmekte olan hukuki düzenlemeler vardır. Buna göre toplum veya bireyler olarak değil, kayda değer taşınmazlara sahip bir vakıf kurumu olarak Hahambaşılık, devletin ilgili bakanlığıyla münasebetleri vardır.

1 Mayıs 2015 tarihinde Vakıflar Meclisi'nce alınan karar gereği 'Beyoğlu Musevi Hahamhanesi' adı yerine 'Türkiye Hahambaşılığı Vakfı' olarak uygun görülmüştür.²⁹² Beyoğlu Musevi Hahamhanesi ismen şöyle bir kısıtlamanın neticesidir aslında. Cemaat vakıfları olarak değerlendirilen her azınlık kurumu bölgesel olarak sınırlandırılmış ve bu sınırlandırma ile bazı Yahudi kurumları elden çıkma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Ancak hükümet ile yürütülen görüşmeler ardından olumlu yönde neticelendirilmiştir. Böylece bölgede yeterli cemaat olmaksızın oranın idaresini cemaatin bir başka kurumu bünyesine alabilirdi. İşte Hahambaşılık'a verilen bu çatı görevi ile tüm kurumların denetimi buradan yapılır duruma gelmiştir.²⁹³

1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ile cemaat liderleri ve din adamlarının cemaati yönetme yetkileri kaldırılarak, toplulukların oluşturduğu meclislere verilmiş. Dolayısıyla cemaatin yönetimi konusunda bütün yetkiler din adamlarının ellerinden alınarak laik kişilerin de katıldığı meclislere verilmiştir.²⁹⁴ (Bu kurullara/meclislere ilgili bölümde değinilecektir) Bu düzenleme günümüzde neredeyse aynı şekilde devam etmiştir. Önceden devlet veya hükümet ile ikili ilişkilerde teması sağlayan dini lider iken daha sonra bu temas görevi seküler yöneticilere bırakılmıştır. İşte bu dönemden sonra 1900'lerin başında Hahambaşılığın varlığını ciddi anlamda tehdit eden hadiseler yaşanmaya başlamıştır.

Bundan tam 93 yıl önce 1925 yılının Kasım ayında dini lider olmaksızın Hahambaşılık Kurumunun diğer idarecileri din ve dünya işlerinin ayrılmasına karar verilmişti.²⁹⁵ Dönemin Hahambaşısı Becerano Kasım 1925'te yaptığı bir toplantıda Hahambaşılığın ruhani ve cismani/dini ve dünyevi yetkilerinin ayrılmasına demokratik ve laik rejimden dolayı devletin yeni yasalarına uyması gerektiğinden karşı çıkmadığını ifade etmişti. Ancak hadisenin dışavurumu ne kadar olumlu gibi

²⁹² **Cemaat Vakıfları 2015 Çalışma Raporu**, Yay. haz. Muteber Yılmazcan, İstanbul, 2016, (Çalışma Raporu) ss. 146, 148

²⁹³ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 15.07.2018

²⁹⁴ Yuda Reyna ve Ester Moreno Zonana, **Cemaat Vakıfları**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul, 2003, ss. 33-35

²⁹⁵ Hahamhane'de Yapılan Toplantı, Cumhuriyet, 1965, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/41568/001521642006.pdf?sequence=1&isAllowed=y> , (16.04.2019)

görünse de arka planda o kadar iyi görünmemiştir.²⁹⁶ Verilen kararın bir sonucu olarak cemaatin kurumları bir zayıflama göstererek cemaat üstündeki otoritesini yitirmiş oldu.²⁹⁷

Sekülerleşmekte olan Türkiye Cumhuriyeti için dini kurumlara gerek olmadığı şeklinde açıklamalar yapıldığında Türkiye Yahudi cemaati, bunun kendileri için oldukça olumsuz bir gelişme olduğunu düşünerek, resmi açıklamalar yapılmadıkça böyle birbilginin kesin olmadığını söylemeye çalışmıştır. Kurumun lağv edilmesi gerektiği beyanatı Yahudi toplumu arasında da endişeye neden olmuştur. Ancak dönemin Dışişleri Bakanı İstanbul Temsilcisi, konunun dış basına yansımından sonra Hahambaşı Becerano'yu yanına çağırarak Hahambaşılığın lağv edilmesine ilişkin haberleri tekzip etmesini istemiştir.²⁹⁸ Bu dönemden sonra Hahambaşılık hiçbir zaman tam manasıyla idari bir kurum olmamıştır. Neredeyse idari olmasını gerektirecek tüm yetkiler elinden alınarak devletin denetiminde yasalara bağlı hareket etmesi istenmiştir. Vakıf kurumu olma yolunda yasalar geliştirilmiştir.

Osmanlı'da Nizamname'nin 1865'te resmen onaylanması sonrasında Hahambaşılık kurumunun çalışanları belirlenmiş idi. Buna göre Yahudi mahallelerinden seçilen 60 üye, 20 Haham atıyordu. Toplamda 80 kişilik olan bu meclis, Osmanlı'nın diğer bölgelerindeki 40 haham ile birlikte Hahambaşılığı seçiyordu.²⁹⁹ Ancak günümüzde nüfusun hayli azalması nedeniyle bu sayılarda değişiklikler olmaktadır. Dini lider seçiminde de artık halk Hahambaşı'yı doğrudan seçmektedir.

Günümüzde Hahambaşılık Vakfı'nda gerek kurullarda gerek alt kadrolarda toplamda çalışan sayısı 350 civarındır. Üye sayısı en fazla olan Danışmanlar Kurulu iken en az olanı ise Beth-Din Kurulu'dur.³⁰⁰

Buradan itibaren kurumda Hahambaşılık yapmış Hahamlardan ve kurumun yaşadığı bazı olayları aktarmaya çalışacağız.

Galante'den aktarıldığına göre Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Beth-Din başkanı olarak İsak Şaki yerine göre Hahambaşılık yapmıştır. Kendisi resmen seçilen

²⁹⁶ Bali, Serüven, ss. 70-71, 93

²⁹⁷ Bembassa ve Rodrigue, s. 245

²⁹⁸ Bali, Serüven, ss. 57-59

²⁹⁹ Svastics, s. 30

³⁰⁰ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 23.05.2018

bir hahambaşı olmamakla birlikte cemaat üzerinde, Beth-Din'den olması hasebiyle etkisi olmuştur. 1940 yılında ölmüş ve Haydarpaşa mezarlığına defnedilmiştir.³⁰¹

Dini mahkeme başkanı oldukları sürece Rav Şaki, Rav Aruete, Rav Ariel, ve Rav Saban resmi törenlerde Yahudi toplumunu temsilen bulunmuşlardır. Fakat 1946 seçimlerinden sonra durum Yahudi cemaati lehine değişmiştir. Yahudi toplumunun 'kendilerini temsil edecek bir liderin seçimi' talebi kabul edilip hükümet tarafından çıkarılan özel karar ile Hahambaşı seçimine izin verilmiştir. Bu karar ile her Yahudi'ye seçme hakkı tanınmıştır. İstanbul cemaatinden Rafael David Saban ile Moşe Benhabib, İzmir cemaatinden ise Gavriel de Botton'un adaylığını koyduğu Hahambaşı seçimlerini Rafael David Saban kazanmıştır.³⁰² Yahudilerin bu ruhani lider seçimi resmi anlamda ilk olup Bakanlar Kurulu'nun 29 Mayıs 1952 tarih ve 15053 sayılı kararına istinaden 25 Ocak 1953 tarihinde yapıldı.³⁰³ Seçilen Hahambaşı, İs'ad töreni 2 Mart'ta Neve Şalom Sinagogunda düzenlendikten sonra görevine başladı. Rav Saban mevcut 62 delegeden 54'ünün reyini alarak seçilmiştir.³⁰⁴ Rafael David Saban seçildiğinde bürokratlar yakınlık ve itibar göstermiş, aynı zamanda kutlama ziyaretlerinde de bulunmuşlardır. Seçildiği yılda dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, İstanbul Yahudi Hastanesi'nin yıllık Purim Balosu'na katılmış ve Cumhurbaşkanı Bayar'ın bu ziyareti, Roşaşana bayramının bu dönem itibariyle devlet başkanlarınca kutlanmasına ön ayak olmuştur. Bu kutlama ve katılım girişimi basında da yer alınca Yahudilerin Türkiye toplumuyla kaynaşması kaçınılmaz olmuştur.³⁰⁵ Rafael David Saban döneminden sonra Yahudi toplumu Hahambaşı seçmek için hükümetin iznini almaya başlamıştır. Bu özelliğiyle Rav Rafael Saban Türkiye'nin ilk resmi Hahambaşısı ünvanını almıştır. Bu dönem, Türkiye Yahudileri için devlet tarafından hukuki zeminde dini lider ihtiyacının karşılanması önemli bir yer tutmaktadır.

Rav Rafael Saban 26 Kasım 1960 tarihinde ölmüş ve 28 Kasım'da Neve Şalom'da yapılan cenaze töreninin ardından Musevi Mezarlığına defnedilmiştir. Boşalan ruhani reislik makamına seçilecek Hahambaşı, Hahamlar Kurulu arasından

³⁰¹ Doğan, s. 108

³⁰² Levi, ss. 159-160

³⁰³ Doğan, s. 112

³⁰⁴ Güleriyüz, Bizans, s. 175 (656.dipnot açıklaması)

³⁰⁵ Levi, s. 160

seçilmesi öngörülmüştür. Bunun için de hükümetin izni gerekli olmuştur.³⁰⁶ 21 Ağustos 1961 tarihinde Bakanlar kurulunca alınan 10 Mayıs 1961 tarihli 5/1189 sayılı karar kapsamında Hahambaşılık seçimleri gerçekleştirilmiştir.³⁰⁷ Makama daha sonra 47 yaşındaki David Asseo gelmiş. Seçimler, 55 laik ve dini delegenin katılımıyla Hahambaşılık binasında yapılmış ve 6 aday arasında, 42 oy alarak dini liderliğe seçilmiştir. Asseo toplamda beş dil bilmekteydi.³⁰⁸ Hahambaşılığa seçilen Rav David Asseo'nun, vali, konsolosluk erkânı, basın mensupları ve kalabalık bir Yahudi topluluğunun bulunduğu İs'ad töreni, Neve Şalom'da gerçekleştirilmiştir.³⁰⁹ 41 yıllık görevin ardından İstanbul'da ölen Asseo'nun yerine vekili Rav İsak Haleva'nın seçimle atanabileceği söylenmiştir. Asseo'nun cenaze töreni Neve Şalom sinagogunda yapılmıştır.³¹⁰ Asseo'nun görevde olduğu döneme kadar ömür boyu makamda kalınıyordu fakat görevdeyken hastalanması ve ölmesi üzerine Hahambaşılık, yeni bir yönetmelik hazırlama girişiminde bulunmuştur. Böylece yeni yönetmeliğe göre dini liderin 7 yılda bir seçimle makamda kalmasına izin verilmiştir.³¹¹

Asseo'dan sonra Beth-Din üyesi olan Rav İsak Haleva ile Rav Moşe Benveniste dini liderliğe aday oldular. Seçim için önce Türkiye Yahudilerinin ülke genelinde 17 merkezde 3 bini aşkın seçmenin katılımıyla yaptığı 2 türlü seçimlerde 121 sivil delege belirlendi. İstanbul cemaatinden 10 din adamı, İzmir cemaatinden 2 olmak üzere toplamda 12 dini delege seçildi. Aday Rav Benveniste son anda çekilerek tek aday olan Rav Haleva, dini ve sivil 123 delegeden 101 oy alarak 7 yıllığına Türkiye'nin 3.Hahambaşısı seçildi.³¹² 2010 yılında Rav İsak Haleva ve Rav İlhan Eli Levi'nin aday olduğu ve takriben 4600 kişinin oy kullandığı Hahambaşı seçimlerinde, ikinci kez 7 yıllığına yine Rav Haleva seçildi.³¹³ 7 yıllık süresi bittiğinden valiliğe seçim için tekrar başvuru yapıldı. 14 Mayıs 2017 tarihinde

³⁰⁶ Hahambaşı Dün Törenle Gömüldü, Milliyet, 29.11.1960, s. 5, (11.05.2017)

³⁰⁷ Doğan, s. 112, Güleriyüz, Bizans, s. 175, (656.dipnot açıklaması)

³⁰⁸ Hahambaşı Dün Seçildi, Milliyet, 22.08.1961, s. 3

³⁰⁹ Yeni Hahambaşı İçin Tören Yapıldı, Milliyet, 08.12.1961, s. 2

³¹⁰ Ömer Erbil, 41 Yıllık Hahambaşı Öldü, Milliyet, 16.07.2002, s. 18

³¹¹ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 21.04.2018

³¹² Türkiye Hahambaşılığına İshak Haleva Seçildi, Tgrt web sitesi, 24.10.2002, <https://www.tgrthaber.com.tr/haber/82825.html>, (10.10.2017)

³¹³ Rav Haleva Yedi Yıl İçin Yeniden Hahambaşı Seçildi, Şalom, 03.05.2010,

[http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-](http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-rav_haleva_yedi_yil_icin_yeniden_hahambasi_secildi.html)

[rav_haleva_yedi_yil_icin_yeniden_hahambasi_secildi.html](http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-rav_haleva_yedi_yil_icin_yeniden_hahambasi_secildi.html), (18.07.2017)

yapılacak Hahambaşılık seçimleri için tek aday Rav Haleva olduğu kaydedildi.³¹⁴ Bugün aynı seçim usulü devam etmektedir. 2010 ve 2017 seçimlerinde Rav Haleva aynı usulle ruhani liderliğe seçilmiştir.³¹⁵

Hahambaşılık bir kurum olarak eğitim desteği, deprem desteği, ihtiyaç desteği gibi bağış faaliyetlerinde de bulunmaktadır. Bunu din, dil, kültür, etnik farkı gözetmeksizin yaptığını söylemektedir. Yahudi cemaatinin maddi manevi sorunlarıyla ilgilenip toplumu idari açıdan denetleyen bu kurum ara ara Müslüman toplumda da bazı ihtiyaçları gidermede önemli faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bunları maddeler halinde vermek mümkündür.

-2011 yılında düzenlenen iftar yemeğinde Hahambaşı İsak Haleva, dönemin İstanbul valisi H.Avni Mutlu'ya Somali'de yaşanan durumdan dolayı yirmi beş bin tutarında bir bağış çeki takdim etmiştir.³¹⁶ Van'da meydana gelen deprem nedeniyle Hahambaşılık, AJJDC ile ortak bir faaliyet olarak İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudileri kurtaran Başkonsolos Selahattin Ülkümen adına bir ilkokul yaptırmıştır.³¹⁷

-İstanbul Hahambaşılığı azalmakta olan cemaatlerin gereksinimlerini karşılamak amacıyla gerek finansal gerek dini olsun destek vermektedir. Bugün Bursa cemaati, Hatay cemaati ya da İzmir cemaati dini ihtiyaçlarını karşılamaktan yoksun cemaatlerdir. Bu yüzden nüfusu daha çok olan İstanbul cemaati, takviyelerde bulunmaktadır. Hahambaşılık resmi bir kurum olmasa dahi resmi bir kurum kadar işlev görmektedir. Çünkü bir mikro yapılanma gibi kendi içinde teşkilanmış ve toplumun idaresini sağlamaya çalışmaktadır.

-İzmir cemaatine kaşer et kesimi için şöhetler İstanbul cemaatinden gönderilmektedir.³¹⁸ Yine Hatay cemaatine her Şabat *minyán*'ın(dini törenin yapılabilmesi için 13 yaşı ve üstünde olan en az 10 kişinin bir araya gelerek

³¹⁴ Hahambaşı Seçiminde Rav İsak Haleva Tek Aday, Agos, 11.05.2017, <http://www.agos.com.-tr/tr/yazi/18475/hahambasi-seciminde-rav-isak-haleva-tek-aday>, (18.07.2017)

³¹⁵ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 10.03.2018

³¹⁶ Ester Yannier, Dost Sofrası, Şalom, 17.08.2011, <http://arsiv.salom.com.tr/news/detail/20691-Dost-sofrasi.aspx>, <http://arsiv.salom.com.tr/news/print/20691-Dost-sofrasi.aspx>, (11.07.2018)

³¹⁷ Türk Musevi Cemaati'nden Van'a Selahattin Ülkümen İlköğretim Okulu, Şalom, 23.05.2012, <http://arsiv.salom.com.tr/news/detail/24399-Turk-Musevi-Cemaatinden-Vana-Selahattin-Ulkumen-Ilkogretim-Okulu.aspx>, (12.06.2017)

³¹⁸ Sarit Bonfil, İzmir Yahudi Cemaati'nin Fark Yaratan Eski Başkanı Jak Kaya, Şalom, 12.03.2014, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-90317-Izmir_yahudi_cemaatinin_fark_yaratan_eski_baskani_jak_kaya_.html, (30.11.2018)

oluşturduğu cemaat) tamamlanması için bir kişi gönderilmektedir.³¹⁹ İzmir’de bulunan din adamı, din adamı ihtiyacından ötürü hafta sonu ibadeti yönetmek üzere İstanbul’dan gönderilmektedir.³²⁰

Hahambaşılığı ilgilendiren ve yakın bir zaman önce meydana gelen Mavi Marmara olayı ile ilgili İsrail hükümeti, mağdurlara tazminat vermeyi ancak bunun Türkiye’deki bir Yahudi vakfına aktarılması aracılığıyla yerine getireceğini büyükelçi aracılığıyla bildirmiş.³²¹ Ancak Hahambaşılık olayla ilişkilerinin hiçbir şekilde olmadığı, bahsedilen önerinin yapılmadığı ve benzeri bir teklifin dahi Yahudi vakıflarınca kabul edilmeyeceği beyanında bulunmuştur.³²²

Hahambaşılık yurtdışındaki Yahudi cemaatleri ile temas halinde olup cemaatlerin sorunlarını ele almakta ve çözüm üretmektedir.

Dönemin Hahambaşısı katıldığı özel bir toplantıda Almanya Başbakanı Merkel’e Almanya’da *brit mila*’ya karşı olan akımlara son verdiği için teşekkür ederken aynı hassasiyetin kaşer konusunda da gösterilmesi temennisinde olduğunu belirtmişti.³²³

Bütün bunlar aslında vakıf olarak yapılan faaliyetlerdir. Çünkü neredeyse cumhuriyetin ilk yıllarında idari bir kurum olmaktan çıkmış ve neticede vakıf kurumuna bürünmüştür.

3.1. BİR VAKIF OLARAK HAHAMBAŞILIK

Hahambaşılık Müessesesi ve Kurumu artık Osmanlı dönemindeki gibi dini ve dünyevi olarak içişlerinde tamamen kendini yöneten bir yapılanma değildir. 1920’lerin başından itibaren devlet denetiminde yönetimi olan bir kurum halini almıştır. Daha sonra ise bir vakıf kurumu olmuştur. Bir önceki başlık, bu konu için temel teşkil etmektedir.

³¹⁹ Moris Levi görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 12.03.2018

³²⁰ Hazan Nesim Beruhiel Görüşmesi, İzmir Şalom Sinagogu, 18.06.2019

³²¹ Hilal Öztürk, İsrail’den Ahlaksız Teklif, Habertürk, 24.05.2012, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/744734-israilden-ahlaksiz-teklif>, (10.10.2017)

³²² Mavi Marmara Mağdurlarına İsrail’den Tazminat Teklifi Haberine Türk Musevi Cemaati’nden Yanıt, Şalom, 23.05.2012, <http://arsiv.salom.com.tr/news/detail/24348-Mavi-Marmara-magdurlarina-Israilden-tazminat-teklifi-haberine-Turk-Musevi-Cemaatinden.aspx>, (10.10.2017)

³²³ Hahambaşı Merkel ile Buluştu, Şalom, 27.02.2013, <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-86051-haber.html>, (10.02.2018)

Esasında vakıf olarak Hahambaşılığa ait okul, hastane, sinagog gibi alt kurumların düzenlemesi, yenileşme dönemine kadar uzanır. Söz konusu dönem öncesi herhangi bir alt kurumun restoresi veya inşası için bürokratik engeller mevcut iken yeni anayasallaşma sürecinde bunlar ortadan kaldırılmıştır.³²⁴ Hahamhane Nizamnamesinin tartışıldığı ilk yıllarda yeniden düzenlenmesine ilişkin yeni tasarı hakkında yetkililer müzakere etmeyi kararlaştırmıştır. Tasarıya göre Hahamhane'nin faaliyet alanının dini konularla sınırlandırılacağı, farklı alt cemaatlerden oluşan İstanbul Yahudi cemaatinde, her bir alt cemaatin kendi cemaatine ait okul, sinagog, yurt, mezarlık gibi kurumları yöneteceği, tüm bu alt cemaatler ile İtalyan ve Aşkenaz cemaatlerini de kapsayacak bir merkezi heyetin kurulacağı ve bu heyetin aynı zamanda Balat'taki Or-Ahayim Hastanesi ile Ortaköy Yetimhanesi gibi genel hizmet kurumlarından sorumlu olacağı belirtilmiştir. Hahambaşılık yetkililerinden Mişon Ventura tasarıda geçenleri onaylamış ancak kendilerinin diğer ülkelerdeki Yahudilerle temaslarının olmasını talep ettiklerini, bunun da ülke kanunlarına uygun demokratik çerçevede sağlanabileceğini dile getirmiştir.³²⁵ Bu durum, daha sonra cemaat yetkililerinin farklı dönem hükümetleriyle yaptığı ikili görüşmeler neticesinde iyileştirilmiştir. Böylece vakıfların büyük dayanak olan Hahambaşılıktan ayrılması sonlandırılarak iflas etmesi ve dini-sosyal gerekli ihtiyaçlarının sağlanabilecek yerden karşılanamaması problemi çözüme kavuşturulmuştur.³²⁶

Bugün ise Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı bir şekilde Hahambaşılığa bağlı kurumların sorunları Azınlık Vakıfları Temsilciliği çatısı altında çözüm bulmaktadır.

Vakıflar, özel tüzel kişiliğe sahiptirler. Cemaat vakıflarının yöneticileri, mensuplarınca kendi aralarında seçilir. Seçim usul ve esasları da yönetmeliğe göre olur. Görevinden alınan vakıf yöneticileri, Meclis üyesi olamamakla birlikte beş yıl süreyle aynı vakfın yönetim ve denetim organında da görev alamazlar. Ayrıca başka bir vakfın yöneticisi ise o görevinden de alınmış sayılıp başka hiçbir vakfın yönetim ve denetim organında bulunamazlar. Yalnız mahkeme kararı ile görevinden uzaklaştırılabilirler.³²⁷

³²⁴ Kaya, s. 91

³²⁵ Bali, Serüven, s. 71

³²⁶ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 15.04.2018

³²⁷ T.C. Resmi Gazete, Sayı 26800, 27.02.2008, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/02/20080227-2.htm>, (07.01.2019)

2437 sayılı kanuna göre cemaatlere ait vakıflar, bunlar tarafından seçilen kişi ve kurullarca yönetilip ilgili makamlar ile de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından teftiş ve denetimi yapılır.³²⁸

Vakfın seçim çevresi, vakfın hayratının bulunduğu bölgedir. Bölgede yeterli cemaatin bulunmaması halinde sırasıyla vakfın bulunduğu ilçede, yoksa il sınırı dâhilinde, orada da yoksa cemaati en fazla olan çevre il İçişleri Bakanlığınca seçim çevresi olarak ilan edilebilmektedir. Yönetim Kurulu seçim süresi ve yapılması 5. Madde’de; “Vakfın yönetim kurulu seçimine vakıf veya hayratından yararlanan ve vakfın seçim çevresinde ikamet eden cemaat mensupları katılır. Her vakıf için ayrı bir yönetim kurulu seçilir ve yönetim kurulu seçimleri 4 yılda bir yapılır. Cemaat Vakfı yönetim kurulu 7 üyeden oluşur. Ancak cemaat sayısının yetersizliği durumunda yönetim kurulu en az 3 üyeden oluşturulabilir. İstifa, ölüm, azledilme ve benzeri nedenlerle yönetim kurulu üye sayısının 3’ten aşağı düşmesi halinde, yeni yönetim kurulu seçimi yapılır.” ifadeleriyle belirtilir. Ayrıca seçilecek kişini seçim çevresinde oturması, 18 yaşını doldurması ve T.C. vatandaşı olması gibi nitelikleri debarındırmalıdır. Seçimler ve güvenliği valilik ve kaymakamlık tarafından sağlanır. Sonuçlar İçişleri Bakanlığı’nca VGM’ye bildirilir.³²⁹

2008 yılının Eylül ayında çıkarılan yasa gereği cemaat vakıflarının seçimleriyle ilgili yönetmelik yürürlükten kaldırılmasına karar verilmiştir.³³⁰ Seçim yönetmeliğinin iptali veya durdurulması Hahambaşılık Vakfı ve vakfın çatısı altında bulunan tüm Yahudi kurumları için hem yenilenememe hem de bir sekteye uğrama durumu oluşturmuştur. Kurumlar ilgili yönetmeliğin kaldırılmasıyla hem kurumlarda hem kurumların/vakıfların yönetim kurullarında pasiflik yaşanmıştır.

Antakya’da bazı cemaat yetkililerin ve aralarında Vakıflar Genel Müdürü Adnan Ertem’in de bulunduğu bir programda, Antakya Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Fadi Hurigil tüm azınlık cemaatlerini yakından ilgilendiren ve hepsinin ortak sorunu olan yönetmelik sorununu ve vakıf seçimlerinin hala yapılamamasını şu sözlerle dile getirmiştir; “Sürelî seçimle göreve gelen

³²⁸ T.C. Resmi Gazete, Sayı 17291, 26.03.1981, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17291.pdf>, (30.12.2018),

³²⁹ T.C. Resmi Gazete, Sayı 25585, 16.09.2004, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/09/20040916.htm> #8, (30.12.2018), (Cemaat vakıfları seçimlerinin usul ve esaslarına dair detaylı bilgi için aynı sayı ve tarihteki Resmi Gazete’de yönetmeliğin 3.Bölümü’ne bakılabilir)

³³⁰ T.C. Resmi Gazete, Sayı 27010, 27.09.2008, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/09/20080927-5.htm>, (30.12.2018)

yönetimlerin görev süresi dolmuş olmasına rağmen, kendisinden sonraki yönetimlerin yetkisini kullanması, vakıflarımızın özgür, demokratik ve şeffaf olarak yönetilmesini engellemektedir. Bu durum cemaat vakıflarına ait üyelerin gerçek iradelerine ipotek koymaktır. Süreli olarak seçilen bir yöneticinin görev süresi dolmuş ve tekrar yönetim kurullarında görev almak istemiyor ise o kişinin özgür iradesine karşı yapılmış bir kısıtlamadır.’’³³¹

Bir vakıf olarak 2011 yılında yasal kimliğe kavuşan İzmir Yahudi Cemaati, ‘İzmir Musevi Cemaati Vakfı’ olarak VGM’de tescillenmiş. Bu tescil ile taşınmazlarını da vakıf bünyesine alarak tasarrufta bulunabilecek hale gelmiştir. 100 yıldır atılması beklenen bir adım olduğu dolayısıyla cemaat tarihinde bir ilk yaşandığı belirtilmiştir.³³² Yine Hatay cemaati de, Lozan antlaşmasının imzalandığı tarihte Türkiye sınırlarına dâhil olmadığı için ve 2011’de çıkarılan taşınmazların iadesinin ancak 1936 Beyannamesi’ne kayıtlı olması koşulu istendiği için iade yasasındaki şartları taşımadığından henüz tüzel kişiliğe sahip olmamış.³³³ Bu ve benzeri durumlar için Cemaat Vakıfları Temsilciliği bugün ilgili bakanlıklar ile temaslar yürütmektedir.

Cemaat vakıfları seçimleriyle ilgili Vakıflar Genel Müdürü Adnan Ertem 2017 yılında, toplamda sayıları 167 olan azınlık gruplarının kendi içlerinde seçimlerini yapabilecek çalışmalar yürüttüğünü açıklamıştır. Üzerinde çalıştıkları tasarıda, VGM olmaksızın yönetimin belirlenmesinde yalnızca vakfın kendisi söz sahibi olmasını sağlayacak şekilde bir çalışma mevcut olduğunu beyan etmiştir. Sadece vakfın kendisinin söz sahibi olmasının istenmesi yani VGM’nin dâhil olmamasının nedenini de onu ilgilendirmeyen herhangi bir olayda ‘dava açılan kurum’ durumuna düşmesi olarak ifade edilmiştir. Ayrıca Ertem, yeni vakıflardaki seçim usulünü cemaat vakıflarına tanıtmayı yani kendi seçimini kendi içinde yapabilecek konumda olmasını sağlayacak düzenleme üzerinde çalıştıklarını

³³¹ Hatay ve Mersin Vakıflarının ’36 Beyannamesi Sorunu Çözüm Bekliyor, Agos, 26.05.2017, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/18600/hatay-ve-mersin-vakiflarinin-36-beyannamesi-sorunu-cozum-bekliyor>, (22.12.2017)

³³² Okan Konuralp, İzmir Musevileri Vakfına Kavuştu, Hürriyet, 15.12.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/izmir-musevileri-vakfina-kavustu-19467912>, (19.10.2018)

³³³ Hatay ve Mersin Vakıflarının ’36 Beyannamesi Sorunu Çözüm Bekliyor, Agos, 26.05.2017, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/18600/hatay-ve-mersin-vakiflarinin-36-beyannamesi-sorunu-cozum-bekliyor>, (22.12.2017)

bildirmiştir. Buna göre VGM, seçimleri yapmayan fakat sonuçları denetleyen konumunda olacağı düşünülmüştür.³³⁴

Esasında cemaat vakıf kurumlarının kendi içinde seçimini yapma fikri 2016 yılında da dile getirilmişti. Nitekim aralarında Türkiye Musevi Cemaati Başkanı İshak İbrahimzadeh'in de olduğu dini cemaat temsilcileri, yeni seçim yasası için ilgili yetkililerle görüşmüş ve kendileri için artık yönetmelik değil yasa çıkarılmasını talep etmişlerdi. Çıkarılması düşünülen yasaya göre her bir vakıf kendi amaçları, demografik yapısı ve ihtiyaçları doğrultusunda kendi vakıf senedini yazma imkânı bulması öngörülmüştür. Seçimler için ise kendilerinin belirlemeleri ile olacak bir sistem kurulması amaçlanmıştır. Böylece VGM dışta kalarak yalnızca denetçi olması düşünülmüştür.³³⁵ VGM'nin direkt sorumlu olmadığı ancak denetleyici konumda olması, cemaat vakıflarının bağımsız bir şekilde kendilerinin inisiyatifiyle olacak seçimler her iki taraf için de hem hukuki açıdan hem de kurumsal açıdan bir serbestlik alanı oluşturacak. Eğer söylenilenler çerçevesinde yasa hazırlanırsa cemaat vakıflarının, yaklaşık 17 yıldır art arda çözülmekte olan azınlık vakıflarının sorunlarından bir tanesi olan seçimler konusu da çözüme kavuşturulacaktır.

Cemaat Vakıfları 2015 Çalışma Raporu'na göre Yahudi Cemaati'ne ait taşınmaz mallar 19 tane olup şunlardır:

- “Türkiye Hahambaşılığı Vakfı
- Ankara Musevi Sinagogu Vakfı
- Antakya Musevi Havrası Vakfı
- Balat Ahrida Musevi Sinagogu Vakfı
- Balat Or-Ahayim Musevi Hastanesi Vakfı
- Beyoğlu Seferadimi-Neve Şalom Musevi Sinagogu Vakfı
- Bursa Türk Musevi Cemaati Vakfı
- Büyükkada Hased Leavraam Musevi Sinagogu Vakfı
- Çanakkale Mekor Hayim Musevi Sinagogu Vakfı

³³⁴ Burcu Çalık, Cemaat Vakıflarına Seçim Müjdesi, Anadolu Ajansı, 26.05.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cemaat-vakiflarina-secim-mujdesi-/826577>, (30.05.2017)

³³⁵ Uygur Gültekin, Ankara'da Yasa Mutabakatı, Agos, 06.10.2016, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/16687/ankara-da-yasa-mutabakati>, (17.02.2018)

- Galata Yüksek Kaldırım Eşkenazi Musevi Sinagogu Vakfı
- Hasköy Mealem Musevi Sinagogu Vakfı
- Hasköy Türk Karaim Musevi Vakfı
- İskenderun Musevi Havrası Vakfı
- İzmir Musevi Cemaati Vakfı
- Kadıköy Hemdat İsrail Sinagogu Vakfı
- Kırklareli Musa Sinagogu Vakfı
- Kuzguncuk Bet-Yaakov Musevi Sinagogu Vakfı
- Ortaköy Musevi Etz-Ahayim Sinagogu Vakfı
- Sirkeci Musevi Sinagogu Vakfı’’³³⁶

2762 sayılı kanunun değişik 1.Maddesi’ne göre bunlardan yalnızca İzmir Musevi Cemaati Vakfı faaliyette değildi.³³⁷ 13 Aralık 2011 tarihinde Vakıflar Meclisi’nin aldığı karar ile İzmir Yahudi Cemaati de vakıf olarak tescillenmiş oldu.³³⁸ Kütüğe kaydı yapılan cemaat artık daha aktif rol alabilecektir. Nitekim taşınmazlarını adına alarak bir yandan cemaat bir yandan kurumsal bazda daha görünür hale gelecektir.

Cemaat vakıflarına ait, kısmen veya tamamen hayrat olarak kullanılmayan taşınmazlar, vakıf yönetiminin talebi halinde Meclis kararıyla; aynı cemaate ait başka bir vakfa tahsisi yapılabilir ya da vakfın akarına dönüştürülebilir hale gelmiştir.³³⁹ Yahudi Cemaati’ne ait Balat’taki sinagog, bölgede artık Yahudi kalmadığından sinagogun vakıf olarak denetimi Hahambaşılığa geçmiştir. Eğer vakıflar hala bölgesel olarak olarak ayrı yönetilseydi, bu karar gereği cemaati kalmamış Balat’taki sinagog gibi diğer sinagoglar da (hastane, yurt, v.b. taşınmaz mülkler) devlet hazinesine aktarılacak idi.

1953 tarihli ‘Yabancı Okullar Hakkında Yönerge’ isimli yönetmelik kapsamında sınıf sayısını artırmaları veya şube açmaları yasak iken yeni yasa ile bu

³³⁶ Yılmazcan, Çalışma Raporu, ss. 8-12

³³⁷ T.C. Resmi Gazete, Sayı 25003, 24.01.2003, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/01/20030124.htm#4>, (01.11.2017)

³³⁸ Ester Yannier, İzmir Musevi Cemaati’ni Sevindiren Karar, Şalom, 21.12.2011, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-80081-Izmir_musevi_cemaatini_sevindiren_karar.html, (30.11.2018)

³³⁹ T.C. Resmi Gazete, Sayı 26800, 27.02.2008, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/02/20080227-2.htm>, (07.01.2019)

okullar şube açabilecek ve gayrimenkuller edinebilecek hakkı elde etmişlerdir.³⁴⁰ 8 Şubat 2007 tarihinde kabul edilen 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu 3.Maddesi'ne göre vakıf cemaatleri askeri okul, emniyet teşkilatına bağlı okullar, din eğitimi ve öğretimi yapan kurumlar ya da benzeri öğretim kurumlar açılmaması kararlaştırılmıştır. Azınlık okullarında ise yalnızca kendi azınlığına mensup Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının çocukları okuyabilir denilmiştir.³⁴¹ Günümüzde Hahambaşılık Vakfı'na bağlı tek vakıf okulu bulunmaktadır; Ulus Özel Musevi Lisesi.

Dinsel kurum olan Hahambaşılık, Türkiye'deki bütün Yahudi kurumlarını kapsamaktadır. Hastane, Yaşlı bakım yurtları, okul, sinagog gibi bu alt kurumların denetimini sağlamaktadır. Yine diğer bölge cemaatleriyle aynı derecede olan İstanbul Hahambaşılık Kurumu idari açıdan Balat, Hasköy, Neve Şalom, Bursa, İzmir, Hatay cemaatlerinin üzerindedir. Esasında teorik olarak bu kurum vakıfları aynı statüdedir, idari bir üstünlük yok ancak pratikte Hahambaşılığın dini, sosyal ve ekonomik açıdan denetlemede idari üstünlüğü bu vakıflarca kabul görülmektedir. Bu anlamda İstanbul Hahambaşılığı tüm vakıflar için bir çatı görevi görmektedir.³⁴² Yahudi vakıfları arasındaki bu yeni ilişki Cumhuriyet rejiminin bir ürünüdür.

5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun belirttiği seçim yönergesi doğrultusunda 24 Aralık 2017 tarihinde Ankara'da yapılan IV.Dönem Cemaat Vakıfları Temsilcisi seçimlerinde, seçilen temsilci Yahudi Cemaati'nden olmuştur.³⁴³ Seçilen temsilci aynı zamanda Türkiye Yahudi toplumunun yöneticilerinden olup toplum başkan yardımcılığında görev icra etmektedir.

3.1.1. Vakıf Yönetimi

Cumhuriyet ile kılıf değiştirmiş dini toplumların veya cemaatlerin idari şeklini genel çerçevede anlamak için giriş kısmında kısmen değinilmiştir. Nitekim bu değişiklikler Osmanlı Devleti'nin anayasallaşma süreciyle başlamış, Lozan ile

³⁴⁰ Ahmet Şık, 1936 Beyannameyi Yırtıldı, Radikal, 05.8.2002, <http://www.radikal.com.tr/turkiye/1936-beyannameyi-yirtildi-640455/>, (01.11.2017)

³⁴¹ T.C. Resmi Gazete, Sayı 26434, 14.02.2007, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/02/20070214-1.htm>, (01.11.2017)

³⁴² Moris Levi görüşmesi, Cemaat Vakıfları Temsilciliği Ofisi-Şişli, 27.04.2018

³⁴³ T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü, IV.Dönem Vakıflar Meclisi Üye Seçimi Kesin Seçim Sonuçları, <https://www.vgm.gov.tr/Sayfalar/DuyuruDetay.aspx?DuyuruID=943>, (05.01.2018)

noktalanmıştır Ancak yine birtakım uygulamalara gidilerek bir vakıf cemaati olarak Hahambaşılık Kurumu hukuki zeminde bazı ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Dolayısıyla burada yalnız Hahambaşılık değil, diğer azınlık cemaatleri de dâhil olmakla birlikte sorun bütününe sorunu olarak karşımıza çıkmıştır. Zira ‘vakıf’ altında tüm azınlık toplumları birleştirilmiş ve yönetimleri de sırasıyla bir toplumdan /cemaatten olacak şekilde sağlanmıştır.

Cemaat vakıflarına ilişkin ilk düzenleme 1912 tarihinde olmuştur. Bu tarihte ‘Eşhas-ı Hükmiyenin Emvali Gayri Menkuleye Tasarruflarına Mahsus Kanunu Muvakkat’ ile o güne dek tüzel kişilikleri olmayan cemaatler tüzel kişiliklerini elde etmiş ve belirlenmiş sürede tapu dairesine giderek kendilerine ait olduğunu söyledikleri gayrimenkulleri tescillerinin yapılması kabul edilmiştir ancak tescile ilişkin süre iki kere daha uzatılmıştır.³⁴⁴

1936 yılında düzenlenen beyannamelerle Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne kayıtları yapılmış ve Türkiye vatandaşı gayrimüslimlere ait vakıflar cemaat vakfı olarak kabul edilmiştir. Bilindiği gibi azınlık hakları Lozan ile teminat altına alınmıştır. Buna göre mütevellilere, 1935 yılının sonunda yürürlüğe giren 2762 sayılı Vakıflar Kanununa istinaden 1936 yılında vakıflar idaresine kendilerine ait olduklarını söyledikleri mülkleri beyan etmeleri için üç ay süre verilmiştir. Bu sürede beyannamelerini sunan vakıflara tüzel kişilikler, günümüz hukukunda kendi cemaatine mensup kişiler tarafından seçilen yöneticiler vasıtasıyla idare edildiklerinden dolayı ‘cemaat vakfı’ olarak tanımlanmıştır.³⁴⁵

1950 yılında Danıştay kararı ile cemaat vakıflarının diğer mülhak(sonradan eklenmiş) vakıflar gibi Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün denetiminde ve kontrolünde olacağı fikri kabul edilmiş. Daha sonra 1960’lı yıllarda Kıbrıs’ta yaşanan gerilimden dolayı cemaat vakıflarına yaklaşım farklı olmaya başlamış.³⁴⁶ 1936 Beyannamesi sonrası 1974 yılına kadar bu cemaatler, bir takım taşınmaz mal elde etmişlerdir. Ancak 1974 tarihli Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun aldığı karar gereği bağış, vasiyet ve satın almayla elde edilen bu mallar eski sahiplerine geri verilirken bir

³⁴⁴ Reyna ve Zonana, s. 41

³⁴⁵ T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Cemaat Vakıfları, <https://www.vgm.gov.tr/vak%C4%B1f-i%C5%9Flemleri/vak%C4%B1f-istatistikleri/cemaat-vak%C4%B1flar%C4%B1>, (26.05.2018)

³⁴⁶ Ayhan İzmirli, s.108

kısmı da Vakıflar Genel Müdürlüğü, Hazine ya da üçüncü şahıslara geçmiştir.³⁴⁷ Şöyleki; resmi tapu ve valilik muvaffakatnamesi verilmesi sonrasında cemaat toplumlarına tanınan bir hak olarak 1936 Beyannamesi ile vakıf kütüğüne kayıtları yapılmış cemaat taşınmazları 1974 yılında ellerinden alınmaya başlanmıştır.³⁴⁸ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun Türkiye'deki azınlıkları yabancı sayması doğrultusunda aldığı karar şöyle: “Görülüyor ki, Türk olmayanların meydana getirdikleri tüzel kişiliklerin taşınmaz mal edinmeleri yasaklanmıştır. Çünkü tüzel kişilikler, gerçek kişilere oranla daha güçlü oldukları için, bunların taşınmaz mal edinmelerinin kısıtlanmamış olması halinde, devletin çeşitli tehlikelerle karşılaşacağı ve türlü sakıncalar çıkacağı aşikârdır. Bu nedenle de karşılıklı olmak şartıyla yabancı gerçek kişilerin Türkiye’de satın alma veya miras yoluyla taşınmaz mal edinmeleri mümkün olduğu halde, tüzel kişiler bundan yoksun bırakılmışlardır.”³⁴⁹

1936 hatta 1912 yılı ile 1970 yılı arasında söz konusu vakıflar için verilen kararlar sorunların çözümü için yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Zira masaya yatırılan bu konunun halli tam anlamıyla sağlanmış olmadığından cemaat vakıflarından biri olan Hahambaşılık, bugün hukuki yollardan kendisine ait mülklerin takipçisi konumundadır. Bu ve benzeri olumsuz neticelerin nedeni elbetteki Hahambaşılığın tüzel kişiliğe sahip olamamasından kaynaklanmaktadır. Bu tüzel kişilik Cumhuriyet ile birlikte fesh edilmiştir.

Cemaat vakıfları uzun zamandan beri hukuki bir zemine oturtulamadığı ve bunun da cemaatleri gerek sosyal gerek ekonomik açıdan yıpratmışlığına ilişkin yaşanan sorunlara birçok yazıda yer verilmiştir.³⁵⁰

³⁴⁷ T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Cemaat Vakıfları, <https://www.vgm.gov.tr/vak%C4%B1f-i%C5%9Flemleri/vak%C4%B1f-istatistikleri/cemaat-vak%C4%B1flar%C4%B1>, (26.05.2018)

³⁴⁸ Ahmet Şık, 1936 Beyannamesi Yırtıldı, Radikal, 05.08.2002, <http://www.radikal.com.tr/turkiye/1936-beyannamesi-yirtildi-640455/>, (01.11.2017)

³⁴⁹ Şık, 1936 Beyannamesi Yırtıldı, Radikal, 05.08.2002, <http://www.radikal.com.tr/turkiye/1936-beyannamesi-yirtildi-640455/>, (01.11.2017)

³⁵⁰ Yuda Reyna ve Ester Moreno Zonana, **Cemaat Vakıfları**, 1.Baskı, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayınevi, İstanbul, 2003, Rober Koptaş, Bülent Usta(Ed.), **Yok Hükümünde**, 1.Baskı, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2016, Suat Şimşek, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinimi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 88, 2010, TÜSEV(Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı), “Cemaat Vakıflarının Mallarının İadesi ve Tazminat Ödenmesine Dair Değişiklikler”, 31.10.2013, Lale Ayhan İzmirli, “Çözülemeyen Problem; Cemaat (Azınlık) Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmesi”, **TESAM Akademi Dergisi/Turkish Journal of TESAM Academy**, Cilt 5, Sayı 1, 2018, Dilek Kurban (TESEV), TESEV “Demokratikleşme Programı Vakıflar Kanunu İzleme Projesi”, 2007, Mustafa Alkan, “Azınlık Vakıfları”, **Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4, 2009

Hahambaşılık Vakfı için çok önemli olduğunu düşündüğümüz 9 Ağustos 2002 tarihli Resmi Gazete’de 4771 Sayılı Kanunun “Cemaat Vakıfları, vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın Bakanlar Kurulu’nun izniyle dini, hayri, sosyal, eğitsel, sıhhi ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere, taşınmaz mal edinebilirler ve taşınmaz malları üzerinde tasarrufta bulunabilirler” ifadesinin geçtiği 4. Maddesi’nden anlaşılacağı üzere bir takım engeller kaldırılmıştır. Verilen bu karar ile 1936 Beyannamesi resmen bertaraf edilmiştir. Ancak bahsi geçen yetkilerin verilmesi Bakanlar Kurulu’nun izin vermesi şartına bağlaması iyi niyetle olduğu ifade edilmiştir.³⁵¹ Çıkan bu kanun sonrası Hahambaşılık Vakfı kendilerine ait taşınmazlardan istediği şekilde yararlanabilecek hale gelmiştir. Cemaat hayatının her açıdan ancak özellikle ekonomik açıdan iyileştirilebilmesi için çok önemli adımlar olarak görülmüştür.

Cemaat vakıflarına ilişkin bu önemli atılımlar Türkiye’nin AB (Avrupa Birliği) sürecine girmesiyle oldu. Dolayısıyla Türkiye bu birliğe dâhil olacağı sürede herhangi bir engel ya da sorun ile karşılaşmak istememesi muhtemeldir. Bu açıdan vakıflara ilişkin bu girişimler, AB sürecinin beraberinde getirdiği olanaklardır.

Cemaat vakıfları başta sevinirken daha sonra kararın Bakanlar Kurulu gibi ulaşılması güç ve gündem önemli konularla meşgulken bu merciide, cemaat vakıflarına ait sorunların kaçınıcı sırayı alabileceği endişesi bu sevinci yarıda bıraktı.³⁵² Ancak daha önce de alınan ve yürürlükte olan 10 Eylül 2002 tarihli kararın iptali sağlanıp vakıfların satın alma, hibe, vasiyet gibi yollarla taşınmaz mal edinmeleri, İkinci bölümün 4.Maddesi’nde yer aldığı üzere Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne bırakıldı. İlgili yönetmelik hükümleri de yine Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün bağlı olduğu Devlet Bakanı tarafından yürütülmektedir.³⁵³

Konu tam anlamıyla halledilemediğinden bir kısım cemaat vakıfları, meseleyi AİHM’ye taşımıştır. Ancak 1999 yılından beri açılan davalar, 2007 yılından itibaren

³⁵¹ T.C. Resmi Gazete, Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Sayı 24841, 09.08.2002, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/08/20020809.htm>, (01.11.2017), Reyna ve Zonana, ss. 128-129

³⁵² Reyna ve Zonana, Vakıflar, s. 131

³⁵³ T.C. Resmi Gazete, Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri, Bunlar Üzerinde Tasarrufu Bulunmaları ve Tasarrufları Altında Bulunan Taşınmaz Malların Bu Vakıflar Adına Tescil Edilmesi Hakkında Yönetmelik, Sayı 25003, 24.01.2003, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/01/20030124.htm>, (01.11.2017), Ayhan İzmirli, ss. 110-111

benzer nitelikli kararlar ile sonuçlanmıştır.³⁵⁴ Konu güncelliğini korumakla birlikte Avrupa Konseyi'nin de gündeminde olup yakın takibe alınmış vaziyettedir.³⁵⁵ 2011 yılı Türkiye AB İlerleme Raporu'nda konuya ilişkin bir takım bilgiler mevcuttur.³⁵⁶

Türkiye, azınlık ve azınlık vakıfları sorununu hukuki ve tarihi bir antlaşma olan Lozan'a göre çözüme kavuşturmak istemiştir. Antlaşmanın 42. Madde'sinde belirtilen “Türk Hükümeti söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkların Türkiye'deki vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk Hükümeti, yeniden hayır ve din kurumları kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiç birini esirgemeyecektir” düzenlemesi ile konuya hukuki zeminde çözüm sağlanmıştır.³⁵⁷

Yapılan yeni düzenleme ile bazı taşınmazların rayiç değerinin ödeneceği kararlaştırılmış. İlgili kanunun 9. Madde'sinde “Cemaat vakıfları tarafından satın alınmış veya cemaat vakıflarına vasiyet edildiği veya başlandığı halde, mal edinmemeye gerekçesiyle Hazine veya Vakıflar Genel Müdürlüğü adına tapuda kaydedilen taşınmazlardan üçüncü şahıslar adına kayıtlı olanlardır.” şeklinde beyan edilmiştir. Rayiç değeri sağlanacak taşınmazlar ise 5.Madde'de belirtilmiştir.³⁵⁸ Bugün, İstanbul Halk Ekmek Fabrikası'nın olduğu bölgede İstanbul Edirnekapı mezarlığının yanı başında 1950'lerde bulunan Yahudi Mezarlığı bulunmaktaydı. Yahudi cemaatinin, ilgili kanuna göre bu bölgenin bedelini talep hakkı doğmaktadır.

Vakıf tazminatlarının AKParti döneminde ödenmesi azınlık cemaatlerince olumlu karşılanmıştır. Düzenlenen bir programda dönemin Türkiye Yahudi Cemaati Başkanı Sami Herman ve Hahambaşısı Rav İsak Haleva da bulunmuş. Konuşma yapan Rav Haleva; “Bugün tarihi bir gün... Osmanlı İmparatorluğundan kalma bir ışığın devamına kendisi imza attı...” ifadelerine yer vererek olumlu bir adım

³⁵⁴ Ayhan İzmirli, ss. 115-116

³⁵⁵ TÜSEV(Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı), “Cemaat Vakıflarının Mallarının İadesi ve Tazminat Ödenmesine Dair Değişiklikler”, 31.10.2013, s. 3 (<https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/CemaatVakiflariVakaAnaliziTR.31.10.13.pdf>)

³⁵⁶ Avrupa Komisyonu, “Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, Brüksel”, 12.11.2011, (10.03.2019)

³⁵⁷ Seha L.Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler**, 2.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, II. Takım, Cilt 2, s.12

³⁵⁸ T.C. Resmi Gazete, Sayı 28071, 01.10.2011, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/10/20111001-3.htm>, (01.11.2017)

atıldığını dile getirmiştir.³⁵⁹ Bu dönem, azınlıklara ilişkin başlatılan adımlar kendileri açısından bir milat olarak değerlendirilebilir. Nitekim uzun yıllar önce bir takım haklarından men edilen Yahudi Cemaati ve tabiki diğer dini cemaatler hükümetin yeni düzenlemeleri ile bazı haklarını elde etmişlerdir.

Vakıf kurumlarından biri olan Hahambaşılık hakkında verdiğimiz bu bilgilerden sonra tüm dini topluluklara ait vakıf kurumlarının nasıl yönetildiğine bakalım. Tüm dini topluluklar dememizin sebebi, yeni yönetmeliğe göre tüm dini toplulukların tek bir çatı altında toplanarak kendilerinden birinin seçim yoluyla başa gelmesi ile İçişleri Bakanlığı'na bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğüdenetiminde idare edilmesindendir.

Cemaat Vakıfları Temsilcisi için öncelikle Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün düzenlemiş olduğu yasa çerçevesinde adaylar belirlenir. Her vakfın sadece bir oy hakkı vardır. Bu, birden fazla vakıf temsilcisi olan kişiler için de geçerlidir.³⁶⁰

Vakıflar Meclisi, 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun üçüncü kısmının ikinci kısmında belirtilen 41-46.Maddelere dayanmaktadır. Meclisin oluşumu 41.Madde'de de şu şekilde belirtilir; “Meclis, Genel Müdür, üç Genel Müdür yardımcısı ve I.Hukuk Müşaviri olmak üzere beş, vakıf konusunda bilgi ve deneyim sahibi yükseköğrenim mezunları arasından Başbakanın teklifi üzerine ortak kararname ile atanacak beş, yeni vakıflarca seçilecek üç, mülhak ve cemaat vakıfları ise birer üye olmak üzere toplam on beş üyeden oluşur. Ayrıca yeni vakıflar üç, mülhak ve cemaat vakıfları ise birer yedek üye seçer. Seçimler; yeni vakıflarda yönetim organının, mülhak vakıflarda vakıf yöneticilerinin, cemaat vakıflarında yönetim kurullarının seçeceği birer temsilcinin iştiraki ile Genel Müdürlüğün daveti üzerine ayrı ayrı yapılır.” Genel Müdür aynı zamanda Meclis'in de müdürü olup alınan kararları yürütmeye yetkili ve görevlidir.³⁶¹

Vakıf temsilciliği döneminin başlaması ile tarihte ilk defa Ermeniler ve Rumlar Yahudileri vakıf çatısı altında temsil edip yönetmiştir.³⁶²

³⁵⁹ Başbakan Erdoğan'dan Azınlıklara Müjde, Mynet, 28.08.2011, <https://www.mynet.com/basbakan-erdogandan-azinliklara-mujde-110100589275>, (07.11.2017)

³⁶⁰ T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 22.09.2017, <https://www.vgm.gov.tr/Duyuru%20Dosyalar/D%20U%20Y%20U%20R%20U.pdf>/<https://www.vgm.gov.tr/Sayfalar/Duyurular.aspx>, (05.01.2018)

³⁶¹ T.C. Resmi Gazete, Sayı 26800, 27.02.2008, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/02/20080227-2.htm>, (07.01.2019)

³⁶² Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 25.07.2017

Yine 2018 yılı itibariyle Ermeni, Rum, Yahudi, Süryani gibi cemaatlere ait tescillenmiş toplam 167 vakfın temsilciliğini yapan Hahambaşılık yöneticilerinden Moris Levi, Cemaat Vakıfları Geleneksel Bahar Yemeği'nde yaptığı konuşmada mealan şunları dile getirmiştir;“Vakıf temsilciliği görevinde olan kişi, 11 cemaate hizmet vermekte olup mensubu olan bu cemaatlerin nüfusu yaklaşık 100bin kadardır. Kurumun temelinde, farklı dini grupların beraber bu ülke için birlikteliğe dayanan bir hizmet anlayışıyla çalışmak ilkesi mevcuttur. Son on yılda bütün cumhuriyet tarihi boyunca gerçekleştirilememiş önemli başarılar elde edilmiştir. Ne yazık ki yargıda davası hala sürmekte olan bazı vakıflar mevcuttur. Yönetici bulamayan, ekonomik sıkıntısı olan, başka vakıflardan destek almak için yasal düzenleme beklemekte olan cemaat vakıfları bulunmaktadır. Bunlara ek olarak cemaat vakıflarının bilhassa çok ciddi sorunu olan seçimlerin iptali konusunda çözüme dair ilgili yetkililere beyanat verildi.”³⁶³

2003-2014 yılları arasında cemaat vakıfları için önemli adımlar atılmış ve toplam 1029 taşınmaz mal sahiplerine iade edilmiştir. 21 taşınmaz malın da bedelinin ödenmesine karar verilmiştir.³⁶⁴ 2011 yılında Galata Yüksekaldırım Eşkenazi Musevi Sinagogu Vakfı'na ait iki mezarlık, 2012 yılında ise Kadıköy Hemdat İsrail Sinagogu Vakfı'na ait bir mezarlık ve Kuzguncuk Bet-Yaakov Vakfı'na ait bir mezarlık iadesi bunlara örnek verilebilir.³⁶⁵ İzmir cemaati'nin tüzel kişilik kazanması ile İzmir cemaati'ne ait taşınmaz malların cemaat vakfına tescillenmesi de bu kapsamda değerlendirilebilir.

Cemaat Vakıfları Temsilciliği görevinde bulunmuş kişiler ve çözüm bekleyen bazı sorunlara değineceğiz.

Azınlık Cemaat Vakıfları, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün en üst karar organı olan Vakıflar Meclisi'nde kendilerini temsil edecek bir kişi seçer. Bu kişi de daha

³⁶³ Cemaat Vakıfları 3. Dönem Temsilcisi Moris Levi; Cemaat Vakıfları Geleneksel Bahar Yemeği Programı'ndaki Konuşma Metni

³⁶⁴ Bakan Ersoy Geleneksel Azınlık Vakıfları Tarafından Düzenlenen İftar Yemeğine Katıldı, Beyaz Gazete, 16.05.2019, <http://beyazgazete.com/video/webtv/guncel-1/bakan-ersoy-geleneksel-azinlik-vakiflari-tarafindan-duzenlenen-iftara-katildi-istanbul-708516.html>, (17.05.2019), (Yemekte yapılan konuşma metninden alınmıştır)

³⁶⁵ Esra Altınmakas, 6 Mezarlık Cemaat Vakıflarına İade Edildi, Agos, 05.04.2012, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/1089/6-mezarlik-cemaat-vakiflarina-iade-edildi>, (08.11.2018)

sonra devlet nezdinde cemaat vakıflarının temsilciliği görevini yürütür.³⁶⁶ Görev süresi üç yıldır.³⁶⁷

Vakıf temsilcilikleri ile alakalı diğer bir önemli bilgi de göreve gelen kişilerin çoğunun Türkiye’de yerleşik olması ve Kanun’un 9. Maddesi’nde zikredilen suçları işlememiş olması gibi kıstaslar konulmasıdır.³⁶⁸

Aralarındaki uzlaşma gereği azınlık vakıfları, Cemaat Vakıfları Temsilcisi’ni vakıf sayılarının çokluğuna göre sırayla seçmeye karar vermişlerdir. Buna göre ilk temsilci Rumlardan, ikincisi Ermenilerden iken üçüncü temsilci 2018 yılı itibariyle Yahudilerden olmuştur.³⁶⁹

I. ve II. Dönem Vakıflar Temsilciliği görevini Rum Cemaati’nden Pandeli Laki Vingas üstlenmiştir.³⁷⁰ Bu seçim 2008 tarihli 5737 sayılı Vakıflar Kanunu’na dayanmaktadır.³⁷¹ III. Dönem Aralık 2014 tarihi itibariyle Ermeni Cemaati’nden Toros Alcan yürütmüştür.³⁷² Bu dönemde Cemaat Vakıfları Temsilci Ofisi açılacağı kararlaştırılmış. Kurumsallaşma yolunda iken bu girişim vakıf kurumlarına ilişkin önemli bir katkı sağlamıştır.³⁷³ IV. Dönem temsilciliğini de Ankara’da yapılan seçimler sonucunda Aralık 2017 tarihinden beri Yahudi Cemaati’nden Moris Levi devralmıştır.³⁷⁴ Cemaat Vakıfları Temsilciliği Ermeni, Rum, İbrani, Süryani, Bulgar, Gürcü, Keldani olmak üzere 7 gayrimüslim toplumunu kapsamaktadır. Key Plaza’da

³⁶⁶ T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Cemaat Vakıfları, <https://www.vgm.gov.tr/vak%C4%B1f-i%C5%9Flemleri/vak%C4%B1flar-hakk%C4%B1nda/cemaat-vak%C4%B1flar%C4%B1>, (26.05.2018)

³⁶⁷ Yılmazcan, Çalışma Raporu, s.13, T.C Resmi Gazete, Sayı 26800, 27.02.2008, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/02/20080227-2.htm>, (07.01.2019)

³⁶⁸ T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Şube/Temsilcilik Açma, <https://www.vgm.gov.tr/vak%C4%B1f-i%C5%9Flemleri/vak%C4%B1f-nas%C4%B1l-kurulur/%C5%9Fube-temsilcilik-a%C3%A7ma>, (26.05.2018)

³⁶⁹ Cemaat Vakıfları’nda Temsilcilik Sırası Azınlıkların, Bianet, 15.01.2018, <https://m.bianet.org/bianet/azinliklar/193321-cemaat-vakiflari-nda-temsilcilik-sirasi-yahudi-azinliklari>, (15.01.2018)

³⁷⁰ Burcu Çalık, ‘Cemaat Vakıfları Temsilcisi’ Adayı Belirlenecek-Vakıflar Temsilcisi Adayının Yahudi Cemaati’nden Olması Bekleniyor, Anadolu Ajansı, 17.10.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/vakiflar-meclisi-azinlik-temsilcisinin-yahudi-cemaatinden-olmasi-bekleniyor/939935>, (26.12.2017), Yılmazcan, Çalışma Raporu, s. 13

³⁷¹ T.C. Resmi Gazete, Sayı 26800, 27.02.2008, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/02/20080227-2.htm>, (07.01.2019)

³⁷² Yılmazcan, Çalışma Raporu, s. 14

³⁷³ Cemaat Temsilcisi Yoğun Mesaide, Agos, 13.02.2015, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/10596/cemaat-temsilcisi-yogun-mesaide>, (08.06.2018)

³⁷⁴ Moris Levi Vakıflar Temsilcisi Seçildi, Şalom, 26.12.2017, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-105347-moris_levi_cemaat_vakiflari_temsilcisi_secildi.html, (26.12.2017)

bulunan Cemaat Vakıfları Ofisi, Karagözyan Ermeni Yetimhanesi Vakfı tarafından şimdiki ve sonraki temsilcilerin kullanımına tahsis edilmiştir.³⁷⁵

Türkiye Yahudi Cemaati ya da Hahambaşılık Vakfı açısından bu temsilcilik, tarihte ilktir. Çünkü Hahambaşılık, kurulduğundan bu yana hiçbir dış kurum veya kişi tarafından temsil edilmemiştir. Bilakis kurumlar hep bir Yahudi tarafından yönetilmiştir.³⁷⁶ Bu yönetim biçimi ile aynı zamanda Yahudi cemaatinden seçilen temsilci de vakıf bünyesinde bulunan Ermeni, Süryani, Rum gibi azınlık topluluklarının sorunları ve vakıflarının denetlemesini yapmaktadır. Seçilecek temsilciler genellikle laik konseylerden aday olurlar.

Vakıflar için bir çözüm süreci başlamış olsa da bazı sorunların uzun vadede anca çözülebileceği hissi, cemaat yetkililerinde endişeye yol açmaktadır. Bunun için cemaat yetkilileri hükümete çözüm önerileri sunmaktadır.

Dönemin Vakıflar temsilcisi Laki Vingas, Cemaat Vakıfları Temsilci Ofisi'nin öncülüğünde İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin ev sahipliğinde ve Venedik Komisyonu'nun katılımı ile gerçekleştirilen bir konferansta vakıfların temel sorunu olan tüzel kişilik sorunu dile getirilmiştir. Ayrıca bu ülkede azınlıkların geleceği, dini kurumların ve onlara bağlı alt kurumların tüzel kişiliğe sahip olup olmaması ile yakın ilişkide olduğuna da değinilmiştir.³⁷⁷

Bu topraklarda anayasallaşma sürecinde cemaat liderinin sahip olduğu taşınmaz varlıklarının güvence altında olduğu ve böylece temel hak ve özgürlüklerle alakalı madde desteklenmiştir.³⁷⁸ Fakat daha önce verilen haklar, sonrasında alındığı için Yahudi toplumu olarak cemaat, laik ve dini liderler hukuki bir travmayla karşı karşıya kalmıştır. Nitekim bunun sancıları ekonomik açıdan olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Ancak son yıllarda olumsuz etkiler giderilerek durum iyileştirilmeye çalışılmaktadır.

Azınlık vakıfları olarak 2012 yılının Ocak ayından beri seçimleri durdurulmuş Türkiye'deki tüm cemaatlerin tüzel kişilikleri konusunda oldukça problemli bir dönem geçirdikleri söyleyen Vakıflar Temsilcisi Laki Vingas 2014

³⁷⁵ Yılmazcan, **Çalışma Raporu**, ss. 23, 149

³⁷⁶ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 15.07.2018

³⁷⁷ Emre Ertani, Tüzel Kişilik Sorunu Azınlıkların Geleceğini Tehdit Ediyor, Agos, 07.02.2014, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/6452/tuzel-kisilik-sorunu-azinliklarin-gelecegini-tehdit-ediyor>, (21.06.2017)

³⁷⁸ Kaya, s. 90

yılında düzenlenen ‘Gayrimüslimlerin Tüzel Kişilikleri: Sorunlar ve Haklar’ adlı konferansta şu açıklamalarda bulunmuştu:

“Asırlardan beri ülkemiz topraklarında faaliyet gösteren dini kurumlar, kısmen ‘tebaa’ statüsünde kısmen ise ‘yabancı’ olarak kabul edilmektedir. Tebaa veya yabancı olarak yorumlanan bütün bu kurumlar, Osmanlı döneminde nizamnameler, ferman ve/veya vakfiyelerin tasarrufu ile yönetilmekteydi. Cumhuriyet döneminde ise dengeler değişmiş ve bu tarihi kurumların hukuk düzenindeki yerleri tartışılır olmuştur. On yıllar boyunca değişik uygulamalarla karşı karşıya kalan Patrikhaneler, Hahambaşılık ve kiliseler, dönemin siyasi ve dolayısıyla hukuki tercihlerine maruz kalmışlardır. Cemaatlerimizin varoluşundaki değerleri tartışılmaz olup, tarih yapılarının en temel kurumu olarak kabul edilen Ekümenik Rum Patrikhanesi, Ermeni Patrikhanesi, Hahambaşılık ve Süryani patrikhanelerinin tüzel kişilikleri hep sorgulanır olmuştur. Patrikler ve Hahambaşılar eskiden ‘milletbaşı’, günümüzde ise ‘cemaat lideri’ olarak muhatap alınıyor olmalarına rağmen, ait oldukları kurumların kişilikleri resmen tanımlanmış ve tanınmış değildir. Hükümetlerimiz tarafından patrik seçiminin tanınması, ruhban kıyafetlerinin serbestçe giyilmesi kabul edilmiş olmasına rağmen, kurumlar konusunda bir çözüm geliştirilememiştir.”³⁷⁹

Azınlık vakıflarına mülk iadesinin yolunu açan öncü kişilerden olup Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesinde çalışmalarını sürdüren Vakıflar Meclisi’nde azınlık cemaatlerine ait vakıfların temsilcisi Laki Vingas, azınlık vakıflarının seçim yönetmeliğinin uzun süreden beri AKParti tarafından askıya alınıp yenisinin de hazırlanmamasına tepki göstermiştir. Seçimlerin iptal nedeni ise cemaat vakıflarının gayrimenkullerine yatırım olanağı tanınmasının ardından başlayan tartışmaların yargıya intikal edilmesi olmuştur. Olaya ilişkin Garo Paylan ise; “Bağımsız bir yapı oluşturmanın, ayrı bir merkezi yapıyı doğuracağı yönünde bir endişe var... 40-50 yıldır süren yönetimler var... Bunların iktidarlarla da yakın görüntüler verme gibi durumları var. Çöreklenmiş yapıların kazanamayacaklarını bildikleri için mevcut iktidarla dirsek temasını kurmak istiyorlar” yorumunda bulunmuştu.³⁸⁰ CHP Milletvekili Selina Doğan ise azınlık vakıflarının seçme ve seçilme hakkını düzenleyen yönetmeliğin iptalini daha 2015 yılında Başbakan Yardımcısı Bülent

³⁷⁹ Emre Ertani, Tüzel Kişilik Sorunu Azınlıkların Geleceğini Tehdit Ediyor, 07.02.2014, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/6452/tuzel-kisilik-sorunu-azinliklarin-gelecegini-tehdit-ediyor>, (21.06.2017)

³⁸⁰ Fırat Kozok, Azınlıkların Seçim İsyanı, Cumhuriyet, 23.03.2014, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/53293/Azinliklarin_secim_isyani.html, (03.06.2017)

Arınç'a sorarak meclis gündemine taşımıştı.³⁸¹ Mardin HDP Süryani Vekili Tuma Çelik de 2013 yılından beri iptali yapılan seçimlere neden yeni düzenleme getirmediğini ve hükümetin azınlıklara ayırım yapmayacağını dile getirmesine rağmen 6 yıldır kayda değer bir şey yapmadıklarını belirtmişti.³⁸² Yine HDP'li milletvekili Garo Paylan, 2013 yılında iptal edilmiş azınlık cemaat vakıflarının yönetim kurulu seçimlerini, bazı önerge ve gerekçelerle meclise taşımıştı.³⁸³ Önerge, seçimlerin neden ve vakıfların canlılığının devamı için ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir.

Siyasi çevrelerden bazılarının seçimlerle alakalı bu durağan durumu dile getirmesi konunun çözümüne yeteri oranda katkı sağlanmadığı gözlemlenmektedir. Bugün konunun çözümsüz kalması güncelliğini korumaktadır. Yahudi cemaati için ciddi bir problem olan bu seçimlerin durdurulması vakıfların el değiştirmesini ve toplumun bu anlamda gelişimini de olumsuz etkilemektedir.

Vakıf seçimlerine çözüm getirilemeyince dönemin temsilcisi Vingas, istifasını sunmuştur. Fakat daha sonra Bülent Arınç kendisini arayarak verdikleri sözü tutamadıklarını ve bu işi yapamadıklarını ifade etmiştir. Vingas, cemaatlerin iade sürecinin başlamasını önemle vurgularken seçim yönetmeliği, iade sürecinde uygulamadaki sorunlar ve tüzel kişilik probleminin hala bekletildiğini hatırlatmıştır. Meselenin çözüme kavuşturulması için Yahudi yetkililerin de Başbakan Erdoğan ile görüştüğü belirtilmiştir.³⁸⁴ Seçimlere dair ilk defa 2004 yılında bir yönetmelik hazırlanarak vakıf seçimlerinin dört yılda bir yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak 2008 yılında bu yönetmelik iptal edilmiş ve akabinde bir takım önemsiz değişikliklerle gündeme gelmeye başlamıştır. Son olarak 2012 yılının Ocak ayında Vakıflar Meclisi, ihtiyaçları daha çok bütünleyici bir yönetmelik hazırlama sürecine girmişse de askıya alınmıştır. Cemaat vakıflarının seçim yapamamalarının en büyük

³⁸¹ Azınlık Vakıflarının Seçim Yapabilmesine Olanak Sağlayan Yönetmelik Neden İptal Edildi? , T24, 18.07.2015, [https://t24.com.tr/haber/azinlik-vakiflarinin-secim-yapabilmesine-olanak-saglayan-yonetmelik-neden-iptal-edildi,303313,\(25.03.2019\)](https://t24.com.tr/haber/azinlik-vakiflarinin-secim-yapabilmesine-olanak-saglayan-yonetmelik-neden-iptal-edildi,303313,(25.03.2019))

³⁸² HDP'li Çelik: Azınlık Vakıfları İçin Neden Seçim Yapılmıyor? , Bianet, 27.07.2018, [https://m.bianet.org/bianet/azinliklar/199539-hdp-li-celik-azinlik-vakiflari-icin-neden-secim-yapilmiyor,\(12.12.2018\)](https://m.bianet.org/bianet/azinliklar/199539-hdp-li-celik-azinlik-vakiflari-icin-neden-secim-yapilmiyor,(12.12.2018))

³⁸³ HDP'li Paylan, Kültür ve Turizm Bakanı'na 'Azınlık Cemaat Vakıfları Yönetmeliğini' Sordu, T24, 20.03.2019, [https://t24.com.tr/haber/hdp-li-paylan-kultur-ve-turizm-bakani-na-azinlik-cemaat-vakiflari-yonetmeligini-sordu,813214,\(25.03.2019\)](https://t24.com.tr/haber/hdp-li-paylan-kultur-ve-turizm-bakani-na-azinlik-cemaat-vakiflari-yonetmeligini-sordu,813214,(25.03.2019))

³⁸⁴ Azınlık Vakıfları Temsilcisi: Arınç Aradı, 'Sözümüzü tutamadık' Dedi, T24, 21.12.2014, [https://t24.com.tr/haber/azinlik-vakiflari-temsilcisi-arinc-aradi-sozumuzu-tutamadik-dedi,281115,\(22.06.2017\)](https://t24.com.tr/haber/azinlik-vakiflari-temsilcisi-arinc-aradi-sozumuzu-tutamadik-dedi,281115,(22.06.2017))

nedeni müstakil veya bağımsız birer tüzel kişilik olarak görülmemelerindendir.³⁸⁵ Durum bugün de aynı şekilde devam etmektedir.

Bir önceki dönemin bekleyen ‘azınlık vakıfları seçimi’ sorunu III. Dönem Cemaat Vakıfları Temsilcisi Toros Alcan döneminde de aynı şekilde devam etmiş. Fakat Azınlıklardan Sorumlu Başkan Yardımcısı Bülent Arınç, Cemaat Vakıfları Temsilcisi Alcan’a sorunların kısa süre içinde çözüleceğini bildirmişti.³⁸⁶ Bugün hala seçimler ile ilgili bazı meseleler ikili görüşmeler yapılarak çözüm üretilmeye devam edilmektedir.

Cemaat Vakıfları yöneticilerinin seçimleriyle ilgili sorun çözüme kavuşturulması için siyaset alanında devamlı dile getirilen meseledir. Durdurulmuş bir karardan dolayı birçok vakıf, farklı nedenlerle sıkıntı yaşamaktadır. Hahambaşılık Vakfı’na bağlı diğer vakıflar kendini yenileyememe, el değiştirememesi gibi sıkıntılar çekmektedir. Yahudi cemaatinin dışında diğer azınlık toplumları da aynı şekilde sorunlar yaşamaktadır.

3.1.2. Vakıf Taşınmazları ve Gelirleri

Vakıf malları ile ilgili hem mülkiyete alma hem de vakıflara idareci tayin etme konularında Yahudi cemaati ve diğer cemaatler problemler yaşamıştır. Ancak konu son yıllarda takibe alınmış ve bu süre zarfında bir kısmı çözüme kavuşturulmuştur. İkili görüşmelerde cemaat idarecilerince gerekli görülen bu konu masaya yatırılmaktadır.

Taşınmaz mal iktisabı ile taşınmaz mallar üzerinde tasarrufla bulunmaya ilişkin 4771 sayılı kanununun 4. Madde’si şöyledir; “Cemaat vakıfları, vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın, Bakanlar Kurulu’nun izniyle dini, hayri, sosyal, eğitsel, sıhhi ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere taşınmaz mal elde edebilirler ve taşınmaz malları üzerinde tasarrufla bulunabilirler. Bu vakıfların dini, hayri, sosyal, eğitsel, sıhhi ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere, her ne suretle ne olursa olsun, tasarrufları altında bulunduğu vergi kayıtları, kira sözleşmeleri ve diğer belgelerle belirlenen taşınmaz mallar, bu kanunun yürürlüğe

³⁸⁵ Koptaş ve Usta(Ed.), Yok Hükmünde, s. 15

³⁸⁶ Cemaat Temsilcisi Yoğun Mesaide, Agos, 13.02.2015, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/10596/cemaat-temsilcisi-yogun-mesaide> , (08.06.2018)

girdiği tarihten itibaren altı ay içinde başvurulması halinde tescil olunur. Cemaat vakıfları adına bağışlanan veya vasiyet olunan taşınmaz mallar da bu madde hükümlerine tâbidir.’’³⁸⁷

Bu kanun çerçevesinde vakıf olarak kabul edilen gayrimenkuller sinagoglar, hastaneler, bakım yurtları, dernekler, arsalar, vesairedir.

İstanbul cemaatinin 18+3 tane vakfı bulunmaktadır. Bunların 18 tanesi faal olup eski yapılardır. 3 tanesi de yeni kurulmuş vakıflardır; 500.Yıl Vakfı, Musevi Lisesi Vakfı ve Pinhas Vakfı. Bunların dışında elden çıkan taşınmaz olarak, bugün üzerinde İstanbul Ekmek Fabrikası kurulan mezarlık örnek verilebilir.³⁸⁸

Cumhurbaşkanlığı sözcüsü İbrahim Kalın cemaat liderleriyle olan bir toplantısında; “Son 16 yılda dini azınlıkların kültürel, dini, tarihi mirasının korunması ve daha önce el konulmuş taşınmazların iadesi ile diğer konularda çok önemli mesafeler kat edildi.” ifadelerine yer vermiştir.³⁸⁹ Bütün olarak AK Parti hükümeti dönemlerine bakıldığında Yahudi cemaatine ait olduğu saptanmış taşınmaz malların iadesi Hahambaşılık için önemli bir adım olarak görülmektedir.

Yine düzenlenen bir programda AK Parti hükümetinin 2003-2014 yılları arasında cemaat vakıfları için önemli adımlar attığı ve toplam 1029 taşınmaz malı sahiplerine iade ettiği vurgulanmıştır. Yine bu dönemde 21 taşınmaz malın da bedelinin ödenmesine karar verilmiştir.³⁹⁰ Bunlar içinde Yahudi cemaatine ait işlevsiz sinagog veya arsaları, mezarlık, gayrimenkul arsalar, yapılar gibi taşınmaz mallar mevcut olup gelir sağlayabilecek olanlar cemaat tarafından işletilmektedir.

Aşkenaz cemaati hahamından öğrendiğimiz bilgilere göre Aşkenazlara ait olan birkaç taşınmaz mal bulunmakla birlikte bunlardan bir tanesi İstanbul’da Kadir Has Üniversitesi’ne kiralanarak cemaat için bir gelir kaynağı oluşturmuştur.³⁹¹

³⁸⁷ T.C. Resmi Gazete, Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Sayı 24841, 09.08.2002, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/08/20020809.htm>, (01.11.2017)

³⁸⁸ Moris Levi Görüşmesi Hahambaşılık Binası, 23.05.2017

³⁸⁹ Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kalın, Dini Cemaat Liderleri ile Bir Araya Geldi, Habertürk, 01.08.2018, <https://www.haberturk.com/cumhurbaskanligi-sozcusu-kalin-dini-cemaat-liderleri-ile-bir-araya-geldi-2085451>, (05.08.2018)

³⁹⁰ Bakan Ersoy Geleneksel Azınlık Vakıfları Tarafından Düzenlenen İftar Yemeğine Katıldı, Beyaz Gazete, 16.05.2019, <http://beyazgazete.com/video/webtv/guncel-1/bakan-ersoy-geleneksel-azinlik-vakiflari-tarafından-duzenlenen-iftara-katildi-istanbul-708516.html>, (17.05.2019), (Yemekte yapılan konuşma metninden alınmıştır)

³⁹¹ Mendy Chitrik Görüşmesi, Nişantaşı, 27.12.2017

Son düzenlemeler ile dini azınlık cemaatleri kendilerine ait belirlenen vakıfların rayiç bedelini almaya hak kazanmış ve bunların hangi vakıflar olduğu da ilgili kanunda belirlenmiştir.³⁹²

Taşınmaz mallardan biri de Maşatlıklar(Mezarlık)'dır. Toplamda 17 Yahudi Maşatlığı bulunmaktadır. Bunlardan bazıısı dava edilerek geri alınmış, bazıısı ise elden çıkmıştır. Ancak Kilyos'ta bir arsa mezarlık için sonradan Recep Tayyip Erdoğan tarafından Türkiye Hahambaşılığına bağış yapılmıştır.³⁹³

Bunların dışında bir de Hahambaşılık, bağış ve farklı fonlarla gelir elde etmektedir. Topluma gönüllü katılım ödeneği olarak verilen kisba ödeneği kız-erkek farketmeksizin kişinin gelirin göre belirlenmektedir. Yine toplumun varlıklı olan kesiminden bağış yapanlar da mevcuttur. İstanbul Belediyesi'nin yaptığı cüzi miktardaki bağışlar da söylenebilir.³⁹⁴

3.2. İDARİ TEŞKİLATLANMA / KURUMSAL YAPI

Hahambaşılığın idari teşkilatlanma şekli Osmanlı'da olduğu gibi toplumun dini ve dünyevi işleri ile ilgilenmek üzere dini ve seküler olmak üzere iki kurul bulunmaktadır. Durum benzeri şekilde devam etmektedir. Fakat yeni rejim ile bu kurullar bir güç dengesi değişikliğiyle devam etmektedir. Önceden dini kurul olarak bilinen Beth-Din güçlü ve oldukça yetkin iken bugün dini liderin önemli olduğu ancak seküler kurulun daha çok ön planda olduğu ve dolayısıyla cemaat açısından çok daha değerli bir hale geldiği anlaşılmaktadır. Hahambaşılık bir dini kurum olarak Türkiye'de varlığını sürdürmektedir. Hiçbir ülkenin Hahambaşısına karşı sorumlu değildir. Karar verme yetkisi yalnızca kendisine ait olup diğer hiçbir Hahambaşı buna karışamaz. Dolayısıyla Türkiye Yahudi cemaati hakkında karar verecek onu denetleyecek idaresini sağlayacak kurum ancak ve ancak Hahambaşılık'tır. Yahudilerdeki bu yapılan dini temele dayanan bir yapılanma değildir. Bu anlamda Hristiyanlıktaki gibi kilise hiyerarşisi bulunmamaktadır. Temelde kurumun ortaya çıkış nedeni sürgündür.

³⁹² T.C. Resmi Gazete, Sayı 28071, 01.10.2011, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/10/20111001-3.htm>, (01.11.2017)

³⁹³ Moris Levi Görüşmesi Hahambaşılık Binası, 25.04.2018

³⁹⁴ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 24.04.2018

İsrail'in kurulması ile oraya göç edenler zaten dini bir devlet olduğu için burdaki gibi bir cemaat yapılanması içinde değillerdir. Cemaatin dini gereksinimlerini karşılaması yönüyle Diyanet'e benzetilebilir.

Hiçbir yere bağlı olmaksızın Hahambaşılık otosefal bir kurumdur; bağımsızdır. Kilise yapılanmasındakine benzer bir dini dayanağı, dolayısıyla hiyerarşisi yoktur.³⁹⁵ Dolayısıyla ruhbanlık sınıfı yoktur. Fakat bir sınıfsal ayırım mevcuttur. Örneğin kohenlerin ve levililerin toplumda uyması gereken kuralları ve yapmaları gereken dini hizmetleri bulunmaktadır. Bu sınıfsal ayırım Tora'da geçer.³⁹⁶ Yahudilerdeki bu hiyerarşiyi sınıfsal olarak ve Hristiyanlıktaki İsa-Petrus ilişkisinin aksine bir peygamber soyundan gelerek 'ayrıcalıklı ve sorumlu olmak' olarak yorumlayabiliriz.

Son olarak, teşkilatlanmada en üstte hahambaşının bulunduğu dini makam bulunsa da cemaatin çoğu işlerine bakan onları idare eden laik kurul dediğimiz Danışmanlar Meclisi, eski adıyla Meclisi Cismani'dir.

3.2.1. Hahambaşılığın Önemi

Hahambaşılık bir dini kurum olarak varlığını Yahudi toplumuna borçludur. Dolayısıyla her bir Yahudi onun varlığına sebebiyet vermektedir. Kurum toplumun dini, sosyal ve idari alanlarında bütün gereksinimlerini yapabildiğince karşılamaya özen ve çaba göstermektedir. Yahudiler, tam da bu anlamda dini kuruma ihtiyaç duymaktadırlar. Nitekim Yahudiliğin toplumsal bir din oluşu dahası hayatın her alanında söz sahibi olan Yahudiliğin bu yönü göz önüne alındığında Hahambaşılığın cemaat organizasyonu ve cemaatin bireyleri için önemini de anlayabiliriz.

Yahudilik, tıpkı İslam dini gibi kendi şariat sistemine sahip aktif bir din olması, onun laik devlet yapısında dini uygulamalarını yerine getirmesi zorlaşmıştır. Çünkü laik sistemin getirdiği sıkıntılar yapılamamaya dönük sonuçlar doğurmuştur. Örneğin Beth Din'in işlevini yitirmesi, yetkilerinin yok denecek kadar kısıtlanması, Hahambaşılığın dini geleneği toplumda tesis ve temsil etmesinde sıkıntı çıkarmıştır. Bu anlamda Hahambaşılık Yahudi cemaati için önemi azımsanamaz. Gözlemlerimize göre sayıları az da olsa hem nüfusun azalması hem de toplumda dinin etkisinin

³⁹⁵ İsak Haleva Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 15.04.2018

³⁹⁶ Rav Nafi Haleva Görüşmesi, Hahambaşık Binası, 15.05.2018

azalması nedeniyle dini gelenekleri yaşayamayan Yahudiler mevcuttur. Bunların bazısı İsrail'e göç ederken bazısı da o eğilimdedir. Burada Hahambaşılığın bir dini kurum olarak ne kadar önemli olduğunu ve toplumda Yahudilik esaslarını tesis etmede ne kadar güç bir görevinin olduğunu görmek mümkündür.

Toplumun bir sorunu olan ancak bireylerin değil Hahambaşılığın çözebileceği vakıflar konusu, bize Hahambaşılığın yeri ve önemini belirtir. Cemaat bireylerinin meseleyi, bu kurumun çatısı altında ancak halledebilecekleri gerçeği yine Hahambaşılığın devlet nezdinde hukuken olmasa da de facto bir kurum olarak kabul görüldüğünü ve muhatap alındığını göstermektedir.

3.2.2. Üst Yönetim (Hahambaşı)

İbrani ve Arami dillerindeki karşılığı 'bilge' veya 'yetenekli kişi' demek olan Haham, terim olarak Tevrat ve Talmud üzerine eğitim alan ve akabinde bir Yahudi topluluğuna veya cemaatine ruhani liderlik yapma yetkisini kazanmış kişi için kullanılır. Eski Ahit'te 'bilmek' fiili (hohma) ile bağlantılı olarak fiil, sıfat ve isim(haham) şeklinde kullanımları vardır; Daniel, 2/12, 21; Süleyman'ın Meselleri, 6/6; Vaiz, 2/19; I.Krallar, 4/19; Eyüp, 32/9. Yahudi literatüründe genellikle kültürlü ve eğitici kişiler için de kullanılmaktadır. Resmi unvan haline gelmesi, Sanhedrin'in kuruluş döneminde yani M.Ö. I. yüzyıldadır.³⁹⁷ Hahambaşı ise hahamların veya rabilerin üstü, başkanı anlamına gelir. Osmanlı zamanında Hahambaşılık kurumunun en üst yetkilisi, Yahudi toplumun ruhani lideri, Yahudi toplum ile devlet arasındaki tek resmi aracı iken bugün yalnızca Yahudi toplumunun yetkileri kısıtlanmış ruhani lideridir.

Yahudilikte, tüm dünya Yahudilerini kapsayan bir ruhban sınıfı ve Hahambaşılık hiyerarşisi yoktur. Bazı Yahudi cemaatlerinde hiç kullanılmayan 'Hahambaşı' Türkiye toplumunda uzun zamandan beri kullanılagelmiş bir nitelemedir.³⁹⁸ Yahudilikte dini yönetim hiyerarşisinin aksine yalnızca cemaatin bulunduğu bölgede dini ihtiyaçları karşılaması için her zaman bir din adamı bulunur. Bu yönüyle Diyanet kurumuna benzemektedir.

³⁹⁷ Kürşad Demirci, "Haham", **DİA**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, Cilt 15, s. 134

³⁹⁸ Mendy Chitrik Görüşmesi, Nişantaşı, 10.07.2017

Yahudiler topluma dini bir lider seçmek için öncelikle resmi başvuru yapıp onay almaları gerekmektedir. Buna göre dini lider seçimi için 7 yılda bir valiliğe müracaat edilir.³⁹⁹ 7 yılda bir seçim yapılması kararı Hahambaşı Rav Asseo döneminden sonra alınmıştır.

Hahambaşı yukarıda denildiği gibi ruhbanlık sınıfına dâhil olmayan bir ruhani liderlik makamıdır yalnızca. Bir Yahudi cemaatinin yerleşik bulunduğu herhangi bir yerde cemaatin dini gereksinimlerini karşılamak üzere her zaman bir din adamı bulunur. Dereceleri farklı olmakla birlikte yetkin ve ehil olan kişiye Haham denilmektedir. Hahambaşı ise esasında Osmanlı millet sisteminin ürettiği bir şeydir. O dönemde diğer azınlık gruplarında tüm toplumun idaresini elinde bulunduran bir din adamı mevcut idi. Bilhassa bu sebepten Yahudilerde de tüm toplum için aynı yetkileri barındıran bir din adamı ihtiyacı hissedilince bir dini lider seçmişlerdir. Dolayısıyla ‘Hahambaşı’ veya ‘Hahamların/Rabilerin başı’ Yahudileri yönetme ve temsil etme ihtiyacının bir ürünüdür. Nitekim Kudüs, Edirne, Selanik, Şam, İstanbul gibi şehirlerde birbirini denetlemeksizin var olan Hahambaşılar, Yahudilikte bir ruhban sınıfının olmadığına kanıttır. Bugün Türkiye ile birlikte yalnızca bir iki yerde Türkiye Hahambaşısı gibi ruhani lider bulunmaktadır.

Hahambaşı ile ilgili diğer bir tabir ise Locum Tenens’tir. Hahambaşı Kaymakamı anlamına da gelen bu deyim, Latince kökenli olmakla birlikte ‘başkasının yerini geçici olarak dolduran’ anlamındadır. Osmanlı hukuk literatüründe Arapça kökenli kaimmakam (kaymakam) kelimesine karşılıktır.⁴⁰⁰ Locum Tenens, Hahambaşı vekili ya da Kaymakam deyimi, Osmanlı dönemi Hahambaşılarının bazılarında kullanılmakla birlikte yukarıda ifade edildiği gibi Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde hükümetin isteğiyle bazen bir Hahambaşı olarak da görev yapan Rav İsak Şaki için kullanılmıştır. Rav Şaki gerçek anlamda Locum Tenens değildi ancak gerekli durumlarda kendisinden dini liderlik görevi yapması istenmiştir. İşte bu durumlarda bir Locum Tenens/dini lider vekili olarak hareket etmiştir.

³⁹⁹ Türkiye Musevileri Hahambaşısı Seçim Usul ve Esaslarına İlişkin Düzenleme, Şalom, 02.05.2017, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-102950-turkiye_musevileri_hahambasisi_secim_usul_ve_esaslarina_iliskin_duzenleme.html , (02.05.2017)

⁴⁰⁰ Naim Gülyüz, Türkiye Musevileri Hahambaşıları, s. 1, https://www.academia.edu/35141053/T%C3%BCrkiye_Musevileri_Hahamba%C5%9F%C4%B1lar%C4%B1, (19.12.2018)

Türkiye Musevileri Hahambaşısı Seçim Kurulu Başkanlığı'nın 28 Nisan 2017 tarihinde alınan kararlar gereğince Hahambaşı olacak kişide şu nitelikler mevcut olmalıdır;

- “T.C. vatandaşı olmak
- Seçim tarihi itibarıyla 40 yaşını doldurmuş olmak
- Devlet ve toplum nezdinde itibar sahibi olmak
- Musevi dininin kurallarına ve geleneklerine uygun din adamı olmak
- Başta SEMİHA olmak üzere gereken belgelerle ispat edebilecekleri şekilde dini kuralları, gelenekleri ve ibadet hakkında derin vukuf sahibi olmak
- Hahambaşılığın gerektirdiği ahlak ve secideye sahip olmak”⁴⁰¹

T.C. vatandaşı olma koşulu Rav Haleva'nın girdiği 2010 yılı Hahambaşılık seçimlerinden sonra gelişen olaydır.

2010 yılı Hahambaşılık seçimlerinde Rav Haleva'ya rakip aday Kudüs'te yaşayan Haham İlhan Levi olmuştur. Bu durum bazılarınca, Türkiye'deki dini lider seçimlerine ve Yahudi cemaati demokrasisine canlılık getirdiği şeklinde değerlendirilmiştir.⁴⁰² Bilakis İsrail'den gelen adayın, Türkiye'de Hahambaşılık seçimlerine katılması sorunlara neden olmuştur. Aday olan kişinin Türkiye vatandaşı olmaması cemaatin beklemediği bir şeydi. Bu yüzden Hahambaşı seçilecek kişinin niteliklerine T.C. vatandaşı olma şartı konulmuştur. Aynı şekilde dini lider bir önceki uygulamaya göre delegelerin oyu ile seçilmekte iken 2010 seçimlerinde direkt halkın oyu ile dini lider seçimleri yapılması kararlaştırılmıştır.⁴⁰³

Hahambaşı veya dini lider ile ilgili diğer bir önemli husus da giydiği kılık kıyafete ilişkindir. Cumhuriyet'n ilk dönemleri hatırlanırsa dini meselelerde ilgili muhataplar bir takım sorunlar ile karşılaşmış idi. Kılık kıyafet uygulaması o dönemden kalan bir sorun olmakla birlikte giyilmesi konusunda çok ciddi bir sorun ile karşılaşmamıştır

⁴⁰¹ Türkiye Musevileri Hahambaşısı Seçim Usul ve Esaslarına İlişkin Düzenleme, Şalom, 02.05.2017, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-102950-turkiye_musevileri_hahambasisi_secim_usul_ve_esaslarina_iliskin_duzenleme.html , (02.05.2017)

⁴⁰² İsak Haleva %92 Oyla Tekrar Hahambaşı Seçildi, Kehaber, 02.05.2010, <https://keh Haber.org/2010/05/02/isak-haleva-yeni-turkiye-hahambasisi/> , (04.05.2017)

⁴⁰³ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 25.07.2017

2003 yılında Neve Şalom ve Şişli sinagoglarının saldırıya uğramasının ardından Başbakan Erdoğan, Hahambaşılığı ilk ziyaret eden başbakan olması dini kıyafete bir serbestlik anlamına gelip gelmediği konusunda kafalarda sorular belirirken, önceden Bakanlar Kurulu'na 14 Ocak 2003'te tebliğ edilen ancak bir türlü Hahambaşılığına gönderilmeyen Rav Haleva ile ilgili 5002 Sayılı 12/12/2002 tarihli kararı bazı Yahudi hukukçular tarafından değerlendirilmeye başlanmıştır. Karar şöyle; ‘‘Haleva'nın görevi devam ettiği sürece mabed ve ayin haricinde de ruhani kıyafet giymesine izin verilmesi, İçişleri Bakanlığı'nın 04/12/2002 tarihli 242.370 Sayılı yazısı üzerine, 03/12/1934 tarihli 2596 Sayılı Kanunu'nun 1.Madde'sine göre Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılmıştır.’’ Buna göre Yahudi hukukçular kararın kılık kıyafete izin veren ancak seçimi onaylamayan bir karar olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır. Bu karara göre Hahambaşi hukuken dini temsilci sayılıp sayılmayacağı, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in İsak Haleva'nın İs'ad töreni için tebrik mesajı göndermesi hukuki sürecin tamamlandığını mı gösterdiği, Hahambaşi'nin Yahudi cemaatini kanunen temsil edebilmesi için Medeni Kanun'da öngörülen derneklerin vakıf statüsüne mi ihtiyaçları olduğu ya da Hahamhane Nizamnamesi Bakanlar Kurulu kararı alınması için yeterli mi olduğu konusunda netlik kazanmayı bekleyen birçok soru sorulmuştur.⁴⁰⁴ Kararın Bakanlar Kurulu tarafından bir türlü gönderilmemesi 2003 seçimlerinin gecikmesine neden olmuştur.⁴⁰⁵

Ruhani kisveler, Cumhuriyet döneminde (1925) Hahambaşılığın yetkilerinin sınırlandırılması sonucunda yasaklanmaları ile gündeme gelmiş ve bunun üzerine Hahambaşi Becerano, ruhani kisvelerle ilgili, hahamların artık umumi ortamlarda bu kıyafetle dolaşmayacaklarını ifade etmişti.⁴⁰⁶

Ruhani liderlerin 2596 sayılı 13 Aralık 1934 tarihli resmi gazeteye göre din veya mezhep fark etmeksizin mabed ve ayinler dışında ruhani kisve taşımaları yasaklanmıştı. Hükümet her din ve mezhepten uygun gördüğü yalnız bir ruhaniye mabet ve ayin dışında dahi ruhani kıyafetini taşıyabilmek için muvakkat müsadeler

⁴⁰⁴ Serpil Yılmaz Hahambaşi ‘Kıyafet Özgürlüğü’ Sınırında, Milliyet, 20.11.2003, (11.02.2018)

⁴⁰⁵ İsak Haleva %92 Oyla Tekrar Hahambaşi Seçildi, Kehaber, 02.05.2010, [https:// kehaber.org /2010/05/02/isak-haleva-yeni-turkiye-hahambasisi/](https://kehaber.org/2010/05/02/isak-haleva-yeni-turkiye-hahambasisi/) , (04.05.2017)

⁴⁰⁶ Bali, Serüven, s.64

yani kısa süreliğine izin verebilmiştir. Bu iznin bitiminde aynı ruhani lider hakkında yenilenmesi veya başka ruhaniye vermesi uygun görülmüştür.⁴⁰⁷

Ruhani liderlere, ruhani kisvelerine ilişkin daha önce verilen muvakkat müsaadelerin olduğu 2596 Sayılı Kanun, İçişleri Bakanlığı'nın 19/05/1935 tarih ve 3373/7852 Sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 12/06/1935 tarihinde uygun görülmüştür. Kararın verildiği tarihte Locum Tenens görevini sürdüren İsak Şaki bulunmuştur.⁴⁰⁸ Cumhuriyet döneminde çıkarılan bu kanun, din ve dini işlerin arka planda bırakılmasına ve pasif hale getirilmesine neden olmuştur.

BDP Diyarbakır Milletvekili Altan Tan, Devrim Kanunları'ndan olan Şapka Kanunu ile –bazı kisve/kiyafetlerin giyilemeyeceğine dair-1934 tarihli kanunun yürürlükten kaldırılması için Meclis Başkanlığı'na yasa teklifi vermiştir. Farklı dini inanca sahip her kimse, günlük yaşamını istediği gibi sürdürme, inancına göre giyinme hakkına sahip olması ve Lozan'ın 38.Madde'si gereğince, tüm din ve mezheplerin uygun gördüğü kılık kıyafet önündeki engellerin kaldırılması gerektiğini gerekçesinde sunmuştur.⁴⁰⁹ Bunun üzerine 02/09/1925 tarihli 2413 sayılı Bakanlık Kurulu Kararında Değişiklik Yapılmasına Dair Karar'ın yürürlüğe girmesi, Bakanlar Kurulu'nca 4 Ekim 2013 tarihinde kararlaştırılmıştır.⁴¹⁰

Hahambaşı, ruhani kıyafetini bayramlarda beyaz, hafta içinde ise mor giymektedir. Bazen simgesel olarak açık mavi de kullanılmaktadır. Mor olması Krallar dönemine dayanmaktadır. Gücün, asaletin ve yargının bir simgesi olarak bugün hala mor cübbe giyilmektedir.⁴¹¹

Türkiye Yahudileri bilindiği gibi çoğunluğu Seferadların oluşturduğu bir toplum olarak Aşkenazları da barındırmaktadır. Toplumun dini lideri Seferad'lardandır. Ancak azınlıkta olan Aşkenazlara da gönüllü bir Aşkenaz Hahamı bakmaktadır. Geldiği ekol ve yetiştiği ortam itibariyle toplum üzerinde çok daha

⁴⁰⁷ T.C. Resmi Gazete, Sayı 2879, 13.12.1934, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2879.pdf>, (07.01.2019)

⁴⁰⁸ T.C. Resmi Gazete, Sayı 3035, 22.06.1935, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3035.pdf>, (07.01.2019)

⁴⁰⁹ Meclis'e Kiyafet Kanunu Kaldırılsın Teklifi, Dünya Bülteni, 25.05.2013, <https://www.dunyabulteni.net/politika/meclise-kiyafet-kanunun-kaldirilsin-teklifi-h261203.html>, (18.06.2017)

⁴¹⁰ T.C. Resmi Gazete, Sayı 28789, 08.10.2013, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131008-10.htm>, (18.06.2017)

⁴¹¹ Hahambaşı İsak Haleva Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 28.05.2018

etkili olmaya çalışan Aşkenaz Hahamı Mendy Chitrik, kaybolmaya erimeye yüz tutmuş Yahudiliği ve gelenekleri ihya etmeye ciddi bir çaba sarfetmektedir. Ona göre Yahudilik nerede olursa olsun yaşanılabilir. Bir Yahudi hayatını Yahudilik kurallarına göre yaşayabilir. Zira ona göre, Şabat'ta sinagoga gidecek biri arabaya binme lüksünden vazgeçilebilir veya sinagoga yakın yerde yaşanılabilir.⁴¹²

Hahambaşının özel kişiliği bulunmasının yanı sıra ancak kurumdaki görevi sadece dini konularla sınırlıdır ve yalnızca bu konularda yetki sahibidir. Ancak yine de cemaati ilgilendiren diğer sosyal konularda Hahambaşının fikri de alınmaktadır. Bunun yanında cemaati sosyal ve ekonomik açıdan denetleyen kadro esasında laik idarecilerdir. Bu yüzden cemaati asıl yönetenlerin daha çok laik idare olduğu söylenebilir. Hahambaşı da tıpkı cemaatin diğer çalışanlar gibi bir memurdur fakat devlet tarafından toplumun dini lideri olarak yetkilendirilmiş yasal bir kişiliktir. Diploması protokollerde bulunur. Her ne kadar dini bir lider olarak eskiye oranla yetkileri sınırlandırılmış da olsa aslında hem toplumunun dini lideri hem de sorumlusu olarak dini makamda bulunmaktadır.

Hahambaşı, Osmanlı döneminde sadece dinsel misyon ve yetkileri olan bir devlet memuru değildi aynı zamanda genişletilmiş bir hizmet kapsamına da sahipti. Mahkemelerin başında bulunur seküler sınıfının üzerinde de hayli nüfuz sahibi biri idi. Ancak günümüzde Hahambaşılık makamında bulunan kişi, birçok yetkisini kaybetmiş durumda ve yalnızca dini meselelerde söz sahibi olupözel kişiliği olan bir devlet memurudur.

Dönemin Hahambaşısı Rav İsak Haleva gündeme uzlaşısı sahibi biri olarak gelmektedir. Hem yurtiçinde hem de yurtdışında sergilediği davranışlar örnek teşkil etmektedir.

Dönemin ruhani lideri İsak Haleva 2008 yılında Kudüs'te düzenlenen ve İsrail'in Diaspora ile ilişkisi, Yahudi dinsel yaşam kuralları gibi birçok konuların ele alındığı '6.Ortodoks Hahamlar Genel Assamblesi'ne katılarak dinler arası diyalog ve Türkiye Yahudilerinin durumu hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Dinler arası diyalogu güçlendirmek ve barış ortamını oluşturmak için 15 yıldır Türkiye'de gayret gösterdiklerini dile getirirken Türkiye'deki zaman zaman yaşanan tatsız olayların diyalog çerçevesinde bertaraf edildiğini, bu açıdan Türkiye'nin örnek ülke teşkil

⁴¹² Mendy Chitrik Görüşmesi, Nişantaşı, 10.07.2017

ettiğini vurgulamıştır.⁴¹³ Rav Haleva seçildiği ilk yıldan beri dinler arası diyalog toplantılarına katılım göstermiş ve toplantılarda uzlaşmacı biri olarak tanınmıştır.⁴¹⁴

Dinlerarası diyalog daha çok Fethullah Gülen ile Papa II. Jean Paul arasında gündeme gelmiştir.⁴¹⁵ Fethullah Gülen'in son dönemlerde neden olduğu ciddi hasarlardan dolayı dinlerarası diyalog konferansları/toplantıları sekteye uğramıştır. Bu nedenle Hahambaşı bu toplantılara katılım göstermemeye başlamıştır. Fakat bir süre sonra olaylar durulduğunda tekrar katılım göstermiştir. Hahambaşılık yılda bir veya iki kere diyalog daveti almaktadır. Gelen son diyalog daveti, Hahambaşı ve sekreterinin katılacağı söylenen 2018 yılında Viyana-Avusturya'da yapılması kararlaştırılan konusu mülteciler olan diyalog olmuştur.⁴¹⁶

Hahambaşının önemli sorumluluk gerektiren görevlerinden biri de takkanot hazırlamaktır.⁴¹⁷ Globalleşen dünya ve bundan etkilenen insan, dini gerekleri gözardı etmektedir. Din adamlarına burada düşen görev, din mensuplarının karşılaştığı sorunları çözüme kavuşturmak adına çağın gereklerini de göz önünde bulundurarak kolaylıklar veya en iyi çözüm yolları üretmektir.

Hahambaşılık Kurumu'nun resmen kurulması 1835'te bir girişimin sonucudur. İlk zamanlarda, İmparatorluk Yahudilerinin işlerini denetleyip kontrol edecek bir dini lidere ihtiyaç gerekmezken Osmanlı'nın merkezileşen yapısıyla birlikte bu makamın oluşması tabii bir hal almıştır. Toplum tarafından seçilen Hahambaşı devlet onayıyla resmen makamına oturuyordu.⁴¹⁸ Bu makam 1865 ile dini liderin de yasal statü kazanmasıyla günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Ancak kurumun tüzel kişiliği düşüp de-facto olarak mevcut iken yalnızca Hahambaşı dediğimiz kişinin özel kişiliği korunmaktadır. Bu ikilem bir takım sorunlar teşkil etse de kurum olarak Hahambaşılık hukukiliğini kazanma çabalarını gütmektedir. Ülkenin karışık bir dönemden geçmesi bu isteklerini arka plana dolayısıyla geri çekmesine neden olmuşsa da Yahudiler ve diğer dini azınlıklar kendi dini

⁴¹³ Hahambaşı Rav İsak Haleva 6.Ortodoks Hahamlar Assamblesi'ne Katıldı, Şalom, 09.01.2008, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-62531-hahambasi_rav_isak_haleva_6_ortodoks_hahamlar_genel_assamblesine_katildi.html, (08.05.2018)

⁴¹⁴ Yeni Hahambaşı İsak Haleva, Milliyet, 11.01.2003, s. 6

⁴¹⁵ Özcan Ercan, Dinlerarası Diyalog Zirvesi, Milliyet, 10.02.1998, s. 15

⁴¹⁶ Hahambaşı Rav İsak Haleva ve Sekreteri Yusuf Altıntaş Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 09.11.2017

⁴¹⁷ Güleriyüz, Bizans, s. 116

⁴¹⁸ Benbassa ve Rodrigue, s. 112

kurumlarının artık hukuki olarak işlev görmesini talep etme yolunda yavaştan da olsa girişimlerde bulunmaya başlamışlardır.⁴¹⁹

3.2.3. İdari Kadrolar(Üç Kurul)

Osmanlı devletinin son döneminde din adamlarından bütün yetkiler alınmış ve laik meclislere verilmiştir. Bu da dini liderin ve din adamlarının zamanla cemaatleri üzerinde nüfuzlarını kaybetmelerine neden olmuştur.⁴²⁰ Bundan sonra yönetimde laikler daha ağır basmıştır. Laiklerden oluşan iki meclis, Hahambaşılığı vakıf olarak yönetmektedir. Dini kurul veya Hahamlık Mahkemesi dediğimiz Beth-Din Kurulu ise yalnızca dini konularda yetki sahibidir. Bugün Yahudi toplumunu yöneten meclisler veya kurullar üç tanedir. Meclislerden yalnızca bir tanesi dini meselelere bakmakta olup sınırlandırılmış yetkilerle dini yönetimi sağlamaktadır.⁴²¹ Dolayısıyla Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte bir idari yapı değişikliğine gidilmiştir. Tabii ki bazı iyileştirmeler gerçekleşmişse de bugün kendi iç işlerini yöneten, dolayısıyla kendinden aktif bir teşkilatlanma olmamıştır.

Bu üç kurulun Cumhuriyet öncesi dönemdeki isimleri Nizamname'de geçtiği üzere Meclis-i Cismani, Meclis-i Umumi ve Meclis-i Ruhani'dir.⁴²² Daha sonra sırasıyla Danışmanlar Kurulu, Temsilciler Kurulu ve Dini Kurul(Beth-Din) adını almıştır.⁴²³

Danışmanlar Kurulu dediğimiz Meclisi Cismani en güçlü yetkilere sahip meclistir. Cemaatin ihtiyacı halinde her türlü yardım, istek, sorun ve çözüm bildirmek için devletin ilgili yetkilileri ile ikili görüşmeler sağlamaktadır.⁴²⁴

Beth-Din için Dini Konsey ibaresi de kullanılmaktadır. Tora'ya göre Yahudilerin olduğu yerde bir dini kurulun olması gerekmektedir. Günümüzde bu kurum boşanma kurallarının denetimi ve farklı dini meselelerde hakemlik yapmaktadır.⁴²⁵ Osmanlı dönemindeki Beth-Din'in yetki alanı günümüze oranla çok

⁴¹⁹ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 25.07.2017

⁴²⁰ Reyna ve Zonana, Vakıflar, s. 35

⁴²¹ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 23.05.2018

⁴²² Shaw, s. 261

⁴²³ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 23.05.2018

⁴²⁴ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 25.04.2018

⁴²⁵ Besalel, "Beth-Din", Cilt 1, s. 116

daha farklılık arz etmektedir.⁴²⁶Osmanlı dönemindeki işlevini yitiren Beth-Din, aslında önemli Yahudi kurumlarından biridir. Ancak Osmanlı dönemine kıyasla yetkileri açısından kapsama alanı oldukça dar olup bugün Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk özelliklerini taşımamaktadır.

Sivil idare toplumu yönetmede Osmanlı döneminde önemli olduğu kadar bugün de önemli olmuştur. O dönemlerde sivil idare dediğimiz seküler yetkililer *ma'amad* diye isimlendirilmişlerdir. Bu grubun memunim, behirim, nivrarim, nikhbadim ve tovei ha-kahal adında üyeleri bulunmuştur. Rabinik otoritede ise hakham ha-qahal denilen en yüksek merci bulunmuştur.⁴²⁷

Beth-Din/ Dini Kurul'un bazı faaliyetlerini aktaralım.

Dünyanın her yerindeki Yahudi entelektüeller birbiriyle daima temas halinde olup aralarında fikir alışverişleri gerçekleşmektedir. Nitekim aynı değerleri paylaşmaya oldukça önem verirler. Seferad toplumlarında da durum aynıdır, değişmezdir. Eskiden olduğu gibi onların izinden giden yeni nesil de aynı temasları sürdürmeye çaba göstermektedir. Bu yüzden Yahudi fikir akımlarının ve bu akımların yarattığı eserlerin büyük halk kitlelerine yayılması daha kolay olabilmektedir.⁴²⁸

Beth-Din'den Rav İsak Alaluf, Strasbourg Üniversitesi ve PRISME adlı kuruluşun birliğiyle düzenlenen RELIGARE Religious Communities and State Support konferansına katılarak orada Türkiye Yahudi Cemaatine ilişkin bilgileri ve sorunları aktarmıştır. Konferansta birçok dinden katılımcı bulunmuştur.⁴²⁹ Bir diğer Beth-Din üyesi olan Naftali(Nafi) Haleva da, Rusya Hahambaşısı Pinhas Goldsmith'in 10-12 Temmuz tarihlerinde düzenlediği Avrupa Hahamlar Kongresi'ne katılmıştır. Kongrede konuşulanlar arasında Avrupa'da yaşanan kaşer et kesimi sıkıntıları, Köln'de yaşanan brit mila sorunu gibi Yahudi cemaatlerini ilgilendiren konular vardı. Yahudi gençlerin kimliklerinin önemini hissetmeleri açısından din adamlarının nasıl tavır takınması takınması gerektiği ve teknolojiye bu konu için nasıl istifade edileceği konular konuşulurken Rav Haleva da Türkiye Yahudi cemaatinde yapılan faaliyetleri ve cemaatin mevcut sorunlarını dile getirip diğer

⁴²⁶ Doğan, ss. 96-97

⁴²⁷ Rozen, s. 77

⁴²⁸ Benbassa ve Rodrigue, s. 199

⁴²⁹ Rav İsak Alaluf Strasbourg'da Konferansa Katıldı, Şalom, 11.07.2012, <http://arsiv.salom.com.tr/news/detail/24923-Rav-Alaluf-Strasbourgda-konferansa-katildi.aspx>, (04.02.2018)

ravlarla fikir alışverişinde bulunmuştur.⁴³⁰ Bu gibi Avrupa Yahudi kongre veya konferansları belli aralıklarla ve dünyadaki tüm Yahudi cemaatlerinin buluşma ve sorunlarını değerlendirme fırsatı olarak gerçekleştirilmektedir.

3.2.4. Kurum ve Basın-Yayın Organları (Yahudi Cemaati ve Basın)

Türkiye basın tarihine bakıldığında Yahudi toplumuna ait gazeteler olmuştur. Hahambaşılık cemaati ilgilendiren konuları kamuoyuna duyurma amacıyla bu gazetelerden vaktiyle istifade etmiştir. Bazen karşıt ve eleştirel yazılar çıkmışsa da Hahambaşılık tarafından uyarı alan gazeteler olmuştur.

Bugün Hahambaşılığa özel olarak bir basın ve yayın organı bulunmamaktadır. Şöyle ki, salt hahambaşılığın gerçekleştirdiği her türlü faaliyeti, toplum ve toplum sorunlarını birebir aktaran bir gazete, dergi, v.s. bulunmamaktadır. Ancak Agos, Avlaremos, Bianet gibi internet haber sitelerinde birçok bağımsız Yahudi genç, Yahudi cemaatine dair yazılar yazmakta ve toplumun mevcut durumu ile ilgili haberler yayınlamakta olup cemaate ait beklenti, sorun ve çözümlerine de bazen yer vermektedirler.

Yahudi basını XIX.yüzyıl ortalarında kurulmuş olup Türkçe basın ile aynı döneme denk gelmektedir. İkinci Meşrutiyet ile Yahudi basınında baş gösteren El Tiempo ve El Cugueton gazetelerine bağlı bir yükselme yaşamıştır. Bunun yanında çıkan diğer bazı gazeteler de olmuştur. XIX.yüzyılda artan Yahudi karşıtlığı Türkiye'ye sığıncaya Siyonist eğilimli gazetelerin varlığı belirmeye başlamıştır. Daha sonra Cumhuriyet ve çok partili hayata geçişte de farklı gazeteler ortaya çıkmıştır. Bunlardan La Boz de Türkiye İkinci Dünya Savaşı yıllarında yayına başlamış ve içinde Hahambaşılık beyan ve bildirileri özel olarak yer almıştır. Çok partili hayata geçişten etkilenen Yahudi basınıiki yıldan kısa bir sürede altı gazete ve dergi yayınlamıştır. Bunlar Şabat, Şalom, Atikva, Or Yehuda, L'etoile du Levant ve son olarak Or Israel gazetesidir.⁴³¹

⁴³⁰ Rav Naftali Haleva Avrupa Hahamları Kongresi'ne Katıldı, Şalom, 25.07.2012, <http://arsiv.salom.com.tr/news/detail/25092-Rav-Naftali-Haleva-Avrupa-Hahamlari-Kongresine-katildi.aspx>, (04.02.2018)

⁴³¹ Naim A. Güleriyüz, **Türk Yahudi Basını Tarihi**, 1.Baskı, Gözlem Basım ve Yayın, İstanbul, 2015, (Basın Tarihi) ss. 27, 71-73, 76-82, 87, 91-97

Türkiye’de Yahudi basını, basının başladığı tarih açısından düşünüldüğünde köklü bir geçmişi bulunmaktadır. Birçok gazete ve dergiler yayınlanmışsa da bugün bunlardan yalnızca Şalom varlığını sürdürebilmiştir. Adını daha zikredemediğimiz onlarca Yahudi gazetesi dönemin cemaat sorunlarını bazen ılımlı bazen eleştirel tarzda yazmıştır. Cumhuriyet itibariyle cemaatin yapısında meydana gelen gerek toplumsal alandaki gerekse hukuki düzenden kaynaklanan değişiklikleri bu gazetelerde görmek mümkündür. Hahambaşılık personelinden bazı kişiler de bu gazetelerin bir kısmında yazı yazmıştır. Bunlardan La Boz de Turkiya, Şabat, Şalom(eski nüshalar), La Vera Luz, L’etoile de Levant gibi gazeteler Beyazıt Halk Kütüphanesi’nde araştırmalara açık bir şekilde sunulmaktadır.⁴³²

Çok partili hayatın önemli ürünlerinden Atikva, 1948’deki bir sayısında dönemin cemaat başkanına muhalif yazılar yazdığından toplumda sert etkiler yaratmıştır. Bununla Atikva Beth-Din başkanı Rav Rafael Saban, Hahambaşılık müşavirleri ve çeşitli dernek ve kurumların yöneticilerinin kınanmasıyla karşı karşıya gelmiştir. Türkçe dilinin cemaat için gerekli olduğu yıllarda dil öğrenimine katkı sağlamak amacıyla tamamen Türkçe yayınlanan Haftanın Sesi adlı gazete yayınlanmaya başlanmıştır. 1984’ten sonra Yahudi basını artık son ürünlerini vermeye başlamıştır. Bunlar Şalom, Şalom Dergi, El Emanser ve sanal dergi olan Diyalog e-Haber bültenidir. Tiryaki de bu dönemde çıkmış ancak varlığını devam ettiremeden kapanmıştır. Bunların dışında Yahudi kurumlarına ait yayınlanan süreli yayınlar da mevcuttur. Beyoğlu Özel Musevi Lisesi mezunlarının sadece iki defa yayınladığı MUM ve u-mail, hayır kurumları olan İhtiyarlar Yurdu Derneği ve Balat Or-Ahayim Musevi Hastanesi Vakfı’nın yayınladıkları bültenler ve derneklerin çıkarmış olduğu Arkadaşlık Yurdu Derneği Broşürü, Dostluk Yurdu Derneği Dergisi, Yeni Göztepe Kültür Dergisi’dir. Bunlar süreli yayınlar olup günümüzde yayınları devam etmemektedir.⁴³³

Şalom Gazetesi cemaatin resmi yayın organıdır.⁴³⁴ Hahambaşılık bu gazetenin yayın hayatının devam etmesini istediğinden finansal destek sağlamaya

⁴³² Beyazıt Kütüphanesi’nde 2017-2018 yıllarında araştırma yaptığım dönemlerde edindiğim bilgiler

⁴³³ Güleriyüz, Basın Tarihi, ss. 104-127 (Detaylı bilgi için bkz. Naim Güleriyüz, Türk Yahudi Basın Tarihi)

⁴³⁴ Rıfat Bali, “Türkiye’de Yahudi Azınlığı İçinde Farklı Olmaya Çalışmak”, **Dışarıda Kalanlar/Bırakılanlar**, Nabi Avcı, Deniz Derman, Süheyla Kırcı, Arus Yumul (Ed.), 1.Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2001, (**Bırakılanlar**), ss. 119-120

çalışmaktadır.⁴³⁵ Şalom'dan sonra en uzun ömürlü olan gazete XIX.yüzyıl ortalarından itibaren aralıksız 58 yıl yayın hayatına devam eden El Tyempo olmuştur.⁴³⁶

Şalom gazetesi ekonomik açıdan olumsuz şartlarda yayın hayatına devam ettiğinden reklamlarla açığı kapatmaya çalışmaktadır. Gazete tam anlamıyla cemaate has bir yayın yapmamaktadır. Haftalık çıkar ve ülkenin güncel meselelerine ilişkin haberler yapar. Salt cemaat haberlerini yapmamalarının nedeni hem geniş kitleye hitap etme hem de zaten azalan cemaatin varolma mücadelesinde olduğu dolayısıyla cemaat sorunları ve ilgili haberler yaparak Hahambaşılığın eksikliklerini yazmayı uygun görmemektedir. Şalom Yahudi toplumuna ait bir gazetedir fakat tamamiyle cemaati yansıtacak şekilde bir cemaat gazetesidir denilemez. Hahambaşılığa %90 oranında fonlarla bağlı olup gazetenin kendi iç tüzüğü bulunmaktadır. Dolayısıyla Hahambaşılık editöryel anlamda karışmamakta; yayın çizgisi Şalom Gazetesi tarafından belirlenmektedir. Bugün sosyal medya oldukça güçlü bir konumdadır. Şalom gazetesi de bunu göz önünde bulundurarak internet aracılığı ile de erişilebilir gazete olanağı oluşturmaya çalışmaktadır.⁴³⁷ Ancak Hahambaşılık laik kurulundan yöneticiler zaman zaman editör veya yayın yönetmeni olarak Şalom'da çalıştığı zamanlar göz önüne alınırsa az da olsa bir etki söz konusu olduğu söylenebilir.

Büyük oranda Hahambaşılığa maddi açıdan bağlı olan Şalom Gazetesi dönem dönem bu konuda sıkıntılar çekmektedir. Cemaatin nüfusuna baktığımızda sayıca az olmaları ve bunların neredeyse yaşlı kesiminin okuduğu düşünüldüğünde gazetenin maddiyata dönük sorunlarının olduğu görülmektedir.

Şalom gazetesinin de içinde bulunduğu azınlık gazeteleri, resmi ilan alamamaktan ve gazetelerin devamı konusunda geleceğe dönük kaygılar taşıdıklarını bildirmiş. Ardından Basın İlan Kurumu'nun ilan vermesi için gerekli şartları sağlamayan azınlık gazeteleri için yönetmelik değişikliğine gidilerek maddi anlamda toplam 6 azınlık gazetesine 250bin lira destekte bulunabileceği belirlenmiştir.⁴³⁸ Azınlıkların sayıca azalması gazetelerinin okur oranlarında da dengeleri değiştirmiş ve gazeteler kapanma tehlikesi ile karşı karşıya gelmiştir.

⁴³⁵ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 20.04.2017

⁴³⁶ Güleriyüz, Basın Tarihi, s. 41

⁴³⁷ İvo Molinas Görüşmesi, Şalom Gazetesi-Gözlem Basın ve Yayınevi Binası, 03.05.2018

⁴³⁸ Yüce Yöney, Azınlık Gazetelerine Sınırlı Destek, 22.08.2011, Bianet, <https://bianet.org/biamag/azinliklar/132290-azinlik-gazetelerine-sinirli-destek>, (17.02.2018)

Yukarıda ifade edilenlerin dışında bir de Hahambaşılığın kendi özel kanallarından, uygun bulmadığı yazılara yanıtverdiği, basın ve medyada yazılan-yansıtılan bazı olumsuzluklara karşı çıktığı ve müdahale ettiği bilinmekle birlikte Bali, bu müdahalenin kişilere göre değişebilirliğinden yakınmıştır. Objektif olmadığı söylenen bazı örnekler verilebilir.

Yahudi cemaatine mensup ve eşleri Müslüman olan Esin Maraşlıoğlu ve Cefi Kamhi, evliliklerine dair birkaç şey ifade etmişlerdir. Maraşlıoğlu, cemaatin, bireyleri sınırladığını, daima zincirlere bağlı bir program içinde yaşamak zorunda kaldığını dile getirirken daha önce cemaat başkanlığını yapmış bir Şalom gazetesi yazarı, Maraşlıoğlu'nu cemaatin çoğunluğundan ayrı göstererek onu bilhassa marjinal olarak yansıtmıştır. Bir dönem siyasette bulunan Cefi Kamhi ise 1995 yılı milletvekili seçimlerinden önce verdiği bir röportajda eşinin ve çocuklarının Müslüman olduğunu söyleyip Yahudi kimliğini arka plana atması ve üstünü örtmesi cemaatte herhangi tepki yaratmamıştır. Sebebi, iki tarafın da kamusal alandaki konumları itibarıyla Yahudi cemaati içinde mevcut olan, şahısların değerleri hiyerarşisinde değişik kademelerde bulunmaları olarak ifade edilmiştir. Nitekim Kamhi'nin milletvekili seçilmiş olmasının Yahudi cemaatine referans olarak oluşturduğu katma değerle, milletvekili kimliğiyle Yahudi cemaati, resmi makamlar nezdindeki ilişkileri kolaylaştırıcı etkisinden ötürü rahat bir şekilde unutulurak görmemezlikten gelindiği söylenmiştir. Yine cemaatin iki önemli ismi olan Prof. Cem Behar ve İsak Alaton farklı yerlerde 'hasbelkader Yahudi' ifadesini kullandığında cemaat entelijensiyası bu ifadeden duyduğu rahatsızlığı, İsak Alaton'a gayriresmi ve yumuşak bir üslupla iletirken, Prof. Behar'a resmi ve ağır bir üslup kullanarak belirtmiştir. Nedeni ise, Alaton'un kamuoyunda daha çok medyatik biri ve resmi makamlar nezdinde kolaylaştırıcı bir potansiyelinin olması şeklinde ifade edilmiştir. Prof. Behar'a bu anlamda ilk tepki bir Şalom yazarından gelmiştir. Yine 1991 yılında özel gösterimde sunulmuş olan ve Nora Şeni'nin kaleminden 'İstanbul Seni Unutursam' adlı filmde pişti oynayan ve birbirine iskambil kâğıtları atarak şakalaşan Yahudi kadınlarının yer alması; kamuoyuna cemaatin bu şekilde yansıtılması cemaatin tepkisini çekmiş ve cemaat mensupları Şeni'ye sert eleştirilerde bulunmuşlardır. Dolayısıyla bütün bunlara göre cemaat yetkilileri,

Cumhuriyet sonrası Yahudiler hakkında hoşgörü ve memnuniyetleri dışında başka bir şeyin yazılmasını istememektedirler.⁴³⁹

Bugün sosyal medya oldukça güçlü bir konumdadır. Hahambaşılık ilgili meseleleri, şikâyetleri v.s. kendi sosyal hesaplarını aktif olarak kullanarak dile getirmektedir. Neve Şalom, 500.Yıl Vakfı, Türkiye Yahudi Cemaati ve cemaat yetkilileri salt bu konularda sosyal medyayı aktif kullanmaktadırlar.

3.3. CEMAAT YÖNETİMİ VE ATAMALAR

Cemaat yönetimini sağlayan temel unsurlar kurul veya meclislerdir. Bunlar, Danışmanlar Kurulu, Temsilciler Kurulu ve Dini Kurul olmak üzere 3 tanedir. İçlerinde en kapsamlı yetkiye sahip olanı Danışmanlar Kurulu'dur. Şöyleki;

-Danışmanlar Kurulu: 60 kişiden oluşmaktadır. Bunların 15-18 kişisi yürütme sisteminde görev icra etmektedir fakat bu sayı şartlara göre değişebilir. Prensipte cemaat mensuplarının seçmesi gerekirken bugüne dek hep kendi içinde seçimini yapmıştır.

-Temsilciler Kurulu: 250 kişiden oluşmaktadır. Karar verme yetkileri yoktur. Bir üst kurula bağlıdırlar.

-Dini Kurul: Asıl adı Beth-Din olan bu kurul ise 7 hahamdan oluşur. Hahambaşı da bu sayıya dâhildir.

İlk iki kurul cemaatin dünyevi işleriyle ilgilenmektedir. Bunların içinde ihtiyaca göre çok az sayıda kadın yöneticiler de bulunmaktadır. Cemaatin sorunlarını ve beklentilerini hükümete bildiren, dolayısıyla resmi makamlarla temas kuran heyet, bu iki kurul arasından seçilir. Yahudi cemaati temsilcileri olarak nitelendirilebilir. Tabi Hahambaşı da resmi makamlarla görüşen dini temsilcidir. Türkiye'de toplam haham sayısı 8'dir. Bunların 7 tanesi yerli, 1'i yabancı olup T.C. uyruklu değildir. Bunlardan Türkiye vatandaşı olan iki haham Ulus Özel Musevi Lisesi'nde İbranice ve Din dersine girmektedir. T.C. vatandaşı olmayan ancak gönüllü hizmet vermek için İstanbul'da bulunan Mendy Chitrik koşer denetiminde Baş Denetleyici olarak çalışmaktadır.⁴⁴⁰

⁴³⁹ Avcı, Derman, Kırca, Yumul (Ed.), Bırakılanlar, ss. 121-125

⁴⁴⁰ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 23.05.2018

Her üç meclis veya kurulun üye sayısı Osmanlı dönemindekinden farklıdır. Azalan cemaat nüfusu, toplum yapısı, ihtiyacı ve göreve göre üye sayısındaki değişiklikler ara ara olmaktadır.

Danışmanlar Meclisi'nden seçilen 10-15 kadar kişi aynı zamanda Yürütme Kurulu üyeleri olarak da bilinir. Hahambaşılığın ve cemaatin günlük işlerini yürütmektedir.⁴⁴¹

Cemaat Başkanı seçilen kişi aynı zamanda Danışmanlar Kurulu Başkanı da sayılır. Bu kişi aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Hahambaşılık ile Türkiye Yahudi Toplumu Başkanı olarak bilinir. Yürütme Sistemi Başkanlığı'nı da yapar. Hükümet ile yapılan görüşmelerde/ziyaretlerde görüşülecek konu ile ilgili danışmanı beraberinde götürür ve konuyu birlikte arz ederler.⁴⁴²

Hahamlık mahkemesi olarak ifade edilen Beth-Din bugün asli fonksiyonlarını kaybetmiş ve sınırları içinde bulunduğu Türkiye'nin gerek siyasi gerek hukuki politikası kapsamında zayıf ve pasif durumdadır. Hükümet ile asıl teması sağlayan laik kurul yöneticileri olup Beth-Din'e kıyasla daha yetkili ve güçlü pozisyonundadır.

Beth-Din Cumhuriyet başlangıcında bir lağv edilme ile karşı karşıya kalmış ve yalnızca dini meselelerde konuşma hakkına sahip olacak şekilde yetkileri sınırlandırılmış idi.⁴⁴³ Fakat bununla birlikte Beth-Din ile ilgili, özellikle son yıllarda azınlık haklarının korunmasına dair yapılan girişimler ve AB sürecinin neticesi olarak yapılan önemli iyileştirmelerden bazıları, Yahudi cemaatinin önemli isimlerini bazı siyasi-diplomatik alanlarda öne çıkarmak ve bunun sonucunda çözüme kavuşturulmaya başlanan vakıflarla ilgili sorunlar başta olmak üzere, Hahambaşı'nın özel kimliğini biraz daha yukarıya taşımak olduğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla Beth-Din'in önemli bir üyesi (dahası cemaatin dini lideri) olan Hahambaşı'nın özel kişiliği bu anlamda önem taşımakta olduğunu söyleyebiliriz.

Devlet nezdinde Danışmanlar ve Temsilciler olarak bilinen laik/seküler kurullar, ruhani liderin yardımcıları olarak toplumun her türlü yönetme ve idare etme görevini üstlenmiş bulunmaktadır. Beth-Din üyeleri çoğu zaman İsrail'deki yeşivalarda dini eğitimlerini almaktadırlar.⁴⁴⁴ Alanında yetkinleşmek için farklı

⁴⁴¹ Besalel, s. 273

⁴⁴² Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 23.05.2018

⁴⁴³ Bali, Serüven, s. 91

⁴⁴⁴ Hahambaşı Rav İsak Haleva Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 10.04.2018

seminer veya kurslara gidenler de olup Hahambaşılık bütçesi ile eğitimlerini tamamlamaktadırlar.⁴⁴⁵

Din Kurulu/Beth-Din, aynı zamanda din değiştirmek için kişilerin başvurduğu bir makamdır. Ancak talepte bulunan kişi Müslüman olması durumunda Hahambaşılık tarafından bu talep Türkiye'ye olan saygıdan ötürü kabul edilmemektedir.⁴⁴⁶

Hahambaşılık yönetimi, Osmanlı döneminde cemaatten aldığı kisba/kizba vergisini bugün hala kisba/kizba ödeneği olarak toplamaktadır. Buna toplumun 'gönüllü katılım ödeneği' de denilebilir. Kişinin gelirine göre değil harcamasına göre alınır. Kız-erkek farketmeksizin 13 yaşından itibaren alınmaya başlanır. Kisba alınankişilerin oranı %20'dir. Minimum 250 alınır.⁴⁴⁷

Cemaatin her türlü gereksinimiyle uğraşan bu üç kurul, Yahudi gençlere yönelik yurtdışında liderlik eğitimleri, gelişim kampları gibi sosyal alanda önemli faaliyetler yapmaktadır. Hahambaşılığın bir dönem yurtdışında 'Aile Gesher' programı ile yaptığı etkinlik buna örnek gösterilebilir. Yurtiçinde ise genelde yaz aylarında çocuklara ve gençlere yönelik benzeri kamplar düzenlenmektedir.⁴⁴⁸ Aile Gesher (Tatil) Programı, Balkan bölgelerindeki bütün Yahudilerin bağlantılarını güçlendirmek ve Yahudi toplum hayatını zenginleştirmek, yeni insanlarla tanışmak, katılımcılara büyük bir Yahudi ailesinin parçası olduklarını hissettirmek amacını taşıyan organizasyonların bütünüdür. 5-12 yaş aralığındaki çocuk ve ailelerini kapsamaktadır. Programda yer alan bazı etkinlikler şunlardır; kabala shabat ve havdala, toplumların içinde ve arasında karşılaşılan sorunları tartışma ve bunlara yönelik çözümler üretme. Bu program daha önce 2003 yılında gençler için İstanbul'da, genç profesyoneller için de İzmir'de yapılmıştır.⁴⁴⁹ Gençlere yönelik yapılan yutdışı geliştirme programları kapsamında, özel eğitim ve gelişimolanakları sağlanmaktadır. Gesher bunlardan biri olup Hahambaşılık tarafından organize edilmekte ve çeşitli aktiviteler kapsamında proje sürdürülmektedir. Bu gibi programlar genelde yaz aylarında mümkün olmaktadır.

⁴⁴⁵ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 10.06.2017

⁴⁴⁶ Hahambaşı İsak Haleva Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 28.05.2018

⁴⁴⁷ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 24.04.2018

⁴⁴⁸ Moris Levi Görüşmesi Hahambaşılık Binası, 10.06.2017

⁴⁴⁹ Hahambaşılığın 15.08.2005 tarihinde Şalom gazetesine yollamış olduğu fax örneğinden alındı.

3.3.1. Hahambaşılık Merkezli Cemaat Yönetimi

Cumhuriyetin ilk yıllarında; Lozan görüşmelerinin ardından antlaşma imzalandığında Yahudi cemaati, kurumları ve varlığı açısından ciddi bir süreçten geçmiştir. Vuku bulan hadiseler kurumu da etkileyince Hahambaşılık merkezi teşkilatı parçalanmıştır. Bundan sonra cemaati yalnızca, din adamlarından 20 kişinin yer aldığı 80 kişilik Meclis-i Umumi (bugünkü adıyla Temsilciler Meclisi) temsil etmiş. Ancak bu heyete rağmen hükümet Hahambaşılığın yetkilerini sınırlandırmıştır.⁴⁵⁰

Bugün ise sahip olduğu teşkilatlanma yapısıyla Türkiye Cumhuriyeti Hahambaşılığı yönetici seçimleri, bütçeler ve idari kararlara bakarak merkezi cemaat yönetimini sağlamaktadır.⁴⁵¹ Cemaatle ilgili tüm bu meselelerde nihai karar, konsensüs ile belirlenmektedir.⁴⁵² Cemaat yönetimi için alınan kararlar, kısmen bugüne uyarlanmış ve iç tüzük olan Hahamhane Nizamnamesi'ne göredir.

Yukarıda bahsettiğimiz üç kurulun birleşiminden meydana gelen Hahambaşılık, cemaat yönetimini bu idarelere bölerek yapmaktadır. Hahambaşılığa bağlı vakıf, dernek, okul gibi kurumların yönetimi buradan sağlanmaktadır. Buralara Hahambaşılık'ta yapılan seçimler aracılığıyla yöneticiler seçilmekte olup bazı vakıfların kendi içinde ayrı bir yönetim biçimi vardır. Örneğin Balat Or-Ahayim Musevi Hastanesi ile 500.Yıl Vakfı'nın yönetimi farklıdır. Ancak tüm alt kurum, dernek ve vakıflar, Hahambaşılık çatısı altında mevcudiyetlerini sürdürmektedirler. Kurumlar hukuki karar ile Hahambaşılığa bağlı alt unsurlardır. Cemaatin ihtiyaçları bu kurumlar vasıtasıyla karşılanmaktadır; ibadetini yapmak isteyen birinin sinagog ve din adamı ihtiyacının karşılanması, yeni doğan erkek çocuklara brit mila desteği, dini nikâh kıymak isteyenlere haham desteği, daha iyi bir eğitim için okul imkânının sağlanması gibi...

⁴⁵⁰ Bali, Serüven, ss. 53-55

⁴⁵¹ Moris Levi Görüşmesi Hahambaşılık Binası, 16.12.2017

⁴⁵² İshak İbrahimzadeh Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 20.12.2017

3.1.2. Yıllara Göre Cemaat Sayısı

Uzun zamandır nüfus sayımının yapılmaması ve nüfus cüzdanının yenilenmesi ile ‘Dini’ ibaresinin çıkarılması sonucu Yahudi cemaatinin son nüfus oranı ile ilgili resmi olarak herhangi bir bilgi yoktur. Ancak 1927, 1935, 1945, 1955, 1960 ve 1965 yıllarına ait Yahudi nüfusu oranlarının mevcut olduğunu belirtmek gerekir.⁴⁵³

Maddeler halinde vereceğimiz oranlar Yahudi cemaatinin cemaat başkanlığında bulunan kişilerin vermiş olduğu röportajlarda geçen veya önemli isimlerden edindiğimiz bilgilerdir.

- İsrail’in kurulduğu yıl nüfus 80bin dolaylarında idi.⁴⁵⁴
- 1957 başlarında nüfus 40binden fazla idi.⁴⁵⁵
- 2010 yılına gelindiğinde Yahudi nüfusu 23bin civarına düştü.⁴⁵⁶
- 2017-2018 yıllarında İstanbul cemaatinin nüfusu 15.800, diğer dağınık vaziyetteki Yahudi nüfusu 1200, İzmir cemaatinin nüfusu 1000 olmak üzere 17.000-18.000 civarı idi.⁴⁵⁷
- İzmir cemaatinin nüfusu 1250-1300 civarında olduğu bilgisi de mevcuttur.⁴⁵⁸
- Son bir, bir buçuk yılda hem İstanbul hem de İzmir cemaatinde hızlı bir azalma görülmüştür. İzmir cemaatinin nüfusu 800 civarı olduğu bilgisi verildi.⁴⁵⁹

Nüfusun azalmasının önemli nedenlerinden biri de şüphesiz ki dışarıya olan göçlerdir. Bu nedenlere ölüm, karma evlilikler, doğum oranları da eklenebilir.

⁴⁵³<https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> , (Katalog kısmından yıl belirtilerek ilgili yılın nüfusuna erişilebilir), 25.04.2019

⁴⁵⁴ İzak Yaeş, Yeter Artık, Şalom, 08.01.1948, (10.05.2018)

⁴⁵⁵ Güleriyüz, Basın Tarihi, s. 114

⁴⁵⁶ Mezarlarımız İşgal Edildi, Vatan, 07.04.2010, <http://www.gazetevatan.com/mezarlarimiz-iskal-edildi-298453-gundem/>, (10.02.2018)

⁴⁵⁷ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 23.05.2018

⁴⁵⁸ İzmir Cemaati Başkanı Sami Azar Görüşmesi, Konak, 19.01.2018

⁴⁵⁹ İzmir Şalom Sinagogu Şammazı Avraam, İzmir Şalom Sinagogu, 18.06.2019

3.1.3. Cemaat Hayatının Tanzimi

Cemaatin bütün dini-toplumsal faaliyetleri şüphesiz cemaat yönetiminden sorulmaktadır. Cemaat idaresini yürüten dini ve laik konsey Yahudi toplumunun devamını sağlamak adına her türlü faaliyeti yapmaya çalışmaktadır. Toplum mensubu her Yahudi bireyin dini ve kültürel ihtiyacı, bu faaliyetler çerçevesinde sağlanmaktadır. Bu anlamda hem dini hem kültürel eğitim küçük yaşlardan itibaren verilmeye başlanmaktadır. Cemaatin tanzimi aslında tam da bu dönem itibarıyla ciddi bir titizlikle devreye girer. Cemaat idarecilerinin girişimleri toplumun her kesimini kapsamaktadır. Tüm bunlar yönetimin özel katkı ve uğraşlar vermesiyle sürdürülmektedir. Nitekim Yahudi toplumu artık çok cemaatli bir yapı değildir. Cemaat çoğu göç veya farklı sebeplerle yok olmaktadır. Tüm cemaatlerin denetimini yapan İstanbul Hahambaşılık Vakfı, bugün Türkiye Yahudilerini ve tüm Yahudi kurumlarını bünyesine alan en büyük kurumdur.

Aşağıda yer verdiğimiz dini gelenekler Hahambaşılık Vakfı seküler kurulunun yardımıyla bizzat Beth-Din eliyle yapılmaktadır. Beth-Din bu anlamda cemaat hayatının dini yönden tanzimine ilişkin önemli bir role sahiptir. Dolayısıyla cemaat ve dini geleneklerin yaşatılması için dini ve laik kurullar el ele vermiş vaziyette kurum bünyesinde dini ve kültürel geleneklerin daha sistematik olması için çaba sarf etmektedir.

Din adamları cemaatin dini geleneklere dayanan bu sosyal yapısını muhafaza etmek için birbirinden farklı etkinlikler yapmaktadır. Ancak Aşkenaz Hahamı/Hahambaşısı olan Mendy Chitrik durağanlaşmış bu kültürel geleneği canlı kılmak adına, bazı bayramları kutlamak üzere sinagog dışına taşıyarak farklı yerlerde ve şekillerde icra etmeye çalışmaktadır.⁴⁶⁰ Aşkenaz Hahamı'nın bu girişimi Sefaradlar da dâhil tüm Yahudi toplumunda oldukça olumlu yankılanmaktadır.

Bayramlarla ilgili önemli bir noktaya değinmek gerekir. Bilindiği gibi Yahudi toplumunda bayramlar önemli olup bir arada kutlanmasına özen gösterilir. Bazı bayramlar vardır ki evin ya da sinagogun dışında kutlanması şartı vardır. Işıklar Bayramı olarak da bilinen Hanuka Bayramı'nın mutlaka dışarıda kutlanmasına ilişkin Tora'da bilgiler mevcuttur.

⁴⁶⁰ Mendy Chitrik Görüşmesi, Nişantaşı, 27.12.2017

Şalom başyazarı ve Hahambaşılık müşavirlerinden İvo Molinas, Hanuka Bayramı'nın dışarıda kutlanması için bir teklif sunmuştur. Bu teklif daha sonra cemaat tarafından uygun görülmüş ve kabul edilmiştir. 2015'ten bu yana ışıklar bayramı denilen Hanuka Bayramı, İstanbul'da resmi isimlerin katılımıyla meydanlarda kutlanmaktadır.⁴⁶¹

3.1.2.1. Doğum

Yahudilikte insan hayatı doğumundan ölümüne kadar din ile iç içedir. Örneğin; doğum halindeki bir kadın için bazı tedbirler alınmaktadır. Bu, kadının doğum esnasında kötü ruhların etkisinde kalabileceği endişesiyle yapılmaktadır. Yatağının etrafına anahtar ve Tevrat konularak kötü olan her şeyden arındırılmaya çalışılmaktadır. Özellikle dişi ve kötü bir varlık olarak bilinen Lilith'in kötülüklerinden korunmak için tuz serpilmektedir. Bununla kötü bir cin olan Lilith'den bebeğe zarar gelmesine engel olunduğuna inanılır. Bunun dışında bazı yerlerde doğum yatağının yanına, eğer çocuk Mesih ise İlya'nın haber vermesi düşüncesiyle 'İlya Sandalyesi' konulmaktadır. Doğan erkek ise dini bir ritüel olarak sekizinci günde sünnet edilmekte ve ardından çocuğa isim verilmektedir.⁴⁶² Sünnet ve ilerleyen yıllarda yapılan Bar/Bat Mitzva törenleri din adamları tarafından önemle icra edilmektedir.

Bir zamanlar sinagoglarda din görevlisi olan Hazan Aaron Kohen, cemaatten olan hamile bir kadının bu süreci rahat geçirebilmesi için manevi destek vermek amacıyla bebeği kutsamıştır.⁴⁶³ Bu durum hala doğum sürecinde bir kadının kendisine kötü ruhların musallat olabileceği inancının ve buna bağlı olarak bir kutsama geleneğinin hala din adamlarınca icra edilen bir ritüel olarak devam ettiğini bize göstermektedir.

⁴⁶¹ İvo Molinas Görüşmesi, Şalom Gazetesi-Gözlem Basın ve Yayınevi Binası, 03.05.2018

⁴⁶² Baki Adam, "Yahudilik", **Yaşayan Dünya Dinleri**, (Ed. Şinasi Gündüz), 3.Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, s. 242

⁴⁶³ Kohen Ailesi'nin Zor Yolculuğu, T24, 08.11.2008, <https://t24.com.tr/haber/kohen-ailesinin-zor-yolculugu,15303>, (02.02.2017)

Sünnet, Tanrı ile İsrailoğulları arasında bir ahit olması nedeniyle çok önemli bir yere sahiptir.⁴⁶⁴ Sünnet akdi anlamında ‘berit mila’ (brit mila), Tanrının bir emri olarak, Tanrı ile İbrahim’in soyundan gelenler arasında ahit çerçevesinde yapılır. Bunu icra eden din adamı ise bu konuda yetkilendirilmiş Mohel’dir.⁴⁶⁵ Mohel mutlaka bulunmalıdır. Hastanede sünnet yapılsa dahi Mohel bulunmalıdır.⁴⁶⁶

Sünnet basit bir tıbbi operasyonun dışında, yeni doğmuş erkek çocuğun Yahudi geleneğine kabulü sayılır. Diğer geleneklerin yanı sıra brit mila Yahudi kimliğinin tartışılmaz bir ispatı olarak görülür. Bu töreni Neve Şalom Sinagogu’nun tevasında yaşamak her Yahudi anne-baba için gurur vericidir.⁴⁶⁷

Doğan kız ise Sefarad Yahudilerinde isim verme töreni olarak bilinen Zeved Ha Bat/Vijola merasimi sinagogda gerçekleştirilir. Vijola, doğumdan sonraki ilk ay içerisinde sinagogda özel ritüel ile kutlanır. Hazan(sinagogda ibadeti yöneten kimse)tarafından okunacak duaları müzik eşliğinde okunur.⁴⁶⁸ Sinagogda yapılan bu törenler, cemaate canlılık getirmek amacıyla oldukça eğlenceli ve hareketli kutlanmaktadır.

Doğumdan sonra belli yaşlarda çocuğa önce dini eğitim verilmesi gerekir. Bunun için din adamları, çocuklar için bu eğitimin daha zevkli, istekli hale gelmesi için bir takım sosyal etkinlikler düzenlemektedir.⁴⁶⁹ Biraz daha küçük yaşlardan itibaren bu eğitimi değerlendirmizde karşımızadını eğitim verilen Talmud Tora okulları çıkmaktadır. Yahudi çocuklar bu okullarda Bar/Bat Mitzva’ya hazırlanmaktadır. Talmud Toralar günümüzde tıpkı camilerde bulunan ve Kur’an dersleri ile birlikte din eğitiminin verildiği Kur’an Kursları gibi alef-bet ve dini eğitim vermektedir. Osmanlı döneminde hem kurum hem de devam eden öğrenci sayısı bakımından oldukça zengin olan bu kurumlar, artık neredeyse yok olmuşlardır.

Türkiye Yahudi cemaatinin yıllık ortalama doğum oranına baktığımızda çok düşük olup doğum sayısı 80 ila 100 arasındadır.⁴⁷⁰ Uzun süreden beri toplumda yeni doğanlar için haftalık Yahudi gazetesi Şalom’da bir köşe ayrılmış ve burada anne-

⁴⁶⁴ Nuh Arslantaş, **İslam Toplumunda Yahudiler**, 2.Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011, (Yahudiler), s.401

⁴⁶⁵ Besalel, “Berit Mila”, Cilt 1, ss. 106-107

⁴⁶⁶ Hazan Nesim Beruhel Görüşmesi, İzmir Şalom Sinagogu, 18.06.2019

⁴⁶⁷ Brit Mila, https://www.nevesalom.org/berit_mila.html, (07.07.2017)

⁴⁶⁸ Vijola Töreni, <https://www.nevesalom.org/vijola.html>, (07.07.2017)

⁴⁶⁹ Yeol Bar-Mitsva Clup Birinci Yılsonu Töreni, Şalom, 23.05.2012, <http://arsiv.salom.com.tr/news/detail/24279-yeol-bar-mitsva-club-birinci-yilsonu-toreni-Ergenlige-bir-adim-daha.aspx>, (13.06.2017)

⁴⁷⁰ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 23.05.2018

baba adı yazılmak suretiyle doğanların isim listesi paylaşılmaktadır. Bunun dışında bu doğumlar Hahambaşılık'ta kayıt altına alınarak belgelendirilmektedir.

3.1.2.2. Dine Giriş

Daha yeni doğmuş bir erkek çocuğun sünnet edilmesi Yahudi geleneğine kabulü olarak görülür. Dolayısıyla Yahudi kimliğinin ispatı da olarak görülmüştür.⁴⁷¹ Bu tip uygulamaları çoğu dinde görmek mümkündür.

Sünnet, erkek çocuğunun 8.gününde geleneklere uygun bir şekilde icrası ile yapılır. Çocuk 6-7 yaşlarına geldiğinde din eğitimi verilir. Bu süreç Bar/Bat Mitzva'dan öncedir.⁴⁷² Çocuk Bar/Bat Mitzva ile sorumluluk çağına girer.

Bar Mitzva halk arasında 'emirlerin oğlu' olarak bilinir. Bar Mitzva olan her genç, Yahudiliğin dini esaslarını yerine getirmekle birlikte minyan üyesi olmaya hak kazanır.⁴⁷³ Türkiye Yahudi cemaati Bar/Bat Mitzva'ya önem vermekle birlikte bunu sinagogda icra ederler. Bu dini törenin icra aşamaları için temsili törene bakılabilir.⁴⁷⁴ Dini sorumluluk yaşı alan her çocuk bir birey olarak Yahudilik dininin vecibelerini yerine getirmekle mükellef olmaya başlar.

Türkiye Yahudi cemaati Bar Mitzva ve Bat Mitzva ritüellerini sinagogda gerçekleştirir. Cemaatin hızla küçüldüğü ve kültürel olarak eridiği bu dönemde bu tip törenlere, cemaatin dini geleneğini ve yapısını muhafaza etmek amacıyla yapılması gereken faaliyetler olarak son derece önem atfedilir. Hahambaşılığın bu konuda bizzat kurumsal girişimleri mevcuttur. Bar Mitzvası olan çocuktan Tora okunması, tefilin denilen şalı takması gibi görevler istenir. Günümüzde bu tören sorumluluk yaşını almış olmanın önemli bir simgesi olarak kutlanır.

Bar/Bat Mitzva'dan önce evvel çocuk küçük yaşlarda din eğitimi almaktadır. Bunun için dini eğitim kurumları mevcuttur. Talmud Tora bunun en önemlilerindendir ve günümüzde bazı sinagoglara bağlı birkaç Talmud Tora okulu

⁴⁷¹ Brit Mila, https://www.nevesalom.org/berit_mila.html, (07.07.2017)

⁴⁷² Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, Mehmet Alparslan Küçük, "Yahudilik", Dinler Tarihi, 4.Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2014, s. 367

⁴⁷³ Besalel, "Bar Mitzva", Cilt 1, ss. 95-96

⁴⁷⁴ Nilay Vardar, Bar Mitzvah Töreni, Bianet, 07.10.2012, <https://m.bianet.org/bianet/azinliklar/141314-bar-mitzvah-toreni>, (01.12.2017)

sayılabilir. Şişli, Ortaköy ve Caddebostan sinagoglarında aktif bir Tora eğitimi verilmektedir. Eğitim gören çocuk sayısı yaklaşık 200'dür.⁴⁷⁵

Bar-Mitzva ve Bat-Mitzva, çocuğun dine girişi veya dini kurallarla mükellef olma yaşı açısından önemli bir yere sahiptir. 13 yaşına girecek çocuk için 'şeriatın oğlu' anlamına gelen Bar Mitzva töreni yapılır. Bu tören esnasında sinagogda Bar Mitzva çocuğu ilk defa Tevrat okur. Kızlar için ise bu tören 'şeriatın kızı' anlamında Bat Mitzva olarak isimlendirilir. Ancak kızlar için bu tören şart koşulmayıp kişinin isteğine bağlı bırakılmıştır.⁴⁷⁶ Bundan sonra bu çocuk, Yahudi şeriatı olan Halaha'ya uymakla sorumlu olur.

3.1.2.3. Evlilik

Evliliğin önemli bir kurum olduğu Yahudilikte, akde ilişkin ritüellerineksiksiz olarak dini kurallar çerçevesinde yapılması gerekir. Bu kuralların dışında yapılan evlilik dinen kabul edilemez. Evlilik akdi boyunca dini geleneğe göre yapılacakları burada ele alacağız.

Evlilik öncesinde evlenecek kişilerin mikve denilen havuza girmeleri istenilir. Bu ritüeli yapacak olanlar, Neve Şalom Sinagogu'ndakimikve'yi kullanabilmekle birlikte isteyen denize girerek de bu ritüeli gerçekleştirebilir.⁴⁷⁷

Mikve çok eski bir tarihe dayanan ve Yahudi mahallelerinde bulunması zorunlu bir kurumdur. Bu kurumlar genelde sinagogun yanında yapılır. Mikve, farklı sebeplerden ötürü maddi-manevi temizliğini kaybetmiş bir Yahudi'nin girip yıkandığı havuza denilmiştir. Yahudiler İslam toplumlarında, söz konusu ritüele ilişkin engelleyici herhangi bir hadise ile karşılaşmamıştır.⁴⁷⁸

Evlilik töreni bir haham tarafından gerçekleştirilir. Ardından evlilik sözleşmesi denilen 'ketuba' imzalanır. Kadının haklarını koruma altına alan bu belge, dini bir belge olma niteliğini de taşır. Ketuba damat tarafından imzalandıktan sonra geline verilir. Daha sonra 'hubba' denilen evlilik çadırına gidilerek tören

⁴⁷⁵ Rav Yeuda Adoni Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 28.05.2018

⁴⁷⁶ Gündüz (Ed.), s. 242

⁴⁷⁷ Hazan Nesim Beruhel Görüşmesi, İzmir Şalom Sinagogu, 18.06.2019

⁴⁷⁸ Arslantaş, Yahudiler, s. 314

tamamlanır. Damat, geline ‘Musa şeriatına ve İsrail kanunlarına göre sen bana bu yüzükle bağlısın’ der ve gelinin parmağına yüzüğü takar.⁴⁷⁹

Evlilik ritüelindeki basamaklardan bir tanesi de Hubba/Hupa’dır. Hubba/Hupagelin odasını sembolize eden ve bezden yapılan çadır altında evlenme töreninin yapıldığı yere denilir. Aşkenazlardan bir kısmı, Tevrat’ta geçen hubba/hupa’ya varan gelinin damadın etrafında birkaç defa dönmesi şeklinde olan sembolik dönüşü yapmaktadır.⁴⁸⁰

Evlilik akdi belgesi olarak bilinen Ketuba, -ilk zamanlarda- damadın geline karşı sorumluluklarını içeren yasal dayanak idi.⁴⁸¹ Ancak bu yasallık günümüzde geçerli değildir. Bu yüzden Ketuba dini gelenek gereği bağlayıcılığını yitirerek sembolik hale gelmiştir. Yine de her evlilik töreninde bu belgenin imzalanması şarttır.⁴⁸² Neticede ketubanın ilk dönemlerdeki ‘yasal dayanak’ lığından söz edemeyiz. Sinagogda nikâh kıyıldığında mutlaka bir nikâh memuru da bulunur. Böylece dini nikâh ile resmi nikâh art arda kılınmış olur.

Avrupa Yahudi Kültürü etkinliği bünyesinde gözlemlediklerime göre evlilik akdi Türkiye Yahudi cemaatine aynı şekilde yerine getirilmektedir. Sinagogda evliliğin icra edilmesine daha sıcak bakılmasının yanı sıra toplumda dini geleneklerin devamı için önemli bir husus olarak görülmektedir. İlk olarak bir din adamı evlilik hakkında öğüt, telkin ve tavsiye babında kısa bilgiler verir. Haham/Rabi, damadı yanına çağırır ve İstanbul’a özgü olan ‘sivlono’ denilen bir tören yapılır. Sivlono, damadın töreni yöneten din adamı aracılığıyla geline hediye vermesidir. Ardından bir takım sorumlulukları ve hakları içeren Ketuba belgesi damat tarafından imzalanarak kabulü ilan edilir. Burada dini geleneklere göre Ketuba her iki taraf için önemi olan bir belge niteliğindedir. Düğün sonunda ülkenin başında bulunan başbakan veya cumhurbaşkanının selameti için ‘Hanoten Duası’ okunur. Bizatihi şahit olduğum Aşkenaz temsili düğününde ise bazı farklılıklar oldu. Gelini almaya giden damat, onun kendisiyle evlenen kadın olduğundan emin olması için yüzüne bakarak kontrol etti. Bu gelenek Yahudi peygamberlerden birinin evliliğinde kandırılmasını sembolize etmektedir. Gelin, Hubba/Hupa denilen çadırdaki damadın etrafında döndü.

⁴⁷⁹ Gündüz(Ed.), s. 243

⁴⁸⁰ Besalel, ‘‘Hatuna’’, ‘‘Hupa’’, Cilt I, ss. 203, 226

⁴⁸¹ Besalel, ‘‘Ketuba’’, Cilt 2, s. 322

⁴⁸² Hazan Nesim Beruhel Görüşmesi, İzmir Şalom Sinagogu, 18.06.2019

Evlilik kontratı denilen Ketubayı hahamın elinden alan damat, onu geline, gelin de annesine teslim etti. Bütün bu yapılanlara bakıldığında evlilik akdi Yahudilerce her adımı dinsel geleneklere dayanarak yerine getirilmektedir. Böyle bir sinagog evliliğinin veya dini evliliğin icrası ancak ve ancak her iki tarafın da Yahudi olması durumunda gerçekleşebilir. Aksi takdirde ne bir haham bunu kabul edebilir ne de bu akit sinagogda gerçekleşebilir. Taraflardan birinin Yahudi olmaması halinde evlilik gerçekleşmemektedir.

Önemli bir yere sahip evlilik akdi sonrasında boşanma, Yahudilikte tıpkı İslam'daki gibi hoş görülmemektedir.⁴⁸³ Tora'da boşanmaya dair sistemli bir yasamanın olmadığı ancak bir pasukta boşanma gücünün tamamen kocaya ait olduğu bilgisi geçmektedir. Sofer denilen yazıcı tarafından yazılan 'Get', dini boşanma kapsamı içinde kocanın, ayrılacağı eşine vermesi gereken dini boşanma belgesidir. Medeni Kanun'a göre kadın boşansa fakat Get'i almamış olsa dinen hala evli sayılmaktadır.⁴⁸⁴ Get ise yalnızca İstanbul'da bulunan Hahambaşı ve dini kurul tarafından gerçekleştirilmektedir.⁴⁸⁵

Günümüzde dini gelenek olarak 'get alma', Türkiye Yahudilerinde devam etmektedir. Get'i gerçekleştirecek olan tarafın yalnızca erkek olması, ciddi sıkıntılara neden olmaktadır. Bugün hala çok nadir de olsa Get'i kabul etmeyen erkekten dolayı bazı evlilikler için olumsuz ve uğraştırıcı bir süreç başlamaktadır.

Ketuba ve Get belgeleri Beth-Din'den görevi yapacak olan yetkililer tarafından kişiye verilir. Dinen boşanmak/Get almak için Yahudi çiftler Hahambaşılığa bizzat gelmektedir. Hahambaşı da bir nevi dini mahkeme yoluyla Get'i gerçekleştirmektedir. Get, özel bir yer de diyebileceğimiz sakin bir odada Hahambaşı tarafından bir ritüel yoluyla (bu ritüel sırasında Tora'dan pasajlar okunur) gerçekleşmektedir. Get'in yapıldığı yer Hahambaşılık binasının içerisinde yer almaktadır.⁴⁸⁶

Sefarad geleneğinde düğünler genellikle sinagogda yapılır. Ancak Hahambaşılık yaklaşık beş yıl kadar önce sinagogda yapılan evlilik törenlerinin, mekânın dini kurallara ve toplumsal geleneklere uygun olması durumunda, üç ay önceden haber verilmesi şartıyla artık sinagog dışında yapılmasına izin verdiğini ilan

⁴⁸³ Gündüz(Ed.), s. 243

⁴⁸⁴ Besalel, "Boşanma", "Get", Cilt 1, ss. 127-128, 189

⁴⁸⁵ Hazan Nesim Beruhel Görüşmesi, İzmir Şalom Sinagogu, 18.06.2019

⁴⁸⁶ Hahambaşı İsak Haleva Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 28.05.2018

etmiştir. Hahambaşı Rav Haleva, bunu uygulamaya koyarken temennisinin sinagog düğünlerinin devam etmesi olduğunu da dile getirmiştir.⁴⁸⁷ Bu uygulama ile cumhuriyet tarihinde bir ilk olmuştur. Hahambaşının bu tür dini ruhsatlar tanınması, dini geleneklerin cemaat arasında daima yaşanılır kılmasını istemesinden kaynaklanmaktadır. Dini nikâh kıymak isteyip sinagogda düğün yapmak istemeyen bazı vatandaşlar olduğundan Hahambaşı da hem cemaatin istekleri doğrultusunda hem de mensupların cemaate ısındırılması açısından belli şartlara bağlı bu uygulamaya karar vermiştir.

Evlilik öncesinde uygulanan ve kökeni çok eskiye dayanan Drahoma geleneği Yahudiler arasında oldukça yaygın idi. Bu gelenek daha çok kız tarafını bağlamıştır. Bazı zamanlar olmuş ki karşı tarafın maddi durumu yeterli olup olmadığına bakılmaksızın büyük meblağlar istenmiştir. Bu noktada en çok sıkıntı yaşayan genç kızlar ve aileleri olmuştur. Günümüzde bu gelenek kaybolmaya yüz tutmuştur.

Drahoma parası Yahudi cemaatinden kızlar ve aileleri için büyük sorun teşkil etmekle birlikte bu gelenek, yakın döneme kadar uygulanmıştır. Bu gelenek zamanla verilmiş amacının dışına çıkmıştır.⁴⁸⁸ Drahoma gelinin damada verdiği meblağa denilmektedir.⁴⁸⁹ Yüksek istenildiği takdirde cemaat içinde hem toplumsal hem de bireysel olarak sorunlar yaratarak ailelerin maddi açıdan zayıflamasına yol açıp evlilikleri hayli zorlaştırmaya neden olmuştur.⁴⁹⁰ Türkiye Yahudi cemaati toplum olarak bundan oldukça olumsuz etkilenince toplum arasında artık Drahoma'nın kaldırılması gerektiği düşünülmüştür.⁴⁹¹

Drahoma cemaat arasında oldukça ciddi tehlike yaratmaya devam etmiştir. Nitekim çoğu zaman büyük meblağlarda para istendiğinde her iki taraf için durum olumsuz sonuçlanmaktaydı. Büyük meblağ karşılığında evlenen bazı Yahudi genç erkekler ardından eşini kolaylıkla boşayabilmekteydi. Bunun onlarca örneği düşünüldüğünde toplum için ciddi bir tehlike arz ettiği de görülebilir.⁴⁹² Toplum arasında bazı kimselerin çokça fazla Drahoma alması ve bazı kimselerin de

⁴⁸⁷ Selin Sevindiren, Nerede Evlenelim, Şalom, 16.07.2014, <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-91774-haber.html>, (15.06.2017)

⁴⁸⁸ Evlenmeler Hakkında Arkadaşlık Yurdunda Verilen Bir Konferans, 11.07.1962, Şalom, s.2, (27.08.18)

⁴⁸⁹ Besalel, “Evlilik”, Cilt 1, s. 164

⁴⁹⁰ Moiz Tastasa, Drahoma Problemi, 23.11.1966, Şalom Gazetesi, s.2, (29.08.18)

⁴⁹¹ Yeuda Gabay, Şu Drahoma Meselesi, 20.08.1969, Şalom Gazetesi, s. 3, (29.08.18)

⁴⁹² Avram Pardo, Drahoma, 22.10.1969, Şalom Gazetesi, s. 2, (29.08.18)

alamaması gibi dengesizlikler toplumda gittikçe huzursuzluğa yol açmıştır. Eski gelenekte salt bazı ihtiyaçlardan dolayı konulmuş olan Drahoma, 1970'lerde çoğunlukla amacından sapmaya başlamış gelenek olarak aile saadetlerini de olumsuz etkileyecek seviyeye gelmişti.⁴⁹³ Drahoma geleneği günümüzde neredeyse hiçuygulanmamaktadır.⁴⁹⁴ Drahoma uygulaması, artık bireysel sorunlara sebep olması ve toplumsal huzursuzluğu da tetikleyicibir mahiyete bürünmesi kalkmasını gerektirmiştir.

Evlilik konusunda Yahudi cemaatinin önem verdiği diğer bir mesele ise karma evliliklerin günümüzde artık giderek yaygınlaşması ve buna bağlı olarak cemaatin esas yapısına verdiği zarardır. Hahambaşılık tarafından dinen hoş görülme de günümüzde karma evlilikler hayli yaşanmaktadır.

Biraz daha geriye gittiğimizde Hahambaşılığın Aralık 1925 tarihinde yaptığı bir toplantı sırasında dönemin Hahambaşısı Becerano'ya bazı toplum temsilcilerince Medeni Kanunu'nun kabulünden sonra dini nikâhın tercihe bırakılması talep edildiğinde Hahambaşı karşı çıkmıştır. Ağustos 1926 tarihinde yapılan toplantı akabinde Hahambaşı Becerano bir gazeteye verdiği demeçte dini makamlara müdahale yetkisi vermeyen yeni Medeni Kanun kapsamında Yahudi genç kızların Yahudi olmayan kişilerle evlenmelerine engel olamayacağını, fakat Yahudi şeriatı açısından bu tür karma evlilik yapanların Yahudi dininden çıkarılacaklarını dile getirmiştir. Yine başka bir açıklamasında ise Yahudiler ile Yahudi olmayanlar arasında yapılacak olan karma evliliklerin geçersiz olacağını belirtmiştir. Bu tavrı takınmasının nedeni, gittikçe artmakta olan karma evliliklere karşı olduğunu göstermek, toplumun karma evlilikleri yapmasına mani olmak ve onları bundan alıkoymak için olabileceği ifade edilmiştir.⁴⁹⁵ Toplumsal tehlikeyi çok önceden fark eden Hahambaşı her ne kadar çabalamışsa da kanun ile sağlanan kolaylık toplumda rahatça yer edinmiştir. Yapılan karma evliliklerin sayısı gittikçe artmış olup günümüz durumuna sekülerleşen Türkiye açısından baktığımızda gelişen bu tip olayların önünün alınmasının ne kadar zor olduğu da anlaşılabılır.

Karma evliliklerin dışında bir de cemaat içi yapılan evliliklerin oranlarının az olması da bir başka sorundur. Zaten karma evlilikler ile cemaat yapısı olumsuz

⁴⁹³ Mahir Özdamar, Drahoma, 02.12.1970, Şalom Gazetesi, s. 2, (29.08.18)

⁴⁹⁴ Hazan Nesim Beruhel Görüşmesi, İzmir Şalom Sinagogu, 25.06.2019

⁴⁹⁵ Bali, Serüven, ss. 73, 90, 93

etkilenmekte, buna tarafların Yahudi olduğu evliliklerin azlığı da eklendiğinde cemaatin ne derecede etkilendiğı anlaşılabılır.

Yıllık ortalama yapılan evliliklerin oranı hayli düşük olup modernleşen dünya, bireyleri etkisine almaktadır. Böylece birey dini kuralları öteleyecek hale gelmektedir. Her iki tarafın da Yahudi olduğu yıllık ortalama evlilik sayısı 40 civarı iken taraflardan birinin Yahudi olmadığı yıllık ortalama evlilik sayısı ise 10 ila 15 arasındadır. Karma evliliklerde daha çok erkek Yahudi, kadın Müslüman olmaktadır. Yine toplumdaki bekârlık oranı %30'dur. Bunlar çoğunlukla 25 ila 30 yaş arasında olup şehirleşme nedeniyle bekârdır.⁴⁹⁶ Her iki durum da cemaat için endişe vericidir.

Karma evlilikler Yahudi toplumunun pek sıcak baktığı bir durum değildir. Nedeni ise cemaat yapısını bozmaya sebebiyet vermesidir. Nitekim doğacak çocuğun dini ikilem için belirsiz bir halde büyümesi de başlı başına bir problemdir.

Karma evliliklerle ilişkili olarak bir tarafın Yahudi olmadığı durumlarda isteyen kişinin talebi doğrultusunda din kurulu kişiyi Sefer Tora'dan bir sınava tabi tutmaktadır. Bu Müslümanlar için geçerli değildir. Tarafların Yahudi-Hristiyan olduğu durumlarda uygulanır.⁴⁹⁷

Rav İsak Haleva sevgiye saygı gösterdiğini ancak karma evlilikleri hoş göremediğini belirtmektedir. Çünkü gelecek nesil için bunun doğru bir yol olmadığı kanaatindedir. Cbunu cemaatin yapısına zarar veren bir durum olarak yorumlamaktadır.⁴⁹⁸

Bilindiğı gibi Osmanlı'dan beri dini nikâh tüm dini toplumlarda geçerli olup uygulanmıştır. Ancak Medeni Kanunu'nun kabulü ile bu uygulama ortadan kalmıştır. Günümüzde tek geçerli nikâh, resmi nikâh olsa da dini nikâh da kısılmaktadır. Yakın bir zamanda Müslüman toplumunda nikâhın doğrudan din adamlarınca kısılması konusu tartışılmış gözler diğer dini toplumlara çevrilmişti.

Yakın dönemde doğrudan nikâh kıyma yetkisinin Müftülöklere verilmesi ile ilgili tasarı TBMM'ye sunulmuş ancak çifte hukuk tartışmasını yaratacağı ve anayasaya aykırı olup Cumhuriyetin niteliklerinden vazgeçmek olduğu anlamına geldiğinden dolayı karşı çıkılmıştır. Zira bu yetkinin müftölöklere verilmesi halinde

⁴⁹⁶ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 23.05.2018

⁴⁹⁷ Ersin Kalkan, Balat'ta 3 Yahudi, Hürriyet, 18.03.2001, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/balat-ta-uc-yahudi-39232642>, (11.02.2018)

⁴⁹⁸ Hahambaşı İsak Haleva Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 28.05.2018

Hahambaşılık ve Patrikhane gibi dinsel makamların da bu yetki ile donatılması kaçınılmaz olacağından, endişe duyulmuştur.⁴⁹⁹

3.1.2.4. Ölüm

Ölüm, hayatın başka bir safhasına geçiştir. Buna göre ‘mezarlık’ için dirilerin evi manasında Beth Ha-Hayim ifadesi kullanılmıştır. Ölüm esnasında tıpkı İslamiyet’te olduğu gibi kişi kelime-i şehadete benzer ‘Dinle İsrail! Rabbimiz Tanrı, bir olan Tanrıdır.’ cümlesini söylemeye çalışmaktadır.⁵⁰⁰

Osmanlı döneminde çok cemaatli bir yapı olduğu için her cemaat kendi mensubunun defin işlemlerini bir sorumluluk gereği üstlenmiştir. Yahudi cemaatinde bu hizmeti veren ise özel bir kurum olarak ‘Hevra Kaddisha’ (Cenaze Dayanışma Derneği) bulunur.⁵⁰¹ Hevra Kadişa, kutsal birlik demektir.⁵⁰² Günümüzde tüm gömü işlemleri Hahambaşılığa bağlı kurum tarafından yapılır.⁵⁰³

Cumhuriyet’in ilk yıllarında, hükümet eliyle bir takım kısıtlamalar yapıldığından, belediyelerin farklı mezhepler için değişik bölümleri içerecek olan belediye mezarlıkları düzenlemekte olduğundan Yahudilere ait cenazelerin Yahudi Maşatlıkları’nda defnedilmelerinin yapılamayacağı yönünde endişelere kapılmıştır. Daha sonra buna bağlı olarak Hevra Kadişa’nın, defin için Yahudilerden ücret istemi de ortadan kalkmıştır. Varlıklı Yahudilerin vefatlarında tahsil edilen defin paraları belediyeye aktarılmıştır. Neticede Hevra Kadişa’ya sadece masraflar kendisine ait olmak üzere fakirleri defnetme görevi bırakılmıştır.⁵⁰⁴

Bugün durum Osmanlı’nın ve Cumhuriyet’in ilk dönemlerinden farklıdır. Defin işlemleri ile ilgilenen özel bir kurum olmakla birlikte tüm cemaatin ilgili konuya dair her türlü hizmeti üstlenmiş vaziyettedir

İstanbul’da cenaze kaydı için Yahudiler öncelikle İstanbul Büyükşehir Mezarlıklar Müdürlüğü’ne giderek oradan tapu kayıt işlemleri yapmaktadırlar. Defin

⁴⁹⁹ İstanbul Barosu Müftülükte Nikah, Cumhuriyet’in Niteliklerinden Vazgeçilmesidir, Hürriyet, 27.07. 2017, <http://www.hurriyet.com.tr/istanbul-barosu-muftulukte-nikah-cumhuriyetin-40532307>, (28.07.2017)

⁵⁰⁰ Gündüz(Ed.), s. 243

⁵⁰¹ Shaw, s. 113

⁵⁰² Besalel, ‘‘Hevra Kadişa’’, Cilt 1, s. 208

⁵⁰³ Hazan Nesim Beruhel Görüşmesi, İzmir Şalom Sinagogu, 18.06.2019

⁵⁰⁴ Bali, Serüven, s. 86

işlemleri ve sonrası için ise cemaat ilgilenmektedir. Ayrıca mezarlık kayıtları cemaatin kendi dosyasında kaydedilmektedir.⁵⁰⁵ Yahudilere göre ölülerin defnedilmesi bir mitzva (emir) olup hatta Tora öğrenmenin de üstündedir. Pesah ve Sukot bayramları arasındaki günlerde şiva (yas) tutulmaz.⁵⁰⁶ Ölüm dini bayramlara denk geldiğinde yas tutulması caiz değildir. Dini kurallar buna engel teşkil etmektedir. Türkiye Yahudilerinde bu gelenek aynen devam etmektedir.

Hahambaşılık kayıtlarına göre yıllık ortalama ölüm sayısı 250 civarındır.⁵⁰⁷ Tıpkı doğum gibi ölen kişiler de hem Şalom gazetesinde paylaşılmakta hem de Hahambaşılık ilgili defterde kayıtları alınmaktadır.

3.1.2.5. Herem (Cemaatten Atma/Atılma)

Herem, cemaatten bir kimseyi toplumdan dışlamak anlamına gelir. Yeşivaların ortaya çıkardığı en etkili yönetim ve baskı aracı olarak kullanılmıştır Herem ilk dönemlerde cemaati bir arada tutmak, dini ve ahlaki açıdan korumak için geliştirilen bir ceza idi. Köken itibarıyla Tevrat'a dayanır. Geliştirilmesi Talmudik dönemde olmuştur. Sürgün nedeniyle uygulanamayan idam cezasının yerine uygulanmıştır.⁵⁰⁸ Bugün için baktığımızda herem kolaylıkla uygulanabilirliği olan bir ceza değildir. Ancak Osmanlı döneminde bu olaylar hayli yaşanmıştır.

Herem hahamlarca verilen etkili bir ceza olup toplumsal dışlanma yöntemidir. Tora öğretmek ve dinlemekten alıkoyulmasına neden olurdu. Sinagogda yapılan bir seromoni ile Beth-Din tarafından lanetlenirdi. Ancak emansipansiyonla birlikte dış topluma açılan Yahudi cemaatlerinde herem zamanla etkisini yitirdi.⁵⁰⁹

Cumhuriyet'ten önce heremin çok etkili bir ceza olması Yahudilerin topluma ne kadar bağlı olduklarının bir göstergesi sayılırdı.⁵¹⁰

Osmanlı döneminde cemaatten atma dediğimiz herem cezasıyla karşılaşabilmek mümkündür. Buna birkaç örnek verilebilir;

-Aşkenazlardan Osmanlı mahkemelerine başvuranlara herem uygulanmıştır.

⁵⁰⁵ İstanbul Büyükşehir Mezarlıklar Müdürlüğü Şişli Şubesi ile yapılan telefon görüşmesi, 05.05.2019

⁵⁰⁶ Besalel, "Hevra Kadişa", "Hol Amoed", Cilt 1, ss. 208, 211

⁵⁰⁷ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 23.05.2018

⁵⁰⁸ Arslantaş, Yahudiler, s. 309

⁵⁰⁹ Besalel, "Herem", Cilt 1, s. 207

⁵¹⁰ Benbassa ve Rodrigue, s.105

-Haham İzak Akriş, Yahudi cemaatinin eğitimini iyileştirmek için inşa etmek istediği okul nedeniyle Abraham de Kamondo'yu herem etmiştir.

-Bir dönem Beth Din, başka mahkemelere giden Yahudilerin herem ile cezalandırılacağı yönünde yönetmelik hazırlamıştır.

-Osmanlı paralarını kırpan Yahudiler Hahamlar tarafından herem ile korkutulmuşlardır.

-Herem, hahamların yayınladıkları kurallara uymayan Yahudilere verilen cezalardan biri olmuştur.

-Herem, sinagogda tüm cemaatin önünde büyümlü bir seremoni ile duyurulmaktaydı.⁵¹¹

Bir dönem Osmanlı'nın büyük Yahudi cemaatine Hahambaşılık yapan Kapsali de girdiği bir dini tartışma sonunda Haham Joseph Kolon tarafından herem ile tehdit edilmiştir.⁵¹² O dönemde heremin hakettiği kişiye serbestçe uygulanabilirliği, hahamların bu yetkiyi ellerinde hükümet izniyle bulundurmasından kaynaklanmıştır. Tabi cezanın yaptırım gücünü ve etkisini de unutmamak gerekir. Cumhuriyet dönemiyle kıyas dahi edilemezdir. Uygulanılabilirliği çok zor olup sorumluluk gerektiren bir yetkidir. Bu yüzden günümüzde böyle bir cezanın uygulanmasından kaçınılmaktadır.

Medeni Kanun ile Yahudi genç kızların başka dinden evlenmeleri daha da kolay hale geldiğinde dönemin Hahambaşısı, toplumda karma evliliklere kapı aralayan bu kanuna göre hareket edilmemesi için caydırıcı bir söylem olarak karma evlilik yapanların Yahudilikten çıkarılacağını dile getirmiştir.⁵¹³ Neredeyse herem ile cezalandırılması söz konusu olmuş fakat yapılan karma evliliklere bakıldığında yapanlar açısından pek de caydırıcı olmamıştır. Bu da heremin eskiye oranla caydırıcılığını yitirmesidir.

Uzun seneler boyunca dini görev icra etmiş Aaron Kohen ve ailesinin Müslüman olması, Türkiye Yahudi tarihinde bir ilk olarak ifade edildi. Verilen röportajda bir din adamı olan Aaron Kohen'in dul bir kadınla evlenmesi ve bir süre sonra tüm aile fertlerinin İslam dinini kabul etmelerinden sonra hem Yahudi toplumu hem de Hahambaşılık tarafından dışlandıkları ve cemaatten kovuldukları yazılıydı.

⁵¹¹ Eroğlu, ss. 88, 124, 133, 167, 192-193

⁵¹² Sevilla Sharon, s. 38

⁵¹³ Bali, Serüven, s. 93

Hatta Hazan Aaron Kohen'in işine son verilmesine ve eşi Flori'nin de işten çıkarılmasına neden olmuşlar. Bu evliliğe dönemin Hahambaşısı karşı çıksa da her iki taraf evlenmeye kararlı olduklarını beyan etmişler. Türkiye'de maddi açıdan zor duruma düşünce İsrail'e gitmişler ancak orada da kötü şartlarla karşı karşıya gelmiş ve Türkiye Yahudi Cemaati'nin baskısıyla İsrail'den de kovulmuşlardır.⁵¹⁴ Hazan Aaron'un bir 'kohen' olması Yahudi şeriatı Halaka'ya göre dul bir kadınla evlenme yasağı olduğundan Hahambaşılığın tepkisini almıştır.

Aaron Kohen'in kararına olumlu bakmayan Din Kurulu dediğimiz Bet-Din'den birkaç haham, Tevrat'ın 44. Babın 23. Kısımındaki "Kohenler dul ve boşanmış kadınlarla evlenmeyecek. İsrail soyundan gelen ergen bir kızla ya da başka bir Kohen'den dul kalmış kadınla evlenebilir..." hükmü gereği, yapılan evliliğin dinen caiz olduğu ve helal sayıldığını beyan etmişlerdir. Çünkü Flori'nin eski eşi de bir kohen idi. Ancak buna karşı Bet-Din'den bir kısım hahamın fikri de, Hazan Kohen'in uhrevi görevini yapmadığı ve Yahudilik'ten atılması gerektiği kanaatinde olmuş. Tüm bunlara karşı dönemin Hahambaşısı da hazanın cemaatte kalmasını ancak dini görevinin elinden alınmasını istemiştir. Daha sonra tutuculara rağmen yine Hahambaşı, yardım istemesi üzerine kendisine cüz'i bir maaş bağlamıştır.⁵¹⁵ Cemaatin bu kadar sert çıkışı belki de Flori'nin kohen olan eşiyle birlikteyken başka biriyle ilişkisinin olmasından kaynaklanıyor olabilir.⁵¹⁶

Bet-Din'in bu konuda iki farklı görüş beyan etmesi dini meselenin günümüze uyarlanabilirliği ya da daha uygun yorumlanması ihtiyacı doğurduğunun delili sayılabilir. Bir kısım haham, Hazanın cemaatte kalmasını dile getirirken bir kısım atılması yani herem edilmesini savunmuştur. Ancak Hahambaşı kendi inisiyatifini kullanarak yalnızca dini hizmetinden uzaklaştırılmasını söylemiştir. Belki de bu

⁵¹⁴ Kohen Ailesinin Zor Yolculuğu, T24, 08.11.2008, <https://t24.com.tr/haber/kohen-ailesinin-zor-yolculugu,15303>, (02.02.2017)

⁵¹⁵ Ersin Kalkan, Kohen Olmanın Dayanılmaz Ağırlığı, Hürriyet, 30.03.2008, <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/kohen-olmanin-dayanilmaz-agirligi-8570797>, (02.02.2017)

⁵¹⁶ Cahit Yüce, Hipnozla Değil Kendi İsteğiyle İlişkiye Girdi, Vatan, 01.01.2009, <http://www.gazetevatan.com/hipnozla-degil-kendi-istegiyle-iliskiye-girdi--216172-yasam/>, (02.02.2017), Cahit Yüce, Bir Garip Dava, Vatan, 13.06.2009, <http://www.gazetevatan.com/bir-garip-dava-243235-yasam/>, (02.02.2017), Canan İspir, Hipnozla İlişkiye Girdi Dedi, İkinci Davayı Açtı, Sabah, 29.11.2008, <http://arsiv.sabah.com.tr/2008/11/30/haber,BF35F2DFDC3A4A9C910E96DFBC4AB9E2.html>, (02.02.2017)

konuda din adamlarının bir takkanota⁵¹⁷ ihtiyacı vardır. Nitekim anlaşmazlıklar bunun yeniden ele alınması ve yorumlanmasını gerekli kılıyor gibi görünmektedir.

Son olarak herem ile ilgili şu bilgiler verilebilir; çok önceden etkisi olan bir ceza idi. Nitekim Yahudilikte çok ağır bir ceza olup mesuliyet gerektiren bir uygulamadır. Cumhuriyet döneminde hiçbir şekilde herem uygulanmamıştır. Çünkü bu yetkiyi ve sorumluluğu hiçbir Hahambaşı üzerinde taşıyamayacağı kadar ağırdır.⁵¹⁸ Aaron Kohen'in basına yansıdığı herem olayının yaşanmadığı, böyle bir şeyin olamayacağı ve Hazan Aaron'a Yahudi cemaatinin daima açık olduğu ifade edildi.⁵¹⁹ Bizzat Din Kurulu ile görüşerek Aaron Kohen'in herem cezası yediğine ilişkin basına yansıtılanların doğru olmadığı sonucuna vardık.

Kohenlik kurumu hala tartışılabilirliği güncel konulardan olup bazı reformcular bu kurumun artık işlevsiz olmasından ötürü sınıfsal ayrıma karşı çıkmaktadır. Ancak bazı Ortodokslara göre Tora ve dini geleneğin eskiden olduğu gibi devam ettiğini söylemektedirler. Dolayısıyla Hazan Aaron Kohen hakkında Beth-Din'in ikileme düşmesi bu farklılıkların etkisidir.

3.3.2. Cemaatin Hahambaşılığa Yaklaşımı (Aidiyet)

Cemaatin ya da toplumun Hahambaşılığa yaklaşımı şüphesiz ki kurumun ihtiyaçları ne kadar giderdiği ile doğru orantılıdır. Zira Türkiye'de bir Yahudi'nin tüm dini gereksinimleri Hahambaşılık tarafından karşılanmaktadır. Hahambaşılığın topluma ihtiyaç duyduğu kadar toplum da ona ihtiyaç duymaktadır. Hahambaşılık, dini nikah akdi, get, din eğitimi, kaşerut, gömü gibi dini meselelerde din adamı hizmeti vermenin yanı sıra cemaatin toplumsal sorunlar yaşadığı durumlarda da koruyucu merci konumundadır. Burada cemaatten bazı önemli kişilerden aldığımız kişisel görüşleri aidiyet başlığı altında vereceğiz.

Görüşme 1: Şalom başyazarı ve Hahambaşılık Müşavirlerinden İvo Molinas⁵²⁰

⁵¹⁷ Tora'da bulunmayan ancak din adamlarının içtihatlarıyla ortaya konulan dini hüküm. İslam'daki fetvaya karşılık geldiği söylenebilir.

⁵¹⁸ Hahambaşı İsak Haleva Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 28.05.2018

⁵¹⁹ Yusuf Altıntaş Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 09.03.2018, Rav Naftali Haleva Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 28.05.2018

⁵²⁰ İvo Molinas, Şalom Gazetesi-Gözlem Basın ve Yayın Binası, 03.05.2018

Sermaye olarak neredeyse çoğuna yakın bir hisse ile Hahambaşılığa ait olsa da cemaat yönetiminin yaptığı birtakım icraatları ulu orta eleştirmek ve bunları bazılarını koz vermeyi sağlayacak bir yayın değiliz ve olmadık. Nüfusu 15bin kişilik olan bir cemaatin sorunlarını gazeteye yansıtmanın bir anlamı yok; hastanenin iyi çalışmadığını, matsa hamursuzun paralarının çok yüksek olduğu gibi. Elbette bunlar yerinde dile getiriliyor ve kırıncı olmayacak bir şekilde hallediliyor.

Hahambaşılık toplumun dini ihtiyaçlarını yerine getirmenin de yanı sıra bugün en büyük görevi eğitim, sosyal, sağlık, ekonomi gibi alanlarda topluma oldukça destek olmasıdır. Hahambaşılık bugün topluma iyi-kötü tüm dini gereklerini yerine getirmenin dışında, cemaatin her türlü giderlerinin karşılanmasında bütçe-fon oluşturma çalışmaları da yapmaktadır.

Türkiye Yahudilerinin Hahambaşılığa ciddi ve güçlü bir aidiyet duygusu vardır. Türkiye Yahudileri, ötekileştirilmenin verdiği bir kapanma etkisiyle oluşan aidiyet daha da kuvvetlenmiştir.

Görüşme 2: O.A.⁵²¹

Hahambaşılık Kurumu, hali hazırda Türkiye Yahudi toplumunun resmi dini temsilcisi kurum olarak gerek dindaşlarımızın dini ihtiyaçlarını yerine getirmede gerekse de yetkili makamlarla olan ilişkilerde gereken özveri ve çabayı göstermektedir.

Görüşme 3: Karen Gerşon Şarhon⁵²²

Toplumdaki aidiyet geleneksel toplum olmasından kaynaklanmakla birlikte dini emirlerin yerine getirilmesi bugün şartlarında oldukça zor görünmektedir. Ancak normal yaşam şartları içerisinde daha çok geleneklere bakan bir toplumuz. Şabat için Cuma günü toplanmak hala çok önemlidir. Bu yüzden gençler o gün bilir ki Cuma akşamı aile ile geçirilir. Bayramların en güzel tarafı aileleri dahası toplumu bir araya getirmesidir. Çünkü bugün eskiden olduğu gibi yerleşim yerleri birbirine yakın değil; herkes bir tarafta oturmaktadır. Gelenekler bu zamanda bir kişinin yapabileceği şeyler değil, dolayısıyla bayramlardan önce bir araya gelindiğinde hep birlikte bayram yemekleri hazırlanır. Fakat yine de kadının dışarıya çıktığı bir zamanda bu geleneklerin icrası zorlaşmaktadır. Bu da gelişmenin getirdiği bir takım bedellerdir. Nitekim kültür öğelerini geleceğe aktaran annedir; kadındır. Tümüyle kaşeruta

⁵²¹ İsmi vermek istemeyen bir gazeteci, 15.05.2018

⁵²² Karen Gerşon Şarhon Görüşmesi, Teşvikiye, 31.05.2018

uymak da hem ekonomik hem de dinen zordur. Cemaat yönetimi, toplum için kaşer gıda üretimi sağlamaktadır fakat kaşeruta tam uyacak olanlar için ekonomik açıdan oldukça pahalıdır.

Hahambaşılığın dini ve seküler olarak ayrılarak cemaatin idaresini yapmaları iyi olduğu fikrindeyim. Çünkü her kurul kendi sorumlu olduğu alan ile ilgilendiğinde toplum yönetimi daha iyi sağlanacaktır.

3.3.3. Hahambaşılık Vakfına Bağlı Kurum ve Dernekler

Hahambaşılık Vakfı'na bağlı alt kurumlar ile Yahudi toplumunun ihtiyaçlarını gözetmektedir. Dolayısıyla bu kurumların varlığı olmazsa olmazdır. Yahudiliğin toplumsal bir din olduğu da düşünülürse böyle bir yapılanmanın ne derecede gerekli olduğu anlaşılabilir. Hevra Kadişa, Talmud Tora, Sinagog veya cemaate ait sivil kuruluşlar gibi kurumlar Yahudi toplumunun önemli bir parçasıdır. Bu kurumları aşağıda sınıflandırarak vermeye çalışacağız.

3.3.3.1. Dini kurumlar

Yahudilerde dini gelenek, küçük yaşlarda eğitimin verilmeye başlandığı kurumlar zemininde sürdürülmüştür. Zamanla bu kurumların sayısında ciddi azalmalar yaşanmıştır. Fakat yine de cemaat, canlılığının ve devamlılığının önemli bir kısmını bu kurumlarda sağlamaya çalışmıştır.

Türkiye Yahudi cemaati ibadetlerini ve ritüellerinin büyük bir kısmını sinagoglarda icra eder. Bu anlamda sinagog dini ihtiyacın karşılanması için elzemdir. Sinagog Yahudilerin gerek dua gerek ibadet gerekse de ritüellerini burada yapmaktadırlar; Yahudi ibadethanesi de denilebilir. Önceden Yahudi nüfusunun yoğun olduğu yerlere göre sinagoglar inşa edilirken bugün böyle bir yapılanma söz konusu olmadığından cemaat dağınık bir vaziyette yerleşik hayatını sürdürmektedir. Uzak yerden sinagoga gelmek için Yahudiler bir şabat yaşağını çiğneme mecburiyetinde kalmaktadırlar. Zira sinagoga giderken şehir hayatının verdiği mecburiyetten araba kullanmaktadırlar. Buna benzer yapılmaması gerekenleri çoğaltmak mümkündür. Seküler yaşamdan etkilenen Türkiye Ortodoks Yahudileri de

dini gelenekleri icra etmede biraz daha rahat davranmaktadırlar. Sinagoglara genelde yaşlı nüfus gitmektedir. Genç nüfus bu anlamda sinagogdan, daha uzak yaşamaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere Cumhuriyet'in ilk yıllarında meydana gelen gelişmeler dini kurumları büyük oranda etkilemiştir. Buna göre bir nihai çözüm olarak dini kurumlar bir vakıf olarak icra edilmeye başlanmıştır. Sinagoglar da buna dâhil olup bir vakıf olarak işlev görmüştür. Şimdi bahsedeceğimiz sinagogların çoğu uzun yıllar önce inşa edilen sinagoglardır.

İstanbul Sinagogları;

Sinagogun en çok bulunduğu ve en aktif sayının olduğu yer İstanbul'dur. Bu oran İstanbul cemaatinin en çok nüfusa sahip olmasıyla ilişkilidir.

Günümüzde İstanbul cemaatine ait 20 aktif sinagog bulunmaktadır;

- Balat Ahrida Sinagogu
- Balat Yanbol Sinagogu
- Bakırköy Sinagogu
- Büyükkada Hased le Avraam Sinagogu
- Heybeliada Beth Yaakov Sinagogu
- Burgazada Ohel Yaakov Sinagogu
- Sirkeci Hased Beth Avraam Sinagogu
- Sirkeci Çorapçı Han Sinagogu
- Ortaköy Etz Ahayim Sinagogu
- Şişli Beth İsrail Sinagogu
- Galata Neve Şalom Sinagogu
- Galata İtalyan Sinagogu(Kalde de los Frankos)
- Kuzguncuk Beth Yaakov Sinagogu
- Kuzguncuk Beth Nisim Sinagogu
- Haydarpaşa Hemdat İsrail Sinagogu
- Caddebostan Sinagogu
- Hasköy Mealem Sinagogu
- Kemerburgaz Şaar Aşamayim Sinagogu
- Yeniköy Tiferet İsrail Sinagogu

- Yüksekaldırım Aşkenazi Sinagogu

Aktif sinagoglardan bazısı çok eski tarihe dayanmaktadır. Örneğin Balat Ahrida Sinagogu XV.yüzyıldan kalma değerli bir sinagogtur. Aktif olmayan sinagoglar ise yeni fonksiyonlarıyla faaliyet yapmaktadır. Aşkenazi Tofre Begadim Sinagogu 1999 yılının Mayıs ayından beri Dr. Markus Sanat ve Kültür Derneği'ne bağlı Schneidertempel Sanat Merkezi olarak, Karaköy'deki Kal Kadoş Zulfaris Sinagogu ise 500.Yıl Vakfı tarafından yenilenerek 2001 yılının Kasım ayında Türkiye Yahudileri 500.Yıl Müzesi Vakfı tarafından hizmete açılmıştır.⁵²³ Yeni fonksiyonlarıyla açık olan bu kurumlar cemaat için bir gelir kaynağı da oluşturmaktadır.

Listede yer alan ada sinagogları yaz mevsiminde sezonluk olarak ibadete açılmaktadır. Yine listede bulunan Yüksekaldırım Sinagogu tek aktif Aşkenaz sinagogudur. Ancak yine de Aşkenazlar, Sefaradların herhangi bir sinagoguna giderek ibadetlerini rahatlıkla yapabilmektedir. Böyle bir kısıtlama her iki taraf için de yoktur.

İzmir Sinagogları;

İstanbul cemaatinden sonra en kalabalık olan cemaat İzmir cemaatidir. Vakıflarının iadesi yeni yapılmış olan bu cemaat uzun zaman göz önünde olamamıştır. Ancak cemaate tüzel kişilik verilince daha görünür olmaya başlamıştır. 2011'den bu yana onarım sürecinden geçen bu sinagoglar şehir turizmine kazandırılma uğraşındadır. Bu yönüyle İzmir cemaatine ait sinagoglara ilişkin detay bilgiler verilecektir.

İzmir cemaati ile ilgili son ve önemli gelişmelerden bir tanesi de Havra sokağındaki 7 tarihi sinagog Dünya Anıtlar Vakfı'nın(WMF) 2004 yılı Korunması Gereken 100 Dünya Mirası listesine eklenmesidir.⁵²⁴ Tıpkı İstanbul'daki uygulama gibi yazın kapanan sinagogların yerine Yahudilerin çoğunlukla gittiği Çeşme tatil bölgesinde bir otel katı, dini ihtiyaçların karşılamak üzere tüm yaz boyunca sinagog olarak kiralanmaktadır.⁵²⁵

⁵²³ Naim Avigdor Güteryüz, **The Turkish Jews**, 3.Baskı, Gezegen Yayınları, İstanbul, 2016, ss.42-43

⁵²⁴ Besalel, s. 321

⁵²⁵ Hazan Nesim Beruhel ve İzmir Şalom Sinagogu Şammazı Avram Görüşmesi, İzmir Şalom Sinagogu, 18.06.2019

- Kal Kadoş Bet İsrail Sinagogu: 1907’de hizmete giren bu sinagogun 400 erkek kapasiteli olup 600’e de çıkabilir. Kadınların olduğu bölüm olan azara da ‘U’ şeklindedir. 100.Yılını 2007 yılında kutlayan Bet İsrail, yaz ayları hariç her cuma ve cumartesi sabahı ibadete açıktır. İzmir cemaatinin düğün ve Bar Mitzva törenleri bu sinagogda yapılır.

- Los Forasteros-Orahim Sinagogu: İzmir’de bulunan bu sinagogun kimler tarafından inşa edildiğine dair net bilgi yoktur. Yıkılmış durumdadır.

- Şaar Aşamayim Sinagogu: 1950’lerdeki İzmir yangınından dolayı Yahudi nüfusu Alsancak taraflarına doğru kayması üzerinebu sinagog,bir dini gereksinim olarak 1964-1965 yıllarında ibadete açılmıştır. Günümüzde İzmir’i’n en modern ve en çok cemaati olan bu sinagog, adını (Göklerin Kapısı) Tevrat’tan almıştır.

- Şalom Sinagogu: Kal de Abaşo ya da El Kal de la Tromba isimleriyle de anılan bu sinagog Cumhuriyet’in ilk yıllarında Aydınli Yahudilere tahsis edildiğinden Aydınliılar Havrası olarak da bilinir. Sebetay Sevi’nin burada kendini mesih ilan ettiğı söylenir.

- Roş Haar Sinagogu: Diğer bir adı La Muntanya(Tepe) Sinagogu’dur. Yahudilerin bulundukları yerlerden Güzelyalı, Asansör, Karataş ve Halil Rıfat semtlerine iskân nedeniyle yerleşmeleri üzerine inşa edilmiştir.

- La Seniora/Giveret Sinagogu: Rivayetlere göre Dona Gracia’nın yaptığı bağışlar ile inşa edildiğinden Gracia’nın lakabları olan Giveret ve La Seniora olarak adlandırılmıştır.

- Bikur Holim Sinagogu: XVIII.yüzyılda Portekiz kökenli Salamon de Ciaves adında bir Hollanda göçmeni, İzmir Yahudi’si tarafından inşa edildiğinden Çaves sinagogu adıyla anılmıştır. Burası Ciaves’e ait bir geniş evin avlusu olup sinagog için bağışlanmıştır.

- Algazi sinagogu: Kal de Ariva(Yukarı Sinagog) bir zamanlar din adamı yetiştiren Algazi ailesi tarafından kurulmuştur. 2007’de yapılan düzenleme ile yeniden ibadete açılmıştır.

Bursa Sinagogları;

- Bursa Mayor Sinagogu: Osmanlı döneminde İspanya’nın Mayorka adasından gelen Sefaradların girişimiyle kurulmuştur. Bursa’daki ilk sinagog özelliğine sahiptir. 1998-2001 yılları aralığında geçirdiği tadilat sürecinden sonra yalnızca belirli günlerde ibadete açık olup ölü yıkama yeri de bulunmaktadır.
- Bursa Geruş Sinagogu: Geruş İbranice’de kovulmuş, sürgün edilmiş anlamına gelmektedir. II. Selim döneminde inşa edilen bu sinagog, 100-150 kişilik kapasitesi olmakla birlikte 60-70 kişilik kadınlara ait azara bölümü de bulunmaktadır. Yaz ve bayramlarda ibadete açık tutulmaktadır.
- Kal Kadoş Agadol(Büyük Sinagog): Yaklaşık 20bin Yahudi nüfusunun dini ihtiyacı kapsamında Sultan II. Abdulhamit’in emri ile inşa edilmiştir. Bursa Mayor ve Pulya sinagoglarının bulunduğu arsaya yapılmıştır. Zamanla kullanılamayan sinagogun VGM’ye devredilmesi konusu açıldıysa da restorasyonunu daha sonra VGM üstlenmiş ve 2010 yılında Bülent Arınç’ın katıldığı tören ile ibadete açılmıştır.

Bunların dışında bugün Yahudi nüfusunun yok olmasından dolayı sinagog sayısı az olan cemaatler de vardır.

Çanakkale’de günümüze kadar kalan tek bir sinagog bulunmaktadır. Mekor Hayim Sinagogu olarak da bilinen Yaşan Sinagogu II. Dünya Savaşı sırasında askeri gereksinimler için kullanıldıktan sonra tekrar cemaate iade edilmiştir. Uzun dönem kapalı kalan bu sinagog 2003-2005 yıllarında yapılan restorasyondan sonra ibadete açılmıştır. Bugün cemaati olmadığı için bu sinagog ancak ziyaretçi sayısı minyanı karşıladığında ibadete açılmaktadır.

Adana’da da Adana Sinagogu ibadete açık olup, 2007 yılında varislari tarafından bugün Hahambaşılık Vakfı olan Beyoğlu Musevi Hahamhanesi’ne bağışlanmıştır. İdaresi Neve Şalom Sinagogu Vakfı’na yapılmaktadır.

Ankarada ise Ankara Sinagogu son olarak 1997’de ciddi bir onarım gördükten sonra açılmış olup Ankara Musevi İbadethanesi Vakfı tarafından idaresi sağlanmaktadır.⁵²⁶ 2015 yılından bu yana Holokost anma programları Ankara’da yapılmaktadır. Programın bir parçası olarak Ankara Sinagogu da ev sahipliği yapmaktadır.

Cemaati neredeyse yok olan Antakya/Hatay’da da Antakya/Hatay cemaatine ait yalnızca bir sinagog ibadete açık olup İstanbul’dan gönderilen bir din adamı, orada hizmet vermektedir.⁵²⁷ Minyanı tamamlamak üzere bayramlara ve şabat günlerinde Hatay sinagogunda ibadeti icra eden kişi, bugün İzmir’de aynı görev ile geçici olarak bulunan Hazan Nesim Beruhel’dir.⁵²⁸

Yapı itibariyle ayakta olan sağlam sinagogların hemen hemen hepsi cumartesi(Şabat)günleri ibadete açıktır. Gelen cemaat çoğunlukla yaşlılardan oluşmaktadır. Sinagogların nüfusun az olduğu yerlerde bulunması, ibadete iştirak etmede isteksiz olan toplum gibi nedenlerle ibadetler aksamakta ve minyan toplamada zorluklar yaşanmaktadır. İzmir Şalom sinagogunda denk geldiğim bir törende Hazan, minyan eksikliğinden –bir kişiyi bulana kadar- ibadeti geciktirmek zorunda kaldı.

Sefarad ile Aşkenaz sinagoglarının denetimleri merkezi olarak Beyoğlu Hahambaşılık Vakfı tarafından sağlanmakta ancak kendi içlerinde Sefaradlar ve Aşkenazlar olarak ayrı ayrı işlev görmektedir. Tabi bu cemaatlerin de tamamen ayrı olduğu anlamına gelmez. Nitekim bugün, bir zamanlar Osmanlı’da olduğu gibi Aşkenaz ile Sefarad ayrımı yapmak söz konusu değildir. Her iki cemaat her işlerini ortak yapmakta olup en önemlisi Yahudi toplumunda ‘iki cemaatin tamamen ayrı olduğu’ düşüncesinden eser yoktur. Yalnızca birkaç ritüel uygulamasında farklılık mevcut olup bunlar da herhangi bir ayrımcılık veya ötekileştirme yaratmamaktadır.

⁵²⁶ Hakkında bilgi verilen sinagoglara ilişkin bilgiler Hahambaşılığın resmi Web sayfasından yararlanılmıştır, <http://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/sinagoglar>, <http://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/sinagoglarFstart=10>, (10.10.2018)

⁵²⁷ Moris Levi Görüşmesi Hahambaşılık Binası, 10.06.2017

⁵²⁸ Hazan Nesim Beruhel Görüşmesi, İzmir Şalom Sinagogu, 18.06.2019

Faal olmayan ancak varlığı yakın tarihte bilinen sinagoglar da vardır. Kilis'te bir sinagogun bulunduğu ancak bölgedeki Yahudi cemaatinin 1960'larda şehri terk etmesiyle kapandığı söylenmektedir. Yaklaşık 1980'lere kadar iki Yahudi'nin varlığından bahsedildiği ve sinagogun 1980'lerde İstanbullu Yahudi iş adamları tarafından restore edildiği bilgisi mevcut olup şehirdeki tek Yahudi eseridir. Bu eser günümüzde Gaziantep-Kilis Yusuf Piçito Musevi Vakfına tescillidir. Yine çevredekilerin mabedin yakın tarihte faal olduğunu hatırladıklarını söylemişlerdir. Dahası bir Hahamhane, okul ve din görevlilerine ayrılan meşruta evlerinden müteşekkil olduğu da ifade edilenler arasındadır.⁵²⁹

Foundation for Jewish Heritage(Yahudi Miras Vakfı) ile The Center for Jewish Art-The Hebrew University(Yahudi Sanatı Merkezi-Kudüs İbrani Üniversitesi)'nin birlikte olduğu bir internet platformundan tüm Avrupa ülkelerinde nerde kaç tane sinagog var ise internet aracılığıyla erişilebilir bir harita uygulaması ile bunu bize sunmaktadır. Bu harita üzerinden tüm Türkiye sınırları içindeki sinagogları görmek mümkündür.⁵³⁰ Sinagoga ilişkin inşa tarihi, aktif olduğu dönemler, hangi topluluğa ait olduğu, yeri v.s. gibi bilgiler kapsamında bir sinagog kimliği de hazırlanmıştır.⁵³¹ Buna benzer bir uygulama Hrant Dink Foundation(Hrant Dink Vakfı) tarafından yapılmış ve Türkiye ile sınırlandırılmıştır. Fakat bu uygulamada Ermeni, Rum ve Yahudi şeklinde üç cemaate ait tüm kilise, sinagog, manastır, mezarlık gibi kamusal alanları, hazırlanan 'Kültür Varlıkları Haritası' uygulaması üzerinde kurum hakkında bilgiler ile birlikte görüntülemek mümkündür.⁵³²

Bugün halen aktif olan önemli Yahudi kurumlarından biri de Talmud Tora okullarıdır. Eskiden beri Yahudi çocukları bu kurumlara gelerek hem din eğitimi alırlar hem de İbranice'ye ilk adım olan alef-bet(alef-tav) alfabesini öğrenirler. Bu usul tıpkı Müslümanlardaki cami veya medrese eğitimine benzer. Kurum olarak bir asra yakın geçmişi vardır.

⁵²⁹ Serdar Korucu, İçinde Keçi Otlatılarak Korunan Kilis Sinagogu, Avlaremoz, 26.04.2016, <http://www.avlaremoz.com/2016/04/26/icinde-keci-otlatilarak-korunan-kilis-sinagogu-serdar-korucu/>, (03.05.2018)

⁵³⁰ <http://historicsynagogueeurope.org/synagogue-home>, (01.04.2018)

⁵³¹ <http://historicsynagogueeurope.org/browser.php?mode=set&id=25335>, (01.04.2018)

⁵³² Kültür Varlıkları Haritası, <https://turkiyekulturvarliklari.hrantdink.org/>, (16.06.2019)

Talmud Tora; ilk ve orta öğretim çağındaki çocuklara Tora hakkında bilgi veren Yahudi cemaatinin en eski ve temel hizmetlerindendir.⁵³³Eski adı Mahazike Tora olan bu eğitim kurumları 75 yıl önce, bölgenin çok kalabalık bir nüfusa sahip olması nedeniyle Galata'daki Zülfaris Sinagogu'nda Rav Nesim Bahar tarafından kurulmuştur. Daha sonra Kadıköy, Balat, Kuzguncuk ve Ortaköy'de açılmıştır. Günümüzde Şişli, Caddebostan, Yeniköy, Ortaköy ve Kemerburgaz sinagoglarında, yaz aylarında ise adalardaki sinagoglarda hizmet vermektedir. Rav İsak Haleva da küçüklüğünden beri bu okullarda alef-bet'i öğrenmiş ve din eğitimini de burada almıştır.⁵³⁴ 2019 itibariyle bu kurumlar 81.yılına girmiştir. Kurumlarda nüfusa paralel olarak öğrenci sayısında hayli azalmalar olmuştur.Beth-din kurulu Talmud Tora'ların devamını sağlamak adına çeşitli faaliyetler yapmaktadır.

3.3.3.2. Sosyal Kurumlar

Hahambaşılık, Lozan'ın ardından Cumhuriyet'in ilk yıllarında kendileri için zorlu bir sürecin başlangıcı diyebileceğimiz bir takım değişikliklerle karşılaşmıştır. Zira Yahudi cemaatinin ileri gelenleri Hahamhane'nin varlığını ve bir toplum olarak Yahudileri korumak adına, Türkiye'nin yeni düzenine uygun hareket etmek amacıyla sahip oldukları haklardan vazgeçmişlerdir. O dönemde sosyal kurumların idaresinden dini kurumların eli çekilmiş ve cemaat meclisinde yetkililer arasında tam uzlaş sağlanamamıştır.⁵³⁵ Bu durum yakın zamana kadar devam etmişse de sonradan bir iyileştirilme yoluna gidildi. Neticede taraflar arasında bugün bir uzlaşının olduğunu görebiliyoruz.

Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana dini azınlık kurumlarına ilişkin birçok olay yaşanmıştır. Hükümet ile yapılan görüşmelerin bir neticesi olarak çözüm süreci olumlu yönde olmuştur.

Hahambaşılık Vakfı bugün toplumun tüm sivil dernek-kurum ve alt kuruluşları da idare etmede gayret göstermektedir. Her bir kurumun işletimi ve

⁵³³ Besalel, s. 273

⁵³⁴ İzabella Kandiyoti, Talmud Tora 75 Yaşında, Şalom, 17.04.2013, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-86658-talmud_tora_75_yasinda.html , (08.02.2018)

⁵³⁵ Bali, Serüven, ss. 71-76, 80

yönetimi için Hahambaşılığa bağlı yetkili kurum bulunmaktadır. Bu kurumların ve durumlarının ne olduğuna gelirsek;

Maşatlıklar(Mezarlıklar): İstanbul Yahudi cemaatinin maşatlık sayısı 17'dir. Bunlardan 8 tanesi faal olup 9 tanesi dolmuştur. Dolanlardan bir kaçı elden çıkmıştır. Bunlardan biri üzerine İstanbul Ekmek Fabrikası kurulu olan Yahudi mezarlığıdır. Kilyos'ta bulunan yeni bir maşatlık olup arazisi Recep Tayyip Erdoğan tarafından cemaate bağışlanmıştır.⁵³⁶ 1991'de bağışlanan bu mezarlığa, 2011 yılında defin yapılmaya başlanmış ve girişine bir midraş⁵³⁷ inşa edilmiştir. Buradaki gömü ve bakım hizmetleri Neve Şalom Vakfı'na yapılmaktadır.⁵³⁸ Faal olan tüm mezarlıklarda cenaze, gömü ve defin işlemleriyle aktif olarak Hahambaşılığın ilgili kurumu hizmet vermektedir.

İzmir'de ise Gürçeşme Musevi Mezarlığı, Bornova Musevi Mezarlığı ve Altındağ Musevi Mezarlığı olmak üzere 3 adet maşatlık bulunur. Gürçeşme Mezarlığı önemli Yahudi bilginlerinin defnedildiği yerdir. Bugün Bornova ve Gürçeşme mezarlıkları dolmuş olup yalnızca Altındağ Musevi Mezarlığı gömüye açıktır.⁵³⁹ Ancak Hahambaşılık resmi internet sitesinde Altındağ Mezarlığı'na çok yakın İzmir Kokluca adı ile kayıtlı bir mezarlık daha listede yer almaktadır.⁵⁴⁰

Çanakkale cemaatine ait bir Musevi mezarlığı olup şehir merkezindedir. Müslüman mezarlığının bir kısmı bu mezarlığa tahsis edilmiş durumdadır.⁵⁴¹ Gaziantep ve Edirne'de de birer kapalı mezarlık bulunur.⁵⁴²

Şanlı Urfa'da da çok az sayıda kalan cemaat, ölülerini Müslüman mezarlığına defnetmektedir. Kendilerine ait bir mezarlık bulunmamaktadır.⁵⁴³ Bursa'daki tek Yahudi Mezarlığı el konulduktan 76 yıl sonra Bursa Musevi Cemaati Vakfı'na iade

⁵³⁶ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 23 Mayıs 2018

⁵³⁷ Kutsal metinlerin okunduğu ve ders verildiği yer de denilebilir.

⁵³⁸ Kilyos Mezarlığı, <http://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/mezarliklar/86-kilyos-mezarligi>, (05.10.2018)

⁵³⁹ Hazan Nesim Beruhel Görüşmesi, İzmir Şalom Sinagogu, 18 Haziran 2019

⁵⁴⁰ İzmir Kokluca Mezarlığı, <http://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/mezarliklar/92-izmir-kokluca-mezarligi>, (05.10.2018)

⁵⁴¹ <http://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/sinagoglar/64-canakkale>, (10.10.2018)

⁵⁴² <http://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/mezarliklar?start=10>, (05.10.2018)

⁵⁴³ Urfa'daki Museviler Kendi Mezarlıklarına Gömülmek İstiyor, T24, 23.08.2012, <https://t24.com.tr/haber/urfadaki-museviler-kendi-mezarliklarina-gomulmek-istiyor,211440>, (10.02.2018)

edilmiştir. İadenin ardından Yahudi vatandaşlar belediyeden izin almadan definlerini dini kurallara uygun bir şekilde yapmaya başlamışlardır.⁵⁴⁴

Bir diğer sosyal kurum ise derneklerdir. Bunlar cemaatin bir araya gelmesi ve toplum yapısının korunmasına yardımcı olan kurumlardır. Bu kurumlar aracılığıyla Hahambaşılık Yahudi toplumu ile daha iç içe ve yakın olmaktadır.

3.3.3.3. Dernekler

İhtiyarlara YardımDerneği: 1895 yılında Yüksekaldırım'daki Or-Hadaş sinagogunun bir kısmı olarak hizmete açılmıştır. Günümüzde, Hasköy'de bulunan Alliance İsraelite Okulu'nun binasındaki İhtiyarlar Yurdu, bu derneğin devamıdır. 1995 yılındaki restorasyondan sonra yaşlılara daha iyi olanaklar sağlamaya başlamıştır.

Musevi Lisesi: 1914 yılında İstanbul'da faaliyet göstermeye başlayan Bene Berit'in imkânlarıyla kurulmuştur. Aşkenaz başhahamı David Markus buranın ilk müdürü olarak görev yapmıştır. İlk önce Yemeniçi sokakta açılmış ancak birkaç taşınmadan sonra Beyoğlu Özel Yahudi Lisesi adını almıştır. Burada bir dönem Alliance programı uygulanmıştır. 1937-38 eğitim öğretim döneminden itibaren müfredat Türkçe ile okutulmaya başlanmıştır. Yahudi bayramlarında okullar halen tatil edilmektedir. Önceden bu okulda herhangi bir dine mensup kişiler okuyabiliyorken daha sonra MEB tarafından yalnızca kendi cemaatine mensup kişilerin okuması kararlaştırılmıştır. 1993-1994 eğitim-öğretim dönemi sonunda Ulus'a taşınmıştır. Burada Ulus Özel Musevi Lisesi olarak çok daha modern olanaklar sağlamaya başlanmıştır. İçinde yuva, ilkokul, ortaokul ve lise barındırır. Okul binası Aşkenaz cemaatine aittir. Uzun yıllar çok önemli başarılar göstermiştir. Yaklaşık 1000 kişilik kapasitesi vardır.

Birinci Karma Ana ve İlk Okulu: Bu okul uzun bir dönem Neve Şalom Sinagogu'nun arkasındaki binasında hizmet vermiştir. 1994'teki son diploma töreni ile Ulus Özel Musevi Lisesi'ne taşınmıştır.

Neve Şalom Vakfı: Bu vakıf Neve Şalom, Şişli, Burgazada gibi sinogoglara ek olarak Matan Baseter ve bünyesindeki Barın Yurt ve Hevra Kadişa(Ölülerin Defni

⁵⁴⁴ Bursa'da Musevi Mezarlığı 76 Yıl Sonra İade Edildi, Agos, 27.08.2012, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/2275/bursa-da-musevi-mezarligi-76-yil-sonra-iade-edildi>, (10.02.2018)

ile İlgilenen Kurum)'yı da denetlemektedir. Matan Baseter bir hayır kurumu olup Neve Şalom'un finansal desteğini de almaktadır.

Öğrencilere Yardım Derneği: 1898 yılında kurulmuş olup ilk adı Avaat Ahim'dir. Farklı hizmet faaliyetlerinde bulunmuştur.

Yetimleri Koruma ve Barındırma Derneği (Orfelinato): Birinci Dünya Savaşı yıllarında savaştan etkilenenler için kurulmuştur. Derneğin bünyesinde bulunan çocukların çoğu ilkokul seviyesindedir. Yetim sayısı yok denecek kadar azdır.

Yıldırım Spor Kulübü: 1963 yılında kurulmuştur. Spor ağırlıklı birçok faaliyeti bulunmaktadır.

Tsedeka Umarpe: Farklı yardım hizmetlerinde bulunmuş bu yardım ve bakım derneği 1995 yılında kapanmıştır.

Sinagogları ve Dini Eserleri Onarma-Yaşatma Derneği: 1968 yılında kurulan bu eserin amacı adından da anlaşılacağı üzere mabedleri, maşatlıkları ve benzeri kurumların onarımı ile ilgilenmektir. Bunlara ek olarak Arkadaşlık Yurdu, Kültür Sanat Yurdu, Göztepe Kültür ve Dostluk Yurdu olmak üzere 4 kültürel kurumda sayılabilir.⁵⁴⁵

Balat Or-Ahayim Hastanesi: Balat'ta bulunmakta olan bu hastane yalnızca Yahudi değil diğer dinden olan insanlara da hizmet vermektedir. Vakıf olarak Hahambaşılık bünyesi altındadır.⁵⁴⁶

Maccabi/Makabi Spor Kulübü: Siyonist federasyonuna kayıtlı olmayıp Siyonist tabanlı bir akım olan bu kulüp gençlere yöneliktir. 1895 yılında İstanbul'da kurulan spor kulübü Makabi, günümüzde başka bir ad altında varlığı devam etmektedir. İbranice dilinin yaygınlaştırılması için kurulan örgütler (Hasafa: lisan) ve Siyonist çalışmaları destekleyen gençlik oluşumları gibi.⁵⁴⁷ Türkiye'den Makabi oyunlarına katılım halen devam etmektedir.

Türk Makabi Takımı, 1935 yılında Tel Aviv'de düzenlenen Makabiyat'a katılmış ve Türkiye'yi temsil etmişlerdir. Türk Makabi, 1950, 1953, 1961 ve 1969 Makabiyatlarına da katılmıştır. Ardından Makabiyat Komitesi kurulunca 1991 yılında Avrupa Makabiyat Oyunları'na Türkiye'den 41 sporcu, 1993 yılındaki Dünya Makabiyat Oyunları'na 65 sporcu, 1995 yılındaki Avrupa Makabiyat Oyunları'na 68

⁵⁴⁵ Besalel, ss. 292-301

⁵⁴⁶ Şeli Gaon Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 16.04.2017

⁵⁴⁷ Benbassa ve Rodrigue, ss. 289, 296

sporcu ve 1997 yılında ise Dünya Makabiyat Oyunları'na 79 sporcu ile katılmıştır. Dünya Makabiyat Oyunları dört yılda bir İsrail'de yapılmaktadır.⁵⁴⁸

Osmanlı'da son dönem Yahudilerinin ve bilhassa bugünkü Türkiye Yahudilerinin hayatını değiştiren ve cemaate toplumsal alanda ivme kazandıran Alliance Israelite Universelle eğitim kurumlarından bahsetmeden olmaz. Döneme damgasını vuran bu kurumlar ilk kuruluş zamanlarında tutucuların hoşuna gitmezken zamanla cemaatin iştiraki ile önemli yol katetmiştir.

Alliance Israelite Universelle: Alliance'ın kurulmasını tetikleyen hadiseler; 1840-1858 yılları arasında Şam ve Bolonya'da meydana gelen Yahudi karşıtlığı iki olay, uluslararası görüşü değiştirecek denli etkilemiştir. Yasal korumaya sahip olmayan Yahudiler, her iki olayda da büyük haksızlık görmüştür. Bu haksızlık karşısında Fransız bir avukat ve tabi daha sonradan Alliance'ın kurucularından olan Adolphe Cremieux, delegasyona katılarak Yahudilerin suçsuz olduğunu ıspatlamıştır. Diğer olay ise kaçırılan bir Yahudi çocuğun vaftiz edilmesiyle patlak vermiştir. Bu ikinci olay Alliance'ın temellerini sağlamlaştırarak bu okulların, olaydan iki yıl sonra 1860 yılında faaliyete geçmesine neden olmuştur.⁵⁴⁹

Alliance Israelite Universelle okullarının açılmasına önyak olan kişi Baron de Hirsh'tir. Merkezi Fransa'da olan bu okullar, önce erkekler bir sonraki yıl da kızlar için eğitim vermeye başlamıştır. 1874-1908 yılları arasında İstanbul'da altısı erkekler, beşi de kızlar için olmak üzere toplamda 11 okul eğitime açılmıştır. 1911 yılına gelindiğinde 65.000 nüfuslu Yahudinin yaşadığı İstanbul'da AIU okullarında öğrenci sayısı 4634 olmuştur. Bu sayı, cemaatin okul çağındaki nüfusunun %35'ini oluşturuyordu. Dışarıdan destekli bu eğitim kurumları, cemaat için çok değerli olmakla birlikte sonraları cemaat içinde ayrılıklara sebep olmuştur. Toplum içinde sorgulanmaksızın bir Fransız kültürü hayranlığı etkisi yarattığından bu kurumlarda okuyanlar ile okumayanlar arasında avam-seçkin ayırımı yapılmıştır. Zaman içinde bu okulların, Yahudi toplumunun Türkiye toplumundan tecridi ve kopuşunda etkili olduğu söylenmiştir.⁵⁵⁰

⁵⁴⁸ Besalel, s. 308

⁵⁴⁹ Sefarad Kültürü Araştırma Derneği, **Alliance Israelite Universelle**, Çev. Aylin Yengin, Gözlem Basım ve Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 14

⁵⁵⁰ Svastics, ss. 30-31

Alyansçılar aslında daha önceleri çoğu kimsenin cesaret edemediği bir yeniliğe girişen Kamondo'yu aşarak çok daha genişletilmiş bir faaliyetle, Anadolu topraklarındaki Yahudi toplumuna, sosyal yaşamını tümüyle değiştirebilecek ve yenileyebilecek bir eğitim fırsatı sunmayı amaçlamıştır. Alliance bunun meyvelerini sonradan gerek idari alanda gerek toplumsal alanda almıştır. Fakat bu süreçte ortam sanılanın aksine rahat olmamıştır. Bilakis çok zorlu zamanlardan geçmiştir. Elde ettiği başarıların bir neticesi olarak toplumun fikir-yaşam akışına çok etki etmeye başlamıştır. Sahada yalnızca Alliance yoktu başka oluşumlar, örgütler, dernekler v.s. de bulunmuştur. Bütün bunlar birbirleriyle rekabet halinde olmuşlardır. Toplum bu havayı soludukça ayrılımlar ve kopulmalar olmuş; nihayetinde cemaat bölünme derecesine gelmiştir. İdareci makamına gelen, hangi örgüt veya teşkilattan ise amaçladıkları emeller doğrultusunda bir yönetim uygulamaya çalışmıştır.

Zaman içinde azınlık cemaat okullarında cemaatler kendi gelenek ve kültürünü, bağımsızlık fikirlerini yayan, hatta milli istiklalleri uğrunda dış devletlerin siyasi oyunlarına alet olacak kurumlar haline gelmişlerdir.⁵⁵¹ Dış destekli Alliance okulları bunlardan biri olmuştur. Buradan yetişen ve sonradan cemaatin yönetim kadrolarında görev alan bazı Yahudiler olmuştur.

1925 yılında Türkiye'deki faaliyetlerine son verildiyse de kurumun etkileri son 30 yıla kadar sürmüştür. Yalnızca Yahudiler değil Müslümanlardan da burada eğitim görenler olmuştur.⁵⁵²

3.3.4. Hahambaşılığa Etki Eden Dâhili ve Harici Unsurlar

Hahambaşılık, kuruluşundan bu yana farklı süreçlerden geçmiştir. Bu süreçlerde yapılan değişiklikler her zaman küçük büyük farketmeksizin bazı ayrılıkçı olayların yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Bu durumlarda bazen içeriden bazen de dışarıdan etkenler neden olmuştur. Biz bu dâhili ve harici etkenleri maddeler halinde vermeye çalışacağız.

⁵⁵¹ Kaya, ss. 74-75

⁵⁵² Yakup Barokos, 150 Yıllık Bir Tarihin İzinden Alliance Israelite Universelle, Şalom, 12.01.2011, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-76164-150_yillik_bir_tarihin_izinden_alliance_israelite_universelle.html, (12.02.2017)

-Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle bölgedeki yerli Siyonist öncüleri kazanmaya başlamış. Osmanlı son zamanlarını yaşıyorken İstanbul hükümeti de oldukça zayıflamıştır. Yahudiler bundan güç alarak İstanbul'un işgalinden sonra Kasım 1918'de Milli Yahudi Konseyi adı altında toplanmıştır. Bu konsey, cemaatteki ana çizgiye muhalefet edenleri bir araya getirmekle birlikte kurumsal birimlerin yerini de almıştır. Öncelikle inanç temelli bir oluşumdan politik bir oluşuma geçme ilkesini edinmiştir. Osmanlı Yahudi toplumunun dünya Yahudi toplumuna resmen açılışını onaylamıştır. Osmanlı Yahudiliğinin tıpkı Avrupa Yahudiliği gibi bir muhatap olarak görülmek istendiğini belirterek Avrupa Yahudiliğinden bağımsız hareket etmeyi öngörmüştür. Bunu yaparken diğer azınlıklara da bu konseyde yer almaları için çağrıda bulunmuştur. Ancak yurtdışından gelen Hahambaşı bu birliği nüfuzlu yerinden vurmuştur. Burada ileri gelenler de Hahabaşının yanında yer almışlardır. Bunlara rağmen daha sonra Milli Yahudi Konseyi, Balfour Deklarasyonu sayesinde resmiyet kazanmıştır.⁵⁵³

-Siyonist faaliyetler çok daha önce baş göstermiş; yeni bölünmelere ve düşmanlıklara sebebiyet vererek etkisini gittikçe artırmıştır. Alman Yahudileri jimnastik organizasyonu olan 'Turnvereine' adı altında önce Balat'da daha sonra ise Filibe'de aktif olmaya başlamıştır. Faaliyette olan bu organizasyonlar zamanla Siyonist hareketin temsilciliklerine çevrilmiştir. Osmanlı'daki ilk Siyonist dernek 1908'de Victor Jacobson tarafından ve birkaç Siyonist isim aracılığıyla Anglo-Levanten Bankacılık adı altında kendini göstermiştir. Bu Siyonist oluşum, Hahambaşı Nahum'un ve Alliance'ın öncülüğünü yaptığı 'modernleşmecilere' karşı olan Yahudi cemaati mensuplarını kendi taraflarına çekebilmeyi başarıp aynı zamanda örgütlenmeyi de sağlamıştır. Zaman içinde Yahudi cemaati yöneticileri ile Siyonistler arasındaki gerilim artmıştır. Azınlık milliyetçileri hükümetten tepki çekmemek adına Yahudilerin, Siyonistlere destek vermemeleri yönünde çaba göstermeye başlamışlardır. Hatta hükümetin, Yahudilerin sadakatinden şüphe duymaması için Siyonistlerin ve benzeri düşüncedekilerin Filistin'de Yahudi yerleşimi fikrine karşı çıkmaları konusunda İttihatçıları uyarmışlardır.⁵⁵⁴

-Organize olmuş Siyonist kurumların dışında, örgütlenmeden ve derneğe kaydı olmadan ideolojik formasyondan yoksun bir kitle var ki Siyonizm fikrinin

⁵⁵³ Benbassa ve Rodrigue, ss. 286-287

⁵⁵⁴ Shaw, ss. 354-355

uyandırdığı umut ve beklentilerden etkilenerek ortaya çıkmıştır. Bunların dışında olanlarla birlikte Doğu Siyonist Federasyonu'nun tanımadığı başka oluşumlar da ortaya çıkmış; işçilerin oluşturduğu Hitahdut ve bir spor kulübü olan Makabi kurumları gençlere yönelik olup 1920'de kurulmuştur. Farklı formlarda cemaat içinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bir numaralı düşman olarak gördükleri Hahambaşı Nahum'un istifasını sağladıktan sonra 1919-1920 yılları arasında yapılan dini lider seçimleri tam da istedikleri şekilde olmuştur. Seçimi kazanan Siyonistler, cemaat kurumlarında dizginleri ele almış ve bu durum yeni rejimim ilanına kadar devam etmiştir. Zamanla yerel Siyonizm resmi Siyonizm'in önüne geçmiştir. Yerel Siyonizm kendini daha sonra, kendiliğinden gelişen ve derneklerden bağımsız bir akımın karşısında bulmuştur. Bu durum İstanbul dâhil ülkenin çoğu yerinde yaşanmıştır. Ancak en iyi görünüm İstanbul'da olup Hahambaşılığın da burada bulunması olayların daha hareketli geçmesine neden olmuştur.⁵⁵⁵

-Hahambaşı Nahum istifasını sunarken basına yansıyan zafer yalnızca Siyonistlerin zaferi olmuştur. Boşalan ruhani lider makamına böylece Hahambaşı Becerano gelmiştir.⁵⁵⁶ Alliance, Yahudi toplumunun en üst düzey başkanı Hahambaşı Hayim Nahum'u ve Alliance okullarını elinde bulundurmasına rağmen üyelerinin siyaset yapamıyor olması ve bir fırka lojistiğine sahip olmaması onları bu karşılaşmada yenik düşürmüştür.⁵⁵⁷

-Cemaat yönetiminde benzeri bir durum Nizamname'nin hazırlandığı ve Lozan haklarından feragat edildiği dönemde de yaşanmıştır. 18 Aralık 1925 gününde yapılan toplantı sonrasında görüş ayrılıkları yaşanmış ve alınan kararlar taraflar arasında bir uzlaşa sağlayamamıştır. Bilakis iki baş gibi görünen taraflardan birtanesi diğerini Osmanlı Yahudi cemaati yönetimine el koymakla suçlamıştır. Taraflardan bir tanesi Bene Berit olup verilen gazete haberlerine yurtdışındaki Yahudilerin onun üzerinde gizli etkilerinin olduğu şeklinde yansımıştır.⁵⁵⁸

⁵⁵⁵ Benbassa ve Rodrigue, ss. 288-290

⁵⁵⁶ Öke, s. 480

⁵⁵⁷ Benbassa ve Rodrigue, s. 285

⁵⁵⁸ Bali, Serüven, ss. 73-74, 76

3.3.5. Hahambaşılığın Sorunları ve Beklentileri

Hahambaşılık daha Osmanlı'nın son dönemlerinde iken bir takım ciddi sorunlarla karşı kalmıştır. Ancak iki sorun var ki bunlar toplum ve bilhassa Hahambaşılığın zor süreçler yaşamasına sebep olmuştur. İlki Hahambaşılığın tüzel kişilik sorunu diğeri kuruma ait vakıfların sorunudur. Hahambaşılık dini bir kurum olarak yasal dayanağı olmamasına rağmen, kurumun yöneticileri hatta Yahudi toplumu mensupları Cemaat Vakıfları Temsilciliği adı altında özel bir statü elde etmişlerdir. Bu anlamda Hahambaşılığın hem kurumsal anlamda hem de vakıf olması anlamında yaşadığı bazı sorunlara değinilecektir. Tabi bu kurum sorunlarının yanında toplumsal sorunlara da yer verilecektir.

3.3.5.1. Hahambaşılığın Karşılaştığı Sorunlar

Hahambaşılık, XIX. yüzyıl başlarından bu yana normal olarak hem kurumsal hem toplumsal bazı sorunlar yaşamıştır. Bu sorunlara değinirken kronolojiye çok da bağlı olmaksızın ancak kurumsal ve toplumsal tasnifi yaparak maddeler halinde vermeye çalışacağız.

Kurumsal bazı sorunlar;

-Uzun yıllar boyunca birbirinden farklı uygulamalar ile karşı karşıya kalmış olan Hahambaşılık ve diğer kurumlar, dönemin siyasi ve bununla ilişkili olarak hukuki tercihlerinden etkilenmiştir. Yine Hahambaşılık ve diğer dini kurumların dini liderleri, 'cemaat lideri' olarak muhatap alınmasına rağmen ait oldukları kurumların kişilikleri resmen tanımlanmış ve tanınmış değildir. Dini lider seçimi ve ruhani kıyafet meselelerine çözüm getirildiyse de kurumlara ilişkin somut bir çözüm elde edilememiştir.⁵⁵⁹ Bu konu XX. yüzyılın başından beri bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bunların çözümü için yeni yeni müzakereler yapılmaktadır. Dolayısıyla sorunların halledilmesine ilişkin biraz zaman alması muhtemeldir.

-Yine kurumun hukuki durumu ile ilgili bir belirsizliği de Rav İsak Haleva'dan öğreniyoruz. Hahambaşılık bir dini kurum olarak resmiliği

⁵⁵⁹ Koptaş ve Usta(Ed.), Yok Hükmünde, s. 17

bulunmamakla birlikte devletin bizzat muhatap gördüğü bir kurumdur.⁵⁶⁰ Tüm bunlara baktığımızda teori ile pratiğin birbiriyle bağdaşmayan şekli karşımıza çıkmaktadır. Ya da kısmen hukuki düzenlemeden geçen kısmen geçmeyen bir vaziyet ile karşı karşıya kalmış yapılanma bulunmaktadır.

-Kurumların mal beyannamelerini yapmamaları ya da eksik yapmaları sonucunda ortaya çıkan vakıf sorunları olmuştur. Devlet, Cemaat Vakıfları'nın bugüne kadar yalnızca 1936 yılında vermiş oldukları mal beyannamelerini 'vakıfname' olarak kabul etmiştir. Bu da beraberinde birçok sorun getirmiştir. Bu beyannameye göre mevcut tescillerde kaydı bulunmayan ve bu tarihten sonra kazanılan gayrimenkul malları hazine tarafından el konulmuştur. Bağış ve vasiyet yolu ile elde edilen gayrimenkul malların tapu kayıtları da, ilgili beyannamede bu yolla elde edilen malların iktisabına ilişkin herhangi bir hüküm yer almadığı gerekçesiyle iptal edilmiştir. 1974 yılından itibaren Yargıtay ve Danıştay da 1936 Beyannamesi'nde olduğu haliyle (Vakıfname) kabul etmiştir. Ancak daha sonra hukuki bir çözüm olarak yeni mal beyannamesi oluşturulduysa da konuya ilişkin hazırlanan taslak mecliste müzakare edilmeden görüşülme olanağı ortadan kalkmıştır.⁵⁶¹ Tabi bu süreç 2002 yılına kadar devam etmiştir. Çünkü bu dönemden sonra sorunlar çözüme kavuşturulmak üzere ele alınmıştır. Neticede bunların önemli bir kısmı halledildiyse de henüz çözülemeyen bir kısım sorun da mevcuttur.

-Diğer bir sorun ise Medeni Kanunu'nun dernekler için zorunlu organ olarak kabul gördüğü genel kurul, yönetim kurulu, denetim kurulları ve bunları barındıran sistemin azınlık vakıflarında olmayışından kaynaklanmaktadır. Bu sistemin olmayışı tüzel kişilik iradesinde belirsizlik oluşturduğundan bir tüzüğe ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca cemaatlerin demografik yapısı değiştiğinden 100 yıl önceki bir örgütlenme sisteminin bugünün şartlarında devam ettirilmesi uygun görünmemektedir.⁵⁶²

-Son olarak kurum çalışanlarının maaşlarına ilişkin önemli bir sorunun ekonomik açıdan kuruma yük olduğu dile getirilmektedir. Hahambaşılık kendi bünyesinde görev yapan hiçbir çalışan, resmi çalışan olmadığından maaşları kurum bütçesinden verilmektedir. Hahambaşının devlet tarafından tanınan özel kişiliğiolmasına rağmen onun maaşı da kurum bütçesinden tahsis edilmektedir. Bir

⁵⁶⁰ İsak Haleva Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 20.06.2018

⁵⁶¹ Reyna ve Zonana, ss.127-128

⁵⁶² Koptaş ve Usta(Ed.), Yok Hükümünde, s. 16

dini kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığı ile aynı hüviyete sahip Hahambaşılığa da tıpkı Diyanet personeli gibi bir hak tanınabilir.⁵⁶³ Hahambaşılık bu açıdan tıpkı dini kurum olan Diyanet gibi muhatap görülmek istemektedir. Çünkü fonksiyon itibariyle benzer kurumlar olduğundan böyle bir hakkın tanınması taraftarıdır. Bu sorunun nedeni Hahambaşılığın resmi bir kurum olmamasından kaynaklanmaktadır.

-Türkiye Yahudi Cemaati nüfusunun azalması da kurum için ekonomik açıdan olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin Hahambaşılığa verilen kisba ödeneği veya katkı fonlarının azalması kurum personellerinin maaşına direkt etki eden sebeplerdir.

Toplumsal sorunlar;

Yeni düzen, 1930'lu yıllarda Yahudi cemaatinin kendine özgü kurumlardan mahrum kalmasına neden olmuştur. Bu mahrumiyet bir takım toplumsal sorunları da beraberinde getirmeye başlamıştır.⁵⁶⁴ Bunların bir kısmına daha önceki ilgili başlıklarda değinilmiştir. Örnek verecek olursak; kaşerut için toplumdan alınan gabela vergisi, Hahambaşılık tarafından toplanmaktaydı. Fakat böyle bir yetkinin kurumun elinden alınmasıyla çoğu kişinin kaşerut satmasına neden olmuştur. Bu da beraberinde kaşeruta dair bir güvensizli getirmiştir. Ayrıca Hahambaşılığın bunun için aldığı vergi de cemaat için bir gelir kaynağı durumundaydı. Bu tip gelirlerin kesilmesi ekonomik sıkıntıları ve buna bağlı olarak toplumsal sıkıntıları beraberinde getirmiştir.

Hahambaşılık, kuruluşundan bu yana ilgilendiği temel konuların başında toplum gelmektedir. Bu dini kurum toplumun hemen hemen her şeyi ile ilgilenmektedir. Toplumda okul öncesi çocukların dini eğitiminden tutun toplumun ekonomik durumuna kadar büyük bir titizlik göstermektedir. Dolayısıyla bu konuda her türlü gerekli yardımı yapmaya çaba sarf etmektedir. Yine Yahudilerden sorumlu bir kurum olarak Hahambaşılık hem toplum içinde hem toplum dışında yaşanan sorunlarla da ilgilenmektedir.

-Cumhuriyetin ilk yıllarında yürütülen millileştirme veya Türkleştirme politikaları azınlık grupları için ciddi tehlike oluşturmuş; bir toplumun kültür, dil, inanç gibi önemli yapı taşları bu tip politikalarda bir erime yaşamıştır. O dönemde anayasa ve idari uygulamalar etnik kimlikleri asimile etmeye müsait yapıda

⁵⁶³ Moris Levi Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 15.05.2018

⁵⁶⁴ Benbassa ve Rodrigue, s. 246

olmuştur. Düne oranla bugün Yahudi toplumu bu anlamda hem dil(Ladino) hem de Seferad kültürü olarak ciddi kayıplar yaşamıştır. Tabi burada sekülerleşmenin de etkisini unutmamak gerekir. İşte bu noktada dini ve laik yönetimin bir arada olduğu Hahambaşılık Kurumu çeşitli faaliyetlerle Yahudi cemaatini ayakta tutabilme uğraşı vermektedir. Türkiye Cumhuriyeti de bu konuda son dönemlerde hassas çizgiyi takip etmeye özen göstermektedir.

-Bazen kaşerut için konulan vergiler kaşer ürünlerin fiyatına yansımaktadır. Bu durum cemaatin kendi iç sorunu olup haliyle geliri düşük Yahudiler için önemli bir sorun haline gelmektedir. Konuyla ilgili yakın bir zamanda yaşanan bir olay şöyledir. Nüfusun yoğun olduğu yerlerde matsaya gelen pahalılık topluma ekonomik açıdan sorun teşkil etmiş ve ürünlerin satışını yapan Denet Gıda olaya ilişkin açıklama getirirken artışın borsa ile alakalı olduğunu belirtmiştir. Ancak sonradan Hahambaşılık konuyla yakından ilgilenecek aradaki farkı sübvans etmiştir.⁵⁶⁵ Pesah bayramında özel olarak tüketilen pesah ekmeği matsa Yahudilerce önemlidir. Kaşer ürünlerine gelen zam bir yönüyle Yahudi toplumunu ekonomik açıdan etkilerken diğer yönüyle Hahambaşılığı hem toplumsal hem de ekonomik olarak etkilemektedir. Dini olan bir meselenin ekonomik yönden yarattığı negatif sonuçlarını böylelikle görmüş olmaktadır.

Bir de harici nedenlerle oluşan sorunlar var ki, bugün Yahudi cemaati yetkililerinin en çok önem verdiği ve en çok üzerinde durduğu bir konudur; Nefret söyleminin suç sayılabilmesi.

-Bir dönem cemaat başkanlığını yapmış Silvyo Ovadya, atisemitizmin Türkiye’de suç olmadığı fakat buna ilişkin hükümetin düzenlemeler yapmasını temenni ettiğini belirtmiştir.⁵⁶⁶ Uzun bir süreden beri antisemitizm ve benzeri durumların nefret suçu kapsamında ele alınmasına ilişkin bu talep, Yahudi cemaati ve diğer azınlık cemaatlerinin gündeminde olup bunun bir yasa haline getirilmesi için hükümete çağrıda bulunmaktadırlar. Nitekim yasa haline gelmesi durumunda mevcut toplumsal sorunların giderileceği kanısındadırlar.

⁵⁶⁵ Betsy Penso, Pesah Öncesi Piyasadaki Dalgalanma ve Fahiş Matsa Fiyatları, 29.03.2019, <http://www.avlaremaz.com/2019/03/29/pesah-oncesi-piyasadaki-dalgalanma-ve-fahis-matsa-fiyatları/>, (02.04.2019)

⁵⁶⁶ Mezarlarımız İşgal Edildi, Vatan, 07.04.2010, <http://www.gazetevatan.com/mezarlarimiz-iskal-edildi-298453-gundem/>, (10.02.2018)

Hahambaşılık, topluma dahi iyi koşulları sağlamak adına çaba göstermektedir. Buna göre iç ve dış etkenli sorunlar yaşasa da makul yollarla çözüm üretmektedir. Hahambaşı veya kurumun diğer yöneticileri mevcut sorunlarının çözüleceği kanısında olup bu konuya ilişkin yurtiçi gerek yurtdışı temaslarında lehte bir tavır sergilemektedir. Yakın zaman önce yaşanmış bir hadiseyi aşağıda örnekleyebiliriz.

Ankara’da bulunan Başbakanlık Resmi Konutu’nda Almanya Başbakanı Angela Merkel’le buluşmak üzere ağırlanan dini liderler arasında İsak Haleva da bulunmuş. Toplantıda Hahambaşı Haleva, mevcut yönetimin olumlu adımlar attığını ve sorunların çözümü için doğrudan görüşmeler yapıldığını, cemaat sorunlarının azaldığını, yavaş da olsa vakıf iadelerinin yapılmaya başlandığını dile getirmiştir.⁵⁶⁷ Yahudi cemaati devlet ile olumlu bir çizgide yürümeyi tercih edip attığı adımların hep bu yönde olmasına dikkat ettiği görülmektedir.

3.3.5.1.1. 1865 Nizamnamesi'nin İşlevi-Geçerliliği

‘Birinci Bölüm’ deHahambaşılık müessesesinin Fatih Sultan Mehmet döneminde kurulduğu ancak resmiliğini II.Mahmut döneminde kazandığı ifade edilmiştir. Diğer toplumlara bu nizamnameler verilince Yahudi toplumu daaynı haktan yararlanmak istemiştir. Neticede bu hak, Yahudilere 1865’te tanınmıştır. Ancak Cumhuriyet’e geçiş döneminde dini kurumlarla ilgili bir takım sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Bu yüzden Hahamhane Nizamnamesi’ni günümüze ilişkin işlevi hakkında değerlendirdiğimizde sıkıntılı bir durum ile karşılaşmaktayız. Bu Nizamname XX. yüzyıl başlarından itibaren geçerliliğini yitirmiş ve buna bağlı Hahambaşılık Kurumu da işlevini oldukça kaybetmiştir.Biz de burada Nizamname’nin bu sürecini olabildiğince vermeye çalışacağız.

Kurtuluş savaşı sonrası ülkede yaşanan hadiseler yerini bir başka olaya bırakmıştır. Hilafetin kaldırılmasıyla gözler Yahudilere çevrilmiş. Cumhuriyetin ilanından yaklaşık bir yıl önce (1922), Yahudi cemaati Hahambaşılık kurumuna ilişkin ciddi bir sorun ile karşılaşmıştır. Yahudi cemaatinden istenilen şey 1918 yılından beri cemaat yönetimini sağlayan geçici idare heyetini lağv etmek, ardından

⁵⁶⁷ Hahambaşı Merkel ile Görüştü, Şalom, 27.02.2013, <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-86051-haber.html>, (10.02.2018)

Nizamname'ye uygun bir idare heyeti seçmek idi. Buna göre başka çaresi olmayan Hahambaşılık geçici heyetini dağıtmıştır. Bu girişimler Cumhuriyetin temel ilkelerinden biri olan laiklik ilkesinin gereği olmasından kaynaklanıyordu. Bu sırada cemaatin ileri gelenlerince Hahambaşılığın yeni yasalara uygun olacak yönetim biçimi müzakere edilmeye başlandı. 30 Mayıs 1924 tarihinde yeni nizamnamenin düzenlenmesine kadar, kurumun işlerini yönetecek bir heyet oluşturuldu. Yeni oluşturulacak olan Nizamname için de on kişiden teşekkül ikinci heyet oluşturuldu. Oluşturulan yeni teşkilatlanmada kurumun cemaat işleriyle ilgili yetkileri valilere devredilince Hahambaşılık merkezli teşkilat parçalandı. Yahudi toplumunu yalnızca 80 kişilik Meclis-i Umumi temsil etti. Bunlardan 20'si din adamlarından oluşmaktaydı.⁵⁶⁸ Bu sayıya Nizamname'nin 2. Bölüm 16. Maddesi'nde belirtildiği üzere sadık kalınmıştır.⁵⁶⁹

Meclis-i Umumi var olmasına ve yönetimi sağlamasına rağmen hükümet, Hahambaşılığın yetkilerini sınırlandırmaya gitti. Yaşanan sıkıntılardan dolayı 1 Temmuz 1924 tarihinde bir toplantı daha düzenlendi ve Hahambaşılık personel ve maaş indirimine gitti. Bu sıkıntılı dönem Lozan ile son buldu. Hilafetin kaldırılmasının bir etkisi olarak hem Hahambaşılığın kaldırılması hem de ona bağlı okulların kapatılması gerektiği söylendi. Hal böyleyken Mustafa Kemal'in New York Herald'e verdiği demeç Yahudi cemaatinde, kurumun kaldırılmasına ilişkin endişeyi daha da arttırdı. Olay daha sonra dış basına yansıdı. –Konuyla ilgili çekince olmalı ki- Hahambaşılık (ve Patrikhane) için düşünülen şeyin yalnızca dini meselelerde getirilen sınırlandırmalar olacağı söylendi. Dışişleri Bakanı İstanbul temsilcisi, Hahambaşıyı çağırıp Avrupa basınında İstanbul mahreçli haberleri yalanlamasını istedi.⁵⁷⁰

Ayrıca Lozan antlaşması, TBMM'de artık her toplumdan olmak üzere Yahudilerden de bir temsilci bulundurma hakkı da tanıdı. Verilen tüm bu hakların asıl mahiyetlerini kısa bir süre sonra fark eden Yahudiler artık hukuki bir eşitliğin başlangıcı olarak gördüler.⁵⁷¹

⁵⁶⁸ Bali, Serüven, ss. 54-55

⁵⁶⁹ Hahamhane Nizamnamesi, Tiyaki, Yıl 2, Sayı 16/17, s. 59

⁵⁷⁰ Bali, Serüven, ss. 56-59

⁵⁷¹ Shaw, s. 394

Yahudiler 42.Madde'nin Türkiye'nin hâkimiyet hukukunu ihlal ettiğini düşünüp 15 Eylül 1925 tarihinde Hahamhane'de bir toplantı düzenledi. Yapılan bu toplantıda Meclis-i Umumi üyesi olan cemaatin ileri gelen 42 kişisi 42.Madde'den vazgeçtiklerini kararlaştırıp Adalet Bakanı'na resmen tebliğ etti.⁵⁷²

Feragatın içtenlikle ve samimiyetle yapıldığı kaynaklarda geçmektedir.⁵⁷³ Ancak durum tersi olmuştur,şöyleki; özelde Yahudi toplumu genelde dini azınlık toplumlarının feragat/vazcayma yönündeki kararları, devletin hukuk sistemi artık şeriat kanunlarına göre değil de laik ve Batılı temellere oturtulduğundan dolayı mecburi durumda alınan kararlar olmuştur. Bir oldubittiye getirilince dini azınlıkların kabul etmekten başka çareleri kalmamıştı.⁵⁷⁴

Daha sonra art arda kurumla ilgili sorunları açığa kavuşturmak üzere birkaç toplantı gerçekleştirildi. Yapılan toplantılarda en çok üzerinde konuşulan konu Hahambaşılığın yetkilerinin sadece dini konularla sınırlandırılması ve alt kurumların durumu idi. Bu konuların yanı sıra yeni nizamnamenin hazırlanması ve Hahambaşılığın farklı alanlardaki idaresinin sağlanması için farklı heyetler de oluşturuldu. Bunlar mevcut kurulların (meclislerin) içinden seçilen üyelerden oluşan heyetlerdi.⁵⁷⁵ Toplantıdaki kararlar, dini ve idari yetkilerin ayrılması yönünde olunca cemaat üyelerinden emekli konsolos ve Yahudi Okulu Müdürü Nisim Surujon tarafından cemaatin bunu benimsemesi üzerine eleştirilmiştir. Zira bu, cemaatin varlığına bir tehdit idi.⁵⁷⁶ Cemaatten bazısı için bu, aşılması güç dolayısıyla Hahambaşılığı mecburiyete sevkeden ve cemaatin yapısına zarar veren bir durum olmuştur.

Diğer bir eleştiri yapan ise Aşkenaz cemaati başhahamı David Markus'tur. Ancak o, yenilenmeye direnenleri eleştirmiştir. Markus, ülkenin durumuyla paralel hareket edilmesi gerektiği düşüncesinde olmuştur. Dahası Hahambaşılığın padişah fermanıyla kurulmuş ve Osmanlı'ya ait bir kurum olduğunu, toplum üzerinde ölü bir ağırlık olduğunu, artık ne dini ne de idari ihtiyaçlara cevap vermediğini ve bu nedenle kaldırılması gerektiğini açıkça ifade etmiştir. Aynı şekilde Hahambaşılığın tüm Yahudi cemaatlerine maddi açıdan aşırı pahalıya mal olduğunu, cemaatin

⁵⁷² Bali, Serüven, s. 64

⁵⁷³ Shaw, s.396, Öke, s. 498,

⁵⁷⁴ Benbassa ve Rodrigue, s. 242

⁵⁷⁵ Bali, Serüven, ss. 60-72

⁵⁷⁶ Svastics, s. 35

sağlıklı gelişmelerine engel olduğu, on yıldır bu durumun değiştirilmesi için girişimlerde bulunulduğunu ve artık ortamın buna elverişli olduğunu dile getirmiştir. Markus, bu söylemlerden dolayı ağır tepkiler almıştır. Ancak Meclis-i Umumi'nin 4 Aralık 1925'te Hahamhane'de düzenlediği ve katılımın %49 olduğu olağanüstü bir toplantıda da Hahambaşılığın dini ve idari işlerin ayrılmasında karşı çıkmadığı ve laik rejimden dolayı Hahambaşılığın devletin yeni kanunlarına uyması gerektiği bir kere daha yinelenmiştir. Bu toplantıdan sonra Mişon Ventura, özel hak ve imtiyazlar istemediklerini ancak diğer Avrupa ülkelerindeki cemaatlerin teşkilatlanmalarına benzer şekilde hukuka dayalı bir teşkilat kurma hakkını Türkiye'den talep ettiklerini beyan etmiştir. Bütün bunlardan sonra Hahamhane Nizamnamesi tasarısını hükümete sunmak üzere üç kişilik heyet oluşturuldu; Avram Galante, Av. Şimon Levi, Hanri Soriano. Bu heyet, gelen resmi davet üzerine 24 Şubat 1926 tarihinde yeni nizamnameyi görüşmek üzere Ankara'ya gitti. 1 Ağustos 1926 tarihinde yapılan toplantı Cemaat başkanı Jak Nahmiyas önderliğinde olup toplantıya toplumun ileri gelenlerinden seksen kişi katılım sağladı. Yapılan toplantının gündeminde, Lozan'ın 42. Maddesi'nden feragat edildiğini beyan eder mazbata ve resmi makamlarla bundan sonra görüşmeleri yapacak yeni heyetin seçimi gibi konular vardı. Ancak alınan kararlar tam haliyle basına yansımada. Hahambaşılığın toplantıyı düzenlemesinin asıl amacı da yeni Hahamhane Nizamnamesi'nin kabulü idi. Bu Nizamname de daha sonra kabul edildi.⁵⁷⁷

Devlet yetkilileri daha sonra dini müessesenin ve ona bağlı kurumların iyileştirilerek örgütlenmesine yasak koydu. Cemaat yönetiminin elinde ise Osmanlı dönemi 1865 tarihli Hahamhane Nizamnamesi kaldı. Her ne kadar konuyla ilgili hükümete defalarca başvuru yapıldıysa da geri dönüşler olmadı. Kurum ve ona bağlı alt kurumlarla ilişkili olarak Türkleşmek ve Türk kültürüne hizmet etmek adına gerekli kurumlar ve yöneticiler olmaksızın cemaati bu amaçlar doğrultusunda kimlerin olacağı ve nasıl yönetileceği merak konusu oldu. Kurumların yönetimi işlev görece bir Nizamname olmaksızın eski geleneklere göre sürdürüldü.⁵⁷⁸ Bu durum aynı şekliyle devam etmektedir. Bu açıdan Nizamname'nin yenilenmesi günümüz şartlarında zor görünmektedir. Nedeni de Millet Sistemi'nin sonlandırılmasıyla ona bağlı tüm düzenlemeler de işlevini yitirmesidir. Fakat bugün vakıfname adı altında

⁵⁷⁷ Bali, Serüven, ss. 69-71, 76-92

⁵⁷⁸ Levi, s. 87

bazı düzenlemeler yapılmakta olup Hahambaşılığaa bağlı alt kurumların idaresi cemaat vakıflarına ilişkin düzenlenen kanunlar çerçevesinde yürütülmektedir.

Millet Sistemi ortadan kalkınca hukuken, Müslümanlarla eşit oldular. Bireysel statüler bundan sonra sivil yargının denetimine girdi. Kurumun cemaat için vergi toplama hakkı ortadan kalktı. Bundan sonra cemaat kurumları gönüllü yapılan bağışlarla geçinmeye başladı. Hahambaşı ise Osmanlı dönemlerindeki Başhahamların sahip oldukları yetkilerin elinden alınmasıyla artık Yahudi cemaatlerini kanun ve hak ile yönetemeyecek hale geldi. Dini liderlerin hukuki statüsünün son bulmasıyla kişiliğinin gücünü kullanmak zorunda kaldı.⁵⁷⁹

Cumhuriyet ile kamu tüzel kişiliği ortadan kalkan Hahambaşılık müessesesi günümüzde varlığını *de facto* olarak sürdürmektedir.1865 Nizamnamesi de bu kuruma verilen ve çalışanlarının bir tüzüğe göre hareket etmesini sağlayan bir yasal düzenleme idi. Bu düzenleme de yeni kurulan devlet ile tam olarak belli olmadığından/sonuçsuz kaldığından günümüzde dini cemaatlerce birkaç değişiklik yapılarak kendi iç tüzükleri oluşturuldu.Dini kurumların işlerliğibuna göre sağlanmaya başlandı.⁵⁸⁰ Esasında Yahudi cemaatinin istediği şey kendileri için bir otonom alanı oluşturmak olup ancak bunlar Türkiye'nin yasaları ve siyasi çizgisiyle örtüşmemektedir. Cemaatin ileri gelenleri ile hükümet arasında bu anlamda yapılan ikili görüşmeler olumsuz sonuçlanmaktadır. Neticede hem Türkiye'yi hem de vatandaşları olan Yahudi toplumunu ortada buluşturacak bir yasa mutabakatı sağlanmış değil. Yalnızca dini liderini devletin onaylaması ile birlikte toplumun kendisi seçmektedir. Buna göre tam bir serbestlik söz konusu değildir. Dolayısıyla tamamiyle bir özerklik durumu yoktur.

Hukuken çözülemeyen sorunların doğurduğu büyük sorun tüzel kişiliğin olmamasından kaynaklanmaktadır. Dini cemaatlerce en çok talep edilen şey de bu tüzel kişiliktir.

3.3.5.1.2. Hukukî Engeller

Türkiye Hahambaşılığın en önemli hukuki engeli şüphesiz tüzel kişilik sorunudur. Son zamanlarda buna kurumlara ilişkin seçimler de eklenmiş durumdadır.

⁵⁷⁹ Shaw, s. 397

⁵⁸⁰ Hahambaşı İsak Haleva ve Yusuf Altıntaş Görüşmesi, Hahambaşılık Binası, 10.05.2018

Yahudi toplumu 1936 yılında devletin öngördüğü yasa kapsamında beyanatını nedeni bilinmeyen bir şekilde verememiştir. Tescil için beyanatını vermeyen cemaatlerden biri de İzmir cemaatidir. Ancak yeni düzenleme ile vakıf olarak kabul edilmiş ve cemaatin taşınmazları da böylece vakıf şemsiyesine alınarak yasal kimliğe kavuşturulmuştur.⁵⁸¹ Sahip olduğu taşınmazlara tüzel kimliği olmadığı gerekçesiyle hiçbir işlem yapamayan İzmir Cemaati, verilen karara dayanarak hukuki zeminde cemaatle ilgili her işi hukuki zeminde yapabilecek duruma gelmiştir.

Hahambaşılık, ülkede Yahudilerle ilgili ara ara yaşanan olumsuz olaylara ilişkin hukuki yollar aramaktadır. Bu olumsuz hadiselerin toplumu üzdüğünü ve bu nedenle bir önlem alınacaksa hukuki yollara başvurulması gerektiğini belirtmektedir. Zira cezai bir yaptırım uygulandığında yaşananların azalabileceği kanısındadır. Dolayısıyla söz konusu olaylara karşı yaptırım gücünün olduğunu düşündükleri Nefret Söylemi'nin yasallaşmasını talep etmektedirler.

Nefret Söylemi'ne ilişkin tüm gayri müslim cemaatler ortak bir noktada buluşmuşlardır. Bunun için hep birlikte hareket etmektedirler. Mesela Uluslararası Hrant Dink Vakfı'nın Türkiye'de medya ve basının kışkırtan, karalayan ve ötekileştiren diline dikkat çekmek ve nefret söylemi ile mücadele etmenin yollarını tartışmak amacıyla 'Medyada Nefret Söyleminin İzlenmesi' adlı çalışmayı başlatması bu girişimlerden bir tanesidir. Nefret suçları ve Nefret söylemi henüz Türkiye'nin iç hukukunda yerini alabilmiş kavramlar olmadığından kimi denetim organları tarafından eleştiri almaktadır.⁵⁸²

Yine Nefret söyleminin suç sayılabilmesi adına STK'ların düzenlediği programlar, konferanslar, anketler, v.s. ortak çalışmalara örnektir. Ortak bir sorun olarak gördüklerinden, azınlık grupları bu anlamda birlikte hareket etmeye çalışmaktadırlar.

2010 yılı itibarıyla cemaat başkanlığı görevinden ayrılan Silvyo Ovadya Yahudi cemaatinin karşılaştığı bir takım sorunları dile getirmişti. Cemaatin en büyük sorununun kimlik sorunu olduğunu belirterek Yahudi'nin vatandaşlığının hoşgörü ile

⁵⁸¹ Fatih Abacıoğlu, Museviler, 100 Yıl Sonra Taşınmazlarına Kavuşuyor, Yeniasır, 16.12.2011, <https://www.yeniasir.com.tr/izmir/2011/12/16/museviler-100-yil-sonra-tasinmazlarina-kavusuyor>, (25.10.2018)

⁵⁸² Ulaş Karan, "Nefret suçları ve Nefret Söyleminin Türkiye Yasalarında Karşılığı", çev. Mehmet Ali Bahit, Ayşe Çavdar ve Aylin B. Yıldırım(Ed.), "Nefret Suçları ve Nefret Söylemi", 1.Baskı, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 4, 233

değil eşit haklara sahip bir birey olarak görülmesi gerektiğini, hukuki düzende olmamasına rağmen üniversitelerdeki öğretim üyeleri ve memur olmak dışında devlet dairelerinde gayrimüslimlere rastlanılmadığını ve bilhassa alınmadığını, Ortadoğudaki siyasi değişimlerin Yahudi karşıtlığını arttırdığı şeklinde yaşanan bazı olumsuz hadiselerle değinmiştir. Lozan'a ihtiyaç duymaksızın bir Türkiye vatandaşı olarak resmi gayriresmi toplumsal hakların yerine getirilmesi gerektiğini de vurgulamıştır. Gazze savaşı sırasında Hahambaşılığın sorunlar yaşadığını ve mezarlıklarla ilgili olarak talan edilen, içinde park yapılan, ev bulunan, yolgeçen, hatta taşları denize dökülmüş mezarlıklar olduğunu dile getirmiştir.⁵⁸³

3.3.5.1.3. Toplumsal Sorunlar

Mahcupyan bir yazısında; “Türkiye’de azınlık olmak kendi dışında kimseye güvenmemek ve hayatı kendini gizleme esasına göre yaşamaktır.” der.⁵⁸⁴ Buna zemin hazırlayan, maalesef yeni sistemin üzerine oturtulmak istendiği ilkelerdir. Çok çeşitli dini-etnik yapısına bakıldığında, Türkiye’de çoğulculuğu esas almak yerine çoğunluğun tercih edildiği görülmektedir. Böylece güç orantısız çoğunluğun elinde olmaktadır. Bu aynı zamanda çoğulculuğun yok sayıldığı anlamına da gelmektedir. Cumhuriyet dönemi itibariyle çoğunlukçu ve çoğulcu bakış açısıyla yaşanan olaylara biraz da bu çerçevede bakılırsa analiz daha kolay yapılabilir.

Yeni siyasi rejim beraberinde bir takım değişiklikler, bu değişikliklerle de bir takım sorunları getirmiştir. Buradaelimizden geldigince kronolojik sırada vermeye çalışacağız. Öncelikle toplumda ciddi sorunlara ve buna bağlı olarak ciddi hareketlenmelere sebebiyet veren toplumsal bir hadise ile başlayalım.

Genç bir Yahudi kızı olan Elza Niyego İstanbul’da bir akşamüzeri kendisini rahatsız eden 45 yaşındaki bir Türk tarafından öldürülmesi ile toplumda oldukça büyük bir soruna neden olmuştur. Bu sorunun dışında bir de Elza Niyego’nun cenaze töreni yapıldığı esnada, Türkçülüğe bir hakaret durumunun olduğu izlenimi yaşandığından taraflar arasındaki olaylar kızışmaya başlamıştır. Ancak dönemin

⁵⁸³ Mezarlarımız İşgal Edildi, Vatan, 07.04.2010, <http://www.gazetevatan.com/mezarlarimiz-iskal-edildi-298453-gundem/>, (10.02.2018)

⁵⁸⁴ Etyen Mahcupyan, Azınlıkların En Hakiki Sorusu, Akşam, 03.08.2014, <https://www.aksam.com.tr/etyen-mahcupyan/yazarlar/azinliklarin-en-hakiki-sorusu/haber-329074>, (20.03.2017)

hahambaşısı bunu yalanlamışsa da cenaze sonrası sular durulmamıştır. Olaydan gerilenler, Yahudilere ‘Filistin’e gitsinler’ diye çağrıda bulundu. Ardından yalnızca Yahudi cemaatine verilmiş serbest dolaşım hakkının iptal edildi fakat bu iptal hadisesi kısa sürdü.⁵⁸⁵ Yahudilere karşı zıt görüşlerin ve tepkilerin doruğa çıktığı bu olay cemaati derinden sarsmıştır. Devletin müdahaleleri yeterli ol-a-madığından bir dışlanma etkisi yaratarak Yahudiler toplumun asıl unsurlarının dışında tutuldu. Zamanla farklı hadiselerle bu tepkiler çok daha farklı formlarda ortaya çıkarak ciddi sorunları oluşturdu. Trakya Olayları bunlardan bir tanesidir.

1934 Olayları, Türkiye’nin Tek Parti döneminde yaşanmış olmakla beraber siyasi ve sosyal olaylardan biri olarak hala tartışılmaktadır. Önce imzasız mektuplarla başlayan tacizler ardından resmen fiziki saldırılara dönüşmüştür. Bunun sonucunda bazı Yahudiler hem dövülmüş hem de evleri yıkılmıştır. Olaylar Çanakkale’den Trakya’ya yayılmıştır. Yahudiler CHF Çanakkale il teşkilatı ve valiye müracaat ettiyse de sular durulmamıştır. Bunun sonucunda da Çanakkale’den 1500 kişilik Yahudi cemaati İstanbul’a göç etmiştir.⁵⁸⁶

Trakya Olayları’nın nedeni olarak Nihal Atsız’ın ‘Orhun’, Cevat Atılhan’ın ise Milli İnkılap Dergisi’ndeki yazıları gösterildi. Bunlar Yahudi aleyhtarı yazılar olup olayı körükleyen unsurlar olarak görüldü.⁵⁸⁷ Bunlar dış konjonktür etkisiyle dolayısıyla 1933’te Almanya’da başlayan antisemitist siyasetin Türkiye’ye yansımaları olarak değerlendirildi.⁵⁸⁸ Neden olduğu sıkıntılardan dolayı Milli İnkılap, Milli Birlik ve Orhun dergilerinin kapatılması kararı çıkarıldı. Bir süre sonra İstanbul’a yoğun bir göç yaşandığını gören Türkiye Hahambaşılığı tarafından bir yardım komisyonu oluşturularak gıda ve barınma gibi ihtiyaçları karşılandı. Komisyonun görevleri arasında sular durulduktan onların geri dönmelerini sağlamak da vardı.⁵⁸⁹ Ancak bu geri dönüşler hiçbir zaman tam anlamıyla sağlanamadı. İstanbul’a yapılan bu göçler daha sonra yurtdışına doğru yön değiştirdi.

⁵⁸⁵ Levi, ss. 75-76, 79-80, 86

⁵⁸⁶ Erdal Aydoğan, “Yeni Belgeler Işığında 1934 Trakya Yahudi Olayları”, **Belgi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 16, 2018, ss. 883-884

⁵⁸⁷ Özgür Mert, “Cumhuriyet Dönemi’nde Azınlık ve Türkleştirme Politikaları Bağlamında 1934 Trakya Yahudilerinin Göç Olayına İlişkin İddialar ve Cevaplar”, **Akademik Bakış**, Cilt 11, Sayı 22, 2018, s. 152

⁵⁸⁸ Erdal Aydoğan, “Yeni Belgeler Işığında 1934 Trakya Yahudi Olayları”, **Belgi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 16, 2018, s. 869

⁵⁸⁹ Rıfat N. Bali, **1934 Trakya Olayları**, 11.Baskı, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2014, ss. 344, 353

Dış etkenli büyük sorunlar yaşanırken cemaat kendi içinde de bir takım problemler yaşamıştır. Mesela Yahudi toplumun bazı kesimlerinde Yahudi ve Müslümanlar arasında evlilikler cereyan etmiş. Cemaat bunu ciddi bir sorun olarak görmüş ve bu tip evliliklere karşı çıkmıştır.

Cemaat için ciddi olan karma evlilikler sorunu 1935 yılında seçilen Niğde milletvekili Dr. Abravaya tarafından, ileriki zamanlarda karma eğitim ile sınıfsal ve ırksal ayrımcılığın da ortadan kalkmasıyla sosyal anlamda birbirine çok daha yakın bir nesil oluşacağı ve neticedezamanla daha yaygın olabileceği ifadeleriyle olumlu açıdan dile getirilmiştir.⁵⁹⁰ Fakat cemaatin ileri gelenlerine göre durum hiç de böyle değildi. Zira bu sorun aynı zamanda cemaatin yapısına da zarar veriyordu.

Elza Niyego Olayı'nın ardından vuku bulan Trakya Olayları toplumda hem içine kapanıklığa hem de dışarıya doğru bir hareketliliğe neden olmuştu. Ancak 1934 Trakya Olayları bir süre sonra bittiyse de bunları Varlık Vergisi takip etti.

II. Dünya Savaşı'nın verdiği zarar Türkiye'de ekonomik düşüşe neden oldu. Bunun üzerine TBMM 11Kasım 1942 tarihinde Varlık Vergisini kabul etti ve kanun yürürlüğe girdi. Vergi yürürlüğe girmeden önce cemaat temsilcilerinden oluşan bir heyet Şükrü Saraçoğlu'na gerekli olan parayı karşılamak istediklerini söylediler ancak Saraçoğlu Türkiye'nin modern bir devlet olması hasebiyle bunu kabul etmeyeceğini dile getirdi. Halk buna olumlu bakmamaktaydı. Vergiye ilişkin eleştiriler yapıldığında İsmet İnönü, verginin yapılması gereken bir fedakârlık olduğunu dile getirdi.⁵⁹¹ Vergi Müslümanlar dâhil tüm toplumları kapsamıştır.

Tekinalp adaylığı sırasında Varlık Vergisi'nden dolayı CHP'yi suçlu bulmayıp Yahudi cemaatinin partiyi boykot etmemesini ifade etmişti.⁵⁹² Eski İstanbul Defterdarı Faik Ökte, Varlık Vergisi'nin bir facia olduğunu defaatle dile getirmiştir.⁵⁹³ Varlık Vergisi de tıpkı Trakya Olayları gibi göçlere neden olmuştur

İsrail'e yerleşen Türkiyeli Yahudilerin kaydını alan ve onları temsil eden İrgun Olei Turkiye(Türkiye Muhacirler Derneği), bir raporunda Varlık Vergisi'nden sonra göç edenlerin sayısında oldukça artış olduğunu gözlemlemiştir.⁵⁹⁴

⁵⁹⁰ Bali, Serüven, s. 268

⁵⁹¹ Rıfat Bali, **Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü(1946-1949)**, 3.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, (Aliya) ss. 438, 440-441, 448

⁵⁹² Aslan, Milletvekilleri, ss.35-36

⁵⁹³ Faik Ökte, **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, ss. 60, 156, v.d.

⁵⁹⁴ Bali, Aliya, s. 261

Ardından 6-7 Eylül olayları yaşandı. Bunun bir sonucu olarak Türkiye'nin kendi iç denetiminde de sıkıntılı süreçler yaşanmaya başlandı.

6-7 Eylül olayları, Adnan Menderes döneminde Türkiye'nin Kıbrıs görüşmeleri sırasında meydana geldi. Çıkan olaylardan Menderes hükümeti sorumlu tutuldu ve yargılandı.⁵⁹⁵ Oldukça ciddi bir tehlike ile karşılaşan azınlıklar toplumdan soyutlandılar. Bulundukları yerleri terk etmeye başladılar.

6-7 Eylül olaylarında hükümetin müdahalesi ile olaylar irdelenmeye başlandı. Meydana gelen zararlar ise hükümet desteği ile tanzim edileceği kararlaştırıldı. Yahudi cemaatinden İsak Altabev ve Yusuf Salman da DP'nin seçilmiş adayları olduklarından yargılananlar arasında ikisi de bulundu. Milletvekili Salman daha Yassıada hapisanesindeyken Altabev ise Kayseri Cezaevi'ndeyken beyin kanaması geçirdi ve hayatını kaybetti. 6-7 Eylül olaylarında meydana gelen olaylar toplumda göçe neden oldu ve cemaatin bir kısmı İsrail'e göç etti.⁵⁹⁶

Hahambaşılığın kurumlarla ilgili sorunları da mevcut olup büyük kısmı iyileştirilmiştir.

Daha önce kurumlara sınırlı bir aidiyet mevcut idi. Bu da kurumlara dokunmayı ve mülk edinmeyi engelliyordu; bunlardan işlevsiz olanlar direkt devletin malı oluyordu.⁵⁹⁷ Vakıflara ilişkin önemli müdahaleler yeni sayılmakla birlikte mülk edinme, iade, tasarruf gibi haklar elde edilmiştir.

Osmanlı'nın yaşadığı siyasal-sosyolojik değişim azınlık okullarına zemin hazırlamıştır.⁵⁹⁸ Cumhuriyet'in ilk yılında eğitim sisteminde yapılan değişiklikler azınlık okulları için sonun başı olmuştur. Bazı derslerin, maaşları diğerlerinkinden yüksek olması ve azınlık okullarınca ödenmek üzere Türk öğretmenlerince verilmesi, cemaatten olan öğretmenlerin yeterince Türkçe'yi bilmemeleri, Lozan'da var olan azınlık okullarına maddi destek sağlama sözünün tutulmayışı gibi sebeplerle Yahudi okullarının çoğu kapanmak zorunda kalmıştır. Devletin vergilendirmeye tabi tutması,

⁵⁹⁵ Şerif Demir, "Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları", **Yakın Dönem Tarih Araştırmaları**, 2012, ss. 41-42, 53

⁵⁹⁶ Aslan, Milletvekilleri, ss. 58,74-75, 90, 123-124

⁵⁹⁷ Levi, s. 161

⁵⁹⁸ T.C. Resmi Gazete, Sayı 27744, 30.11.2010, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/10/20101030-24.htm> , (15.11.2017)

maddi açıdan kötü durumda olan okulları daha da yıpratmıştır. Hastane, yetimhane, sinagog ve okullar vergilendirme kapsamına alınan kurumlar olmuştur.⁵⁹⁹

Azınlık okullarına ilişkin sorunun kaynağında millileştirme politikaları da yer almaktadır. Zira cemaat için çok önemli olan Alliance okulları yabancı kuruluşlarla bağı olması nedeniyle 1924 yılında bu bağı kesilmiş ve artık cemaat okulları haline gelmiştir. Burada da bir takım kısıtlayıcı uygulamalardan dolayı Yahudilerin özerk olduğu eğitim alanları zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Ardından bütün Türk vatandaşlarının yabancı okullarla ilişkisi 1931 yılında son bulmuştur.⁶⁰⁰ AIU okullarının kısıtlayıcı uygulamalarla karşılaşmasının nedeni, Osmanlı'nın son zamanlarında azınlık okullarının ayrılıkçı fikirlere kapılması, yabancı devletlerin etkisinde kalması ve onların oyunlarına alet olabilecek duruma gelmesidir.

1949 yılında Yahudi milletvekili Salamon Adato'nun teklifi üzerine, feragat kararıyla çelişircesine Yahudilere kendi içlerinde otonomi kazanmaları ve okullarda yeniden dini eğitime olanak verilmesi kabul görülmüştür.⁶⁰¹ 1950'lilere gelindiğinde Yahudi din eğitimi, kurumsallaşmış eğitim sisteminde fazla görünmemeye başlanmış. Yalnızca isteğe bağlı ve müfredatın dışında olacak şekilde varlığını sürdürebilmiştir.⁶⁰²

Azınlık cemaatlerinden biri olan Yahudi Cemaati'nin günümüzde tek bir azınlık okulu vardır: Ulus Özel Musevi Lisesi adı ile faaliyet göstermektedir. Okul ihtiyaçlarının bütçesi Hahambaşılığı oldukça zorlamaktadır.

Bunlara ek olarak fiziki saldırı sonucu toplumda sorunlara neden olan mezarlıklara da değinmek gerekir.

Yahudi cemaatine ait Nakkaştepe Musevi Mezarlığı, Kuzguncukta bulunan ancak 1970'lerden sonra gecekonduların istilasıyla karşı karşıya kalmıştır. Yahudi cemaati 1978 yılında evler ile mezarlık alanının arasında duvar ördüyse de hiçbir işlevi olmamıştır. Mezar taşları evlerin yapımında kullanılıp bu evlere doğalgaz hattı çekilmiştir.⁶⁰³ Daha sonra Türkiye Hahambaşılığı sorunun halli için Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na başvuruda bulunmuştur. Hahambaşılığın Hukuk

⁵⁹⁹ Svastic, s. 35

⁶⁰⁰ Benbassa ve Rodrigue, ss. 243-244

⁶⁰¹ Öke, s. 498

⁶⁰² Benbassa ve Rodrigue, s.245

⁶⁰³ Sevinç Satiroğlu, Ölmeden Mezara Konmak, Habertürk, 21.03.2013, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/829281-olmeden-mezara-konmak>, (08.11.2018)

Müşaviri Av. Ester Zonana ise mezarlıktaki işgallere ilişkin 2006'da resmi makamlarca alınan bir kararın olduğu ve mevzuata aykırı olan bu yapılarla mezarlığın bulunduğu belediyenin işlem yapması gerektiği beyanında bulunmuştur.⁶⁰⁴ Yeni kanuni düzenlemelerle son yıllarda taşınmaz malların iadesi ile ilgili sorunlar çözüme kavuşturulmaya başlanmış vaziyettedir.

Yine bir diğer mezarlık sorununu Şanlıurfa'da görmekteyiz. Şanlıurfa'da yaşayan Yahudiler kendilerine ait bir mezarlık olmadığından Müslüman mezarlığına defnedilmektedir. 53 Yahudi'nin kaldığı Şanlıurfa'da, cemaatten Eyüp Badem, Müslüman mezarlığına defnedilmek istemediklerini ve bu nedenle ilgili mercilere başvurarak yalnızca Yahudilerin defnedildiği bir yer talep etmiştir. Ancak talebine verilen cevap, Yahudilere ayrı bir mezarlığın tahsis edilemeyeceği yönünde olmuştur.⁶⁰⁵

Bir diğer mezarlık sorunu ise Sefaradlar ile Aşkenazların arasında olup İstanbul'da her iki tarafın birbirlerinin mezarlıklarında yer ayırmasıyla cereyan etmiştir. Türkiye Hahambaşılığı, Aşkenazların Sefarad mezarlıklarında defnedilmelerinin ciddi sorunlar oluşturabileceğini belirterek yer ayırtanların kendilerine başvurmasını istemiştir. Cemaat başkanı Ovadya 1 Aşkenaz 6 Sefarad Mezarlığı bulunduğundan Türkiye Yahudi cemaatinin mezarlık sorununun olmadığını ve mezar yeri için herhangi bir satışın olmadığı yalnızca bağış yapıldığını basına ifade etmiştir.⁶⁰⁶

Yine benzeri bir durum da Kilyos Mezarlığı ile ilgili yaşanmıştır. Yahudi cemaatinde fakir ile zenginin ayrı ayrı mezarlıklara defnedildiği, varlıklı olanlar Ulus Mezarlığı'nda 200bin dolar bağış yaparak mezar yeri alırken, fakirler ise bağış yapma imkânları olmadığı nedeniyle merkezden çok uzakta olan Neve Şalom'un işlettiği Kilyos Mezarlığı'na ücretsiz defnedilmek zorunda oldukları belirtilmiştir.⁶⁰⁷ Ancak Neve Şalom Vakfı yetkililerinden Yusuf Kohen bağış için zoraki bir durumun

⁶⁰⁴ Barış Erdoğan, Musevi Mezarlığına Gecekondü Talanı, Sabah, 26.04.2008, <http://arsiv.sabah.com.tr/2008/04/26/haber,5EE3DE9A387E447499F3A7E05636FF9F.html>, (08.11.2018)

⁶⁰⁵ Urfa'daki Museviler Kendi Mezarlıklarına Gömülmek İstiyor, T24, 23.08.2012, <https://t24.com.tr/haber-urfadaki-museviler-kendi-mezarliklarına-gomulmek-istiyor,211440>, (10.02.2018)

⁶⁰⁶ Ayda Kayar, Sefaradlarla Aşkenazların Mezarlık Tartışması, Hürriyet, 08.07.2009, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/sefaradlarla-askenazların-mezarlık-tartismasi-12025711>, (10.02.2018)

⁶⁰⁷ Kabir Azabı, Takvim, 02.09.2012, <https://www.takvim.com.tr/guncel/2012/09/02/kabir-azabi>, (11.02.2018)

olmadığını isteğe bağlı kişinin bağış yaptığını ifade etmiştir. Bunun dışında, aşırı varlıklı Yahudilerin mezarlığı olarak bilinen Ortaköy Yahudi Mezarlığı'nın yanında yer alan ve belediye tarafından cemaate bedelsiz tahsis edilen arsa, mezarlık olarak Neve Şalom tarafından işletilmekte olup toplam 1000 parsel mezar hazırlanarak 200 milyon dolar gelir elde edeceği bilgisine yer verilmiştir.⁶⁰⁸ Mezar için yapılan bağışlara ilişkin eleştiriler bir yana, bu bağışlar kişiyi bağladığından arz-talep ilişkisi olması açısından, olaya bir de bu şekilde bakılabilir.

Türkiye'de Yahudi cemaatinin toplum olarak yaşadığı olaylar hem Yahudi hem de Müslüman tarafların bazı ideolojik saplantılarla büyütülmesi taraflar arasındaki sıkıntıların nabzını daha da yükseltmektedir. Bu sebeple sadece halk arasında onarılması güç problemler baş göstermektedir. Türkiye Yahudileri devlet ile herhangi bir problemi olmamasına özen göstermektedir. Kültürel bir dostluk sağlandığı takdirde toplumsal sorunların bir kısmı mutlaka telafi edileceğe benziyor. Zira tarafların önyargılı biçimde bir yaklaşım sergilemesi ortamı daha uyumsuz hale getiriyor. Türkiye'de yaşanan durumun bir kısmı, 500 yıldır Türkiye vatandaşı olan Yahudilerin direkt değil de başka kanallar aracılığıyla tanınıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Toplumda yaşanan sorunların aksine hükümet ile olumlu ilişkiler yaşanmaktadır.

Karşıtlığın toplumda nasıl oluştuğunu ve saldırılara ne derecede yön verdiği yukarıdaki olaylardan anlaşılabilir. Ülkenin çok çeşitliliğe dayanan demografik yapısı bu anlamda bir tehdit ile de karşı karşıyadır. Toplumun küçük kesimlerinde meydana gelen saldırılar ülkenin bütünlüğüne de zarar verebileceğinden kapsayıcı ve kucaklayıcı bir iç politika güdülmelidir. Yasef Yahya, Hrant Dink veya Üzeyir Garip gibi bazı kişilerin öldürülmesi özelde Yahudi toplumuna da endişelere neden olmuştur.

Yahudi karşıtlığı Hahambaşılığın cemaat olarak etkilendiği bir durumdur. Şunu belirtmek gerekir; dünyanın neresinde olursa olsun bir ülkede, bir toplum millet veya dinen azınlıkta ise, bu tür sorunlarla karşılaşması kaçınılmazdır. Kaldı ki Türkiye'deki bu durumun %80-90'ı tamamen Filistin topraklarında baş göstermiş bir Yahudi devletinin göstermiş olduğu siyasi politikası ile alakalıdır. Nihayetinde Türkiye Yahudileri çoğu zaman tamamen harici bir devletin tasvip edilmeyen

⁶⁰⁸ Ölümüne Yatırım, 01.09.2012, <https://www.takvim.com.tr/guncel/2012/09/01/olumune-yatirim>, (11.02.2018)

siyasetine göre tanımaya ve konumlandırmaya çalışılıyor. Dolayısıyla Türkiye Yahudilerinin İsrail'e gönül bağlılıklarını dile getirmeleri de Yahudi karşıtlığını körükleyebiliyor.

3.3.5.1.4. Fiziki Saldırılar

Fiziki saldırılar daha Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren cereyan eden olaylardır. Buna 1925 tarihindeki Kuzguncuk Sinagogu saldırısını örnek verilebilir. Saldırının nedeni 300 Türkiyeli Yahudi tarafından İspanya'ya bir *sadakat mektubu* gönderildiğine ilişkin bir iddia sebebiyle kamuoyunda bir tepki oluşmasıdır.⁶⁰⁹ Toplumsal sorunlar çözüme kavuşturulmaya çalışılmadığında toplumda birikim yapar ve ardından somut saldırılar olarak gerçekleşir. Uzun bir süre sonra sinagog saldırısı tekrar yaşanmıştır.

Neve Şalom Sinagogu'nda dini tören esnasında bir saldırı yapılmış ve bu saldırı sonucunda bazı Yahudi vatandaşlar ve Hahambaşı yardımcısı hayatını kaybetmiştir.⁶¹⁰ Neve Şalom'a yapılan bu ilk saldırı toplumda ciddi hasara neden olmuştur.

Neve Şalom Sinagogu'na yapılan saldırı sonucunda 21 Yahudi'den Türkiye vatandaşı olan 19'u için düzenlenen cenaze töreninde Türkiye Hahambaşısı David Asseo ile birlikte İsrail Hahambaşısı Mordehay Eliyahu ve Fransız Hahambaşı Rabhin Samuel Sirat da bulunmuştur. Törene ayrıca dönemin İçişleri Bakanı Akbulut, Amerika, Fransa, Hollanda, İsveç, İngiltere, Kanada ve Avusturya Yahudi cemaatlerinin temsilcileri ve Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Hupe'nın yanı sıra birçok Yahudi vatandaş katılmıştır.⁶¹¹ 7Eylül 1986 tarihinde yapılan bu saldırıyı önce İslami Direniş Örgütü, ardından Filistin İntikam Örgütü üstlenmiştir.⁶¹²

Saldırının gerçekleştiği günden iki gün sonra çıkan haberlere göre İsrail'in Sayda yakınlarındaki Filistin kamplarını bombaladığı bundan bir gün sonra da Güney Lübnan'daki Şii gerilla üssüne karşı helikopter saldırısı düzenlediği öğrenildi. Buna göre İsrail'in bu saldırısı 'misilleme zincirinin bir halkası' olarak değerlendirildi.

⁶⁰⁹ Svastics, s.35

⁶¹⁰ Hahambaşı Şok Geçirdi, 17.09.1986, Milliyet, s.13

⁶¹¹ 3 Din Hazin Cenaze Töreninde Buluştu, Milliyet, 11.09.1986, s. 1

⁶¹² Bombalı Suikastler, Milliyet, 08.06.1995, s. 15

İsrail buna açıklama getirmezken ülkenin Savunma Bakanı İzak Rabin tarafından İstanbul Neve Şalom Sinagogu'na yapılan saldırının sorumlularının kaçamayacakları dile getirildi.⁶¹³

Türkiye'de Neve Şalom sinagoguna yapılan benzeri saldırı, Fas'ta son anda önlendi. Olayın failleri İstanbul'dakilerle bağlantılı olup, İsrail haber alma örgütü MOSSAD'ın Kıbrıs Rum kesimindeki Araplara karşı saldırılar planladığı iddia edildi.⁶¹⁴ Buna göre Neve Şalom saldırısı bir dış anlaşmazlığın, iç savaşın neticesinde Türkiye'de yapılmış haksız bir operasyondur. Olayı yaşayanlar ile Türkiye'deki Yahudilerin aynı dinden olması böyle haksız bir saldırıyı meşru kılmamaktadır.

1992 yılında Neve Şalom Sinagogu'na benzeri saldırıya maruz kaldıysa alınan önlemler sayesinde herhangi bir zarar görülmeden engellenmiş oldu.⁶¹⁵ Ancak bununla kalınmadı ve yaklaşık 17 yıl sonra ikinci bir Neve Şalom saldırısı gerçekleştirildi. Hem Türkiye'yi hem de Türkiye Yahudi toplumunu derinden sarsan bu kanlı girişim Yahudi toplumunun biraz daha kabuğuna çekilmesine neden oldu.

Neve Şalom'a 2003 yılında bir saldırı daha yapıldı. Ancaksaldırının ardından ciddi önlemler alınmadığından, sinagog saldırılarından beş gün sonra İngiltere Konsoloslugu ile Levent'teki HSBC Genel Müdürlüğü'ne de saldırılar düzenlendi.⁶¹⁶ Saldırının ardından Türkiye Yahudi cemaatinin önde gelenleri ve işadamları tehdit almaya başladılar ve bu nedenle bir süreliğine yurtdışına çıkmak zorunda kaldılar. Cemaat arasında saldırılar olumsuz yankılandı.⁶¹⁷

Dönem dönem yaşanan bu olaylar Yahudi toplumunun içine kapanık bir toplum olmasına neden oldu. Sonuç itibariyle toplumda bir tedirginlik hissedilmeye başlandı. Bu da onları dışarıya göçe itti. Yaşanan bu göçler de cemaatin demografik yapısını değiştirdi.

Yaşanan tüm toplumsal sorunlarda tarihin her yerinde Hahambaşılık idarecileri daima toplumu geri çekmeye ve olayların büyümemesi için yatıştırılmaya çaba sarf etmiştir. Bugün yaşanan üzücü olaylar karşısında bir kurum olarak Hahambaşılık gerekli tepkiyi koymakta ancak fiziki karşılık vermemektedir.

⁶¹³ Misilleme Zinciri, Milliyet, 12.09.1986, s. 12

⁶¹⁴ Kanlı Baskın Son Anda Önlendi, Milliyet, 29.09.1986, s. 5

⁶¹⁵ Sinagog Daha Önce de Hedef Olmuştu, NTV, 16.11.2003, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/243967.asp#TOP>, (10.05.2018)

⁶¹⁶ Erdal Kılınç, Tanıdık Bombacı, Milliyet, 24.11.2003, s. 19

⁶¹⁷ Şaziye Karlıklı, Korkuyoruz, Korktukça Küçülüyoruz, Milliyet, 23.11.2003, s. 3

Sorunların çözülebileceği mercilere başvurmaktadır. Kendileri, sorunların hukuken ve yasal yolla çözülmesi taraftarı olduklarını bu yüzden ortamın kaosa sürüklenmemesi taraftarı olduklarını ifade etmeye çalışmaktadırlar.

3.3.5.2. Hahambaşılığın Beklentileri

Cumhuriyetin azınlıklara dair net bir şey ortaya koymamasından ötürü Hahambaşılık cumhuriyetten bu yana fiziki saldırılar da dâhil çok ciddi problemler yaşamıştır.

Beklentiler tamamıyla sorunların çözüme kavuşturulmasına yönelik isteklerle paralellik gösterir. Yukarıda sıraladığımız toplumsal olaylar sorunun nerede kaynaklandığı ve sorunun nasıl çözülmesi gerektiği konusunda yol göstericidir.

Basında veya toplumsal alanda Yahudi karşıtlığı bazı durumlarda cemaat mensuplarının yaşamına olumsuz etki edebilmektedir. Bunlar nefret söylemi ve suç kapsamında değerlendirilerek konuya ilişkin bir kanuni düzenleme yapılmasını talep etmektedirler.

Diğer bir önemli beklenti vakıflarla ilgilidir. Vakıf mallarının iadesi, bazılarının tescillenmeyi beklemesi, bazılarının geri alınması, Hahambaşılık Vakfı'nın tüzel kimliğine kavuşturulmak istenmesi, vakıf seçimlerinin yapılabilmesi gibi başlıca çözüm bekleyen sorunlar vardır. Bunlara ilişkin bazı davalar olup hukuki süreçler hala devam etmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi bu konuda önemli bir kısmı devlet tarafından halledilmiştir.

3.3.6. İzmir Yahudi Cemaati

İzmir Yahudi cemaatinin tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Ancak araştırmamıza uygun olarak doğrudan Cumhuriyet dönemini esas alacağız. Fonksiyonu açısından zayıflamış olan İzmir cemaatine ilişkin detay vermeksizin yüzeysel bilgilendirme yapmaya çalışacağız.

Cemaatin düzenli olarak örgütlenmiş yapısına 17. yüzyılda rastlamaktayız. Nüfus oranı yüksek olan bu cemaate o dönemde şehrin en önemli hahamı Josef Esakopa Hahambaşılık yapmıştır. Cemaatin gelişimi Sevi olayından sonra duraksama

yaşadıysa da ardından diğer bir önemli hahambaşı olan Hayim Palaçi dini liderlik yapmıştır. Cumhuriyetin başlarına doğru ise dini lider makamında Haham Moşe Melamed bulunmuştur. Hahambaşı Melamed hem Beth-Din hem de Meclis-i Cismani'nin bir üyesiydi.⁶¹⁸ Son haham ise Hahambaşı İzak Efendi adı ile bilinen Rebi Yitzhak Karmona'dır.⁶¹⁹ İzmir cemaati temelde azımsanmayacak derecede önemlidir. Hahambaşılık yapmış din adamları da kendi döneminin önemli simalarındandır. Bu da Yahudi toplumunun dini yaşamına etki etmiştir.

İzmir cemaati başta çok cemaatli bir cemaat yapısına sahip idiyse de zamanla Seferad kültürü etkisinde kalarak Seferad dili olan Judeo İspanyol dilini benimsemiş bir cemaat olmuştur.⁶²⁰

Cemaatin ilk yıllardaki nüfus oranına baktığımızda bugün Türkiye'nin tüm Yahudi nüfusundan daha fazla olmuştur. Ancak Birinci Dünya Savaşı, 1934 Olayları, İkinci Dünya Savaşı, İsrail'in kuruluşu, 6-7 Eylül Olayları, şehir yangınları gibi hadiseler toplumun nüfus oranındadeğişikliklere neden olmuştur. Olaylar bununla kalmayıp Yahudi toplumunun ekonomik sıkıntısına da neden olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu cemaatin nüfusu dışarıdan gelen göç dalgalarıyla birlikte 40 binden 55 bine yükseldiği söylenmiştir.⁶²¹ Kurtuluş Savaşı'ndansonraki yıllarda da nüfusta etkilenmeler devam etmiştir. Yunanların şehre verdiği zarardan dolayı cemaatin tamamına yakın kısmı ekonomik açıdan yardıma muhtaç hale gelmiş. Civar illerden gelen 15 bin kişilik Yahudi mülteciler de bunlara eklenince durum daha da kötüleşmiştir. Hahambaşılığa bağlı kurumlar aynı şekilde ekonomik krizle karşılaşmıştır. Bir çözüm olarak cemaatin ileri gelenleri diğer dünya cemaatlerinden AIU aracılığıyla yardım talebinde bulunmuş. Ardından AJJDC(Birleşik Amerikan Yahudi Dağıtım Komitesi) öncülüğünde hemen 15 bin dolarlık yardım yapılmıştır. Yine Amerika'ya göç etmiş İzmir Yahudilerince organize edilen Emergency Relief Committee Jewish Sufferers in Smyrna(İzmir'de acı çeken Yahudilerin acil yardım komitesi) da benzeri bir yardım kampanyası ile bağışta bulunmuştur.⁶²² Şunu demek gerekir ki Yahudi toplumunun cemaatsel

⁶¹⁸ Besalel, ss. 319-320

⁶¹⁹ Tufan Erbarıştıran, Basmane Senti'nde Yahudi İzleri, Şalom, 23.06.2012

⁶²⁰ Siren Bora, "İzmir'de Yahudi Kültürel Mirası: İbranice Yazıtlar", **Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, Sayı 2, s. 35

⁶²¹ Bora, Anadolu Yahudileri, s. 161

⁶²² Bali, Serüven, ss. 35-36

örgütlenmesinin bir getirisi olarak ekonomiye ilişkin çoğu durumlarda kolaylıklar sağlamıştır. Bu aynı zamanda cemaatlerin dolayısıyla tüm Yahudilerin birbirine kenetlenmesine de yardımcı olmaktadır.

İzmir Yahudilerininmütareke döneminde olan Yunan işgali sırasındakitutumuna ilişkin durumunun,hayli farklı olduğu belirtilmektedir. Türkiye yanlısı olduklarının ve bunu diğer azınlıkların durumuyla karşılatırıldığında açıkça görüleceği ifade edilmiştir.⁶²³ Bu açıdan bir araştırma, cemaat tarihine farklı bir bakış açısı getireceği muhakkaktır.

İzmir cemaati, 1934 Trakya Olayları'nın bir etkisi olarak Yahudiler arasında oluşan aliya fikrinedestek vermiş ve Filistin'e yapılan göçler için de vize talebinde bulunmuştur.⁶²⁴Olayların neden olduğu kitlesel olaylar beraberinde göçü getirmiştir. Bu göçler bir müddet duraksa da İsrail'in kuruluşu ile daha da çoğalmıştır. Bugün hala farklı yerlere göçler aktif durumdadır.

Nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerler zaman içinde değişikliğe uğramıştır. Buralar önceden İkiçeşmelik ve Karataş bölgeleri iken İkinci Dünya Savaşı'nın ardından sosyal ve ekonomik statüsü yüksek olan Yahudiler Alsancak mevkine taşınması ile iki farklı yerleşim alanı oluşmuştur. 1960 yılında 5 bin civarıolan nüfus 1996 yılında 2 bin, 2017 yılında ise 1200 olarak düşüş yaşamıştır.⁶²⁵Son bilgilere göre 2019 yılı cemaat nüfusu 1000'nin altına düşmüştür.⁶²⁶ Yerleşim bölgelerinde oluşan dağınıklık nedeniyle Yahudilerin birbirinden uzaklaşmaları ve dışarıya olan göçler şehir cemaatinin hem sosyal hem de dini hayatını etkilemiştir. Günümüzde cemaat nüfusunun yoğun olduğu tek yer Alsancak'tır.

Cemaatin yönetimi konusunda sıkıntılar yaşanmışsa da toplumun başında hep bir din adamı ve yönetici bulunmuştur.Ancak İstanbul'daki gibi disiplinli bir organize söz konusu olmamıştır.Tüzel kimliğin olmayışı bunun önemli nedenlerinden bir tanesidir.

2011 yılında tüzel kimlik sorunu çözülen İzmir cemaatinin 100 yıllık sorunu da giderilmiş oldu. Böylece İzmir Yahudi cemaati, 'İzmir Yahudi Cemaati Vakfı'adı ile tescillendi. Bu dönemde Cemaat Vakıfları Temsilciliğinde Laki Vingas

⁶²³ Öke, s. 468

⁶²⁴ Bali, Serüven, ss. 261-262

⁶²⁵ Bora, Anadolu Yahudileri, ss. 170-171

⁶²⁶ İzmir Şalom Sinagogu Şammazı Avram Görüşmesi, İzmir Şalom Sinagogu, 18.06.2019

bulunmaktaydı. Cemaate ait Şalom, Algazi, Bikur Holim, Giveret, Beth İsrail, Roşar sinagoglarıyla birlikte kullanılmayan on iki sinagog ve dört dükkân resmi işlemlerden sonra vakıf bünyesine alınması kararlaştırıldı. Cemaatin taşınmaz malları (sinagoglar dâhil) Hahambaşılığa ya da cemaat adına kayıtlı iken hukuki statüsünü elde ettikten sonra bu dengesizlik ortadan kalkmış oldu.⁶²⁷ Sinagog sayısı göze çarpan bir sayıya sahip, bu da zamanında bölgede ne kadar çok Yahudi olduğunun bir göstergesidir.

İzmir Cemaati'nin tescillenmesinden sonra daha ilk günlerde Beth İsrail Sinagogu'nda kültürel bir etkinlik yapıldı.⁶²⁸Bünyesinde bulunan Etz-Hayim Sinagogu'nun yapımı için de iş ihalesini kamuoyuna sundu.⁶²⁹ ABD Büyükelçiliği de buranın yenilenmesi için kültür fonundan 70 bin dolar bağışta bulundu.⁶³⁰Yine Beth-Hillel Sinagogu, İzmir Büyükşehir Belediyesinin 29,5 milyon liralık kamulaştırma desteği kapsamında restorasi yapıp müze olarak kamuoyuna sunulmasına karar verildi. Ayrıca Agora bölgesi, sinagoglar ve çevresi iyileştirilerek Kemeraltı Çarşısı ile bütünleştirilmesi hedeflendi.⁶³¹İzmir Cemaati Vakfına ait 17. Yüzyılda inşa edilen Portekiz Sinagogu, cemaat ile yapılan protokol neticesinde EĞİAD (Ege İş Adamları Derneği)tarafından restorasyonu yapılarak sosyal kültürel etkinlik merkezi olarak bölgenin tasarrufuna bırakıldı.⁶³²Havra Sokağı'nda bulunan on iki sinagogdan yalnızca ikisi ibadete açıktır. Havraların onarımları tamamlandıktan sonra altı sinagogun bulunduğu bölge, Prag'taki oluşuma benzer bir açık hava müzesine dönüştürülmesi planlanmaktadır.⁶³³Neticede vâkıfa kaydedilecek ve toplamda 22

⁶²⁷ Okan Konuralp, İzmir Musevileri Vakfına Kavuştu, Hurriyet, 15.12.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/izmir-musevileri-vakfina-kavustu-19467912>, (19.10.2018)

⁶²⁸ Ercan Akgün, Üç Dini Buluşturan Konser, Yeniasır, 08.04.2011, <https://www.yeniasir.com.tr/cancan/2011/04/09/uc-dini-bulusturan-konseri> (30.10.2018)

⁶²⁹ <http://www.izka.org.tr/tr/38826/IZMIR-MUSEVI-CEMAATI-VAKFI> (24.12.2018)

⁶³⁰ Sinan Doğan, İzmir Musevileri İlk Defa Seçim İçin Sandığa Gidiyor, Yeniasır, 19.02.2012, <https://www.yeniasir.com.tr/izmir/2012/02/20/izmirli-museviler-ilk-defa-secim-icin-sandiga-gidiyor>, (30.11.2018)

⁶³¹ Hahambaşı Teşekkür İçin Geldi, Haberler.com, 11.06.2012, <https://www.haberler.com/hahambasi-tesekkur-icin-geldi-3697777-haberi/>, (11.10.2018)

⁶³² EĞİAD Sosyal Kültürel Etkinlik Merkezi Açıldı, 19.10.2018, <https://www.egiad.org.tr/egiad-sosyal-kulturel-etkinlikler-merkezi-acildi/>, (25.10.2018)

⁶³³ Jak Kaya, İzmir Kültür Dergisi Arşivi, Sayı 18, <https://www.izmirdergisi.com/tr/dergi-arsivi/42-18inci-sayi/242-jak-kaya>, (25.10.2018)

adet olan taşınmazlar restore edildikten sonra İzmir kültür ve turizmine sunulacaktır.⁶³⁴

Sinagogların olduğu bölgede Yahudi yerleşimi artık olmadığından çoğu şehrin kültür mirasına bırakılmıştır. Zaten açık olan sinagoglardan ikisi cemaat azlığından sırası ile hizmet vermektedir. Yine cemaate ait okul, hastane, fırın,yurt, sinagog gibi yerler bakımsız ve yıkıntı halindedir. Birçoğu işlevsiz haldedir.

İzmir'deki Beth İsrail Sinagogu İsrail'i protesto amacıyla saldırıya uğramış idi.⁶³⁵Uzun bir süre sonra bu tip fiziki saldırıların olması Yahudi toplumu açısından üzüntü verici olmuş ancak yetkililerin devreye girmesiyle gerekli önlemler alınmıştır.

Cemaatin yönetimini, 1995 yılında yapılan seçimlerde kazanan ve 8 yıl boyunca görevde kalan ancak daha sonra seçimlere katılmayan Josef Özel üstlenmiştir. Başkan Özel'den sonra Moris Bencuya başkanlığı yürütmüştür.⁶³⁶2005-2013 yıllarında cemaatin başkanlığını,Jak Kaya yapmıştır. Toplamda üç dönem başkanlık idaresinde kalan Kaya, daha sonra 2014'te istifasını vermiştir. Yönetim kurulunda bulunduğu Karataş Hastanesi'nde hem maddi zarar yaşanması hem de hastanenin Yahudi hastaları olmadığından bir partner bulunarak binanın ruhsatı satılıpkiraya verilmiştir. Yine aynı talihsiz durumla karşılaşan diğer bir kurum ise Yaşlılar Yurdu için yaşanmıştır; bu bakım evi kapatılmıştır. Burada kalanların bir kısmı geçim parası verme şartıyla evlerine dönmüştür. Yine cemaat gittikçe azaldığından dolayı kaşer kesim için İstanbul'dan Şohet getirilmektedir. Cemaatte dini açıdan zayıflıklar başgöstermiş durumda olup Yahudi nüfusunun yoğun olduğu Alsancak bölgesinde bile Roş Aşamayim Sinagogu'na her gün ortalama 15 kişi gitmektedir.⁶³⁷ Cemaat yönetimi, hem dinin pratik hayatta tekrar yerini alabilmesi hem de toplumun birbiriyle kaynaşması adına birbirinden farklı faaliyetler düzenlemektedir. Bu anlamda cemaat mensuplarının cemaat ile olan ilişkisi daha da iyileştirilmesi için çaba sarfetmektedir.

⁶³⁴ Fatih Abacıoğlu, Museviler, 100 Yıl Sonra Taşınmazlarına Kavuşuyor, Yeniasır, 16.12.2011, <https://www.yeniasir.com.tr/izmir/2011/12/16/museviler-100-yil-sonra-tasinmazlarina-kavusuyor>, (25.10.2018)

⁶³⁵ Serdar Korucu, İzmir'deki Beth İsrail Sinagoguna Molotofkokteylli Saldırı, Avlaremoz, 01.04.2019, <http://www.avlaremoz.com/2019/04/01/izmirdeki-beth-israel-sinagoguna-molotofkokteylli-saldiri-serdar-korucu/>, (02.04.2019)

⁶³⁶ Besalel, s. 321

⁶³⁷ Sarit Bonfil, İzmir Yahudi Cemaati'nin Fark Yaratan Eski Başkanı Jak Kaya, Şalom, 12.03.2014, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-90317-Izmir_yahudi_cemaatinin_fark_yaratan_eski_baskani_jak_kaya_.html, (30.11.2018)

İzmir Sefarad kültürü ve tarihi ile alakalı bir Sefarad merkezi kurma projesini gerçekleştirmek üzere İzmirli Yahudi iş adamı Selim Bonfil öncülüğünde çalışmalar yapıldı.⁶³⁸İzmir’ yerleşmiş Sefarad Yahudilerinin kültürlerinin tanıtıldığı İzmir Seferad Kültür Festivali ilk defa 8 Aralık 2018 tarihinde kutlandı. Dönemin başkanı Sami Azar, Konak Belediye Başkanı Sema Pekdaş ve bir grup Yahudi festivale katılım gösterdi. Festival iki gün boyunca farklı programlar ile sürdü.⁶³⁹Bu festival 2015 yılında, İzmir Yahudi Cemaati’nden Nesim Bencoya’nın girişimiyle ortaya çıkmıştır. Aktarılanlara göre, bir eğitim gezisi için gittikleri Prag ve Krakow kentlerinde Yahudi Kültür Mirasının turizme sağladığı katkıları incelerken, bunun İzmir’e getirilmesi gerektiğini düşünmüştür. Daha sonra Bencoya, bunu proje olarak Konak Belediyesi, İzmir Yahudi Cemaati’ne ve TARKEM’e sunmuş ve ardından kabul almıştır.⁶⁴⁰ İzmir Yahudi toplumuna özgü olan bu festival bir yönü ile İzmir Yahudilerinin şehrin sosyal alanında daha çok görünmesine zemin hazırlamıştır.

İzmir Cemaati bir vakıf cemaati olmasının ardından seçim çevresini belirleyerek VGM’ye başvuruda bulundu. 500 yılı aşkın süredir seçim yapmayan İzmir Yahudileri, ilk defa sandığa gitmiş olacaktı.Seçime cemaatten 18 yaşını dolduran her Yahudi’nin katılımı istendi. Önce 7 kişilik yönetim kurulunun seçilmesi, bu yönetim kurulunun da cemaat başkanını seçmesi kararlaştırıldı.Bu seçim ile ilk yönetimini seçmek üzere 1320 nüfuslu İzmir cemaati tarihte ilk defa bir seçime tanıklık etmiş olacaktı.⁶⁴¹ Bu tarihten sonra İzmir cemaatini, kendi idarecilerini seçebilen ve kendi taşınmazları üzerinde tam tasarruf edebilen bir cemaat olarak görmekteyiz.

1990’larda cemaatin tespit edilen başlıca kurumları, Karataş Hastanesi, Yahudi Ana ve İlk Okulu, Hevra Kadişa, Liga Kültür Derneği, Kabristan Derneği, İhtiyarlar Yurdu, Eski Gürçeşme Mezarlığı ve Yeni Mezarlık’tır. Bunlara sinagogları

⁶³⁸ Rafael Algranati, İzmirli 32. Enternasyonal Yahudi Jeneoloji Kongresi, Şalom, 25.07.2012, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-83498-izmirli_32_enternasyonal_yahudi_jeneoloji_kongresinde.html, (01.12.2018)

⁶³⁹ Seferad Kültür Festivali İlgi Gördü, Habertürk, 10.12.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/izmir/konak/sefarad-kultur-festivali-ilgi-gordu-41046694>, (29.12.2018)

⁶⁴⁰ Engin Tatlıbal, Nesim Bencoya, İzmir Sefarad Kültür Festivali’ni Anlattı, Spheremagazine, 26.02.2019, <http://turkce.spheremagazine.pro/2019/02/26/nesim-bencoya-izmir-seferad-kultur-festivalini-anlatti/>, (20.03.2019)

⁶⁴¹ Sinan Doğan, İzmir Musevileri İlk Defa Seçim İçin Sandığa Gidiyor, Yeniasır, 19.02.2012, <https://www.yeniasir.com.tr/izmir/2012/02/20/izmirli-museviler-ilk-defa-secim-icin-sandiga-gidiyor>, (30.11.2018)

da eklemek gerek; Şaar Aşamayim, La Sinyora, Bikur Holim, Beth Israel, Algazi, Asansör, Etz Hayim, Şalom.⁶⁴² Bunlardan bazıları işlevsiz olup kullanıma kapalıdır.

Günümüzde İzmir Yahudi cemaatinin devamının sağlanması için 8 kurum aktif durumdadır. Başta İzmir Yahudi Cemaati Vakfı olmak üzere İzmir Yetim ve Fakir Çocukları Okutma Hayır Derneği(Önceden Talmud Tora Okulunu idare eden bu yer, bugün kirası ile öğrenci okutmaktadır), İzmir Musevi Mezarlığı Hayır Derneği, Karataş Hastanesini İdare Derneği, Fakirleri Koruma Derneği, Kültür Derneği (Liga), İzmir Sefarad Kültür Mirası Derneği, Kültür Derneği Konak Şubesi(Sunday School) 'dir.⁶⁴³ Bu kurumların 1000'nin altına düşmüş cemaat için ne derecede yeterli olacağını ve aynı şekilde çok hızlı küçülen cemaat de bu kurumlara ne kadar tutunabileceğini zaman gösterecektir. Ancak cemaatin genç nüfusu bu anlamda çok da umut verici olduğu söylenemez.

Nasıl ki İstanbul Yahudileri düğün için Neve Şalom Sinagogu'nu kullanıyorsa İzmir Yahudileri de düğün törenleri için Beth-İsrail Sinagogu'nu kullanmaktadır. Zamanla azalan cemaat nüfusu ile evliliklerde de azalmalar yaşandı. Bugünkü haliyle törenlerin sıklıkla yapıldığı söylenemez. Doğum oranları çok az iken ölüm oranları fazladır. Cemaatin daha çok yaşlılardan oluşmasının burada etkisi büyüktür. Göç oranını daha çok gençler oluşturmaktadır.

Cemaatin tek ravı Rav İsak Alaluf İstanbul'a taşındıktan sonra cemaatin ibadetlerini yönetecek kimse kalmamış. Dini gereksiniminden dolayı İstanbul'dan ibadeti yönetmek için ayrıca bir 'Hazan' gönderilmiş. Bu Hazan daha önce Hatay'da ibadeti yönetmek için bulunmuş ve büyük bayramlarda da kutlamalara katılmıştır. İzmir'deki din adamı açığından ötürü yurtdışından takviyeler de yapılmıştır. İsrail'den din adamı takviyesi yapılmış olup genelde büyük bayramlar için çağırılmıştır.⁶⁴⁴ Bu, bize dinin cemaatin pratik hayatındaki yeri hakkında bilgi vermektedir. Aynı zamanda her bir bireyin 'cemaat' ile ilişkisinin de göstergesidir.

İzmir cemaatinin bugünkü durumu, cumhuriyetin ilk dönemlerindeki durumu ile kıyaslanamayacak kadar değişmiş durumdadır. O tarihlerde cemaati yönetecek bir Hahambaşı bile vardı. Ancak bugün hem Hahambaşılık binası yıkılmış durumda hem de herhangi bir sinagogda ibadeti yönetecek bir haham dahi bulunmamaktadır. Dini

⁶⁴² Besalel, s. 320

⁶⁴³ Bora, Anadolu Yahudileri, s. 171

⁶⁴⁴ Hazan Nesim Beruhel Görüşmesi, İzmir Şalom Sinagogu, 18.06.2019

ihtiyaçları konusunda İstanbul cemaatine bağlı bir cemaat haline gelmiştir. Nüfusu az ve büyük kısmını yaşı kesim oluşturduğundan evlilikler nadir olmaktadır. Gençlerin göçü ile beraber kalanların da bir kısmının karma evlilikler gerçekleştirdiğini düşünürsek giderek yok olan bir cemaat ile karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz.

SONUÇ

Yahudilerin Anadolu topraklarındaki varlığı yaklaşık iki bin yıllık bir dönemi kapsar. Bilhassa 70 yılında meydana gelen II. Mabet'in yıkılması ve Kudüs'teki Yahudilerin maruz kaldıkları sıkıntılar onların asırlardır yaşadıkları toprakları terketmeye zorlamıştır. Tarsus, Antakya, Sard, Konya gibi dönemin Anadolu şehirlerindeki Yahudi varlığı muhtemelen o dönemlere dayanır. Bunun dışındaki diğer göçlerin daha önemsiz olduğu söylenebilir.

Anadolu topraklarında yaşayan Yahudiler bu uzun tarihsel süreçte sırasıyla Roma, Bizans ve Türk hâkimiyetlerinde yaşamışlardır. Roma-Bizans dönemlerinde Yahudiler, Avrupa'da olduğu gibi büyük oranda gettolarda yaşamaya mahkûm edilmişler ve pek çok hukuki sınırlamayla karşı karşıya kalmışlardır. Buna göre sürgün ve getto, Yahudiler için 'onları tarihten kopuk bir toplum haline getirmiş' iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada 'getto' nun Roma-Bizans dönemine ait Batı uygulaması olduğu görülmüştür.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Yahudilerin ehli kitap oldukları için cizye vermek suretiyle kendilerine 'eman' verilmiştir. Özellikle İstanbul'un 1453 yılında fethedilmesiyle birlikte Yahudi cemaatine daha fazla haklar ve imkânlar verilmiştir. Bu sayede onlar ekonomik ve eğitim bakımındandaha gelişmiş bir seviyeye ulaşmışlardır. Osmanlı Millet Sistemi'nin bir üyesi olan Yahudilerin kurumsallaşmaları ve Hahambaşı liderliğinde toplanmaları da bu dönemde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu sisteme göre cemaati yöneten en üst düzey kişi dini otorite olan Hahambaşı olmuştur. XV. yüzyılda II. Bayezid döneminde İspanya'dan İstanbul'a yaşanan Yahudi göçleri de onların hem sayılarının hem de devletin yönetimindeki/saraydaki güçlerinin artmasına yol açmıştır. Bu dönem onların Anadolu'daki altın çağları olarak tanımlanabilir. Hatta Josef Nasi gibi varlıklı bazı Yahudiler arasında Siyonist düşüncelerin bir yansıması olarak 'Kudüs'e/Filistin'e dönüş' düşünceleri bile ortaya çıkmıştır. 1835 yılında Yahudiler ilk kez farklı bir millet olarak kabul edildiklerini ve 1865 yılında da yayınlanan 'Nizamname' ile onların nispeten Osmanlı yönetiminde özerk bir yapıya kavuştuklarını bile söylemek mümkündür. Şüphesiz bu durum Osmanlı Yahudiliği tarihinde önemli bir yer tutar.

Osmanlı'nın yıkılması sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Yahudilerin devlet yönetimiyle ilişkilerinde önemli değişiklikler olmuştur. İlk olarak yeni devlet, dinsel temelli hiçbir oluşuma ve özerkliğe izin vermemiştir. İkincisiresmiyetini Millet Sistemi'nden alan Hahamhane Nizamnamesi de bu süreçte önemini yitirmiş ve Hahambaşı'nın yetkileri sınırlandırılmıştır. Lozan Barış Antlaşması, bu konuda bazı sınırlamaların kaldırılmasını sağlamıştır. Bu durumun çok fazla değişmeden 2000'li yıllarına kadar devam ettiğini söylemek mümkündür. Döneme ilişkin net bir tarih vermek gerekirse 2002 yılı, Yahudi toplumu ve Hahambaşılık için bir milad olarak değerlendirilebilir. Zira atılan adımlar ve alınan kararlar Hahambaşılık için hak iadesini sağlamıştır. Yahudi cemaati ise toplumda daha görünür hale gelmiştir.

Günümüzde Hahambaşılık, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yahudi toplumundaki benzer bir yapılanması olarak varlığını sürdürmektedir. Bu anlamda Hahambaşı Türkiye Yahudi Toplumu'nun dini lideridir. Nasıl ki Diyanet Müslümanların dini ve sosyal meseleleri ile ilgileniyorsa Hahambaşılık da aynı şekilde Türkiye'deki Yahudi toplumun dini ve sosyal sorunlarını çözmeye gayret etmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Adam, Baki. ‘Yahudilik’, **Yaşayan Dünya Dinleri**, (Ed. Şinasi Gündüz), 3.Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, 205-275.

Ağar, Teoman. ‘‘La Furtuna “Hatıralarda Yaşayan Gidenler”, **Uluslararası Tekirdağ Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ, 26-27.02.2015, 449-470.

Alkan, Hakan. **500 Yıllık Serüven**, 1.Baskı, Günce Yayıncılık, Ankara, 2000.

Arslantaş, Nuh. **İslam Toplumunda Yahudiler**, 2.Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Aslan, Zehra. **Demokrat Parti Döneminde Türkiye Yahudileri ve Yassıada Mağduru Yahudi Milletvekilleri**, 1.Baskı, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Bali, Rıfat N. **Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü(1946-1949)**, 3.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Bali, Rıfat N. **Bir Türkleştirme Serüveni**, 9.Baskı, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Bali, Rıfat N. **Türkiye’de Holokost Tüketimi**, 1.Baskı, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Bali, Rıfat N. **1934 Trakya Olayları**, 11.Baskı, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Benbassa, Esther. **Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları**, çev. İrfan Yalçın, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998.

Benbassa, Esther ve Rodrigue, Aron. **Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi**, 4.Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Besalel, Yusuf. **Osmanlı ve Türk Yahudileri**, 2.Baskı, Gözlem Basın ve Yayın, İstanbul, 2004.

Bora, Siren. **Anadolu Yahudileri-Ege’de Yahudi İzleri**, Gözlem Basın ve Yayın, İstanbul, 2017

Doğan, Hatice. **Osmanlı Devleti’nde Hahambaşılık Müessesesi**, Gözlem Basın ve Yayın, İstanbul, 2003.

Eroğlu, Ahmet Hikmet. **Osmanlı Devleti’nde Yahudiler**, 2.Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2015.

Finkelstein, Norman G. **Holokost Endüstrisi**, 1.Baskı, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2011.

Galante, Avram. **Türkler ve Yahudiler**, 3.Baskı, Gözlem Basın ve Yayın, İstanbul, 1995.

Garaudy, Roger. **İsrail, Mitler ve Terör**, 10.Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul, 2017.

Güleryüz, Naim A. **Bizans’tan 20.Yüzyıl’a Türk Yahudileri**, 2.Baskı, Gözlem Basın ve Yayın, İstanbul, 2012.

Güleryüz, Naim A. **Tarihe Yolculuk-Edirne Yahudileri**, Gözlem Yayın ve Basın, İstanbul, 2014.

Güleryüz, Naim A. **Toplumsal Yaşamda Türk Yahudileri**, 2.Baskı, Gözlem Basın ve Yayın, İstanbul, 2015.

Güleryüz, Naim Avigdor. **The Turkish Jews**, 3.Baskı, Gezegen Yayınları, İstanbul, 2016.

Güteryüz, Naim A. **Türk Yahudi Basını Tarihi**, 1.Baskı, Gözlem Basım ve Yayın, İstanbul, 2015.

Grosman, Moşe. **Dr.Marcus (1870-1944)**, As Matbaacılık, İstanbul, 1992.

Johnson, Paul. **Yahudi Tarihi**, çev. Filiz Orman, Pozitif Yayınları, İstanbul.

Karan, Ulaş. ‘Nefret suçları ve Nefret Söyleminin Türkiye Yasalarında Karşılığı’, çev. Mehmet Ali Bahit, Ayşe Çavdar ve Aylin B. Yıldırım(Ed.), **Nefret Suçları ve Nefret Söylemi**, 1.Baskı, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.

Kaya, Önder. **Tanzimat’tan Lozan’a Azınlıklar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004.

Kayhan, Hüseyin. “Selçuklu Devrinde Yahudiler”, **İkinci Uluslararası İsrail ve Yahudilik Çalışmaları Konferansı Bildiri Kitabı**, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Balıkesir, 27-29 Ekim 2018, 209-220.

Koptaş, Rober veBülentUsta. (Ed.) **Yok Hükmünde**, 1.Baskı, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Küçük, Abdurrahman. Günay Tümer, Mehmet AlparslanKüçük.**Dinler Tarihi**, 4.Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2014.

Levi, Avner. **Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler**, 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Meray, Seha L. **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler**, 2.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, II. Takım, Cilt 2.

Olgun, Ülkühan. **Osmanlı Son Dönemi Yahudiler ve Hahambaşlık**, 1.Baskı, Giza Yayınları, İstanbul, 2009.

Ortaylı, İlber. **Batılılaşma Yolunda**, 4.Baskı, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2015.

Ortaylı, İlber. **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, 3.Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara, 2010.

Ökte, Faik. **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul (PDF).

Öke, Mim Kemal. **Siyonizm ve Filistin Sorunu**, 6.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018.

Reyna, Yuda ve Ester MorenoZonana, **Cemaat Vakıfları**, 1.Baskı, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayınevi, İstanbul, 2003.

Rozen, Minna. **İstanbul Yahudi Cemaati'nin Tarihi (1453-1566)**, Çev, Serpil Çağlayan, 2.Baskı, İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Ruderman, David B. **Erken Modern Dönem Yahudi Tarihi**, çev. Lizet Deadato, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2013.

Sefarad Kültürü Araştırma Derneği, Çev. Aylin Yengin, **Alliance Israelite Universelle**, Gözlem Basım ve Yayınevi, İstanbul, 2011.

Sevilla-Sharon, Moshe. **Türkiye Yahudileri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Shaw, Stanford J. **Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler**, 1.Baskı, çev. Meriç Sobutay, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008.

Svastics, Okşan. **Yahudilerin İstanbul'u**, 2.Baskı, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Şakir, Ziya. **Türkiye Yahudileri**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2011.

Yılmazcan,Muteber. (yay. haz.) **Cemaat Vakıfları 2015 Çalışma Raporu**, İstanbul, 2016.

Besalel, Yusuf. Yahudilik Ansiklopedisi, Cilt I-II,(2001), Cilt III, (2002), **Gözlem Basın ve Yayınevi**, İstanbul.

Makaleler

Alkan, Mustafa. “Azınlık Vakıfları”, **Akademik Bakış Dergisi**, Cilt:2, Sayı:4, 2009, 93-111.

Anık, Mehmet. “Çok Kültürcülük ve Osmanlı Devleti”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:27, Yıl:2012, 117-130.

Arıdemir, Hakan. “Türkiye’de Holokost Eğitimi”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Afro-Avrasya Özel Sayısı.

Arslan, Hammet. “Geçmişten Günümüze İzmir Yahudileri; Yerleşme, Kurumsallaşma Süreci ve Mevcut Durum”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, 2016, 197-224.

Arslantaş, Nuh. “İslami Dönemde(638-1099) Filistin’e Yahudi Göçü(Aliya)”, **Belleten**, Cilt 75, Sayı 274, 2011, 641-689.

Aydoğan, Erdal. “Yeni Belgeler Işığında 1934 Trakya Yahudi Olayları”, **Belgi Dergisi**, Cilt:2, Sayı:16, 2018, 878-894.

Bali, Rıfat. “Cumhuriyet Dönemi’nde Azınlık Milletvekilleri”, **Toplumsal Tarih**, Sayı:186, 2009, 60-64.

Bali, Rıfat. “Cumhuriyet Dönemi’nde Azınlık Politikası”, **Birikim**, Sayı:115, 1998, 80-90.

Bali, Rıfat. ‘Türkiye’de Yahudi Azınlığı İçinde Farklı Olmaya Çalışmak’, **Dışarıda Kalanlar/Bırakılanlar**, Nabi Avcı, Deniz Derman, Süheyla Kırca, Arus Yumul (Ed.), 1.Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2001, 119-132.

Bali, Rıfat. ‘‘Cumhuriyet Dönemi’nde Azınlık Milletvekilleri’’, **Toplumsal Tarih**, Sayı:186, 2009, 60-64

Bali, Rıfat. ‘‘Cumhuriyet Dönemi’nde Azınlık Politikası’’, **Birikim**, Sayı:115, 1998, 80-90.

Bora, Siren. ‘‘İzmir’de Yahudi Kültürel Mirası: İbranice Yazıtlar’’, **Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, Sayı:2 15-36.

Bozkurt, Celil. ‘‘I. Dünya Savaşı’nda Filistin Suriye Cephesinde Nili Casusluk Örgütünün Faaliyetleri’’, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:30, Sayı:88, 2014, 89-114.

Demir, Şerif. ‘‘Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları’’, **Yakın Dönem Tarih Araştırmaları**, 2012, 37-63.

Ediz, İsmail. ‘‘Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Filistin’de Toplum ve Siyaset’’, **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2015, 141-176.

Güleryüz, Naim A. ‘‘Fetih Öncesi ve Feth-i Hakani Sonrası İstanbul’da Musevi İbadethaneleri’’, **II. Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu Kitabı**, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, 27-29 Mayıs 2014, 439-454.

Güneş, Gülcan Avşın. ‘‘Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi’’, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2015, 1-30.

İzmirli, Lale. “Ayhan Çözölemeyen Problem; Cemaat (Azınlık) Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmesi”, **TESAM Akademi Dergisi/Turkish Journal of TESAM Academy**, Cilt:5, Sayı:1, 2018, 97-135.

Kemaloğlu, Muhammet. “Türkiye Selçuklularında Gayr-ı Müslim Tebaa ile Kurulan Sosyal İlişkiler”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:4, Sayı:7, 2012, 168-185.

Kenanoğlu, M. Macit. “Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslim Teb’anın İdaresinde Kullandığı Bir Yöntem Olarak Ruhani İltizam Sistemi”, **Divan İlmi Araştırmalar**, Cilt:1, Sayı:14, 2013, 67-84.

Kızıloğlu, Sedat. “İsrail Devleti’nin Kurulmasına Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2012, 35-64.

Köktaş, Nilgün Atıcı ve Büyükbaş, Hakkı. “Lozan Antlaşması, Dini Azınlıklar ve Dış İlişkiler Boyutu”, **Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İlimler Fakültesi Dergisi**, Yıl:2, Cilt:2, Sayı:3, 2016, 1-11.

Kurban, Dilek. “TESEV Demokratikleşme Programı Vakıflar Kanunu İzleme Projesi”, 2007, 1-10.

Müezzinoğlu, Ersin. “Hilafetin Kaldırılması Sonrası Patrikhaneler ve Hahambaşılık Tartışmaları”, **International Journal of Social Science**, Sayı:46, 2016, 111-127.

Özgür Mert, “Cumhuriyet Dönemi’nde Azınlık ve Türkleştirme Politikaları Bağlamında 1934 Trakya Yahudilerinin Göç Olayına İlişkin İddialar ve Cevaplar”, **Akademik Bakış**, Cilt:11, Sayı:22, 2018, 143-169.

Pınar, Mehmet. “Tek Parti Döneminde Trakya ‘da Yahudilerin Politikası(1923-1934)”, **The Journal of Academic Social Science**, Sayı:41, 2015, 267-292.

Seyfeli, Canan. “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Hahambaşılık (1847-1918)”, **Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, 2010, 95-136.

Sivrioğlu, Ulaş Töre. “Bizans İmparatorluğunda Yahudiler (M.S.330-1453)”, **Journal of History Studies**, Cilt:7, Sayı:2, 2015, 99-132.

Şenel, Burak. “İsrail Devleti’nin Kuruluşunda Türkiye’nin İsrail’i Tanıma Süreci”, **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt:9, Sayı:17, 2014, 157-178.

Şimşek, Halil. “Çanakkale Bağlamında 1934 Trakya Yahudi Olayları”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl:5, Sayı:9, 2009, 137-150.

Şimşek, Suat. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinimi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı:88, 2010, 29-54.

TÜSEV(Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı), “Cemaat Vakıflarının Mallarının İadesi ve Tazminat Ödenmesine Dair Değişiklikler”, 31.10.2013.

Yaldız Fırat. “Diaspora Kavramı: Tarihçe, Gelişme ve Tartışmalar”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:18, 2013, 289-318.

Avrupa Komisyonu, **Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu**, Brüksel, 12.11.2011.

Görüşmeler

Ses Kayıt Arşivimde bulunmaktadır

EKLER

Ek 1: Türkiye Yahudi Cemaati'nin Lozan Antlaşması'nın 42. Maddesinin Getirdiği Özel İmtiyazlardan Resmi Olarak Feragat Ettiğini Gösteren Metin, 15 Eylül 1925

“Din ve devlet işlerinin, tıpkı diğer medeni ülkelerde olduğu gibi, birbirinden ayrılmasını ön geren ilkenin benimsenmesinin ve tüm kanunların laik temeller üzerine oturtulmasının ardından, sivil meclisin, dini ve genel konseylerin ve de cemaatin önde gelenlerinin katılımıyla başhahamlıkta başhahamın başkanlığında olağanüstü bir oturum gerçekleştirilmiştir. Aile hakları ve kişisel statü hakkında ortaya çıkan yeni koşullar tartışılmış ve şu kararlar alınmıştır. Bunları Cumhuriyet hükümetimize sunmamızın görevimiz olduğunu düşünmekteyiz.

Lozan Antlaşması'nın 42. Maddesi'ne dayanarak, örf ve adetleri bir komisyon tarafından belirlenmesi kabul edilmiştir. Bu antlaşma imzalandıktan sonra, ulusal hükümetimiz her bir azınlık grubu için, köklerini Müslümanlığın dini ilkelerinde bulan ve Müslüman olmayanlara uygulanmayan kişisel haklar ve aile kanunları konusunda, özel düzenleme yapmayı kabul etmiştir. Ancak din ve dünyevi işlerinin birbirinden tamamen ayrılmasını bir sonucu olarak ve her kanunun istisnasız hiçbir dini ilkeye atıf yapmadan ülkenin ilerlemesi ve çağdaş hukukun gelişmesi için yapılması gereğinden hareketle Yahudilerin aile kanunlarına ilişkin düzenlemeleri uygulanmasına gerek kalmamıştır. Zira bu türden istisnai uygulamalar, laik ilkeler üzerinde Yahudilere imtiyaz verilmesi anlamına gelecektir. Ayrıca, deneyim ve tarihsel tanıklık şunu ispatlamıştır ki Yahudiler sınırları dâhilinde yaşadıkları hiçbir ülkenin siyasi ve toplumsal devrim hareketlerine kayıtsız kalmamışlardır; tam tersine, bu hareketlerin içinde yer alarak onları şekillendirmişlerdir. Başka bir açıdan, Türkiye'nin siyasi ve genel düzeni dinin ve dünya işlerinin birbirinden tamamen ayrılmasına dayandığı için kendilerini her zaman bu vatanın asli evlatları sayan Yahudiler bu ilkelere ve vatanseverliğin gerektirdiklerine ters düşecek bir şekilde kendilerine

istisnai uygulamalarında bulunulmasını kabul edemez. O halde şu söylenebilir ki kişisel statü düzenlemeleri, diğer medeni ülkelerin benimsediği ilkelerden ve bizlerin sivil ve toplumsal haklarımızdan esinlenerek uygulamaya konulduğuna göre, bunlar Türkiye’de yaşayan Yahudi Türkler dâhil herkesin sivil ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılayacaktır. Bundan şüphemiz yoktur.

Geriye sadece evlilik ve boşanma ile ilgili sorunlar kalmıştır. Dini duygularını tatmin etmek isteyen Yahudiler, Avrupa ve Amerika’da olduğu gibi Cumhuriyet’in Anayasası’nın da öngördüğü vicdan hürriyeti çerçevesinde, laik düzenlemelere uyduktan sonra dini merkezlerindeki başhahamlıklara başvurabilirler. Bunun önünde hiçbir hukuki engel yoktur. Sonuç olarak, söylediklerimizi göz önünde bulundurursak, biz Türk Yahudileri bu andı ve Cumhuriyet hükümetinin kişisel statü ve aile hakları ile ilgili çıkaracağı bütün sivil kanunlara ve laik düzenlemeleri kabul eder, minnet duygularımızı sunarız.’’⁶⁴⁵

⁶⁴⁵ Shaw, ss.454-455

Ek 2: Türkiye Yahudi Cemaati'nden Jack Rosen'e Gönderilen Mektubun Metni

Amerikan Yahudi Kongresi Başkanı'na

Bay Jack Rosen,

On yıl önce verdiğiniz ödülü iade etmek için Türkiye Cumhuriyet'i Başbakanı Erdoğan'a olan talebinizi çok az kırınlıkla okuduk.

Dışişleri Bakanlığı, muhalefet partilerinin bu eleştiriyi İsrail' siyasi eleştirmenlerin antisemitik açıklamalar olarak yorumlanmaması gerektiğini söyleyerek geri çevirmesi yönünde sert saldırganlık çağrısını sert bir şekilde reddettiği zaman sizin kararınızı çok talihsiz bulduk. Bugün Ortadoğu'da gördüğümüz trajik kayıplar ortasında, tüm köprülerin yıkmanın hiç de uygun olmadığını, bunun yerine doğrudan veya dolaylı olarak bu krizde yer alan tüm taraflar arasında güven eksikliğini düzeltmeye çalışmanın uygun olduğuna inanıyoruz.

Bu nedenle kabul edilemez talebinizi kınıyor ve kararınızı yeniden değerlendirmenizi tavsiye ediyoruz.

Kaynak:Türk Musevi Cemaati Tarafından Amerikan Yahudi Kongresi'ne Gönderilen Mektup, TYC Resmi İnternet Sitesi, [http://www.turkyahudileri.com/index.php/en/haber-veduyurular/press/159-the-letter-sent-to-american-jewish-congress-by-the-turkish-jewish community](http://www.turkyahudileri.com/index.php/en/haber-veduyurular/press/159-the-letter-sent-to-american-jewish-congress-by-the-turkish-jewish-community), (04.11.2017)

Ek 3: Hahamhane Nizamnamesi

1.Bölüm: Hahambaşının Nitelikleri ve Seçimi

Madde 1. Hahambaşı olacak kişinin İmparatorluk'ta yaşayan, tüm Yahudi milletin başkanı olacak ve İmparatorluk hükümetinin emirlerini icra eden bir memur olarak hareket edecektir. Dürüst ve saygın bir karaktere sahip olması, Osmanlı tabası olan bir ailenin çocuğu olarak doğmuş olması, iyi örf ve adetlere sahip olması, millete sadakatle hizmet etmesi, dünyevi ve ruhani meselelerde tecrübe sahibi olması gerekmektedir. 30 yaşından küçük, 70 yaşından da fazla olmamalıdır.

Zihnen ve bedenen görevini yerine getirebilecek durumda olduğu müddetçe, ileri yaşından dolayı görevinden azledilemeyecektir.

Madde 2.Hahambaşılık boş olması durumunda, bir önceki maddenin içerdiği bütün niteliklere sahip 5 haham, laik meclis tarafından seçilerek Kaymakamın (locum- tenens) mühürlemiş olduğu bir tutanak ile ruhani meclisin tetkikine sunulacaktır. Bu meclis adayların listesini inceleyerek, gereken dini niteliklere sahip olmayan isimleri kaymakama haber verdikten sonra listeden çıkaracak ve laik meclis bunların yerine başka adaylar seçecektir. Ruhani meclis onayladıktan sonra tutanağı mühürler ve kaymakama teslim eder. Aday isimleri daha sonra bir liste halinde genel meclis salonunda asılarak ilan edilir. Bu meclisin üyeleri gizli oyla oylama yaptıktan sonra laik ve dini meclislerin birinci sekreterleri sandığı açacak ve oyları sayacaklardır. Oylar, kişi sayısıyla uyuşmuyorsa, oy vermeyen kişi 3 kere oy vermek için davet edilir. Eğer gene oylar eksik çıkarsa kesin çoğunluğu elde etmiş kişi Hahambaşı tayin edilir. Beş aday arasında kesin çoğunluk sağlanamamışsa, en çok oy toplayan iki aday arasında seçim yapılır. Oyların eşit gelmesi durumunda sonuca ulaşana kadar bu tekrarlanır. Sadece 5 adayın seçime katılmaya hakkı vardır.

Madde 3.Daha sonra genel meclis tarafından mühürlenmiş bir tutanak kaymakam tarafından Bâb-ı Âli'ye götürülür. Bir imparatorluk emri de, seçilmiş olan kişinin Hahambaşı olarak göreve başlayabilmesi için kendisine salahiyyet verir.

Madde 4. Yeni Hahambaşı eğer İstanbul'da bulunuyorsa genel meclis tarafından, İstanbul dışında ise özel bir elçi tarafından Hahambaşılığa gelmesi için davet edilecektir. Hahambaşılıkta aleni bir şekilde İmparatorluk hükümetine sadakat yemini edecek ve Yahudi milletine, mevcut nizamnamenin hükümlerine uyacağına

söz verecektir. Bunun üzerine kaymakama verilen vazife sona ermiş olur. Hahambaşı Bâb-ı Âli tarafından vazifesine tayin edilmek üzere Sultanın yanına gitmesi için davet edilecektir.

2.Bölüm: Hahambaşının Görevleri – Suçlamalar

Madde 5. Hahambaşı bu nizamnameyi yerine getirmekle yükümlüdür. Beceriksizliğinden dolayı çıkacak karmaşadan sorumlu tutulacakve 12. Maddeye göre muamele görecektir. Bütün yetkileri elindenalınacak, ilgili komisyon veya meclis önüne tartışılmak üzere getirilerek meclisin raporuna uygun bir şekilde hareket edecektir. Bütün formaliteler ve karar laik meclisin arşivlerinde saklanacaktır. Salâhiyetli meclisin raporu olmadan Hahambaşı kendi başına hareket edemeyeceği gibi herhangi bir karar veremeyecektir.

Madde 6. İki konsey tarafından alınmış bir karar bu nizamnameye aykırı olmadığı müddetçe Hahambaşı onu onaylamayı reddedemez. Fakat bütün kanuna aykırı olan kararlar huzurunda yeniden gözden geçirilmek üzere geri gönderilir.

Madde 7. Acil olarak halledilmesi gereken bir mesele çıkar ve olağanüstü bir oturum yapma imkânı da olmazsa Hahambaşı, meclisin toplanmasını beklemeden şahsi sorumluluğu altında hareket edebilir. Bununla beraber laik meclis ilk oturumda bu yaptığını tasdik etmeli ve zabıta geçirmelidir.

Madde 8. Bu nizamnameye aykırı hareket edecek olan meclisin bütünmensupları, sekreter, hizmetkâr veya cemaatte çalışan diğer memurlar Hahambaşıya bildirilecek, kendisi de meseleyi salahiyetle meclise göndererek bunun çözümlenmesini sağlayacaktır. Kişi, çoğunluk tarafından suçlu kabul edilmişse Hahambaşı onun yerine başkasını alacaktır.

Madde 9.Hahambaşı kendi başına nüfuzunu kullanarak bir meclisi veya birkomisyonu değiştiremez. Fakat konseydeki bir kişinin kanuna aykırı bir davranışı olursa Hahambaşı kendisini iki kere yazılı olarak ikaz edecektir. Üçüncü seferde de kurallara uymazsa suçlu olduğu düşünülerek, mensubu olduğu meclisin önüne çıkarılacak, gerekiyorsa yerine başkası alınacaktır. Eğer bütün meclis nizamnameye aykırı hareket ediyor ve düşüncelerinden vazgeçmiyorsa, Hahambaşı genel meclisten bütün üyelerin değiştirilmesini isteyebilir.

Madde 10. Hahambaşının çocukları, torunları, damat ve kardeşleri cemaat hizmetinde görev alamazlar. Bununla beraber Hahambaşının seçilmesinden önce görevde bulunuyorlarsa geçerli bir sebep olmadan yerlerinden alınamazlar.

Madde 11. Hahambaşının ikametgâhı ve Yahudilerin tezkere büroları Unkaparı veya Cibali’de olacaktır.

Madde 12. Hahambaşını suçlanma iki meclisten bir tanesinin yetkisi içinde olup, kendisine karşı yapılan bütün suçlamalar yazılı olarak yapılacaktır. Laik meclisin hazırlayacağı bir tutanaktan sonra Bâb-ı Âli 5 günlük bir süre tanıyıp, başında ruhani meclis başkanının bulunduğu ve iki meclisin bütün üyelerinin karışımından oluşan bir meclis toplanacaktır. Eğer bu karma meclis Hahambaşının istifasına karar vermişse kendisine üyelerin üçte ikisi tarafından mühürlenmiş sonucu bildiren bir tutanak arz edecek, Hahambaşı da istifasını Bâb-ı Âli’ye göndermeye mecbur olacaktır. Bir red durumunda, yeterli bir süreden sonra, karma meclis tarafından bu Bâb-ı Âli’ye tebliğ edilecektir.

Madde 13. Genel meclis tarafından uygun bir ücret tespit edilecek ve cemaat kasasından Hahambaşıya ödenecektir. Hahambaşılığın bütün dâhili masraflarını kendisi üstlenecektir.

Madde 14. Hahambaşılığın mobilya ve dekorasyon masrafları cemaat kasasından karşılanacaktır. Bütün mobilyaların bir demirbaş listesi Hahambaşıya verilecek, bir istifa ve azil durumunda kendisi bunu noksansız olarak halefine teslim edecektir.

Madde 5. Hahambaşının azli veya istifası durumunda, halefinin seçilmesinin bekleme süresinde, iki meclisin yapacağı genel bir toplantı neticesinde bu göreve laik bir kaymakam (locum-tenens) seçilecektir. Bu netice, kaymakamın seçimini onaylayan Buyrultuyu çıkarması için Bâb-ı Âli’ye sunulacaktır.

3.Bölüm: Genel Meclis Üyelerinin Seçimi ve Görevleri

Madde 16. Genel meclis, kaymakam başkanlığında 80 temsilciden oluşur. Bunların 60 tanesi İstanbul ve dışında yaşayan Yahudi halkı tarafından seçilmiş olup, 20 tanesi de bu 60 kişi tarafından hahamlar arasından seçilir. Bu 80 kişinin seçiminden sonra, aralarından 7 haham ruhani meclis için ve 9 kişi laik meclis için seçilir. Bu kişilerin tayini Devlet-i Âli tarafından onaylanmalıdır. Bundan başka sadece hahambaşının seçimine katılmaları için Edirne, Bursa, İzmir, Selanik, Bağdat,

Mısır, İskenderiye, Yafa ve Kudüs'ten 40 Yahudi geçici olarak laik meclise ilave edilir.

Madde 17. Genel meclisin aday listesi aşağıdaki şekilde hazırlanmıştır:

Her bölge bir haftalık bir süre içinde, doldurulması gereken yerlerin iki katına eşit sayıda kişiler seçerek, bu listeyi bir hafta kadar seçimlerin yapılacağı salonda asılı tutacaktır. İki gün sürecek olan seçimler sırasında sadece bu listede yazılı olan isimler arasından gizli oyla seçim yapılacaktır; iki gün geçtikten sonra, geçerli bir sebep gösterilmeden hiçbir oy kabul edilmeyecektir.

Madde 18. Haham ve 3 kişi tarafından mühürlenmiş seçim pusulalarını ihtiva eden sandık, Hahambaşının özel bir temsilcisi huzurunda ve herkesin önünde açılır. Oylar sayılacak ve en çok oy alanlar açıklanacak, oy listesi açıklanacaktır. Sandığı mühürlemiş olan dört kişi, seçilen kişilerin isimlerini içeren iki liste hazırlayıp bunları mühürleyecek, bunlardan biri bölge hahamı tarafından saklanacak, diğeri Hahambaşılığa gönderilecektir.

Madde 19. Adayların lekeleyici bir suçlamaya maruz kalmış olmamaları, cemaat işlerini yürütmekte tecrübe sahibi olmaları, şerefli kimseler olup “Yahudi lisansını” okuyup yazmasını bilmeleri gerekmektedir.

4.Bölüm: Ruhani Meclis ve Görevleri

Madde 20. Ruhani meclis, genel meclisin tayin edeceği 7 hahamdan oluşup, aralarından biri bu konseyin çoğunluğu ile başkan seçilecektir. İki tanesi başkan yardımcıları, diğer dört tanesi de sade üye olacaklardır. Maaşları genel meclis tarafından tespit edilecek ve sebep gösterilmeden azledilemeyeceklerdir.

Madde 21. Ruhani meclis başkanlığının boş olması durumunda, başkan yardımcılarında biri onun yerini doldurur; bu kişinin boşluğunu ruhani meclis üyelerinden bir tanesi, onun boşluğunu da genel meclis hahamlarından bir tanesi doldurur. Nihayet onun yerine de bu meclisin oy çoğunluğu ile seçilecek olan birisi getirilir.

Madde 22. Ruhani meclis başkanı herhangi bir yaşta olabilir. Fakat dini konularda bilgi ve tecrübe sahibi olmalıdır.

Madde 23. Meclis başkanı ve üyeleri dini korumalı, hükümetle uyuşarak kanunlara uygun olarak hareket etmelidir. Ayrıca hahamlara müsaade olmadan vaaz vermelerini, vaizlerin cemaati tahrik edip kanuna karşı gösteri yapmaya sevk

etmelerini, bütün hahamlara kendi heyetleri dışındaki işlere karışmayı yasak etmeli; hükümetin ve cemaatin menfaatine uygun dini ve ilmi kitapların basımına izin vermelidir. Meclis bütün ayin ve merasimle ilgili meseleri gözetip halledecektir. Dinin esaslı bazı noktaları sahte duruma gelirse buna Hahambaşı karar verecektir. Meclisin rızası olmadan başkan tek başına karar veremeyecektir.

Madde 24. Meclis üyelerinin dini bilgi ve tecrübeye sahip kişiler olup hükümetle cemaate sadık olmaları, herhangi bir mahkûmiyetle cezalandırılmış olmamaları, ayrıca bir görevden herhangi bir suç sebebiyle azledilmiş olmamaları gerekir.

Madde 25. Ruhani meclis başkan ve üyelerinin dışında, genel meclisin diğer 13 haham üyesi, sırayla dörder dörder olmak üzere ruhani meclisin geçici üyeleri olarak vazife göreceklər, diğer üçü bu meclis tarafından Trefa ve Kaşer işlerinde vazifelendirileceklerdir.

Madde 26. Bu geçici üyeler toplantılara katılabilir ve istek üzerine asil üyelerin yerini alabilirler; bununla beraber oy verme veya bir kararı imzalama yetkileri yoktur.

Madde 27. Vazifeleri müddetince laik meclisin tespit edeceği bir miktarı ücret olarak alacaklar. Mahkûmiyet durumunda dahi bu para onlara ödenmeye devam edecektir.

Madde 28. İstanbul dışına veya taşraya bir ruhani meclis üyesinin vekil olarak gönderilmesi gerekiyorsa, 17 hahamdan bir tanesi görevlendirilecek ve görevinin bitiminde eski görevine geri getirilecektir.

Madde 29. Bütün dini işler ruhani işlerin salahiyeti içinde olup, başkası buna müdahale edemez.

Madde 30. Sadece hahambaşı, ruhani meclis başkanı ve iki yardımcısı ruhani kanunlara uygun cezalar verebilirler. Bu güçlerin dışında birilerinin vereceği ceza hükümsüz sayılacak ve bu kararı veren şahıslar hahamlık görevlerinden alınıp kesin olarak azledilecekler ve hahambaşı isteği doğrultusunda Bâb-ı Âli tarafından cezalandırılacaklardır.

Madde 31. Bütün dini işleri içeren bir zabıt, sekreterler tarafından kaleme alınacak ve başkan ile üyeler tarafından imzalanacaktır. Bütün resmi belgeler numaralanacak ve arşivlerde saklanacaktır. Talimatlara uymayan sekreterler ve dört

memur, 8.maddenin hükümlerine göre sorumlu tutulacaklar ve yerlerine başkaları getirilecektir. Eğer zıtlashırlarsa görevden alınıp, yargılanmak ve cezalandırılmak üzere Bâb-ı Âli'ye bildirileceklerdir.

Madde 32. Önceki maddede bahsi geçen talimatlar, hahambaşı, ruhani meclis başkanı ve iki yardımcısı, laik meclisin iki üyesinin oluşturacağı bir komisyon tarafından bu nizamname tutularak kaleme alınacaktır.

Madde 33. Ruhani meclis haftada bir veya iki kere belirli günlerde ve merkezi bir yerde toplanacaktır.

Madde 34. Meclisin asil veya geçici üyelerinden biri veya herhangi bir memuru kabul edilebilir. Bir mazeret göstermeden ardarda üç kere görevine gelmezse yerine başkası getirilir. Eğer bu şahıs İmparatorluk yasalarına karşı gelme sebebiyle bir aydan daha uzun bir süre hapis cezasına maruz kalırsa hemen görevinden alınır.

Madde 35. Yerinden alınan kişi haham olduğu ve başka bir geçim vasıtası olmadığından cemaat kasasından kendisine ücretin çeyreği emekli maaşı olarak ödenecektir. İstifa durumunda ücretinin yarısı ödenecektir.

Madde 36. Sadece Hahambaşı ve laik meclis, ruhani meclis başkanını ve üyelerini suçlayabilirler. Yani cemaatten bir kişi onları laik meclise bildirecek, burası da hahambasının başkanlığında, iki meclisin başkaları ve her birinden üçer üyeden, tamamı 8 kişiden oluşan özel bir komisyonla toplanarak karar verip üyelerinin çoğunluğu tarafından mühürlenmiş bir tutanağı kaleme alacaklar ve bu duruma göre hareket edeceklerdir. Eğer başkanın suçlu olduğuna karar verilmişse yerine yardımcılarında biri getirilecektir. Eğer suç ruhani meclisin tümünü bağlıyorsa 3 üyesinin yerine, hahambaşı tarafından genel meclis üyeleri arasındaki 13 haham arasından seçilmiş başkaları getirilir.

Madde 37. Ruhani meclisten çıkan bir belgenin geçerli olması için sekreter ve üyelerin çoğunluğu tarafından mühürlenmiş ve başkan tarafından resmen tasdik edilmiş olması gerekir.

Madde 38. Ruahni meclis, kendisine itaat edecek bölge hahamlarından oluşur. Bu hahamlar, iki meclisten oluşmuş bir komisyon ve en saygıdeğer hahamları arasından seçilmiş bölgenin ileri gelenlerinden, sayıları 5 ile 10 arasındadeğişen kişiler tarafından oy çoğunluğu ile seçilecektir. Buna ait tutanak Hahambaşı

tarafından resmen tasdik edilecektir. Bu kişiler dine ve yasalara ters düşen davranışlar dışında yerlerinden alınamayacaktır.

5.Bölüm: Laik Meclis ve Görevleri

Madde 39.Laik meclis, genel meclis tarafından iki sene için seçilir ve bir başkan ile 8 üyeden oluşur.

Madde 40. Laik meclis başkanlığı, oy çoğunluğu ile yukarıda zikredilmiş 9 kişiden birine verilir.

Madde 41. Bunların arasından görev süreleri dolmadan istifa edenler olursa, onların yerine Hahambaşı, ruhani meclis başkanı ve laik meclisin diğer üyeleri tarafından oy çoğunluğu ile seçilecek kişiler getirilir. Fakat istifa edenlerin sayısı ikiden fazla ise yerlerine geçecek kişilerin seçimi genel meclis tarafından yapılır. Bu seçimlerin geçerliliği Bâb-ı Âli'nin onayına tabidir. Yeni üyelerin seçimi yapılana kadar, meclisin kendisine tabi işlerin yerine getirilmesi için oy birliği zaruridir.

Madde 42. Eğer bir meclis üyesi mantıklı bir sebep göstermeden ardarda üç kere toplantılara gelmezse, birinci sekreter dördüncü toplantıya katılması için kendisini davet eder, yine gelmezse yerine başkası alınır.

Madde 43. Laik meclis Yahudi milletinın dünyevi işleri ve maddi çıkarları ile, bu nizamnamenin uygulanması, cemaat yardımlarının tahsili ve yetimlerin mallarının korunması ile ilgilenecektir. Ayrıca bütün cemaatlerin bu nizamnameye uymaları ve kendisine tabi olan işlerin düzenlenmesi için özen gösterecektir. Bu cemaat üyelerinin Bâb-ı Âli tarafından itibar görmeleri, cemaat tarafından sevimleri ve ceza yemiş olmamaları gerekmektedir. Aralarından birkaçının da Türkçe ve İbraniceyi bilmeleri gerekir.

Madde 44. Hiç kimse, laik mecliste çalışan memur, sekreter, tahsildar gibi kimselere ayrılmış olan paraya kimse dokunamaz.

Madde 45. Meclis üyeleri görevlerinde ihmalkâr davranırlarsa, nizamnameye aykırı hareket eder ve bu şekilde davranan başkalarını engellemede ihmalkâr davranırlarsa, cemaatin menfaatlerine önem göstermez veya bir aydan daha uzun bir süre hapis cezasına çarptırılırlarsa yerlerine başkaları getirilir.

Madde 46. Sadece Hahambaşı ve kuruluş komisyonları laik meclisi suçlayabilir. Akabinde Hahambaşı, bir ilanla haber verilmiş olan kişiye gerek kendini

aklaması gerek yasalara uyması için davet eder. Suçun tekrarı durumunda 8.maddedeki hükümler uygulanır.

Madde 47. Cemaat kasasının aktif-pasifi ve yapılan yardımlar laik meclisin kontrolü altındadır. Her sene genel meclisin ilk toplantısında, bir önceki senenin hesapları okunur ve onaylanır. Ertesi senenin bütçesi yazılır ve her iki bütçe yayınlanır.

Madde 48. Oyların eşit olması durumunda, meseleyi müzakere edilmesi için laik meclise getiren komisyon başkanlarının ve ruhani meclis başkanının reyine öncelik tanınır. Diğer durumlarda başkanın, diğer üyeler gibi tek oy hakkı vardır.

Kaynak: Tiryaki, Yıl 2, Sayı 16/17, 1995, ss.57-62

Ek 4:İftar Yemeği

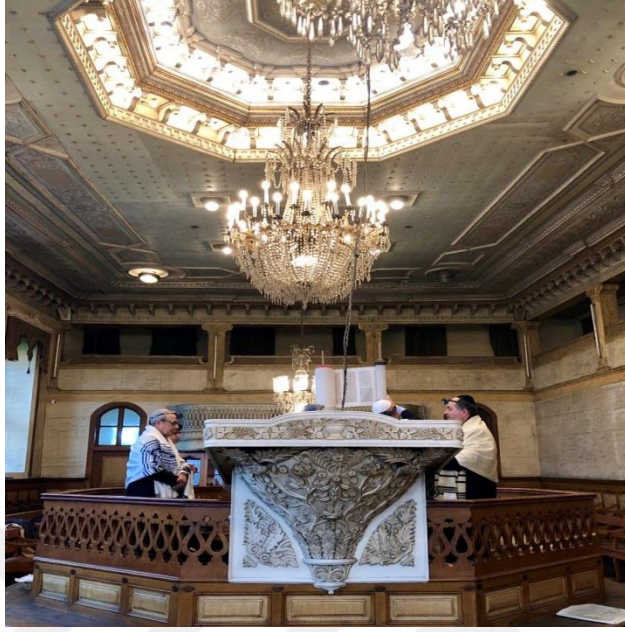

Soldan sağa: Hahambaşı Rav İsak Haleva-Rum Ortodoks Patriği Bartholomeos-İstanbul Müftüsü Rahmi Yaran-Süryani Katolik Patrik Genel Vekili Horepiskopos

Yusuf Sağ (2013 Darul Aceze İftar Programı)

Kaynak:http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-87948-yahudiler__darulacezede_iftar_verdi.html

Ek 5: Holokost İçin Dua

Yer: Ankara Sinagogu – Holokost Töreni ncesi Sinagogda Dua Ritüeli-2019

Kaynak: İshak İbrahimzadeh

Ek 6: Cemaat Temsilcilerinin Baskı Altında Olmadıklarına Dair Yayınladıkları Bildiri

İstanbul, 31 Temmuz 2018

KAMUOYUNU BİLGİLENDİRME

Son dönemlerde Kamuoyuna yansıyan bazı siyasi ifadelerde farklı din ve inanç mensubu toplumlara inançlarını yaşamaları ve ibadetlerini yerine getirmeleriyle ilgili sınırlamalar ve baskılar olduğu iddia edilmektedir.

Ülkemizde asırlardan beri yerleşik farklı din ve inanç mensubu kadim toplumların dini temsilcileri ve vakıf yöneticileri olarak inancımızı özgürce yaşamakta ve geleneklerimize göre ibadetlerimizi özgürce yerine getirmekteyiz. Baskı olduğunu iddia eden ve/veya ima eden beyanlar tamamen asılsızdır ve maksadını aşmaktadır.

Geçmişte yaşanan birçok sıkıntı ve mağduriyet zaman içinde çözüme kavuşturulmuştur. Geliştirilmesini arzu ettiğimiz konular hakkında ise karşılıklı iyi niyet ve çözüm iradesi ile devletimiz kurumları ile devamlı iştişare etmekteyiz.

Kamuoyuna doğru yönde bilgilendirme yapmanın sorumluluğu ve bilinci ile bu ortak açıklamayı yapmaktayız.

Saygılarımızla arz ederiz.

Ekümenik Patrik 1. Bartholomeos
Rum Ortodoksları Patriği

Başepiskopos Aram Ateşyan
Türkiye Ermenileri Patrik Vekili

Rav İsak Haleva
Türkiye Hahambaşısı

Mor Filüksinos Yusuf Çetin
Süryani Kadim Cemaati Patrik Vekili

Başepiskopos Levon Zekiyan
Türkiye Ermeni Katolikleri Ruhani Lideri

Korepiskopos Mgr. Orhan Çanlı
Türkiye Süryani Katolik Patrik
Genel Vekili

Mgr. François Yakan
Türkiye Keldani Cemaati
Patrik Vekili

Pastör Kirkor Ağabaloğlu
Gedikpaşa Ermeni Protestan Kilisesi
ve Mektebi Vakfı Ruhani Başkanı

Andon Parizyanos
Rum Vakıflarını Destekleme
Derneği Başkanı

Bedros Şirinoğlu
Ermeni Vakıflar Birliği ve Yedikule Surp
Pırgıç Ermeni Hastanesi Vakfı Başkanı

İshak İbrahimzadeh
Türk Yahudi Toplumu ve
Türkiye Hahambaşılığı Vakfı Başkanı

Sait Susin
Beyoğlu Süryani Kadim Meryemana
Kilisesi Vakfı Başkanı

Bernard Sarıbay
Surp Agop Ermeni Katolik
Hastanesi Vakfı Başkanı

Zeki Basatemir
İstanbul Süryani Katolik
Vakfı Başkanı

Teoman Önder
Keldani Katolik Kilisesi
Vakfı Başkanı

Vasil Liaze
Bulgar Ekzarhlığı Ortodoks
Kilisesi Vakfı Başkanı

Paul Zazadze
Gürcü Katolik Kilisesi
Vakfı Başkanı

Mişa Örne
Hasköy Türk Karaim
Musevi Vakfı Başkanı

Cemaat Temsilcilerinin Baskı Altında Olmadıklarına Dair Yayınladıkları
Bildiri

Kaynak: Avlaremoz

<http://www.avlaremoz.com/2018/08/08/azinlik-cemaati-temsilcilerinin-baski-yok-diye-yayinladiklari-bildiri-rica-uzerine-imzalanmis-olabilir/>

Ek 7: Hahambaşı Rav İsak Haleva, Diğer Dini Cemaatlerin Ruhani Liderleri ve Cemaat Yetkililerini Hamursuz Bayramı İçin Ağrlarken

Hahambaşı Rav İsak Haleva, Diğer Dini Cemaatlerin Ruhani Liderleri ve Cemaat Yetkililerini Hamursuz Bayramı İçin Ağrlarken

Kaynak: Alberto Modiano

Ek 8: Hahambaşılık Binasında Hanuka Bayramı Kutlamaları

Hahambaşılık Binasındaki Hanuka Bayram Kutlamaları-2017

Ek 9: Pesah Seder İçin Hazırlanan Bir Aile Sofrası

Pesah Seder İçin Hazırlanan Bir Aile SofrasıKaynak: Alberto Modiano

Ek 10: Tu Bişvat İçin Hazırlanan Bir Aile Sofrası

Tu Bişvat İçin Hazırlanan Bir Aile Sofrası

Kaynak: Alberto Modiano

Ek 11: Neve Şalom Sinagogu'nda Kaşer Ürünlerinin Satıldığı Yerlerin Bilgisini Veren Bir Afiş

 Aşağıda adı geçen kurumlar denetimimizde olup ürünleri KAŞERdir.

PEYNİR, ŞARAP, DONMUŞ ET, TAVUK ve DİĞER KAŞER ÜRÜNLERİNİN SATIŞI

Denet Gıda A.Ş. Depo
Kardeşler Sok. 46C Levent (Metro City arkası)
Tel: 0212 278 00 11

Denet Gıda A.Ş. Caddebostan
Caddebostan Sinagogu
Tel: 0530 240 20 23

KAŞER ET, ET ve TAVUK ÜRÜNLERİ SATAN KASAPLAR

Yeşil Bursa Kasabı
Zeytinoluk Cad. Yaran Sok. 12 Akatlar Tel: 0212 351 98 43
Recep Koç Cad. 9 A. Büyükdade (Tuz evlerinde bulunmaz yerler)
Tel: 0216 382 64 47

İstanbul Kasabı Gıda Ürünleri
Salih Rüşü Bey Sok. Ehem Blok 1/5 Ulus Tel: 0212 278 65 97
Recep Koç Cad. İsa Çelebi Sok. 5A Büyükdade (Tuz evlerinde bulunmaz yerler)
Tel: 0216 382 64 47

Say Kasabı
Soutçu Bayırı Vefa Sok. 11/2 Gayrettepe Tel: 0212 275 66 29

Yeni Kule Et Pazarı
Abdul Halik Renda Sok. 28A Erenköy Tel: 0216 302 64 23

Bankalar Kasabı
Hasat Sok. 1/5 Şişli Tel: 0212 233 40 49

Doğu Kasabı
Hasat Sok. 38 B Şişli Tel: 0212 225 12 72

Kule Kasabı
Laleli Çarşı Sok. 11/1 Şişli Tel: 0212 293 23 57

Doğuş Kasabı
Adnan Kahveci Cad. 14 Tarabya Tel: 0212 299 67 56

KAŞER YEMEK SERVİSİ (Catering Şirketleri)
Etli, sütlü her türlü yemek

İstanbul Yemek Dağıtım
Piri Paşa Cad. Müvverit Ali Sok. 25A Hasköy
Tel: 0212 369 00 70 - 0535 317 71 17

La Casa Catering
Ayazoğlu Mah. Candore Cad. Asıl Plaza 5 Ayazoğlu
Tel: 0212 291 38 12 - 291 25 57 - 0530 405 86 61

THY uçaklarında servis edilen DO&CO ürünü KAŞER LEMEADRİN Sütlü ve Parve menüler ev ve otellere gönderilir.

Robelyo
Barbaros Mah. (Yeni Sahral) Zula Sok. 14A Ataşehir
Tel: 0216 470 03 40 - 386 37 15 - 0541 613 44 03

KAŞER LOKANTALAR

Cafe Eden (Kadıköy)
Dereboyu Cad. Gözlükçü Sok. 18A Ortaköy Tel: 0546 276 03 57

Şişli La Casa Lokantası (Kadıköy)
Nakiye Elgin Sok. 15 Osmangazi Tel: 0532 445 70 45

KAŞER PASTANE
(Sadece sipariş üzerine, sütlü, parve her türlü pastane ürünü, sandviç ve roll akşam, baskurt vs.)

Kurtuluş Pastanesi
Baskurt Mah. Kurtuluş Cad. Şahin Sok. No. 36 Kurtuluş Tel: 0212 225 47 11

DIŞ MEKANLARDA KAŞER YEMEK SERVİSİ DÜZENLEMEK İSTEYENLER
Denet Gıda'dan DENETİM Hizmeti ve KAŞER ürün tedarik edebilirler.

Pesah bayramında Matsot ve Kaşer Lepasah satış noktaları ayrıca o dönemde duyurulur.

KAŞER ÜRÜNLERİN ÜSTÜNDE AŞAĞIDAKİ MÜHÜRLER OLMALIDIR

Bilgi ve detay:
www.denetgida.com.tr

 veya

Neve Şalom Sinagogu'nda Kaşer Ürünlerinin Satıldığı Yerlerin Bilgisini Veren Afiş

Ek 12: Kemberburgaz Sinagogu'nda Sefer Tora Açılırken

Kemberburgaz Sinagogu'nda Sefer Tora Açılırken

Kaynak: Alberto Modiano

Ek 13: Holokost Anma Töreni

Holokost Anma Töreni – Ankara Üniversitesi soldan sağa: Hahambaşı İsak Haleva, ?, Türkiye Dışişleri Bakan Yardımcısı Faruk Kaymakçı, Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Erkan İbiş
Kaynak: Türk Yahudi Toplumu

Ek 14: Brit Mila Töreni

Brit Mila Töreni

Kaynak: https://www.nevesalom.org/berit_mila.html

Ek 15: Dini Nikâh'ta Damat Tarafından İmzalanan ve Evlilik Kontratı Olarak da Bilinen Ketuba Belgesi

Dini Nikah'ta Damat Tarafından İmzalanan ve Evlilik Kontratı Olarak da Bilinen Ketuba Belgesi

Kaynak: Hazan Nesim Beruhel

Ek 16: Türkiye Yahudi Cemaati Başkanlığında Bulunmuş Bazı Kişilerin Resimleri

Türkiye Yahudi Cemaati Başkanlığında Bulunmuş Bazı Kişilerin Resimleri

Kaynak: Hahambaşılık

Ek 17: Teva

Teva: İzmir Sinagoglarından Biri

Ek 18: Cemaat Vakıflarının Türlerine Göre İl/İlçe Dağılımı

BÖLGE ADI	İL	İLÇE	7CEMAAT	MUSEVİ	TOPLAM
Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü	Ankara	Altındağ		1	1
ÇANAKKALE	Çanakkale	Merkez		1	1
Bursa Vakıflar Genel Müdürlüğü	Bursa	Merkez		1	1
Kırklareli	Kırklareli	Merkez		1	1
Hatay Vakıflar Genel Müdürlüğü	Hatay	İskenderun		1	3
HATAY	Hatay	Merkez		1	3
İSTANBUL (I. Bölge)	İstanbul	Beşiktaş		1	11
İSTANBUL (I. Bölge)	İstanbul	Beyoğlu		5	35
İSTANBUL (I. Bölge)	İstanbul	Fatih		3	38
İSTANBUL (I. Bölge)	İstanbul	Adalar		1	10
İSTANBUL (II. Bölge)	İstanbul	Kadıköy		1	3
İSTANBUL (II. Bölge)	İstanbul	Üsküdar		1	10
İzmir Vakıflar Genel Müdürlüğü	İzmir	Konak		1	1
TOPLAM			148	19	167

Kaynak: Cemaat Vakıflarının Türlerine Göre İl/İlçe Dağılımı(17.07.2018), <https://www.vgm.gov.tr/vak%C4%B1f-i%C5%9Flemleri/vak%C4%B1f-istatistikleri/cemaat-vak%C4%B1flar%C4%B1>,(Burada diğer cemaat vakıfları toplu değerlendirilmiş olup yalnızca Yahudi cemaatinin vakıfları detaylandırılmıştır.) (26.08.2018)

Ek 19: Hahambaşılık Binası'nın Aşkenaz Cemaati'nin Katkılarıyla Restore Edildiğini Gösteren Yazı

Hahambaşılık Binası'nın Aşkenaz Cemaati'nin Katkılarıyla Restore Edildiğini Gösteren Yazı

Ek 20: İzmir Hahamhane Binası'nın Kapısı (Günümüzdeki Görünümü)

İzmir Hahamhane Binası'nın Kapısı (Günümüzdeki Görünümü)

Ek 21: İzmir Hahamhane Binası'nın Girişı (Günümüzdeki Görünümü)

İzmir Hahamhane Binası'nın Girişı (Günümüzdeki Görünümü)

Ek 22: İzmir Kùltür Mirasına Katkı Kapsamında Müze'ye Dönüştürölen İzmir Bet Hillel Sinagogu

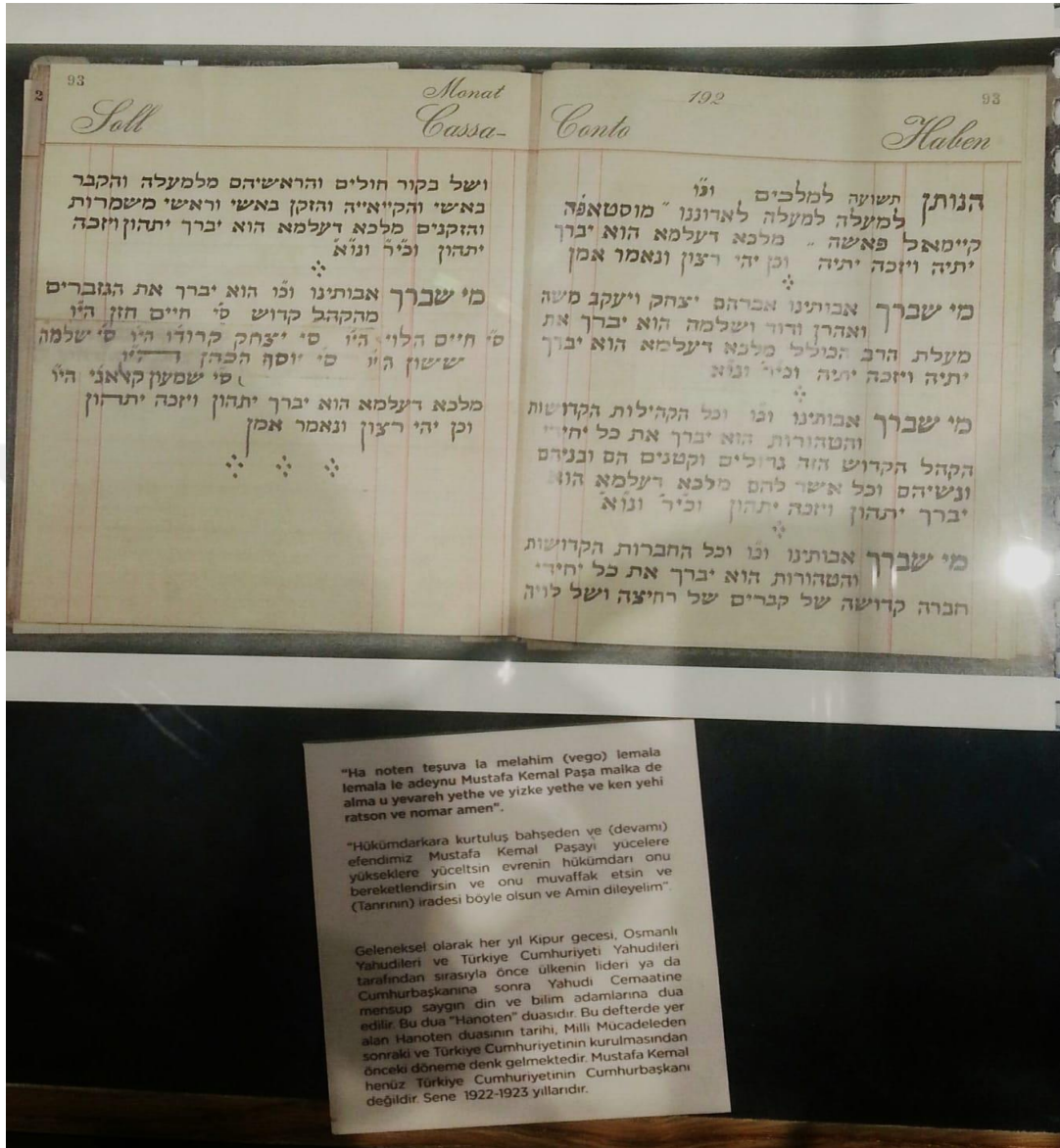
İzmir Kùltür Mirasına Katkı Kapsamında Müze'ye Dönüştürölen İzmir Bet Hillel Sinagogu

Ek 23: İzmir Havra Sokağı'nda Bulunan ve Metruk Olan Hevra Sinagogu

İzmir Havra Sokağı'nda Bulunan ve Metruk Olan Hevra Sinagogu

Ek 24: Yahudilerin Yaşadıkları Ülkenin Devlet Başkanı'na Okudukları Hanoten Duası

Yahudilerin Yaşadıkları Ülkenin Devlet Başkanı'na Okudukları Hanoten Duası
(İzmir Bet Hillel Sinagogu'ndaki Bu Hanoten Duası Atatürk İçin Okunmuştur)